

Процеси європеїзації України в окремих галузях

Procesy europeizacji Ukrainy w wybranych obszarach

Наукова редакція

**Йозеф Тимановський, Юліта Карвацька,
Йозеф Бриль**

Київ – Варшава – 2016

УДК 371.22
ББК 60
П 20

*Рекомендовано до друку Вченою радою
ВНЗ «Національна академія управління»
(Протокол № 1 від 28.01.2016 р.)*

Рецензенти:

Влодзімер Фехлер – доктор політичних наук, професор Природничо-Гумантарного Університету в Седльцах (Польща).

Сергій Єрохін – доктор економічних наук, професор, Ректор Національної академії управління (Україна).

П20 Процеси європеїзації України в окремих галузях // Procesy europeizacji Ukrainy w wybranych obszarach: Колективна монографія // Наукова редакція Йозеф Тимановський, Юліта Карвацька, Йозеф Бриль. – Київ-Варшава: ВНЗ «Національна академія управління», 2016. – 230 с.

ISBN 978-966-8406-98-0

Ідея книги в значній мірі опирається на наукові семінари, які були організовані на кафедрі Європейських субрегіональних досліджень Інституту Європеїстики Варшавського Університету і Асоціації співпраці Польща-Схід, а також семінари аспірантів, які були прямим джерелом натхнення для наступних досліджень.

Структура книги укладена на підставі теоретичних і методологічних припущень, що відповідають основним тезам дослідницького проекту. Предметом першої частини є обговорення геополітичних і геоекономічних умов європеїзації України. Друга частина присвячена історичним та соціально-культурним аспектам європеїзації України. Аналіз третьої частини присвячений політико-правовому та економічному виміру європеїзації України.

Дана наукова книга корисна і цікава як для студентів, так і для всіх тих, хто бажає поглибити свої знання і зрозуміти процеси європеїзації України.

ISBN 978-966-8406-98-0

УДК 371.22
ББК 60

SPIS TREŚCI

WSTĘP	7
I. GEOPOLITYCZNE I GEOEKONOMICZNE	
UWARUNKOWANIA EUROPEIZACJI UKRAINY.....	15
<i>Józef M. Fiszer.</i> Geopolityczne i geoeconomiczne aspekty europeizacji Ukrainy i jej perspektywy.....	15
<i>Jerzy Zalewski.</i> Rewizjonizm geopolityczny ukraińskich ultra-nacjonalistów zagrożeniem dla europeizacji Ukrainy	39
<i>Kazimierz Borkowski.</i> Ukraina w kryzysie.....	67
<i>Oksana Horobets.</i> Międzynarodowa naukowo-ekonomiczna współpraca jako czynnik rozwoju i stabilizacji Ukrainy	79
II. HISTORYCZNY I KULTUROWO-SPOŁECZNY	
WYMIAR EUROPEIZACJI UKRAINY.....	85
<i>Michał Siewierka.</i> Obraz oraz problematyka ukraińska na łamach tygodnika «Do Rzeczy» w kontekście publicznej debaty o stanie bezpieczeństwa Polski.....	85
<i>Taras Tokarski.</i> Projekcja polskiego doświadczenia transformacji polityki społecznej w ukraińskich realiach	105
<i>Karol Templin.</i> Europeizacja ukraińskiej polityki społecznej: Ukraińska polityka społeczna a Europejski Model Społeczny	111
<i>Inna Iwakina, Halina Listopad, Iryna Martyniuk, Julia Żdanowa.</i> Międzynarodowa współpraca muzeum i zbiory Narodowego Kijowsko-Pieczerskiego Historyczno- Kulturalnego Rezerwatu.....	129
<i>Wsewołod Iwakin, Andrij Petrauskas, Anna Petrauskene.</i> Średniowieczne kraje Bałtyku i Czarnomorza: materialna rekonstrukcja powiązań handlowych	136
<i>Michał Sahajdak.</i> Historiografia Rusi Kijowskiej: czas na zmiany	140

III. PRAWNO – POLITYCZNY I EKONOMICZNY

WYMIAR EUROPEIZACJI UKRAINY	153
<i>Andrzej Paradowski.</i> Partnerstwo Wschodnie wobec Ukrainy – sukces czy porażka?.....	153
<i>Paweł Podolski.</i> Między Wschodem a Zachodem: gospodarcze, polityczne i społeczne uwarunkowania integracji Ukrainy z Unią Europejską i Rosją	158
<i>Marta Sydoruk.</i> Kształtowanie unijnej agendy w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa na przykładzie stosunków Unii z Ukrainą	174
<i>Małgorzata Szustek-Janowska.</i> Rola samorządu doradców podatkowych w kształtowaniu i realizacji polityki podatkowej państwa w okresie transformacji gospodarczej. Wnioski z polskich doświadczeń po 1989 roku i rekomendacje dla Ukrainy	183
<i>Antonina Tokarska.</i> Rola międzykulturowej komunikacji prawnej Ukrainy w przestrzeni eurointegracyjnej	201
<i>Jurij O. Kariagin.</i> Polityczne i kulturowe wartości społeczeństwa ukraińskiego w sferze społeczno-politycznej i gospodarczej transformacji	205
Noty o autorach	218
Streszczenie w języku polskim	225
Streszczenie w języku ukraińskim	227

ЗМІСТ

ВСТУП	11
I. ГЕОПОЛІТИЧНІ ТА ГЕОЕКОНОМІЧНІ УМОВИ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ УКРАЇНИ	15
<i>Йозеф М. Фішер.</i> Геополітичні та гео економічні аспекти європеїзації України та її перспективи	15
<i>Єжи Залевський.</i> Геополітичний ревізіонізм українських ультранационалістичних загроз європеїзації України.....	39
<i>Казимир Борковські.</i> Україна в кризі.....	67
<i>Оксана Горобець.</i> Міжнародне науково-економічне співробітництво як фактор розвитку і стабілізації України.....	79
II. ІСТОРИЧНИЙ І КУЛЬТУРНО-СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ УКРАЇНИ	85
<i>Міхал Сєкерка.</i> Зображення і українська проблематика на сторінках тижневика «Річ» у контексті суспільної дискусії про стан безпеки Польщі.....	85
<i>Тарас Токарські.</i> Проекція польського досвіду трансформації соціальної політики в українських реаліях	105
<i>Кароль Темплін.</i> Європеїзація української соціальної політики: Українська соціальна політика та Європейська соціальна модель	111
<i>Інна Івакіна, Галина Листопад, Ірина Мартинюк, Юлія Жданова.</i> Міжнародне співробітництво музею та з колекції Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника.....	129
<i>Всеволод Івакін, Андрій Петраускас, Анна Петраускас.</i> Середньовічні країни Балтії і Чорномор'я: матеріальна реконструкція торговельних зв'язків.....	136
<i>Михайло Сагайдак.</i> Історіографія Київської Русі: час перемін.....	140

III. ЮРИДИЧНИЙ, ПОЛІТИЧНИЙ І ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ УКРАЇНИ	153
<i>Анджей Парадовскі.</i> Східне Партнерство щодо України – успіх чи провал?	153
<i>Павел Подольський.</i> Між Сходом і Заходом: економічні, політичні та соціальні аспекти інтеграції України з Європейським Союзом і Росією	158
<i>Марта Сидорук.</i> Формування порядку денного в рамках Європейської Політики Сусідства на прикладі відносин ЄС з Україною	174
<i>Малгожата Шустек-Яновска.</i> Значення місцевого самоврядування податкових консультантів у формуванні та реалізації податкової політики держави в період економічної трансформації. Висновки з досвіду польських колег після 1989 року і рекомендацій для України	183
<i>Антоніна Токарська.</i> Значення міжкультурної правової комунікації України у євроінтеграційному просторі	201
<i>Юрій Карягін.</i> Політичні і культурні цінності українського суспільства у сфері соціально-політичної та економічної трансформації	205
Примітки про авторів	222
Анотація польською мовою	225
Анотація українською мовою	227

WSTĘP

Europeizacja jako kierunek rozwoju państwa stanowi bardzo istotny proces kształtowania się ładu europejskiego na obszarze Europy Wschodniej. Spośród państw byłego ZSRR trzy państwa takie jak, Gruzja, Mołdawia i Ukraina zdecydowały się na europejski kierunek rozwoju państwa. Wybór drogi rozwoju, przez każde z tych państw, nie jest łatwy. Formalnie są to podmioty suwerenne i kierunki polityki zagranicznej określane przez władze tych państw. Jednak w praktyce politycznej Rosja wywiera znaczący wpływ na zakres i charakter polityki zagranicznej tych państw.

Wielu badaczy analizując procesy integracji europejskiej zwracało uwagę na kręgi integracyjne, które mogą stanowić pewien poznawczy aspekt przy uwzględnianiu europejskiej drogi rozwoju Ukrainy. Samuel P. Huntington w swoim artykule na temat zderzenia cywilizacji wyróżnił trzy cywilizacyjne kręgi europejskie: zachodniego chrześcijaństwa (katolicko-protestancki), prawosławny i islamski (Huntington, 1993, s. 29-32). Z. Brzeziński pisze o «Europie nr 1», czyli jednoczącej się zachodniej części kontynentu, «Europie nr 2», czyli środkowej, pragnącej przyłączyć się do Zachodu oraz o «Europie nr 3», czyli europejskiej części byłego ZSRR (Brzeziński, 1995, s. 42).

W europeistyce badań nad integracją europejską doszło z kolei do wyodrębnienia dwóch kierunków:

- 1) Badania pierwszej generacji obejmują formowanie się struktur, polityk i dyskursów o charakterze ponadnarodowym tzw. wspólnotowienie.
- 2) Badanie drugiej generacji odnoszą się do oddziaływania struktur, polityk i dyskursów o charakterze ponadnarodowym na struktury, polityki i dyskursy na poziomie narodowym i subnarodowym – «europeizacja» (Ladrech, 1994, s. 69).

Istnieje wiele sposobów definiowania pojęcia «europeizacja». Niektórzy autorzy pojmowali ją jako proces przekazywania suwerenności Unii Europejskiej, czy też dzielenie się władzą między rządami a Unią. W tym sensie pojęcie europeizacji jest zawężone, utożsamiane z Unią Europejską. Inni pojmowali europeizację jako proces tworzenia się systemu instytucji europejskich. Na temat pojęcia europeizacji toczy się obecnie w literaturze naukowej debata (Radaelli, 2000, nr 8), czego przykładem był Kongres

Europeistyki zorganizowany w Instytucie Europeistyki WDiNP Uniwersytetu Warszawskiego w 2014 roku. Warto zauważyć, że europeistyka na pewno nie jest konwergencją, ani też zwykłą harmonizacją (Kohler – Koch, 2004, s. 189).

Należy podkreślić, że według Konstantego Adama Wojtaszczyka europeizacja oznacza zmiany i dostosowywanie się państwa narodowego do wymagań nowego porządku polityczno- instytucjonalnego, jakim jest Unia Europejska. Jest bezsporne, że państwo narodowe jest zorientowane na normy, wartości i reguły, wynikające z procesu integracji europejskiej. O europeizacji świadczy fakt, że zmienia się paradygmat stosunków między społeczeństwem a państwem. Te zmiany występują zarówno w procesie formułowania polityki, jak i w procesie jej implementacji. O europeizacji można mówić, jeżeli jakaś instytucja w swym otoczeniu lokalnym, regionalnym czy też narodowym zmienia swoje zachowania, zawęża swoje możliwości działania i jest to skutkiem uczestnictwa w interakcjach, w które wchodzi, uczestnicząc w procesie integracji europejskiej (Wojtaszczyk, 2006, s. 73).

W tym duchu interpretacyjnym przytoczonej definicji została napisana książka, która analizuje różne obszary europeizacji Ukrainy. Proces ten, dotyczący najogólniej przemian ustrojowo-prawnych i politycznych, jak i strategii polityki zagranicznej państwa, odbywa się w sposób zinstytucjonalizowany i formalny. Zasadnym wydaje się zatem, że aby ocenić kierunek i zakres europeizacji Ukrainy, należy omówić przynajmniej niektóre polityki i sfery działania państwa ukraińskiego takie, jak: porządek konstytucyjny, polityka zagraniczna i bezpieczeństwa, tożsamość narodowa elit i społeczeństwa.

Oddana do rąk Czytelnika praca zespołowa ma wyjaśnić i odpowiedzieć na wiele pytań z zakresu europeizacji Ukrainy, jak też pokazuje sam proces przemian państwa ukraińskiego w trudnej drodze do Unii Europejskiej. Autorzy zastrzegają, że nie wszystkie istotne kwestie zostały poddane naukowej analizie i ocenie, ale jedynie jest to próba ukazania mechanizmów, które kształtują procesy europeizacji Ukrainy.

Układ książki jest (trzy części) wypadkową założeń teoretycznych, jak i metodologicznych odpowiadających głównej tezie projektu badawczego tj. dotychczasowy poziom europeizacji Ukrainy dokonuje się w warunkach znaczącej asymetrii pomiędzy deklaracjami Ukrainy, dotyczącymi kształtowania demokratycznego systemu prawnopolitycznego i ekonomicznego, a

możliwościami państwa ukraińskiego. Ponadto europeizacja Ukrainy, położonej między Unią Europejską a Federacją Rosyjską, dokonuje się w warunkach rywalizacji, jak i współpracy między państwami należącymi do różnych struktur integracyjnych. Istotne różnice w strategii działania takich podmiotów jak: Unia Europejska, Federacja Rosyjska czy Stany Zjednoczone, Turcja oraz Chiny mają znaczący wpływ na politykę wewnętrzną i zagraniczną Ukrainy.

Przedmiotem pierwszej części są rozważania dotyczące geopolitycznych i geoeconomicznych uwarunkowań europeizacji Ukrainy. Celem poszczególnych artykułów jest próba pokazania geopolitycznych i geoeconomicznych aspektów europeizacji Ukrainy po 1991 roku oraz przesłanek obecnego konfliktu między Rosją i Ukrainą. Analiza poszczególnych opracowań pokazuje, że konflikt ten doprowadził Ukrainę nie tylko do «ruiny» gospodarczej, ale także obnażył jej inne słabe strony oraz zdestabilizował jej system polityczny i społeczny. Konflikt ten narastał już od dłuższego czasu i zagrażał bezpieczeństwu Ukrainy.

Druga część poświęcona jest historycznym i kulturowo-społecznym wymiarom europeizacji Ukrainy. Historia, kultura i przemiany społeczne w sposób znaczący kształtują europejski kierunek rozwoju państwa ukraińskiego. Istotne jest zatem, aby wskazać zakres i charakter uwarunkowań historycznych i kulturowo-społecznych w trudnej drodze do celu, jakim jest Unia Europejska.

Przedmiotem analizy trzeciej części jest prawno-polityczny i ekonomiczny wymiar europeizacji Ukrainy. Autorzy poszczególnych rozdziałów analizują prawno-polityczne kierunki europeizacji poprzez ukazanie mechanizmów działania Europejskiej Polityki Sąsiedztwa czy Partnerstwa Wschodniego. Istotne są także gospodarcze, polityczne i społeczne uwarunkowania integracji Ukrainy z Unią Europejską i Rosją.

Pomysł książki w znacznym stopniu oparto na seminariach naukowych organizowanych w zakładzie Europejskich Studiów Subregionalnych w Instytucie Europeistyki Uniwersytetu Warszawskiego. Książka ta ma wielu promotorów, ale na szczególną uwagę zasługuje Prezes Stowarzyszenia Współpracy Polska – Wschód, Pan Józef Bryll, który okazał się niezwykle pomocny w kontaktach naukowych na Ukrainie.

Współautorzy i redaktorzy naukowcy mają nadzieję, że książka ta okaże się potrzebna i interesująca zarówno dla studentów, jak i tych wszystkich, którzy pragną pogłębić wiedzę i zrozumieć procesy europeizacji Ukrainy.

Redaktorzy

Bibliografia

1. Huntington S, (Summer 1993, Vol 72, No 3). The Clash of Civilizations?, «Foreign Affair».
2. Brzeziński, Z. (Januar-February 1995). Plan for Europe, «Foreign Affairs», Vol 74, No 1.
3. Ladrech R., (1994, nr 32 (1)). Europeanization of domestic politics and institutions: the case of France, «Journal of Common Market Studies».
4. Radaelli C.M., (2000, vol. 4). Whither Europeanization? Concept Stretching and Substantive Change, [w:] European Integration online Papers».
5. Kohler-Koch B., Conzelmann T., Knodt M., (2004). Europäische Integration – Europäisches Regieren, Wiesbaden.
6. Wojtaszczyk K.A. (red.), (2006). Integracja europejska. Wstęp, Warszawa.

ВСТУП

Європеїзація, як напрям розвитку держави, є дуже важливим процесом впровадження європейського порядку в Східній Європі. Серед країн колишнього Радянського Союзу лише три країни, такі як Грузія, Молдова і Україна, обрали європейський шлях розвитку держави, хоча цей вибір шляху для кожної з цих країн є не простим. Формально вони є суверенними утвореннями і напрямки зовнішньої політики визначаються владою цих країн. Однак, приналежність до російської сфери впливу призводить до того, що в політичній практиці Росія продовжує чинити вплив на масштаби і характер політики кожної з цих країн.

Багато науковців, які займаються аналізом процесів європейської інтеграції, зосереджують увагу на сфері інтеграції, які можуть представляти певний пізнавальний інтерес при розгляді питання європейського шлях розвитку України. Самюель Хантінгтон у своїй статті про зіткнення цивілізацій виділив три європейської цивілізації: західне християнство (католицько-протестантська), православ'я та іслам [1]. З.Бжезинський виділяє «Європа №1», яка об'єднує західну частину континенту, «Європа № 2», тобто центральна, яка прагне приєднатися до Заходу і «Європа № 3», до якої належить європейська частина колишнього Радянського Союзу [2].

У європейських дослідженнях щодо європейської інтеграції виділяють два напрямки:

- 1) Дослідження першого напрямку включають формування структур, політики і дискурсів про наднаціональний характер, так званий успільнотування.
- 2) Дослідження другого відноситься до впливу структур, політики і дискурсів понаднаціонального характеру на структури, політики і дискурси на національному та міжнаціональному рівні, тобто «європеїзацію» [3].

Існує багато способів визначення терміну «європеїзації». Деякі автори розуміють це як процес передачі суверенітету Європейського Союзу, або поділ влади між урядами країн та ЄС. У такому випадку поняття європеїзації є вузьконаправленим, ототожнюється з Європейським

союзом. Інші науковці розуміють європеїзацію як процес формування системи європейських інститутів. На тему поняття європеїзації в даний час у науковій літературі продовжують відбуватися дискусії [4], прикладом чого був Конгрес Європеїстики, організований в Інституті Європеїстики Варшавського Університету в 2014 році. Варто відзначити, що європеїстика таки не є конвергенцією, ані звичайною гармонізацією [5].

Як зазначає Констати Адам Войташик, «європеїзація» означає зміну і адаптацію національної держави до вимог нового політичного та інституційного порядку, яким є Європейський Союз. Безперечно, що національна держава орієнтується на норми, цінності і правила, що впливають з процесу європейської інтеграції. Про європеїзацію свідчить той факт, що змінюються парадигми відносин між суспільством і державою і ці зміни відбуваються як в процесі розробки політики та в процесі її реалізації. Про європеїзацію можна говорити, якщо якась установа в своєму оточенні місцевому, регіональному або ж національному змінює свою поведінку, обмежує свою дієздатність, і це є результатом участі у взаємовідносинах, в які він входить, приймаючи участь в процесі європейської інтеграції [6].

У цьому дусі інтерпретаційного визначення написано дану монографію, а також проаналізовані різні галузі європеїзації України. Цей процес стосується загальних конституційно-правових та політичних змін, а також зовнішньополітичної стратегії розвитку держави, яка здійснюється в спосіб інституціональний і формальний. Важливим є також питання оцінки напрямку і масштабу європеїзації України, щоби визначити, принаймні, політику і сфери діяльності української держави, такі як конституційний лад, зовнішня політика і безпеки, національна ідентичність еліти і суспільства.

Пропонована для читача колективна монографія пропонує пояснити і відповісти на багато питань щодо європеїзації України, а також демонструє сам процес трансформації української держави на складному шляху до Європейського Союзу. Автори попереджають, що не всі важливі питання були піддані науковому аналізу і оцінці, однак це є спроба показати механізми, які формують процес європеїзації України.

Ідея книги в значній мірі опирається на наукові семінари, які були організовані на кафедрі Європейських субрегіональних досліджень

Інституту Європеїстики Варшавського Університету і Асоціації співпраці Польща-Схід, а також семінари аспірантів, які були прямим джерелом натхнення для наступних досліджень.

Структура колективної монографії (три частини) укладена на підставі теоретичних і методологічних припущень, що відповідають основним тезам дослідницького проекту, тобто, поточний рівень європеїзації України здійснюється в умовах значної асиметрії між деклараціями України, щодо формування демократичної політико-правової і економічної систем і можливостями української держави. Крім того, європеїзація України, яка розташована між Європейським Союзом і Російською Федерацією, здійснюється в умовах суперництва, так і співпраці між державами, що належать до різних інтеграційних структур. Значні відмінності в стратегіях діяльності таких організацій, як Європейський Союз, Росія і США, Туреччини і Китаю мають значний вплив на внутрішню і зовнішню політику України.

Предметом першої частини є обговорення геополітичних і гео економічних умов європеїзації України. Мета кожної статті є спроба представити геополітичні та гео економічні аспекти європеїзації України від 1991 року і передумов нинішнього конфлікту між Росією і Україною. Аналіз окремих досліджень показує, що конфлікт привів Україну не лише до економічного краху, а й оголила інші її слабкі сторони і дестабілізував її політичну і соціальну систему. Цей конфлікт розростається протягом тривалого часу і поставив під загрозу безпеку України.

Друга частина присвячена історичним та соціально-культурним аспектам європеїзації України. Історія, культура і соціальні зміни в особливий спосіб відображають європейський напрям розвитку української держави. Тому важливо, щоб визначити масштаби і характер історичних, культурних та соціальних умов на нелегкому шляху до мети, якою є Європейський Союз.

Аналіз третьої частини присвячений політико-правовому та економічному виміру європеїзації України. Автори окремих розділів аналізують політико-правові напрямки європеїзації, демонструючи механізми Європейської політики добросусідства та Східного партнерства. Важливими є також економічні, політичні і соціальні умови інтеграції України з Європейським Союзом і Росією.

Співавтори і редактори дослідники сподіваються, що ця колективна монографія буде корисна і цікава як для студентів, так і для всіх тих, хто бажає поглибити свої знання і зрозуміти процеси європеїзації України.

Редактори

Бібліографія

1. Huntington S, (Summer 1993, Vol 72, No 3). The Clash of Civilizations?, «Foreign Affair».
2. Brzeziński, Z. (Januar-February 1995). Plan for Europe, «Foreign Affairs», Vol 74, No 1.
3. Ladrech R., (1994, nr 32 (1)). Europeanization of domestic politics and institutions: the case of France, «Journal of Common Market Studies».
4. Radaelli C.M., (2000, vol. 4). Whither Europeanization? Concept Stretching and Substantive Change, [w:] European Integration online Papers».
5. Kohler-Koch B., Conzelmann T., Knodt M., (2004). Europäische Integration – Europäisches Regieren, Wiesbaden.
6. Wojtaszczyk K.A. (red.), (2006). Integracja europejska. Wstęp, Warszawa.

CZEŚĆ I.

GEPOLITYCZNE I GEOEKONOMICZNE UWARUNKOWANIA EUROPEIZACJI UKRAINY

ЧАСТИНА I.

ГЕОПОЛІТИЧНІ ТА ГЕОЕКОНОМІЧНІ УМОВИ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ УКРАЇНИ

Józef M. Fiszer

GEPOLITYCZNE I GEOEKONOMICZNE ASPEKTY EUROPEIZACJI UKRAINY I JEJ PERSPEKTYWY

Йозеф М. Фішер

ГЕОПОЛІТИЧНІ ТА ГЕОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ПЕРСПЕКТИВИ

Wstęp. Nie ulega wątpliwości, że poczynając od 1991 roku, czyli od uzyskania niepodległości Ukraina przeżywa wielki dylemat, a może nawet polityczny dramat, jeśli idzie o wybór strategii dla jej rozwoju jako suwerennego i demokratycznego państwa. W polityce zagranicznej waha się między orientacją rosyjską (wschodnią) i unijną (zachodnią). Ten trudny dla niej wybór determinowany jest wieloma przesłankami, m. in. historycznymi, kulturowymi, społecznymi oraz gospodarczymi i międzynarodowymi. Nie bez znaczenia były i są nadal dla Ukrainy uwarunkowania geopolityczne i geoeconomiczne, w tym zwłaszcza jej silne powiązania z potężnym sąsiadem, czyli Federacją Rosyjską (FR), która po rozpadzie Związku Radzieckiego cały czas również szuka dla siebie nowego miejsca na zmieniającej się mapie politycznej Europy i świata oraz balansuje między Wschodem a Zachodem. Rosja, która po utracie w 1991 roku Ukrainy i republik nadbałtyckich (Litwy,

Łotwy i Estonii) przestała być mocarstwem morskim, stała się zarazem mocarstwem regionalnym. To zaś dla większości rosyjskich elit politycznych na czele z Władimirem Putinem było nie do zaakceptowania. Rosja, po odejściu w 1999 roku niezdecydowanego i słabego prezydenta Borysa Jelcyna podjęła pod rządami Władimira Putina wysiłki na rzecz odbudowy swojej pozycji na arenie międzynarodowej, jako potęgi globalnej. Na drodze Rosji do statusu supermocarstwa światowego *nolens volens* stała i stoi nadal Ukraina, która w 1991 roku rozpoczęła proces transformacji i budowę państwa demokratycznego z wolnorynkową gospodarką oraz obrała kurs na współpracę z Zachodem, w tym również ze Wspólnotami Europejskimi (WE) i FR. Niepodległa Ukraina, która w czasach Związku Radzieckiego stanowiła jeden z głównych filarów jego potęgi gospodarczej (surowce naturalne, przemysł ciężki, rolnictwo) i wojskowej (przemysł zbrojny, bazy wojskowe, w tym morskie i broń atomowa rozlokowana na jej terytorium) dla Rosji, zwłaszcza pod rządami Władimira Putina i jego geopolitycznych wizji stała się wręcz niezbędna (Świder i inni, 2015, s. 17-33; Olszański, 2003). W rezultacie tego doszło tutaj do zderzenia rosyjskiej geopolityki i geoekonomii z geopolityką i geoekonomiką Ukrainy, państwami ściśle ze sobą powiązanymi, wręcz dla siebie niezbędnymi.

W przeciwieństwie jednak do Rosji, Ukraina w dłuższej perspektywie czasu i przy współpracy z UE mogła stanąć na własnych nogach i uniezależnić się od Moskwy, a to pokrzyżowałoby, wręcz uniemożliwiłoby Władimirowi Putinowi odbudowę Rosji jako mocarstwa globalnego, zdolnego konkurować ze Stanami Zjednoczonymi i mocarstwami wschodzącymi na czele z Chinami o hegemonię nad światem. Moim zdaniem, to właśnie tutaj należy szukać źródeł obecnego konfliktu między Rosją i Ukrainą. Jest to główna teza niniejszego opracowania. Drugą tezą, która dotyczy perspektyw Ukrainy, jest konstatacja, że przesłanki geopolityczne i geoeconomiczne skazują Ukrainę na rozwój współpracy zarówno z UE (Zachodem), jak i z Rosją (Wschodem), czy to się komuś podoba czy nie. Teza ta wynika z podejścia realistycznego do analizowanego problemu oraz jest determinowana doświadczeniami historycznymi i współczesną sytuacją geopolityczną w Europie i na świecie. Im szybciej zdadzą sobie z tego sprawę wszystkie strony zaangażowane w rozwiązanie konfliktu rosyjsko-ukraińskiego, tym lepiej będzie dla Ukrainy, Rosji, UE i całego świata, dla pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego.

Celem tego opracowania jest próba pokazania, czy i w jaki sposób geopolityczne i geoeconomiczne uwarunkowania determinują politykę wewnętrzną i zagraniczną Ukrainy oraz w jakim stopniu wpływają na jej europeizację i na stosunki z UE i FR. Spróbuję odpowiedzieć na pytanie, czy geopolityka i geoeconomika ułatwiają Ukrainie «powrót» do Europy, jak to było w przypadku Polski po 1989 roku, lub odwrotnie – utrudniają? I *vice versa*, zamierzam przedstawić, czy i jak geopolityka i geoeconomika Rosji wpływa na jej politykę wobec całego obszaru poradzieckiego, a szczególnie na stosunki z Ukrainą i z UE. Ponadto spróbuję pokazać perspektywy dla Ukrainy, której władze od 1991 roku lawirując między Rosją a UE i w rezultacie takiej polityki zadłużyły kraj na niebotyczną sumę i są współodpowiedzialne za wybuch konfliktu z Rosją. Kraj ten od 1991 roku aż do eurorewolucji na Majdanie Niezależności w Kijowie¹ nominalnie szedł na Zachód, jednak nie robił nic, by poważnie przeciwstawić się Rosji. Warto tutaj wspomnieć, że podobną politykę po 1991 roku prowadziły Armenia, Mołdawia i Białoruś, które ostatecznie – pod naciskiem Rosji – przystąpiły do utworzonej przez prezydenta Władimira Putina Unii Euroazjatyckiej (Fischer, 2012, s. 19-41; Ćwiek-Karpowicz, 2010, s. 119-121).

Poza tym niniejsze opracowanie pokazuje, że również UE nie jest bez winy, jeśli idzie o konflikt między Ukrainą i Rosją. UE niepotrzebnie składała Ukrainie obietnice bez pokrycia i nierealne do urzeczywistnienia w praktyce, co jednak rozbudziło wielkie nadzieje Ukraińców na rychłe członkostwo w UE, a Rosję popchnęło do działań, które miały temu zapobiec. Dziś UE powinna uczynić wszystko, aby jak najszybciej doszło do normalizacji stosunków między tymi państwami i wypracować właściwą strategię zarówno wobec Rosji, jak i Ukrainy. To zaś wymaga współpracy UE nie tylko z Ukrainą, ale również z Rosją, bez której nie jest możliwe pokojowe zakończenie ukraińsko-rosyjskiego konfliktu (Zięba, 2014, s. 39-40; Góralczyk, 2014). Nie oznacza to jednak, że UE musi we wszystkim ulegać Rosji i od razu przyjmować Ukrainę w poczet członków Unii czy też znieść sankcje wobec Rosji.

¹ Eurorewolucja na Majdanie, to dramatyczne wydarzenia mające miejsce na Ukrainie, głównie w Kijowie na Majdanie Niezależności między 21 listopada 2013 roku a 22 lutego 2014 roku. Zostały rozpoczęte z chwilą ogłoszenia przez rząd premiera Mykoły Azarowa, że Ukraina nie podpisze umowy o stowarzyszeniu Ukrainy z UE, a zakończyły się wraz z odsunięciem od władzy prezydenta Wiktora Janukowycza. Pociągnęły za sobą ponad sto ofiar zabitych i kilkaset rannych.

W kontekście powyższego, zgadzam się w całości ze stanowiskiem Aleksandra Milinkiewicza², który jesienią 2013 roku pisał, że: «UE winna dokonać poważnej analizy swojej polityki wschodniej – nie da się bowiem, już nie zauważyć negatywnych tendencji i oczywistych porażek. Konieczne są opracowanie i realizacja nowej strategii mającej na celu wzmocnienie demokracji i zachowanie stabilności naszej części kontynentu. Sytuacja geopolityczna zmienia się bowiem na gorsze – wzmocnieniu ulega rosyjski rewanżyzm, który jest zarazem antydemokratyczny i neoimperialny. Bruksela powinna więc wdrożyć opartą na twardych realiach strategię, której podstawą muszą być konkretne działania, a nie retoryka. Działania, a nie wyrażanie, choćby i najpiękniejszych, uczuć. Trudno uciec od konstatacji, że Partnerstwo Wschodnie (PW) nie ma zbyt wielu sukcesów – Kreml skutecznie neutralizuje powyższą inicjatywę, nie żałując przy tym sił i środków na to, by wciągnąć państwa PW w sferę swoich wpływów. W Rosji wszelka aktywność służy polityce – w Europie polityka ma pobudzać aktywność. Trzeba to rozumieć, by pojąć skalę wyzwania» (Milinkiewicz, 16.10.2013, s. A7).

* * *

Europa, zarówno zachodnia jej część, jak i Europa Środkowo-Wschodnia od 1989 roku do dnia dzisiejszego zmieniła się radykalnie i wciąż ulega dalszym przeobrażeniom, tak w aspekcie społecznym, politycznym, gospodarczym, jak i międzynarodowym. Szczególny wpływ na te zmiany wywarły: «jesień ludów 1989-1990», rozpad Związku Radzieckiego w 1991 roku i powstała na mocy podpisanego w dniu 7 lutego 1992 roku traktatu z Maastricht UE. Pod wpływem tych wydarzeń zmienił się porządek geopolityczny i geoeconomiczny w Europie. Ostatecznie bowiem upadł system bipolarny, zwany też ładem jałtańsko-poczdamskim, który powstał w efekcie II wojny światowej.

Szczególnie zaś zmieniła się sytuacja geopolityczna w Europie Środkowej i Wschodniej, która do tego czasu stanowiła domenę wpływów Związku Radzieckiego. Europa Środkowo-Wschodnia po 1991 roku uległa podziałowi na kraje prozachodnie, aspirujące do UE i państwa wiążące swoją przyszłość z FR. Już od ponad 26 lat na znacznym obszarze tego regionu dokonuje się transformacja ustrojowa, czyli budowa na gruzach ustroju

² Aleksander Milinkiewicz, kandydat w wyborach prezydenckich Białorusi w 2006 roku, opozycjonista, lider ruchu «O wolność».

komunistycznego nowego systemu społeczno-gospodarczego, zwanego demokratycznym, jeśli idzie o ustrój polityczny oraz kapitalistycznego, jeśli idzie o system ekonomiczny. Jednocześnie na obszarze tym trwają procesy integracyjne, które apogeum osiągnęły w 2004 roku, kiedy to aż osiem państw tego regionu zostało przyjętych do UE, która rozpoczęła swoją działalność 1 listopada 1993 roku i dziś liczy już 28 członków. Z drugiej strony, w państwach takich jak Rosja, Ukraina czy Białoruś umocniły się rządy autorytarne, antydemokratyczne i antyunijne.

Utworzenie UE, nowego podmiotu na arenie międzynarodowej, składającego się z suwerennych i demokratycznych państw, będącego efektem rozpadu starego, jałtańsko-poczdamskiego porządku geopolitycznego w Europie i na świecie, miało duże znaczenie dla Europy Środkowo-Wschodniej oraz jej poszczególnych państw na czele z Polską. Pociągnęło za sobą rekonfigurację w układzie sił w Europie i na świecie oraz przyspieszyło proces budowy nowego ładu globalnego. Europa przestała się dzielić na Wschód i Zachód oraz zaczęła się jednoczyć pod egidą UE, która sukcesywnie ulegała powiększeniu o państwa z Europy Środkowej i Wschodniej. Procesy te, istotne dla bezpieczeństwa poszczególnych państw i bezpieczeństwa międzynarodowego, budziły jednak niepokój w Rosji, zwłaszcza po 1999 roku, kiedy to na jej czele stanął ambitny polityk Władimir Putin, początkowo jako premier, a później prezydent, znowu premier i ponownie prezydent FR (Fischer, 2010, s. 39-62; Harding, 2014).

Władimira Putina szczególnie niepokoiła zainaugurowana w 2003 roku przez UE tzw. Europejską Polityka Sąsiedztwa (EPS) i ogłoszone przez nią w 2009 roku PW, stanowiące wschodni wymiar EPS, które nie bez podstaw uważał za antyrosyjskie i mające izolować Rosję od Europy. PW objęło sześć państw poradzieckiej Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego: Armenię, Azerbejdżan, Białoruś, Gruzję, Mołdawię i Ukrainę. Celem PW było zbliżenie krajów partnerskich do UE oraz pomoc w ich wysiłkach na rzecz reform, a co miało służyć stabilności, bezpieczeństwu i dobrobytowi UE, krajów partnerskich i całego kontynentu. Do tej pory cel ten osiągnęły tylko trzy państwa, tj. Ukraina, Mołdawia i Gruzja, a pozostałe przystąpiły do wspomnianej już Unii Euroazjatyckiej, przy pomocy której Władimir Putin chce osłabić rolę UE na arenie międzynarodowej i umocnić wpływy Rosji na obszarze postradzieckim (Cianciara, 2014, s. 45-53).

EPS i PW były rezultatem kompromisowych negocjacji między państwami członkowskimi i instytucjami unijnymi, mającymi odmienne, a często wręcz

sprzeczne preferencje. Pochodną tych odmienności i sprzeczności interesów była ambiwalencja w formułowaniu oraz implementacji polityki UE wobec państw Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego. Jednakże ambiwalencja celów PW umożliwiła przyjęcie tej kontrowersyjnej inicjatywy przez wszystkie państwa członkowskie UE. Była bowiem na rękę tym państwom, które obawiały się o relacje z Rosją i jej reakcję na ingerencję Zachodu w obszar Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP), ale również sprzyjała rządów krajów partnerskich, jak na przykład Ukrainie, które swobodnie podchodziły do promowanych przez UE reform w warunkach bardzo ograniczonego stosowania zasady warunkowości. Co więcej, realizacja PW zbiegła się z kryzysem finansowym i kryzysem strefy euro, co wzmocniło w państwach UE poczucie «zmęczenia» polityką rozszerzeniową i sąsiedztwa. Poważne problemy gospodarcze dotknęły również kraje partnerskie, zwłaszcza Ukrainę, co przełożyło się na jeszcze mniejszą motywację do wprowadzenia reform. Sprzyjało to polityce Rosji, która wspierała patologiczny system, który kształtował się na Ukrainie przez ostatnie ćwierć wieku i nadal utrudnia przeprowadzenie głębokich reform systemowych. Reformy na Ukrainie wciąż idą jak po grudzie i są na początku drogi do jej demokratyzacji i europeizacji. Dlatego też kanclerz Angela Merkel oficjalnie chwali dziś Ukrainę za dotychczasowe osiągnięcia, ale uzależnia pomoc gospodarczą dla tego kraju od sukcesów w deoligarchizacji ukraińskiej gospodarki i polityki, co będzie bardzo trudne, bo oligarchowie są nadal bardzo mocno reprezentowani zarówno w gospodarce, jak i polityce. Oligarchą jest prezydent Ukrainy Petro Poroszenko, który obecnie kreuje się na twardego polityka i zapowiada dalsze reformy oraz walkę z wszechobecną tam korupcją przy pomocy niedawno utworzonego Narodowego Biura Antykorupcyjnego i nowej Policji. Jednocześnie dość skutecznie przeciwstawia się naciskom Putina, który nie zrezygnował z walki o Ukrainę, której gospodarka wciąż jest mocno powiązana z rosyjską gospodarką (Szczerek, 28.10.- 3.11.2015, s. 55-57).

Z drugiej strony wydaje się, że na przykład w Gruzji dostrzeżono, iż reformy promowane przez UE pomagały w walce z kryzysem. O ile EPS i PW stanowiły reakcję na prozachodnie i prodemokratyczne zmiany we wschodnim sąsiedztwie, to jednak polityka unijna tylko w ograniczonym stopniu przyczyniła się do konsolidacji w krajach partnerskich. W niektórych z nich nastąpił nawet regres w zakresie transformacji i demokratyzacji. Działania UE na rzecz europeizacji wschodniego

sąsiedztwa (np. przenoszenia unijnych norm i zasad do lokalnych systemów prawnych oraz praktyk administracyjnych) wzmacniały bowiem instytucje państwa w warunkach nieskonsolidowanej demokracji, co z kolei przyczyniało się do umacniania autorytaryzmu (miękkiego) i sprzyjało zbliżeniu z Rosją (Cianciara, 2014, s. 10-11; Fiszer, 2012; Noutcheva i inni, 2013).

Cytowany już wcześniej Aleksander Milinkiewicz trafnie zauważa, że: «Jakkolwiek kraje objęte programem PW różnią się pomiędzy sobą, łączy je jedno: Europy i europejskich wartości jest w nich dzisiaj nie więcej, a coraz mniej. Moskwa przeprowadza na naszych oczach pełzającą kontrrewolucję w Gruzji, wprowadziła faktyczną blokadę Mołdowy, wreszcie usiłuje na stałe już związać ze sobą Białoruś i Armenię. Nie oszczędzając środków (w tym i pieniędzy), Rosja kupuje sobie władzę (i władze) na obszarze postsowieckim, a nawet wpływa na procesy polityczne w krajach, które, wydawałoby się, znalazły się już poza zasięgiem wpływów Kremla i są członkami UE. Przyczyną porażek polityki wschodniej UE jest jej niespójność i niekonsekwencja, co zasadniczo odróżnia Brukselę od Moskwy, która z kolei konsekwentnie realizuje jedną jasną strategię: przeciwdziałania europeizacji i demokratyzacji byłych republik sowieckich. Niestety nie tak jeszcze dawno temu ostrzeżenia o rewanżystowskim charakterze polityki Kremla często przyjmowane były w Europie jako dowód rusofobii i wiary w teorie spiskowe. Dzisiejsza sytuacja dowodzi, że obawy te były słuszne. Nieefektywność działań UE z jednej strony i niedocenianie przeciwdziałania Moskwy z drugiej, skutkują odbudową imperium, tym jedynie różniącego się od swego poprzedniego wydania, że komunizm zastąpiła oligarchia» (Milinkiewicz, 16.10.2013, s. A7).

Dopiero agresja Rosji na Ukrainę, secesja Krymu i jego przyłączenie do FR oraz zaostrzający się coraz bardziej kryzys ukraiński, jak również wysoce dwuznaczna rola, jaką odgrywa w nim prezydent Rosji sprawiły, że wielu obywateli i polityków UE zaczęło postrzegać ją w zupełnie nowej perspektywie. Europejskie społeczeństwa – zdecydowanie niezainteresowane integracją i wyraźnie zmęczone kryzysem gospodarki, finansów i samego euro – stały się nagle świadome faktu, że wspólnota nie była i nie jest tylko magnesem, tudzież punktem zaczepienia dla większości protestujących na Majdanie. Wspólnota ta oferuje też – przy tej okazji na nowo odkrytą – funkcję ochronną. Najmłodszy, wschodni członkowie UE, tj. państwa bałtyckie i Polska, co prawda bezpośrednio odczuwają jej pozytywy, ale towarzyszy im niepokój. To, że członkostwo w NATO, w kontekście polityki Putina, uznają za

strategiczny sukces, wydaje się dość oczywiste. Przy okazji UE potrafiła dowieść też jednomyślności i zdolności do działania, czego dowodem są sankcje nałożone na Rosję i stosowna pomoc dla Ukrainy. Działania UE budzą jednakże kontrowersje, a nawet prowadzą do głębokich podziałów wśród jej członków. Uważa się je za zbyt słabe lub też zbyt daleko idące. W każdym przypadku – i to jest kluczowym argumentem w dyskusji – obecny kryzys na Ukrainie wskazuje na skalę znaczenia UE jako uczestnika polityki międzynarodowej. Wielu Europejczyków albo nie było tego świadomych, albo też, co prawda niechętnie, przyzwyczaili się do ignorowania pozaekonomicznych elementów oddziaływania UE. Nawet jeżeli obecny kryzys na Ukrainie poruszył samą UE, jak też jej obywateli i tym samym wyrwał ich z dotychczasowego letargu, a przy okazji politykom dodał nowej odwagi, ambicji i szerszej perspektywy postrzegania świata, to i tak UE stać będzie nadal przed koniecznością ponownego ożywienia własnej integracji. Jest to niezbędne, gdyż dotychczasowe kryzysy naruszyły jej trwałość. Na wielu płaszczyznach stoi ona ponadto przed groźbą dezintegracji, czy to w formie brytyjskiego eurosceptycyzmu, na granicy wystąpienia z UE, czy też w formie przepaści pomiędzy wspólnotą 28 członków, a osiemnastką należącą do strefy euro (Weber, 2014, s. 341-365).

Dla Ukrainy i jej prounijnej polityki momentem przełomowym stał się wybuch rewolucji na Majdanie w listopadzie 2013 roku, która zwiastowała koniec lawirowania władz w Kijowie między UE a Rosją i przyjęcie kursu w kierunku zachodnim, co w konsekwencji doprowadziło do jawnego konfliktu z Rosją i wojny rosyjsko-ukraińskiej (Meches, 16-17.05.2015, s. 38-39).

Wspomniana wyżej polityka lawirowania władz Ukrainy w całym okresie jej istnienia jako niepodległego państwa, w literaturze przedmiotu określana jest też jako polityka wielowektorowości³ (Świder i inni, 2015, s. 31). Po 1991 roku stała się ona niejako oficjalną doktryną ukraińskiej polityki zagranicznej. Z jednej strony państwo ukraińskie chciało mieć poprawne relacje z Zachodem, a z drugiej dobre stosunki z Rosją, z którą było ściślej, zwłaszcza w sferze gospodarczej, związane. Tę strategię w polityce zagranicznej w warunkach geopolitycznych, w jakich znajdowała się Ukraina,

³ Polityka wielowektorowości oznacza prowadzenie polityki zagranicznej przez dany kraj nakierowanej na różne ośrodki wpływu w regionie (często o przeciwstawnych celach oraz interesach geopolitycznych), która ma na celu zachowanie równowagi pomiędzy oddziaływaniami tychże ośrodków na własną politykę wewnętrzną i zagraniczną, ale bez wyraźnego uprzywilejowania żadnego z nich, i usiłująca czerpać maksimum korzyści z takiej sytuacji, przy minimalizowaniu ewentualnie wynikających z niej konfliktów.

można porównać do «balansowania na linii». Do pewnego stopnia była ona konieczna, gdyż jednoznaczny wybór opcji geopolitycznej powodował pogłębianie się podziałów politycznych i społecznych, przekładających się na podziały regionalne w kraju. Tymczasem, jak już wspominałem, polityka wielowektorowości nie była zgodna z nurtami i tendencjami, jakie występowały w dwóch sąsiadujących z Ukrainą oraz konkurujących o wpływy w tym państwie potężnych ośrodków geopolitycznych, tj. UE i Rosji. Owe nurty i tendencje znajdowały swój wyraz i znajdują nadal w polityce integracyjnej tych ośrodków. W przypadku UE jest to ekspansja integracyjna na Wschód, obejmująca państwa leżące w bezpośredniej strefie wpływów Rosji, określanej przez czynniki rosyjskie mianem bliskiej zagranicy. Natomiast w przypadku FR jest to (re) integracja obszaru postradzieckiego, który w planach Władimira Putina ma stanowić fundament Unii Euroazjatyckiej. Nie wolno też zapominać o jednej jeszcze kwestii, która daje tutaj o sobie znać, a mianowicie o polityce globalnego hegemonu – Stanów Zjednoczonych, dla których jednym z głównych interesów na Ukrainie jest osłabienie, a nawet wyeliminowanie wpływów rosyjskich w tym kraju i wprowadzenie go do NATO, czemu sprzeciwia się większość ukraińskiego społeczeństwa. Również Władimir Putin nie chce ani europeizacji Ukrainy, ani obecności na Ukrainie Stanów Zjednoczonych. Politykę Zachodu wobec Ukrainy uważa on za naruszenie geopolitycznej strefy Rosji i zagrożenie dla jej bezpieczeństwa (Świder i inni, 2015, s. 32; Cianciara i inni, 2015, s. 61-85; Ochława, 2013).

Europeizacja oraz potrzeba integracji z UE była przedmiotem debaty na Ukrainie od momentu ogłoszenia niepodległości w 1991 roku. Szczególnie istotne zmiany w debacie na ten temat miały miejsce w ciągu ostatniej dekady. Po Pomarańczowej Rewolucji w 2004 roku stopniowo narastało rozczarowanie stanowiskiem UE – brakiem perspektyw członkostwa, przy jednoczesnym rosnącym rozczarowaniu polityką wewnętrzną Ukrainy. Odmowa podpisania umowy stowarzyszeniowej w listopadzie 2013 roku przyczyniła się do najpotężniejszego, licząc od początku niepodległości Ukrainy, kryzysu politycznego. Zaczęło się od próby krwawego stłumienia protestu społecznego (listopad 2013–luty 2014 r.), a po przełomie doszły do władzy siły deklarujące orientację proeuropejską (wybory prezydenckie w maju 2014 r. i parlamentarne w październiku 2014 r.), wybuchł konflikt, oficjalnie nienazywany jednak wojną ani przez Ukrainę, ani przez Rosję (Hniatuk, 2015, s. 26; Andruchowicz, 2014).

Mimo różnych utrudnień, tak wewnętrznych, jak i międzynarodowych prezydent Ukrainy Petro Poroszenko stara się już nie wracać do polityki balansowania Ukrainy między Rosją a UE. Dąży do europeizacji Ukrainy i zakotwiczenia jej w systemie euroatlantyckim. W efekcie tego, 21 marca 2014 r. Ukraina podpisała część politycznej umowy stowarzyszeniowej z UE, a w dniu 27 czerwca 2014 roku Ukraina oraz Gruzja i Mołdawia podpisały umowy stowarzyszeniowe wraz z pogłębionymi i kompleksowymi umowami o wolnym handlu, które mają na celu zbliżenie tych państw z UE. Ukraińcy liczą, że dzięki temu ulegną poprawie warunki ich egzystencji, a Ukraina stanie się demokratycznym państwem, które w dalszej perspektywie zostanie przyjęte do UE. Czy tak się stanie? Dziś trudno to przewidzieć, gdyż będzie to zależało od wielu czynników, przede wszystkim od samych Ukraińców i ich konsekwencji w wysiłkach na rzecz budowy, suwerennej i demokratycznej Ukrainy oraz od przychylnego stanowiska UE i Rosji wobec tych wysiłków. Te zaś nie są dziś tak jednoznaczne. Niewątpliwie będzie to proces długotrwały, a jego główne koszty będą musieli ponieść obywatele, gdyż Ukraina jest bankrutem, a jej gospodarka znajduje się w katastrofalnym stanie. Potrzeba – moim zdaniem – co najmniej dwudziestu lat i 80-120 mld dolarów kredytów, aby ją odbudować i zarazem przygotować do współpracy z państwami należącymi do UE. To może jednak doprowadzić do napięć i konfliktów społecznych, które będzie podsycala Rosja, gdyż tak łatwo nie zrezygnuje ona z Ukrainy. Moskwa będzie broniła przestrzeni postradzieckiej, którą uważa za wyłącznie rosyjską strefę wpływów, przed instalowaniem się tam wpływów amerykańskich czy też unijnych. Na Ukrainie już dziś nastroje antyrosyjskie nie są tak powszechne, jak w latach 2013-2014 i zwolenników porozumienia z Moskwą jest tam całkiem sporo. Pojawiają się tam już głosy zwątpienia «a po co nam to było?» W takich warunkach nie można wykluczyć rozpadu Ukrainy – rozpadu wielopłaszczyznowego – dezintegracji państwa, narodu oraz społeczeństwa. Ukraina nie może też liczyć na hojność UE, gdyż jej sytuacja finansowa dziś nie napawa optymizmem i nie sprzyja szybkiemu włączeniu Ukrainy do unijnego obiegu gospodarczego. W UE, w szczególności wśród państw tzw. starej UE i mniejszych krajów środkowoeuropejskich panuje duży sceptycyzm i wstrzeźliwość w ocenie możliwości integracyjnych Ukrainy. Co więcej, Ukraina wciąż trawiona przez wszechogarniającą korupcję i będąca w głębokim kryzysie gospodarczym w środowisku międzynarodowym,

zwłaszcza na Zachodzie, ma niską wiarygodność. Sytuację pogarsza kryzys migracyjny i związane z nim olbrzymie koszty, które ponosi UE (Szczerek, 28.10.-3.11.2015, s. 57).

Perspektywa członkostwa w UE dla państw Europy Wschodniej, a zwłaszcza Ukrainy jest już od dłuższego czasu stale podejmowanym tematem w UE, a szczególnie w Polsce, która jako jedyny kraj członkowski konsekwentnie opowiada się za akcesją Ukrainy do UE. Najczęściej podkreśla się dramat swojego «błędnego koła»: z jednej strony państwa regionu potrzebują perspektywy europejskiej do intensyfikacji reform, z drugiej strony – niewystarczające reformy lub ich brak są powodem, dla którego państwa UE nie chcą przyznać im perspektywy akcesyjnej. Oczywiście, brak adekwatnych reform gospodarczych i politycznych to nie jedyny powód unijnej ostrożności. Równie ważną przyczyną jest obawa przed reakcją Rosji. Dziś nie ulega wątpliwości, że rosyjska agresja na Krymie i na wschodzie Ukrainy tylko umocniła te obawy. Świadczą o tym coraz liczniejsze dziś głosy, m. in. w Niemczech wskazujące, że o przyszłości państw na obszarze proradzieckim, także Ukrainy nie można dyskutować bez udziału Rosji. A przewodniczący Komisji Europejskiej Jean-Claude Juncker niedawno powiedział wprost, że Ukraina musi znów zacząć porozumiewać się z Rosją (Cianciara, 2014, s. 158).

Z Rosją muszą też rozmawiać UE i Stany Zjednoczone, aby jak najszybciej położyć kres konfliktowi na Ukrainie i zapewnić bezpieczeństwo Europie. Kryzys bowiem na Ukrainie, za wybuch którego główną odpowiedzialność ponosi Rosja, choć nie bez winy jest też UE, dziś poważnie zagraża bezpieczeństwu Europy i hamuje proces budowy multipolarnego ładu globalnego. Co więcej, kryzys ten i agresja Rosji na suwerenną Ukrainę, tak jak agresja Stanów Zjednoczonych na Irak w 2003 roku, prowadzą do rozbicia solidarności, podziałów i nieporozumień między państwami należącymi do NATO i UE. Ulegają też rozluźnieniu stosunki UE i Stanów Zjednoczonych, które do tej pory stanowiły fundament bezpieczeństwa i współpracy międzynarodowej. To co aktualnie dzieje się na Ukrainie, a także w Syrii, stanowi test dla UE i NATO i w ogóle dla państw Zachodu. Pokazuje, na ile są one spójne i gotowe do współpracy oraz czy potrafią prowadzić wspólną politykę i mówić jednym głosem. Niestety, test ten dla UE i NATO oraz jej poszczególnych państw jest niepomysłny. Mamy do czynienia z kryzysem UE i NATO, który wzmacnia Rosję i jej prezydenta. Władimir Putin robi wszystko, by omijać UE i NATO i woli rozmawiać z każdym krajem osobno i odnosi tu sukcesy

dyplomatyczne oraz propagandowe. Moskwa zaś straszy świat nową wojną światową i w ten sposób powstrzymuje Zachód przed udzieleniem pomocy militarnej ofiarom rosyjskiej agresji (Czech, 9.03.2015, s. 10; Fiszer, 2015, s. 1-10; Bielecki, 22.05.2015, s. A8).

Z drugiej strony, biorąc pod uwagę fakt, że we współczesnym świecie, w którym decydują twardo definiowane interesy państw, zwłaszcza mocarstw, trzeba się z nimi liczyć. Tym bardziej, że dziś nadal dużą przydatność eksplanacyjną w badaniu rzeczywistości międzynarodowej zachowuje paradygmat realistyczny, który dowodzi, że świat współczesny szybko się zmienia i na naszych oczach powstaje nowy ład międzynarodowy, w którym główną rolę zaczynają odgrywać tzw. mocarstwa wschodzące, zaliczane do grupy BRIC, tj. Brazylia, Rosja, Indie oraz Chiny. W przeciwieństwie do Stanów Zjednoczonych i UE, kryzys finansowo-gospodarczy nie osłabił aż tak mocno potencjału ekonomicznego strefy BRIC. Pomimo zauważalnego, zwłaszcza w roku 2008, załamania głównych wskaźników makroekonomicznych oraz wyhamowania ich wzrostu w latach kolejnych, kraje te wciąż stanowią ewenement na skalę światową jeżeli chodzi o wzrost gospodarczy. Według ekspertów trend ten utrzyma się jeszcze przez kilka dziesięcioleci, co ostatecznie pozwoli krajom BRIC – ze szczególnym wskazaniem na Chiny – zająć dotychczasową pozycję gospodarczą rozwiniętych państw świata zachodniego. Wpadając w coraz to większą spiralę długu publicznego tracą one bowiem swoją ledwie widoczną już dominację. Według prognoz na rok 2050 lista krajów z najwyższym PKB będzie wyglądać następująco: Chiny, USA, Indie, Brazylia, Meksyk oraz Rosja. Kraje grupy BRIC zajmują dziś około 25% powierzchni Ziemi, którą zamieszkuje 40% ludności świata, a ich PKB wynosi około 3/5 produktu krajowego Stanów Zjednoczonych, ale po zastosowaniu wskaźnika parytetu siły nabywczej już nieznacznie go przekracza. Ich potencjał jest tak duży, że według różnych prognoz na najbliższe lata kraje strefy BRIC będą zajmować 4 z 6 miejsc pod względem wielkości PKB na świecie. Głównymi atutami Brazylii jest rozwinięta produkcja rolna i dynamiczny rozwój pozostałych sektorów, Rosji – zasoby surowców, Indii – prężny sektor usług oraz wysokich technologii oraz Chin – tania i dobrze wykształcona siła robocza oraz rozwijający się przemysł, eksport i budownictwo. Kryzys gospodarczy przyspieszył proces przemieszczania się ekonomicznego środka ciężkości w

kierunku państw rozwijających się, zaś szczególnie do krajów strefy BRIC (Mroziewicz, 2014, s. 14-17; Karpienia, 2013, s. 192-217).

W związku z powyższym, zgadzam się z Ryszardem Ziębą, który pisze: «Jest więc kwestią strategicznego wyboru, przed jakim stoi Zachód. Czy samodzielnie, a do tego spychając Rosję na pozycję podrzędną, jest w stanie sprostać wyzwaniom bieżącym, jakie stwarza konflikt bliskowschodni i przybierający na sile fundamentalizm islamski, a przede wszystkim czy zdoła podjąć długofalowe wyzwanie, jakie niesie wzrost znaczenia Chin czy Indii. Paradoksalnie kryzys ukraiński powinien uświadomić wszystkim zaangażowanym podmiotom zewnętrznym, że porozumienie się Zachodu z Rosją w sprawie Ukrainy może mieć przełomowe pozytywne znaczenie dla całego globalnego ładu międzynarodowego» (Zięba, 2014, s. 39-40; Kuźniar, 2014, s. 41-56; Góralczyk, 2014).

Chciałbym tutaj przypomnieć tezę sformułowaną już w 1992 roku przez Zbigniewa Brzezińskiego, który pisał wówczas, że najważniejszym aspektem relacji Zachodu z Rosją jest stabilność i niepodległość Ukrainy. A dwadzieścia lat później, w 2012 roku podkreślał, że Rosja bez Ukrainy przestała być imperium, natomiast z podporządkowaną sobie Ukrainą, na powrót imperium się staje (Van Herpen, 2014, s. 247-249).

Walka Rosji o Ukrainę i aneksja Krymu zdestabilizowały środowisko międzynarodowe, a część państw w Europie po raz pierwszy od zakończenia zimnej wojny dostrzega groźbę rosyjskiej agresji. Jest to sytuacja niepokojąca dla Europejczyków, którzy obdarzeni kilkoma dekadami pokoju wykluczyli już możliwość konfliktu zbrojnego na naszym kontynencie. Należy dziś jak najszybciej przyjąć wspólną strategię, aby zabezpieczyć Europę i świat przed imperialnymi zakusami prezydenta Rosji, który – jak już pisałem chce przywrócić Rosji pozycję globalnego mocarstwa oraz odzyskać wpływy na terenach postsowieckich, tworząc w tym celu Unię Euroazjatycką, mającą zarazem ograniczyć wpływy UE i Stanów Zjednoczonych w Europie i na świecie. Władimir Putin już od dawna prowadzi agresywną politykę na rzecz odbudowania radzieckiego (rosyjskiego) imperium. Marzy mu się ponowne przyłączenie krajów, które po rozpadzie ZSRR wymknęły się spod kontroli Kremla. Na celowniku były już Czeczenia, Gruzja, Białoruś, Armenia, a teraz Ukraina. Naruszona została terytorialna integralność suwerennego państwa, złamano zasady Karty Narodów Zjednoczonych i Aktu Końcowego KBWE oraz podstawowe zasady prawa międzynarodowego. W świetle prawa

międzynarodowego przyłączenie wchodzącego w skład terytorium Ukrainy Półwyspu Krymskiego (Krymu) do FR należy kwalifikować jako aneksję, tj. nielegalne nabycie terytorium innego państwa w drodze użycia i/lub groźby użycia siły zbrojnej. FR naruszyła też swoje zobowiązania prawne wobec całej społeczności międzynarodowej (*Opinia Doradczego Komitetu...*). *De facto* zburzony został cały dotychczasowy ład międzynarodowy. Kolejnymi ofiarami jego polityki mogą być kraje nadbałtyckie (Nowak, 2014; Wójcik, 1-6.01.2015, s. 22-24; Potocki, 20-22.03.2015, s. A8-A9). Jak pisze wybitny znawca Rosji, profesor Richard Pipes, działania Putina są racjonalne w kontekście rosyjskiej historii, bo Rosjanie lubią silnych przywódców, a on tę rolę znakomicie wypełnia. W ich optyce «tylko Rosja sprzeciwiająca się Stanom Zjednoczonym pozostaje wielkim mocarstwem. Rosjanie mogą być głodni, ale dopóki mają poczucie mocarstwowości, wszystko jest w porządku» (Potocki, 20-22.03.2015, s. A8).

Należy więc dziś uczynić wszystko, aby NATO i UE były aktywnymi podmiotami na arenie międzynarodowej i odgrywały istotną rolę w budowie nowego ładu międzynarodowego, w którym Europa i Stany Zjednoczone powinny być głównymi filarami. W tym celu niezbędna jest jedność i współpraca wszystkich państw należących do UE i NATO, a zwłaszcza RFN i Francji. Niezbędna też jest dalsza współpraca UE i Stanów Zjednoczonych oraz UE i NATO. Jeśli zaś nie zostanie ona zintensyfikowana, to system euroatlantycki utraci swoje znaczenie i przestanie być gwarantem bezpieczeństwa Zachodu. Wobec bankructwa dotychczasowej polityki wschodniej UE, trzeba też wypracować nowy kształt współpracy oraz polityki UE i NATO wobec Rosji oraz przyjąć nową, dalekowzroczną transatlantycką strategię wobec tego kraju (Krzemiński, 30.07-5.08.2014, s. 43-45).

* * *

Okres rządów Władimira Putina, *de facto* niekoronowanego władcy największego państwa na świecie, to lata obietnic i rozbudzonych nadziei na stopniową poprawę bytu materialnego Rosjan i przywrócenie Rosji statusu supermocarstwa. Politykę Putina można określić jako pragmatyczną, odidealizowaną i konsekwentnie zmierzającą do wyznaczonego celu. Swoimi wypowiedziami, zwłaszcza krytycznymi wobec Zachodu, Putin trafiał w narodowo patriotyczne nastawienie przeciętnego Rosjanina. «Rosja podniosła

się z kolan!», «Rosja znów zwycięża!» – to popularne, putinowskie hasła, które przyniosły mu społeczne poparcie i akceptację jego polityki wewnętrznej i zagranicznej. Bardzo szybko, wraz z rosnącą pewnością siebie Władimir Putin – i rosyjskie elity władzy – kreując Rosję na samodzielny i równie wpływowy co Stany Zjednoczone podmiot stosunków międzynarodowych, umocnił swoją pozycję jako przywódca państwa i narodu rosyjskiego. Stał się najpopularniejszym politykiem w Rosji i budzącym respekt na całym świecie. Po aneksji Krymu i jego przyłączeniu do FR w marcu 2014 roku popularność Władimira Putina w Rosji wzrosła z 60 do 85%, a po militarnym zaangażowaniu się Rosji w syryjskim konflikcie jesienią 2015 roku przekroczyła aż 90%. Nie ulega wątpliwości, że pod władzą Putina Rosjanie «odzyskali poczucie dumy narodowej», a Rosja odbudowała swój autorytet na arenie międzynarodowej, której dziś – tak jak kiedyś Związku Radzieckiego – obawia się cały świat (Portnikow, 2008, s. 114-123; Piekło, 2009; Konończuk, 2007; Gessen, 2012).

Europejskie nadzieje, że Rosja może być partnerem UE w walce o nowy, wielobiegunowy świat oparty na prawie międzynarodowym, okazały się w dobie rządów Putina płonne. Poparcie dla multilateralizmu oraz wielobiegunowości stanowiło po prostu taktyczną broń Moskwy w walce z hegemonią amerykańską. W rzeczywistości w sferze polityki zagranicznej Rosję cechuje instykt bardziej amerykański niż europejski. Wierzy ona w siłę unilateralizmu oraz niepohamowane dążenie do zaspokojenia interesu narodowego. Dla Putina suwerenność nie jest prawem i nie oznacza miejsca wśród Narodów Zjednoczonych. Dla Putina suwerenność oznacza możliwości. Implikuje niezależność gospodarczą, siłę militarną oraz tożsamość kulturową. W słowniku Putina «mocarstwo suwerenne» to synonim «wielkiego mocarstwa». Podczas gdy UE powstała w odpowiedzi na zagrożenia ze strony nacjonalizmu i katastrofalnej rywalizacji między europejskimi państwami narodowościowymi w pierwszej połowie XX wieku, to obecna polityka zagraniczna Rosji jest odpowiedzią na zagrożenia ze strony polityki postnacjonalistycznej oraz problemy wynikające z rozpadu Związku Radzieckiego, z czym Putin i miliony Rosjan nie mogą pogodzić się do dnia dzisiejszego. Koszmary Europy mają swe źródło w tragicznych doświadczeniach lat trzydziestych XX wieku. Koszmarom Rosji kształt nadały doświadczenia rosyjskie z lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku. UE za główne źródło niestabilności w Eurazji uważała i uważa nadal brak demokracji. Natomiast Rosja odwrotnie, uważa, że

słabe demokracje oraz zachodnia polityka eksportowania demokracji są głównymi przyczynami braku stabilności w obszarze poradzieckim. Nieuniknione więc było wcześniej czy później starcie tych dwóch kontrastujących ze sobą poglądów na ład europejski w XXI wieku (Krastev, 2009, s. 85-102; Asmus, 01-02.2008, s. 46-64; Fiszer, 2013, s. 112-134).

Jak czytamy w znakomitej pracy na temat Rosji pod rządami Putina, której autorem jest brytyjski korespondent Luke Harding: «Ekspansjonizm Putina stanowi dzisiaj zapewne największe wyzwanie dla Zachodu, a zwłaszcza dla UE, od zakończenia zimnej wojny. Po pięciu czy sześciu latach zaprzeczania Biały Dom przyznaje, że jego próby «resetu» stosunków z Rosją nie powiodły się. W unijnych ministerstwach spraw zagranicznych, akademiach wojskowych i ośrodkach analitycznych jest jasne, że potrzebne są nowe strategie radzenia sobie z agresywną Rosją. Słowem kluczem nie jest już «zaangażowanie» – chociaż Europejczycy nie zrezygnowali z dialogu. Pojęcie, które na nowo nabiera podstawowego znaczenia w naszych czasach, pochodzi z wczesnych lat zimnej wojny: to «powstrzymanie» (Harding, 2014, s. 342).

Rozpad ZSRR w 1991 roku, który przyspieszył procesy integracyjne w Europie, zarazem zmniejszył obszar panowania rosyjskiego, a to sprawiło, że imperium rosyjskie *de facto* przestało istnieć. Z tym zaś nie mogły pogodzić się rosyjskie partie nacjonalistyczne i politycy na czele z Władimirem Putinem, zaliczani do tzw. homosowietikusów, czyli ludzi radzieckich, tęskniących za Związkiem Radzieckim i jego super mocarstwowym statusem na arenie międzynarodowej (Nowak, 2014). Tęsknoty te, a zarazem cele polityki międzynarodowej Władimira Putina trafnie prezentuje Andrzej Nowak, pisząc, że: «Wielkie Państwo – podkreślenie naturalnego charakteru jego geopolitycznej jedności i zarazem ciągłości jego historycznej tradycji, od IX do XXI wieku; uznanie centralnego w tej tradycji miejsca ZSRR, szczególnie w jego apogeum z okresu zwycięstwa w Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej (od paktu Ribbentrop-Mołotow do Jałty); uwypuklenie ciągłego zagrożenia zewnętrznego, które sprowadza na Wielkie Państwo okresy Wielkiej Smuty, a wreszcie wskazanie potrzeby mobilizacji patriotycznej, która pod przewodnictwem mądrego przywódcy prowadzi do odrodzenia Wielkiego Państwa i jego globalnego znaczenia – oto w największym skrócie te motywy, które składają się na syntezę, do której zdaje się zmierzać oficjalna edukacja historyczna Rosji Putina» (Nowak, 2014, s. 203).

Jak już wspominałem, Władimir Putin jest niesamowicie popularny wśród Rosjan i jego głównym celem będzie tę popularność utrzymać jak najdłużej. Nie utrzyma jej przy pomocy cudu gospodarczego, ba na taki w Rosji się dziś nie zanoszą, zwłaszcza przy cenach ropy naftowej 48 dolarów za baryłkę i spadających na świecie cenach gazu ziemnego, głównego towaru eksportowego Rosji, wręcz przeciwnie, grozi jej bankructwo i być może rozpad. Zatem będzie chciał ją utrzymać siłą lub jako wódz armii. Najlepiej zwycięskiej, ale może i atakowanej przez «zdradziecki Zachód». Dziś nikt takiej wojny nie chce, ale w przyszłości może być różnie i dlatego UE musi się liczyć z taką możliwością i być do niej odpowiednio przygotowaną. To dzisiaj najważniejsze wyzwanie dla UE i całego Zachodu. Jak podkreśla bowiem Siergiej Kowalow⁴: «Bo Putin nie ma wyjścia. Nie może zawrócić. (...) Pułkownik Putin zaczął budować pion władzy tak, jak go wychowano w ZSRR. I zabrał się do tego, jak przystało na oficera operacyjnego. Zaczął szukać wrogów. Władza absolutna nie może się obejść bez wrogów zewnętrznych i wewnętrznych. Putin nie ma drogi odwrotu. A z nim nie sposób się porozumieć» (Stasiński, 7-8.11.2015, s. 32-33).

Dla Rosji najbardziej bolesna była utrata Ukrainy, największego kraju pod każdym względem w Europie Wschodniej. Ukraina, podobnie jak pozostałe kraje Europy Środkowo-Wschodniej, dla ZSRR stanowiła zaplecze surowcowe i rynek zbytu dla radzieckiego przemysłu. Rosja dlatego dążyła i nadal dąży do przekształcenia Ukrainy w federację, co ma ułatwić jej wpływ na politykę zarówno wewnętrzną, jak i zagraniczną Ukrainy. Dla Rosji stosunki z Ukrainą są kluczowe z racji bliskich więzi historycznych, politycznych, gospodarczych i kulturowych (Stryjek, 2014; Hrycak, 2000; Nowak, 2008, s. 82-88). Na przykład pod względem potencjału gospodarczego, demograficznego, militarnego i strategicznego, a także znaczenia i rangi w ZSRR Ukraina zajmowała drugą po Rosji pozycję wśród radzieckich republik związkowych. Jak pisze rosyjski politolog Dmitrij Furman, Ukraina uformowała się w ZSRR jak «motyl w kokonie» (Świder i inni, 2015, s. 23), a ukraiński poeta i polityk Petro Osadczuk podkreśla, że Ukraina wyszła ze Związku Radzieckiego, ale Związek Radziecki nie wyszedł z Ukrainy (Świder i inni, 2015).

⁴ Siergiej Kowalow – ur. w 1930 roku na Ukrainie, z wykształcenia biofizyk. Słynny dysydent i obrońca praw człowieka, w czasach ZSRR więzien łagrow.

Ponadto Ukraina ma duży potencjał destabilizowania i wpływania na układ sił nie tylko w skali Europy Wschodniej, ale również całego obszaru poradzieckiego. W związku z tym jest ona ważna z punktu widzenia ogólnoeuropejskich interesów FR. Dlatego, gdy w lutym 2014 roku obalono tam przychylnie nastawionego do Rosji Wiktora Janukowycza, Moskwa ruszyła do kontrataku, aby nie dopuścić do podpisania umowy o stowarzyszeniu Ukrainy z UE i uniemożliwić w ten sposób ewentualną akcesję tego państwa do Wspólnoty, a później do NATO. Rosja obawia się bowiem, że dalsze poszerzanie UE, a także NATO doprowadzi do osłabienia jej wpływów nie tylko w Europie Środkowo-Wschodniej, ale w ogóle w całym świecie i uniemożliwi odbudowę rosyjskiego imperium, które w planach Władimira Putina ma stać się ważnym elementem (filarem) kształtującego się dziś nowego multipolarnego ładu globalnego (Dadak, 11-12.2014, s. 160-169; Kuźniar, 2014, s. 41-56).

Notabene, w literaturze przedmiotu występują różne, często skrajnie rozbieżne scenariusze i prognozy co do przyszłości Rosji i jej roli na świecie. Z jednej strony istnieją prognozy zakładające, że Rosja rozpadnie się i nie będzie odgrywała dużej roli na arenie międzynarodowej, a z drugiej strony zalicza się ją do nowych, wschodzących potęg (BRIC), które będą filarami przyszłego porządku globalnego (Giorgica, Olędzka, 2013, s. 292-323; Kłosiński, 2010).

Do niedawna na tego typu spekulacjach korzystała Rosja, o współpracę z którą po 2001 roku zabiegały Stany Zjednoczone, UE, Turcja, a także Chiny. Tymczasem Rosja pod rządami W. Putina starała się odzyskać mocarstwową pozycję na świecie i wpływy na Ukrainie, Białorusi i w innych krajach proradzieckich, również w Europie Środkowej i Południowej coraz silniej szantażując je oraz całą UE bronią energetyczną. Rosja próbowała wykorzystać słabnącą w tym czasie na arenie międzynarodowej pozycję Stanów Zjednoczonych, które w latach 2001-2014 uwikłały się w kosztowne wojny w Afganistanie i Iraku, które doprowadziły do animozji w łonie NATO i UE oraz do osłabienia sojuszu euroatlantyckiego. Z drugiej strony, Rosja, tak jak kiedyś Związek Radziecki wciąż jest tylko potęgą nuklearną na «glinianych», gospodarczych nogach. Sankcje gospodarcze oraz spadek ceny ropy naftowej i gazu spowodowały, że Rosja dziś stoi w obliczu ogromnych problemów gospodarczych, które mogą doprowadzić do potężnego kryzysu społeczno-politycznego i odsunięcia Władimira Putina od władzy lub zmuszą go do podjęcia współpracy z UE oraz Stanami Zjednoczonymi i zakończenia wojny na Ukrainie.

Prognozy dotyczące przyszłości Rosji i jej roli w budowie nowego ładu światowego są dziś bardzo trudne do obiektywnego opracowania, bowiem polityka zagraniczna tego państwa zawsze słabo poddawała się wymogom uwarunkowań zewnętrznych i niemal zawsze była pochodną polityki wewnętrznej. Wektory aktywności międzynarodowej Rosji były z reguły wzmocnieniem, uzupełnieniem i kontynuacją działań podejmowanych przez jej przywódcę w ramach funkcjonującego systemu politycznego. Jej głównym celem było i jest nadal uzyskanie określonych efektów wewnątrz samego systemu, a efekty uzyskane w jego otoczeniu traktowane są w sposób służebny. Dziś takim celem dla Putina jest zachowanie popularności wśród coraz bardziej spauperyzowanego i niezadowolonego społeczeństwa rosyjskiego oraz utrzymanie władzy za wszelką cenę w swoich rękach. Sytuacja obecna w Rosji i Putina przypomina tą z początków XX wieku, kiedy zacofany i opóźniony w rozwoju gospodarczym kraj, w którym narastało rewolucyjne wrzenie, car Mikołaj II próbował ratować poprzez sprowokowanie wojny z Japonią (1904-1905), a co dla niego i Rosji ostatecznie skończyło się katastrofą w 1917 roku.

Dziś Władimir Putin nie chce dopuścić do tego, by Rosja powtórzyła los Związku Radzieckiego i za wszelką cenę chce przywrócić jej miejsce na globalnej scenie. Z tej perspektywy Ukraina jest dla W. Putina wielkim wyzwaniem, gdyż jak trafnie zauważa Adam D. Rotfeld: «Jeśli powiedzie się tam ustrojowa transformacja, ustanowione będą rządy prawa, decentralizacja i demokracja, to w przestrzeni postsowieckiej powstanie nie tylko nowy punkt odniesienia i nowa konfiguracja, ale też wielu Rosjan uwierzy, że zmiana na lepsze jest możliwa w ich kraju. Przykład z Kijowa będzie zaraźliwy. (...) To, że ulica może pokazać czerwoną kartkę tym, którzy sprawują władzę, jest w Moskwie postrzegane jako większe zagrożenie niż tak często komentowana geopolityka czy geostrategia» (zob. w: Wieleński, 14-15.02.2015, s.18).

Aneksja Krymu i wojna Rosji z Ukrainą pociągnęły za sobą dalszą polaryzację państw Europy Środkowo-Wschodniej, gdzie dziś sytuacja jest zupełnie inna niż była 11 lat temu, a to z kolei nie jest bez znaczenia dla całej UE i jej przyszłości, która stoi pod znakiem zapytania. Podczas gdy Polska postrzegала ten konflikt w kategoriach «twardego» bezpieczeństwa, z naciskiem na zagrożenie militarne, to dla Czech, Węgier i Słowacji głównym wyzwaniem była przyszłość ich współpracy gospodarczo-energetycznej z Rosją. Już dawno nie funkcjonuje tutaj ani tzw. Trójkąt Wyszehradzki, ani

Trójkąt Weimarski a polityka zagraniczna premiera Orbana na Węgrzech pokazuje, że model liberalnej demokracji może zostać w środku unijnej Europy zanegowany. Czechy i Słowacja, podobnie jak Węgry ciążą dziś ku Rosji i dogadują się z Władimirem Putinem. Litwa od 1 stycznia 2015 roku przystąpiła do strefy euro i ma fatalne stosunki z Polską, która bezpowrotnie straciła szansę, aby stać się liderem Europy Środkowo-Wschodniej (Janicki, Władyka, 28.01.-3.02.2015, s. 13-15.). Co więcej, wzmocnienie pozycji Polski dzięki jej aktywności i współpracy z krajami Europy Środkowo-Wschodniej mogło też być ważnym atutem w kształtowaniu jej relacji z europejskimi potęgami, głównie z Niemcami i Francją, a także z Rosją. Tę szansę zmarnował ówczesny minister spraw zagranicznych RP Radosław Sikorski, dla którego głównym kierunkiem stała się UE, ze szczególną rolą Niemiec. Ogłoszenie przez ministra R. Sikorskiego końca tzw. «polityki jagiellońskiej» przyjęte zostało jako rezygnacja z aktywnej polityki w Europie Środkowo-Wschodniej i odwrócenie się od mniejszych graczy na rzecz zacieśniania relacji z Niemcami i Francją (Ukielski, 2010, s. 364-364; *Priorytety polskiej...*).

Z drugiej zaś strony, jak trafnie pisze cytowany już Luke Harding: «Dwadzieścia pięć lat po tym, jak w czerwcu 1989 roku Solidarność w Polsce zmiotła rządzących komunistów w wyborach, które zmieniły oblicze Europy, podziały między Wschodem a Zachodem rysują się wyraźniej niż kiedykolwiek wcześniej. Polska, Czechy i Węgry są w NATO od 15 lat, a w UE od dekady, wraz z państwami bałtyckimi. W tym okresie wszystkie te kraje kwitną. To prawdziwe historie sukcesu – pod względem rozwoju demokratycznego, gospodarczego, instytucjonalnego. Ale poza unijne były republiki upadłego Związku Radzieckiego to zupełnie inna, mniej szczęśliwa historia. Cofają się w rozwoju. Represyjny sposób działania Rosji służy jako szablon dla innych regionalnych przywódców, w tym dla Janukowycza, przed jego obaleniem» (Harding, 2014, s. 341; Wojnicki, 2014, s. 7-19).

Obecna polityka zagraniczna Władimira Putina – moim zdaniem – jest krótkowzroczna i przyniesie Rosji jeszcze większą izolację nie tylko w Europie, ale również na całym świecie. Przyspieszy, wbrew oczekiwaniom Moskwy, tworzenie się wrogiego Rosji, nowoczesnego państwa i narodu ukraińskiego, które w przyszłości może pełnić rolę lidera w Europie Środkowo-Wschodniej i stać się wzorem dla Białorusi czy Mołdawii, a także innych państw poradzieckich. Trudności gospodarcze, które potęguje awanturnicza polityka Rosji, mogą – jak

już pisałem – doprowadzić do poważnego kryzysu politycznego w tym kraju na miarę tego, który dotknął Związek Radziecki w drugiej połowie lat 80. XX wieku i wraz z wojną w Afganistanie w latach 1979-1989 przyspieszył jego rozpad w 1991 roku. Nie jest to więc wymarzona perspektywa dla Rosji, ale nie napawa to też optymizmem, jeśli idzie o UE i jej przyszłość, która – jak już wspominałem – stoi pod wielkim znakiem zapytania. Nie należy bowiem wykluczyć, że Rosja rozpęta pod byle pretekstem wojnę na dużą skalę w Europie, która może doprowadzić do rozpadu UE.

Zakończenie. Rok 2014, a zwłaszcza wydarzenia na Ukrainie, Bliskim Wschodzie i w Afryce Północnej dobitnie uświadomiły Europie, że koniec historii, w który uwierzono po upadku muru berlińskiego i rozpadzie ZSRR był złudzeniem. Triumfalizm i nadzieja na «wieczny pokój» skończyły się, a wiara w stopniową lecz nieuchronną demokratyzację kolejnych państw i społeczeństw zostały mocno nadwątlone. W świetle dramatycznych wydarzeń w Kijowie, na Krymie i w Donbasie, a także w Syrii, Iraku i Paryżu, wyraźnie uwidoczniły się też liczne mankamenty UE oraz uległ osłabieniu jej prestiż na świecie. Jedenaście lat po wielkim rozszerzeniu UE na Wschód, pokój i bezpieczeństwo Europy i świata są dziś poważnie zagrożone. Niepokój budzą dziś zwłaszcza takie zjawiska i procesy, jak: podważanie wiarygodności porozumień rozbrojeniowych, w tym dotyczących nieprolifracji broni masowego rażenia, utrzymywanie się reżimów autorytarnych i postaw konfrontacyjnych, nieposzanowanie zasad prawa międzynarodowego, standardów demokratycznych, praw człowieka, mniejszości etnicznych i religijnych, nasilający się międzynarodowy terroryzm i zorganizowana przestępczość.

Świat dziś wyraźnie ewoluje w kierunku multipolarnym i wielocywilizacyjnym, ale rola UE i w ogóle Zachodu na arenie międzynarodowej maleje. Zachód traci swoje gospodarcze, polityczne, demograficzne i moralne podstawy, a wraz z tym przestaje być wzorcem rozwojowym dla świata. UE, mimo wielu problemów wciąż ma jednak potencjały, aby mogła stać się aktywnym podmiotem w systemie euroatlantyckim i w nowym łądzie globalnym. Musi się jednak sukcesywnie pogłębiać i poszerzać oraz doskonalić swój system polityczny i gospodarczy (być może w kierunku federalistycznym), aby stać się graczem światowym, tak w aspekcie geoeconomicznym, jak i geopolitycznym.

Jest to niezbędne, gdyż Zachód, który po kryzysie finansowo-gospodarczym z lat 2008 -2014 i prestiżowych porażkach dyplomatycznych, a w przypadku Stanów Zjednoczonych także wojskowych (w Iraku, Afganistanie) wyraźnie pogubił się. Nie

mogąc się odnaleźć w dokonującej się przemianie ładu globalnego, a pozostając w defensywie wobec grupy BRIC, obrał Rosję za swego rywala, którego próbuje zepchnąć na peryferie światowej polityki. Tymczasem Rosja pod rządami Władimira Putina staje się coraz silniejsza i aktywnie włącza się do globalnej rozgrywki o czym świadczy dziś jej operacja wojskowa w Syrii. Dlatego też należy z nią rozmawiać, a nie izolować ją na arenie międzynarodowej, bo to zmusza Rosję do działań agresywnych, czego przykładem jest wojna z Ukrainą, a co może doprowadzić do nowej zimnej wojny w stosunkach międzynarodowych lub nawet do trzeciej wojny światowej. Normalizacja stosunków między Zachodem i Rosją jest też koniecznym warunkiem do wyprowadzenia Ukrainy z głębokiego kryzysu, która powinna mieć prawo do swobodnego wyboru swoich ekonomicznych i politycznych partnerów (Mearsheimer, 1993, s. 1-16; Cohen, 15.09.2014, s. 3; Maciejewicz, 14-15.03.2015, s. 8).

UE przyzwyczajona do stosowania *soft power* i zmęczona trawiącymi ją kryzysami, nie ma ani determinacji, ani świadomości rosnącego zagrożenia i ogląda się na Stany Zjednoczone, które po klęsce w Afganistanie i Iraku też nie mają ochoty na angażowanie się w obronie demokracji na Ukrainie. W efekcie tego, eskalacja przemocy ze strony Rosji, w tym zwłaszcza jednostronne zajęcie w marcu 2014 roku Krymu nie spotkała się z odpowiednio twardą odpowiedzią Zachodu. Świadczy to – moim zdaniem – o wyczerpaniu Stanów Zjednoczonych i UE długotrwałym kryzysem finansowo-gospodarczym i pokazuje, że sojusz euroatlantycki dziś również przeżywa głęboki kryzys i traci swoją strategiczną moc, co rozzuchwala Rosję. Władimir Putin stosuje wiele różnych, choć wzajemnie ze sobą powiązanych, instrumentów. Tymczasem z Rosją rządzoną przez Władimira Putina i z nim samym trzeba jednak rozmawiać, w ostateczności także przy użyciu siły, a nie tylko siły argumentów, których Rosja nie uznaje. Ukraina zaś, bez zachodniej pomocy militarnej i gospodarczej wojny z Rosją nie wygra. Trzeba więc Rosję jak najszybciej zawrócić na właściwą drogę, uciekając się do różnych środków – dyplomatycznych, gospodarczych i wojskowych, a Ukrainie udzielić daleko idącej pomocy, aby nie stała się nową Syrią w Europie.

Bibliografia:

1. Andruchowicz J. (2014). Zwrotnik Ukraina, Wołowiec.
2. Asmus R.D., Europe's Ekstern Promise. Rethinking NATO and EU Enlargement, «Foreign Affairs», January/February 2008, s. 46-64.

3. Bielecki J., Partnerstwo pod kontrolą, «Rzeczpospolita» 2015, nr 118, s. A8.
4. Cianciara A.K. (2014). Partnerstwo Wschodnie 2009-2014. Geneza, funkcjonowanie, uwarunkowania, Warszawa.
5. Cianciara A.K., Burakowski A., Olszewski P., Wódka J. (2015). Europeizacja partii politycznych i grup interesu, Warszawa.
6. Cohen S.F., Patriotic Heresy vs. the New Cold War: Fallacies of US Policy May be Leading to War Wit Russia, «The Nation», 15.09.2014, s. 3
7. Czech M., Kreml straszy świat wojną, «Gazeta Wyborcza» 2015, nr 56, s. 10.
8. Ćwiek-Karpowicz J., Rosja wobec Białorusi. Ekonomizacja polityki zagranicznej, «Polski Przegląd Dyplomatyczny» 2010, nr 5-6, s. 119-121.
9. Dadak K., Rosja, Ukraina i historyczna szansa dla Polski, «Arcana», listopad – grudzień 2014, nr 120, s. 160-169.
10. Fiszer J. M. (2010). Władimir Putin – dlaczego zaufała mu cała Rosja? Specyficzne formy przywództwa politycznego, [w:] Przywództwo i elity polityczne w krajach WNP T. Bodio, W. Jakubowski (red.), Warszawa.
11. Fiszer J.M. (2012). Białoruś między Rosją i Unią Europejską – konflikt interesów i perspektywy współpracy, [w:] Białoruś między Unią Europejską a Rosją, A. Kantorowicz (red.), Warszawa.
12. Fiszer J.M. (red.) (2012). Europejska Polityka Sąsiedztwa. Geneza, doświadczenia, perspektywy, Warszawa.
13. Fiszer J.M., Bezpieczeństwo międzynarodowe w multipolarnym ładzie globalnym ze szczególnym uwzględnieniem roli Rosji, «Myśl Ekonomiczna i Polityczna» 2013, nr 4(43)/2013, s. 112-134.
14. Fiszer J.M., Czy Rosja pod rządami Władimira Putina zagraża Europie i światu?, «Biuletyn Analiz i Opinii» nr 03/2015 (20), Warszawa, s. 1-10.
15. Gessen M., (2012). Putin. Człowiek bez twarzy, Warszawa.
16. Gieorgica J.P., Olędzka J. (2013), Wschodni sąsiedzi polski: rosyjskie perspektywy nowego ładu światowego, [w:] Perspektywy nowego ładu światowego, L. Pastusiak (red.), Warszawa 2013.
17. Góralczyk B. (2014). Unia Europejska jako aktor na scenie globalnej. Razem czy osobno?, Warszawa.
18. Harding L. (2014). Mafijne państwo Putina, Kraków.
19. Hniatuk O., Czekać na Europę. Od Pomarańczowej Rewolucji do Euromajdanu (2004-2014), «Kultura i Społeczeństwo» 2015, nr 2, s. 26.
20. Hrycak J. (2000). Historia Ukrainy 1772-1999. Narodziny nowoczesnego narodu, Lublin.
21. Janicki M., Władyka W., Przedrzeźniacze, «Polityka», 28.01. – 3.02.2015, nr 2994, s. 13-15.

22. Karpienia M. (2013), Kryzys gospodarczy a kraje strefy BRIC, [w:] Globalizacja – Polityka – Etyka, A. F. Bocian (red.), tom IV, Białystok.
23. Kłosiński K.A.(red.) (2010), Rosja: ambicje i możliwości w XXI wieku, Lublin.
24. Konończuk W. (red.) (2007), Imperium Putina, Warszawa.
25. Krastev I., Kryzys pozimnowojennego ładu europejskiego, «Nowa Europa» 2009, nr 1(8)/2009, s. 85-102.
26. Krzemiński A., Niemcy na huśtawce, «Polityka» 2014, nr 2969, s. 43-45.
27. Kuźniar R., Europa i porządek międzynarodowy, «Stosunki Międzynarodowe – International Relations» 2014, nr 2(t.50), s. 41-56.
28. Maciejewicz P., Ukraina – terapia szokowa, «Gazeta Wyborcza», 14-15.03.2015, nr 61, s. 8.
29. Mearsheimer J., Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin, «Foreign Affairs», nr 5/t. 93, s. 1-16.
30. Meches F., Prorok wojny, «Rzeczpospolita» 2015, nr 113, s. 38-39.
31. Milinkiewicz A., Nie zrobicie z Łukaszenki demokracji, ale nie odwracajcie się od nas. Europa na Wschód, «Gazeta Wyborcza» 16.10.2013, s. A7.
32. Mroziewicz K., Duży chcą być jeszcze więksi, «Polityka» 2014, nr 38, s. 14-17.
33. Noutcheva G., Pomorska K., Bosse G. (red.) (2013), The EU and Its Neighbours: Values versus Security in European Foreign Policy, Manchester.
34. Nowak A., Pokusy rosyjskiej geopolityki, «Arcana» 2008, nr 44(2)/2008, s. 83-88.
35. Nowak A. (2014), Putin. Źródła imperialnej agresji, Warszawa.
36. Ochława M. (2013), Stars and Trydent: The European Integration of Ukraine, Kraków.
37. Olszański T. (2003), Trud niepodległości. Ukraina na przełomie tysiącleci, Kraków.
38. Opinia Doradczego Komitetu Prawnego przy Ministrze Spraw Zagranicznych RP w sprawie przyłączenia Półwyspu Krymskiego do Federacji Rosyjskiej w świetle prawa międzynarodowego, «Sprawy Międzynarodowe» 2014, nr 3/2014, s. 121-131.
39. Piekło J., Rosja w kryzysie a sen o imperium – polska perspektywa, «Analizy i Opinie» 2009, nr 95/2009.
40. Portnikow W., Władca z przypadku, «Nowa Europa Wschodnia» 2008, nr 1/2008, s. 114-123.
41. Potocki M., Siła rządzi światem. Z Richardem Pipesem rozmawia Michał Potocki, «Dziennik Gazeta Prawna» 2015, nr 55, s. A8-A9.
42. Priorytety polskiej polityki zagranicznej 2012-2016 (2012). Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa.
43. Stasiński M., Rosja Putina. Z Siergiejem Kowalowem rozmawia Maciej Stasiński, «Gazeta Wyborcza» 2015, s. 32-33.
44. Stryjek T. (2014). Ukraina przed końcem historii. Szkice o polityce państw wobec pamięci, Warszawa.
45. Szczerek Z., Poroszenko się nie podda, «Polityka» 2015, nr 44, s. 55-57.

46. Świder K., Stec A., Leszczyński T.Z. (red.) (2015). Współczesna Ukraina – trwałość czy rozpad?, Warszawa – Kraków.
47. Ukielski P. (2010), Polska pozycja w Unii Europejskiej a relacje Polski z Czechami, Słowacją i Węgrami, [w:] Rzeczpospolita na arenie międzynarodowej. Idee i praktyczne dylematy polityki zagranicznej, J. Kloczkowski i T. Żukowski (red.), Warszawa – Kraków.
48. Van Herpen M.H. (2014), Putin's Wars: The Rise of Russia's New Imperialism, Lanham – Plymouth.
49. Weber D., How Likely Is It That European Union Will Disintegrate? A Critical Analysis of Competing Theoretical Perspectives, «European Journal of International Relations» 2014, wolumin 20 (2), s. 341-365 <http://ejt.sagepub.com/content/20/2/341.full.pdf+html>
50. Wieleński B.T., Ukraina potrzebuje pieniędzy, nie broni. Z prof. Adamem D. Rotfeldem rozmawia Bartosz T. Wieleński, «Gazeta Wyborcza», 14-15.02.2015, s. 18.
51. Wojnicki J., Europeizacja czy transformacja – ewolucje systemów politycznych Europy Środkowej i Wschodniej, «Przegląd Politologiczny» 2014, nr 2/2014, s. 7-19.
52. Wójcik Ł., Więzień Kremla, «Polityka» 2015, nr 1, s. 22-24.
53. Zięba R., Międzynarodowe implikacje kryzysu ukraińskiego, «Stosunki Międzynarodowe – International Relations» 2014, nr 2 (t. 50), s. 39-40.

Jerzy Zalewski

REWIZJONIZM GEOPOLITYCZNY UKRAIŃSKICH ULTRA-NACJONALISTÓW ZAGROŻENIEM DLA EUROPEIZACJI UKRAINY

Єжи Залевський

ГЕОПОЛІТИЧНИЙ РЕВІЗІОНІЗМ УКРАЇНСЬКИХ УЛЬТРАНАЦІОНАЛІСТИЧНИХ ЗАГРОЗ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ УКРАЇНИ

Abstrakt. Ukrainę należy postrzegać jako specyficzny region polietniczny z historycznie i kulturowo ukształtowanym systemem stosunków międzyetnicznych. Stosunki te wypełniają zróżnicowaną, obszerną przestrzeń relacyjnego przenikania/nakładania się interesów reprezentowanych przez zamieszkujące wspólnoty etniczne. Mozaika społeczno-kulturalna występująca na Ukrainie posiada także silnie zaznaczoną obecność specyficznej dychotomii *swój – obcy*, odzwierciedlającej historyczne i gospodarcze skutki ukształtowanego

oraz terytorialnego wyrażania politycznego poparcia dla sprawujących władzę. Rozwój wydarzeń na Ukrainie zwraca uwagę na konieczność analiz historycznych, politologicznych i socjologicznych, dotyczących wyznaczników i specyfiki ukraińskiego nacjonalizmu. Ukraińskie organizacje radykalno-nacjonalistyczne, programowo separując się od państwowej tożsamości *homo sovieticus*, skupiły się na: (1) bezkrytycznym adaptowaniu zrębów XIX-wiecznej i XX-wiecznej ultraradykalnej ukraińskiej myśli politycznej, ekonomicznej i wojskowej, (2) domaganiu się zmian i rewindykacji terytorialnej wobec Polski, (3) upowszechnianiu mitu Bandery, symbolizującego niezależność państwową, (4) zanegowaniu obecności w ukraińskiej przestrzeni historycznej i kultury materialnej – wszystkiego, co wiąże się z polskością, (5) wykluczeniu z głównego nurtu życia publicznego każdego obcego/innego, (6) rozwijaniu współdziałania z zachodnioeuropejskimi organizacjami nacjonalistycznymi i neonazistowskimi, przejmując od nich pomoc materialną, szkoleniowo-organizacyjną i informacyjno-wyjaśniającą.

Słowa kluczowe: nacjonalizm, ksenofobia, stosunki międzyetniczne, ukraińska myśl polityczna

Ukrainę należy postrzegać jako specyficzny region polietniczny z historycznie i kulturowo ukształtowanym systemem stosunków międzyetnicznych. Stosunki te wypełniają zróżnicowaną, obszerną przestrzeń relacyjnego przenikania/nakładania się interesów reprezentowanych przez zamieszkujące wspólnoty etniczne. W uproszczeniu przestrzeń tę można scharakteryzować przy pomocy trzech typów regionalnych, wiodących postaw i zachowań politycznych, społecznych i ekonomicznych: (1) polesko-wołyński (tylko północna część Wołynia)⁵, genetycznie powiązany z historią, gospodarką i kulturą środkowo-europejską, kumulujący w sobie skutki rozdarłej tożsamości w następstwie opresyjnych polityk etniczno-religijnych z lat 1932-1938 i 1941-1946 oraz pielęgnowania na tym tle odmiennej pamięci historycznej (Hausman, 2011, s. 145-147), (2) galicyjsko-zakarpacko-bukowińsko-podolski (Hrycak, 2000)⁶ wyróżniający się neogalicyską aktywnością polityczną, ekonomiczną i kulturalną⁷.

⁵ Do tego regionu należy także Siewierszczyzna.

⁶ Według ukraińskiej literatury etnograficznej do tzw. «drugiego regionu» należą także etnosy: Bessarabii, część południowego Wołynia, Kijowszczyzna i Połtawszczyzna.

⁷ Galicja, hybrydowa (polityczno-terytorialna) prowincja powstała w 1873 r. w wyniku działań austriackiej dyplomacji. Posiadała szereg instrumentów sub-

Jego idealizacyjnym symbolem jest «Hałyczyna» – strukturalny wymiar przestrzennej realizacji aspiracji narodowych, materializujących aktywność społeczną, silne poczucie emancypacyjnej tożsamości polityczno-terytorialnej wraz z zaznaczonym agresywnym nacjonalizmem i zróżnicowanym podejściem wobec integracji ze strukturami zachodnioeuropejskimi, (3) zaporosko–dońsko–tawrijsko-krymski⁸ posiadający zaznaczoną odrębność etniczno-terytorialną, ukorzenioną w naturalnym podglebiu prorosyjskiej tradycji, przekonani i zachowań (kulturowych, religijnych, mentalnych) wyrażających skłonności do uznania wartości właściwych dla eurazjatyckiej przestrzeni (Potulski, 2009, s. 47-54)⁹.

Mozaika społeczno-kulturalna występująca na Ukrainie posiada także silnie zaznaczoną obecność specyficznej dychotomii *swój – obcy*, odzwierciedlającej historyczne i gospodarcze skutki: (1) ukształtowanego terytorialnie podziału społecznego w wyrażaniu politycznego poparcia wobec sprawujących władzę i swoich najbliższych sąsiadów, (2) wzajemnego oddziaływania społeczno-ekonomicznego wieloetnicznych grup (Ukraińcy, Żydzi, Rosjanie, Polacy, Rumunii,

samodzielnych, np. prawo używania języka polskiego i języka rusińskiego jako języka urzędowego Od lat 90 XIX w. kształtował się mit galicyjskiej etnopolityki, silnie oddziaływający na wyobraźnię Polaków, Ukraińców i Żydów. W rzeczywistości była to enklawa paradoksów: (1) najbardziej zapóźniona cywilizacyjna część austro-węgierskiego imperium; (2) sprzyjająca przestrzeń rozwoju polskiej nauki i kultury oraz szkoły demokracji (dla polskich środowisk demokratyczno-niepodległościowych – Piemont, w którym dojrzewała myśl niepodległościowa/«risorgimento»); (3) «Głodomeria» – symbol strukturalnej nędzy i beznadziei egzystencji (z Galicji po 1914 r. «za chlebem» wyemigrowało do Europy Zachodniej i obu Ameryk ponad milion osób). Niemiecki dziennikarz Karl Emil Franzos (autor pojęcia *Galicja: Halb – Asien*) opisując codzienność galicyjską zwrócił uwagę na: jałowe błonia, marne łany; obdartych Żydów («chałaciarzy» posługujących się językiem jidysz – łamana niemczyzna), przeludnione wsie i zabiedzonych, brudnych, niepiśmiennych wyrobników, których trudno obdarzyć można mianem człowieka). Bohater kultowej powieści Jarosława Haśka – dzielny wojak Józef Szejwk – zwykł mówić «Na całym świecie nie widziałem nic dostojniejszego niż ta durna Galicja». Dla diaspory żydowskiej Galicja stanowiła przyczółek ziemi obiecanej («matkę Izraela»), sprzyjający rozwijaniu się silnej ortodoksji, mistycznego chasydyzmu i haskały (żydowskie oświecenie).

⁸ Uzupełnia ją etnos Bessarabii południowej i południowo-wschodniej Słoboziańszczyzny.

⁹ Wienamin Siemionow Tien-Szański (uznawany za twórcę rosyjskiej szkoły geopolityki) zajmujący się przed wybuchem I wojny światowej, m.in. badaniami (1) terytorialnych form rosyjskiego panowania i wskazywania na najbardziej przydatne z nich dla państwa rosyjskiego; (2) opracowaniem koncepcji rosyjskich tzw. baz kolonizacyjnych i sposobu ich wykonania – wyodrębnił na terytorium europejskiej Rosji cztery historyczne bazy koncentrujące osadnictwo i państwowość rosyjską – w tym *kijowsko-czernichowską*.

Mołdawianie, Tatarzy, Węgrzy, Niemcy, Ormianie, inni), (3) konkurujących diaspor religijnych (chrześcijaństwo: rzymskie, ormiańskie, greckokatolickie, prawosławie, protestantyzm oraz judaizm), (4) funkcjonujących stereotypów postrzegania «obcego/innego», uformowanych pod wpływem silnych etnicznych kultur: szlacheckiej (polskiej), bojarskiej (rosyjskiej, rumuńskiej) i dominujących ludowych: ukraińskiej i żydowskiej. Charakter społecznych wyznaczników przestrzeni publicznej strukturalizuje dziś na Ukrainie jakość napięć wewnętrznych, towarzyszących wszystkim typom stosunków determinujących charakter dialogu lub izolacji, tolerancji lub nietolerancji, obcości lub wrogości (Monołatij, 2013, s. 15).

Socjokulturowa i etnokulturowa dychotomia *swój – obcy* XIX-wiecznej Galicji utrzymywała się do końca lat 40. XX w., skutkując kształtowaniem się świadomości etnicznej Ukraińców, zaznaczając charakter artykułowanych interesów konkretnej grupy społecznej. Odbywało się to na poziomie programów stronnictw politycznych, demonstrujących gotowość osiągnięcia celów geopolitycznych kosztem redukcji interesów «innych/obcych» grup. Takie konfrontacyjne podejście tworzyło napięcia w przestrzeni publicznej, gdzie każda z liczących się sił etnicznych demonstrowała własną konfrontacyjną politykę odzyskania/utworzenia państwowości. Jeszcze przed upadkiem monarchii c.k. austro-węgierskiej politycznym celem Ukraińców galicyjskich było wyodrębnienie własnej Galicji¹⁰.

W tym celu przywoływano racje historyczne związane z funkcjonowaniem średniowiecznego ukraińskiego Królestwa Halicko-Włodzimierskiego czy przejściem przez Habsburgów tradycyjnych kolorów i znaków (niedźwiedz, błękitny i żółty kolor), które w XIX w. i do lat 20. XX w. uznawane były za symbole ukraińskich dążeń posiadania własnej państwowości (Monołatij, 2013, s. 34)¹¹.

¹⁰ Kolejne żądanie podziału Galicji z 1907 r. pojawiło się w «Deklaracji ukraińskich deputowanych w sprawie państwowo-prawnego statusu ludności ukraińskiej Galicji i Bukowiny». Przywołano w niej ukraińskie Królestwo Halicko-Włodzimierskie windykowane w 1772 r. (po pierwszym rozbirozie Polski) z przywołaniem jego inkorporacji jako jednostki etniczno-terytorialnej do Korony Węgierskiej i zapowiedziami jego połączenia z Bukowiną w ramach oddzielnej prowincji ukraińskiej na podstawie Najwyższego Dekretu (cesarskiego) z 2 sierpnia 1948 r. oraz nadania jej autonomicznego sejmu na podstawie konstytucji z 4 marca 1849 r. Należy podkreślić, że w geopolityce nacjonalistów ukraińskich *przyłączenie części terytorium ukraińskiego* do niewątpliwego Zachodu miało miejsce po 1772 r., kiedy to Galiczen i Lodomeria przestały być częścią zorientalizowanej Polski i zostały włączone do imperium Habsburgów.

¹¹ Charakterystyczną cechą ukraińskiego ruchu narodowościowego w Galicji do października 1918 r. był lojalizm, akceptowanie polityki monarchii i wierność cesarzowi. Ukraińskie elity konserwatywne (duchowieństwo, spolonizowana szlachta ukraińskie,

Europa Środkowo-Wschodnia: pojęcie, konstrukcja polityczno-terytorialna charakteryzująca się częstą i rozległą płynnością kompozycyjną swoich granic. Norman Davis odnosząc się do tej kwestii przedstawił optymistyczny pogląd: «na mapach umysłowych, które ludzie noszą w swych głowach, pojęcia «Europa Zachodnia» czy «Europa Wschodnia» nie są zdeterminowane geograficznie. Pojęcia te są punktami odniesienia w zmiennym i obfitującym w paradoksy krajobrazie intelektualnym, gdzie położenie geograficzne nie przesądza o przynależności do określonej kategorii cywilizacyjno-kulturowej» (Davis, 2007, s. 55-57).

Z kolei Ihor Sevcenko zauważa, że przeciwstawne pojęcia «Wschód» i «Zachód» znane już w Starożytności w związku z podziałem administracyjnym Cesarstwa Rzymskiego, nabrały nowego wymiaru wraz z ekspansją polskiej polityki na ziemie zachodnioukraińskie i na prawobrzeżną Ukrainę, trwającą do 1939 r. Jego zdaniem to, ta ofensywa sprzyjała adaptacji wartości prawosławnych jako reakcja na zagrożenia wobec *wiary ruskiej*. Odtąd nastąpiła religijno-kulturowa obrona *własnego Wschodu* przez Ukraińców, co nie było wyjątkowym zjawiskiem w szesnasto- i siedemnastowiecznej Europie. Podobne mechanizmy występowały w historii wzdłuż pasa granicznego między kulturą zachodnią i bizantyjską. Ukraińcy stali się «Wschodem» w oczach Zachodu – przed 1772 r., chociażby z tego, że większość wyznawała «wschodnią wiarę» i podporządkowana była wschodniemu patriarsze, pochodną polityki inkorporacyjnej caratu (Sevcenko, 1992, s. 12-13).

Jurij Andruchowicz (ukraiński publicysta i pisarz z Ivano-Frankivska) zwracając uwagę na procesy związane z formowaniem się świadomości Ukraińców po 1991 r., akcentuje specyfikę «pękniętej tożsamości» Ukraińców,

szlachta austriacka pochodzenia ukraińska), mimo że uważały się za odmienne d szlachty polskiej – do wybuchu pierwszej wojny światowej nie marzyły nawet o utworzeniu państwa ukraińskiego. Zakładano, że przy możliwej restauracji monarchizmu ukraińskiego na terytorium Galicji – optymalnym «kluczem do ukraińskiej przyszłości» stanowi «zysk» trwania przy monarchii. Etnopolityka austriacka wobec Galicji miała dwukadłubowy wymiar, z jednej strony pacyfikowała ruch narodowowyzwoleńczy Polaków, z drugiej zaś profitowała szlachtę polską i siły konserwatywne (Lwów, Kraków), upatrując w nich potencjalnego sojusznika w walce przeciw ukraińskiemu ruchowi narodowemu. W 1889 r. w austriackich kołach parlamentarnych i polityczno-wojskowych pojawiła się «koncepcja kompromisów»: wykorzystanie impetu zaczepności ruchu polskiego i ukraińskiego (zamiar osiągnięcia integracji obydwu potencjałów organizacyjnych) dla własnych interesów mocarstwowych.

zakleszczonej w odrębnej, terytorialnej pamięci i specyficznych mechanizmów postrzegania «sąsiada» czy «innego». Ci z zachodniej Ukrainy kojarzą lata funkcjonowania Związku Radzieckiego z największymi zbrodniami XX w., niszczeniem przez system totalitarny pamięci historycznej związanej z początkiem państwowości ukraińskiej wywodzącej się od Rosji Kijowskiej i Scytów – kolebki słowiańszczyzny (krainy świętej i przedwiecznej) oraz XIX/XX wiecznej myśli niepodległościowej i jej liderów ideologicznych. Z kolei dla wschodniej Ukrainy, awans cywilizacyjny posiada związek z pamięcią zwycięskiej Wojny Ojczyźnianej¹², rozwojem gospodarczym, naukowo-technicznym, a Galicja to ukraiński Piemont, w którym tkwi złowieszczy duch agresywnego nacjonalizmu Stepana Bandery (1909-1959) i jego zwolenników, wykorzystujących mit wskrzeszenia niezależnej Ukrainy pod protektoratem III Rzeszy, przeprowadzanie czystek etnicznych mniejszości, kolaboracja i angażowanie wysiłku zbrojnego części Ukraińców po stronie faszyzmu hitlerowskiego. Wyjściem z zakłętego kręgu mogłoby być formowanie nowego typu zbiorowej/uniwersalnej pamięci Ukraińców, uwolnionej od upiorów historii (Smoleński, 28-29.03.2015, s. 20), złowieszczej dychotomii terytorialności zachodu i wschodu, gdzie każde słowo można odczytywać wspak, m.in.: *patriotyzm – faszyzm, odwaga – okrucieństwo, wyrok – eliminacja, podejrzany – niewygodny, śledztwo – szykany, zeznania – pomówienia, świadek – łgarz*. Propagowanie dychotomii zohydzającej z jednej strony rosyjską kulturę, a z drugiej kulturę ukraińską doprowadziło do nakręcania się spirali nienawiści, radykalizacji postaw i zachowań.

1. Odrodzenie się *starego* – *nowego* radykalizmu ukraińskiego nacjonalizmu

Wyznaczniki destabilizacji na Ukrainie zwracają uwagę na konieczność analiz historycznych, politologicznych i socjologicznych, dotyczących specyfiki ukraińskiego nacjonalizmu z okresów: druga połowa XIX w.- lata 40. XX w. i

¹² Jeszcze w 2005 r. prawie cała Ukraina 9 maja nosiła *georgijewską wstążkę* w czarnobiałe paski, wspólny symbol bohaterstwa narodów b. Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR). Od 2012 r. wstążka stała się elementem niezgody, na zachodniej Ukrainie rozpoczęto burzenie pomników Lenina, okazując chęć radykalnego zerwania z postawami i zachowaniami *homo sovieticus*. Majdan 2013/2014, inkorporacja Krymu przez Rosję w marcu 2015 r. i wybuch irredenty rosyjskiej w obwodach donieckim i ługańskim we wschodniej Ukrainie przypieczętował negację ideą georgijewskiej wstążki.

nowego ultra-nacjonalizmu rozwijającego się od wiosny 1990 r. – po dzień dzisiejszy. Odbyna się to głównie z udziałem agresywnego odsetka młodych Ukraińców (mówiącego o sobie «oszukane pokolenie»), demonstrującego postawy i zachowania wyrażające silny antypolonizm porównywalny do wrogości wobec Rosji i Rosjan, roszczenia terytorialne pod adresem Polski i nieskrywaną sympatię/uznawanie wobec idei faszystowskich demonstrowaną podczas publicznych manifestacji (apologetyka restytucji państwa ukraińskiego pod przywództwem III Rzeszy, pochwały heroizmu batalionów Nachtigall i Roland – «wojska, które wyzwolą kraj aryjski. Kraj aryjski Ukrainę» (*Nejaksynij nacjonalizm...*, 18.10.2015)). Takie zachowanie nie ma prostego związku, co usiłują usprawiedliwiać oficjalne koła rządowe, z kryzysem politycznym i gospodarczym Ukrainy. Przyczyn należałoby raczej poszukiwać w redefinicji wyłonienia się Ukrainy po rozpadzie Związku Radzieckiego i braku nadawania kwestiom państwowotwórczym tożsamości zawierającej wysublimowane ukrajinizowanych wartości polityczno-kulturowych, etniczno-religijnych i wojskowych. Nie jest tajemnicą, że ukraińskie organizacje radykalno-nacjonalistyczne, programowo separujące się od państwowej tożsamości *homo sovieticus*, skupiły się na: (1) bezkrytycznym adaptowaniu zrębów XIX-wiecznej i XX-wiecznej ultraradykalnej ukraińskiej myśli politycznej, ekonomicznej i wojskowej, (2) upowszechnianiu mitu Bandery w rozumieniu państwowotwórczego Ukrainy, (3) negowaniu obecności w ukraińskiej przestrzeni historycznej i kultury materialnej, co wiąże się z polskością, (4) wyłączeniu z głównego nurtu życia publicznego każdego obcego/innego, (5) rozwijaniu współdziałania z zachodnioeuropejskimi organizacjami nacjonalistycznymi i neonazistowskimi, przejmując od nich pomoc materialną, szkoleniowo-organizacyjną i informacyjno-wyjaśniającą¹³.

Treści programów ukraińskich organizacji ultra-nacjonalistycznych zwracają uwagę na dominację działań kształtujących patriotyzm polityczny i ksenofobię wobec obcego/innego oraz preferowanie czynnika monokulturowego, decydującego o jakości zmian przestrzeni geopolitycznej. Ukraińskim organizacjom nacjonalistycznym nie jest potrzebny ład między grupami

¹³Szkolenie w zakresie technik organizowania manifestacji publicznych: metodyka informowania o nich na portalach społecznościowych i telefonii komórkowej, naklejanie (na kilka godzin przed manifestacją) nalepek na szybach budynków i w komunikacji publicznej, tworzenie własnej subkultury zachowań (obowiązek zakrywania twarzy podczas manifestacji) i ubioru.

etnicznymi, publicznie artykułuje się konieczność wzmocnienia przywilejów wiodącej nacji i wyznania religijnego kosztem pozostałych.

1.1. Czynniki kulturowe ukraińskiej przestrzeni geopolitycznej

Wbrew temu, o czym usiłują przekonywać ukraińscy nacjonaliści, przestrzeń Ukrainy jest wyraziście wpisana w toponimikę (toponimia, gr. *tópos* = *miejsce, okolica* + *ónyma* = imię) rosyjskiej historii i kultury. Należą do niej m.in. Anna Achmatowa, Michaił Bułhakow, Mikołaj Gogol, Iija Ilf, Walentin Katajew, Jewgienij Pietroń. Przez dwa stulecia Ukraina była historyczną, polityczną, ekonomiczną i wojskową sojuszniczką Rosji i Związku Radzieckiego. W latach 90. XX w. doszło do dekompozycji radzieckiej, jednolitej przestrzeni polityczno-gospodarczej i wojskowej. Nadal jednak w potocznej świadomości Rosjan i części Ukraińców występuje uznanie dla ujęcia Gogoła: Ukraina, to południowo-zachodnia, lepsza i urodzajna część Rosji. Dzisiejsza Ukraina drugiej dekady XXI stulecia musi zmierzyć się ze stereotypami czy mitologiami podejmowanymi przez propagandę rosyjską – odwołującymi się do wielopostaciowych zagrożeń ze strony ukraińskiego nacjonalizmu oraz z poszukiwaniem wartości służących formowaniu nowej tożsamości, innej niż prorosyjska i poszukiwaniem zdolności funkcjonowania państwa w trudnym sąsiedztwie, wymagającym zdefiniowania swojej europejskości.

Sytuacja międzynarodowa i wewnętrzna Ukrainy po inkorporacji Krymu (2014 r.) i utrzymywaniu się (– zamrażaniu) konfliktu zbrojnego w obwodach donieckim i ługańskim stawia przed Ukraińcami trudne wyzwania. Pytaniami otwartymi pozostają: na jakim etapie znajduje się tworzenie własnego poczucia narodowego?, kto jest za niego odpowiedzialny?, jakie imperatywy polityczne, prawne, społeczne i kulturowe wyznaczają ten proces? Samospokojenie wyrażane przez polityków ukraińskich, że Majdan 2013/2014 stworzył nowego Ukraińca i nadał właściwy wektor kształtowania jego tożsamości – jest półprawdą. Wojna na wschodzie i trauma po utracie Krymie, co prawda zmieniła język narracji politycznej, wypełniła przestrzeń publiczną nowymi symbolami. Pojawiła się także nowa publicystyka polityczna, literatura, muzyka, sztuka, film – ale na ich rezonans determinujący nową jakość społeczną przyjdzie poczekać. Przed kulturą ukraińską staje zadanie/wyzwanie wymyślenia nowej, godnościowej przestrzeni państwowej –

nie tylko dla samej siebie, ale takiej, która znajdzie poparcie i uznanie wśród mniejszości, najbliższych sąsiadów oraz w subregionie i regionie.

Zmienia się podejście wobec stereotypu posługiwania się językiem ukraińskim. Wcześniej był to kulturowy znak rozpoznawczy chłopów, biedoty niepiśmiennej, symbol zacofania, z kolei posługiwanie się językiem rosyjskim uważanym za wielkowiejski, było atrybutem osób wykształconych, niezłe sytuowanych i należących do elit. Po 2004 r. odwoływanie się do języka ukraińskiego stało się symbolem europejskości, otwarcia na Zachód i chęcią bycia jego częścią. Moda na język ukraiński dojrzała długo. Przyspieszył ją rozwój od końca lat 90. ukraińskich zespołów grających m.in. *punk rock* i *heavy metal*, występowanie muzyków i artystów w ukraińskich strojach ludowych¹⁴, zainteresowanie się galicyjską polityką historyczną, gloryfikującą emancypację i kult walki o niezależność Ukrainy. Łącznie spowodowało to zapotrzebowanie sporego odsetka Ukraińców, w tym głównie młodych ludzi, na demonstrowanie narodowej obecności w nurcie kontrkultury, będącej wyrazem opozycji wobec oficjalnej polityki Kijowa.

Należy jednak zaznaczyć, że kwestie językowe stały się jednak rozsądnikiem postrzegania jedności terytorialnej Ukrainy. Zamieszanie wokół tego, że język rosyjski był językiem starej władzy i hamującym rozwój kultury ukraińskiej, ale także rezultaty prac nad ustawą językową w 2014 r. stały się jedną z przyczyn rewolty w Donbasie. Ustawa ta oznaczała zerwanie z zadekretowaną 3 lipca 2012 r. ustawą o językach regionalnych, która np. czyniła język rosyjski i język polski równorzędnym wobec ukraińskiego. We wszystkich miejscowościach na Ukrainie, gdzie mieszkają Polacy napisy mogły być dwujęzyczne: polskie i ukraińskie, a w szkołach język polski mógł być nauczany jako przedmiot obowiązkowy.

Granice językowe na Ukrainie pokrywają się mniej więcej z granicami geograficznymi. Praktycznie do 2004 r. nie było masowych przejawów radykalizacji zachowań konfrontacyjnych tożsamości ukraińskiej względem posługiwania się językiem rosyjskim. Widoczna była subopozycja wizerunkowo-zachowawcza reprezentowana przez zachodnią Ukrainę w kontrze do zachowań społecznych na wschodniej Ukrainie. Ta pierwsza dążyła

¹⁴ M.in. Rusłana Łyżeczko, orędowniczka Majdanu wygrała w Stambule w 2003 r. Festiwal Piosenki Eurowizji, występując w stroju ludowym nawiązującym do tradycji huculskiej.

do ujawnienia całej prawdy o realnej spuściźnie rzeczywistości społeczno-politycznej i gospodarczej związanej z b. ZSRR. Ta druga z kolei nie dopuszczała do zerwania z mitem stabilizacji, utraconej po upadku rzeczywistości radzieckiej. Ukraiński zachód starał się zaznaczyć oryginalność poprzez wyróżnianie symbolizmu emocjonalnego w pojmowaniu rzeczywistości. Dość szybko przestrzeń tę wypełniły symbole i czerwono-czarna kolorystyka ukraińskiego ruchu narodowyzwoleńczego, uosabiającego Stepana Banderego oraz idee Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA)¹⁵. Recepcja tej symboliki przekroczyła także granice Polski. Pod koniec października 2014 r. flagę czerwono-czarną umieściło na portalu VKontakte (rosyjskojęzyczna odmiana Facebooka) kilku studentów ukraińskich z Państwowej Wyższej Szkoły Wschodnioeuropejskiej w Przemyślu, akcentując w ten sposób swój stosunek wobec polityki historycznej uprawianej przez ukraińskie organizacje nacjonalistyczne (Szymaniak, 8.11.2014, s. 1-5).

Przywoływanie idei narodowyzwoleńczych Bandery wraz z preferencjami emocjonalnych zachowań w działaniach politycznych spolaryzowało stosunek Ukraińców do Rosjan i Polaków do Ukraińców. Zachód Ukrainy odrzucił oceny/etykiety Fiodora Dostojewskiego o Ukraińcach, zaprezentowane w opisie Małorusa: osobnika niegodnego zaufania, nikłego formatu i bez wartości – przywołane w propagandzie rosyjskiej po 2012 r., aby ilustrować Ukraińca jako: zdrajcę, szpicla, dezertera, niewdzięcznika, prostaka i tchórza. Na wschodniej Ukrainie i na Krymie nie udało się dotąd usytuować reprezentacyjnej, wartościowej ukraińskiej kultury czy postępowania administracyjno-samorządowego. Zarówno jedna i druga przestrzeń życia publicznego zdominował rosyjski pierwiastek kultury masowej (telewizja, radio, masowe piśmiennictwo rozrywkowe).

W analizach problematyki ukraińskiej ze względu na aktualność, dużą wartość poznawczą zawiera myśl polityczna Mariana Zdziechowskiego (1861-1938). W artykułach Pierwiastek zachowawczy w idei ukraińskiej (Zdziechowski, 1999a, s. 152) oraz Ukraina a Rosja. Trylogia Bohdana Łepkiego (Zdziechowski,

¹⁵ Piłkarze klubu Karpaty Lwów regularnie pojawiają się w strojach sportowych w czerwono-czarne pasy pod pomnikiem przywódcy Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (OUN) we Lwowie. Podczas zawodów piłkarskich kibice tego klubu regularnie wywieszają także baner-sektorówkę z podobizną S. Bandery. Władze tego klubu nie ukrywają bliskich związków z radykalną lwowską prawicą nacjonalistyczną.

1999b) zwrócił m.in. uwagę na genezę i konsekwencje emancypacji wszechrosyjskości Ukrainy (ukrainizm taranem w ręku rosyjskim do rozbicia polskości), wyrosłej na gruzach hetmaństwa [polskiego – przyp. J.Z.]. Podkreślał konfrontacyjny charakter geopolityki ukraińskiej zasygnalizowanej w pracach: Wasyla Kuczabskiego (1895-1971), *Ukrajina i Polska. Otwarta wipowid` polskomu konserwatystowi* (Lwów 1933), Wasyla (Wacława) Lipińskiego (1882-1931), *Lysty do braiw chliborobiw pro deju i organizaciju ukrajiniškoho monarchizmu* (Lwów 1926), Dmytro Doncowa (1883-1973)¹⁶, *O patriotyzmie* (Lwów 1936) i tegoż *Czy Zachód* («Wistnyk» 1934) oraz Bohdana Łepkija (1872-1941) – w jego studium historyczno-politycznym obejmującym sześć tomów: pierwsze dwa – *Moria*, trzeci – *Ne wbijaj*, czwarty – *Baturyn*, piąty i szósty – *Poltawa*.

Zdziechowski wyrażał obawy wobec następstw dominującego w ówczesnej ukraińskiej myśli politycznej kierunku mylącego patriotyzm z nacjonalizmem, monopolizowania przez nacjonalistów idei przywiązania do ziemi przodków i do małej ojczyzny – wyłącznie dla siebie, każąc służyć sobie i przetwarzając w oznakę przynależności politycznej. Polemizował z ultranacjonalizmem Kuczabskiego, preferującym «ponadnarodowy uniwersalizm ukraiński», żądając od Polaków, aby wyrzekli się wielkomocarstwowej przeszłości i osnutej na niej wielkomocarstwowych aspiracjach, zamykającej się w enklawie etnograficznej granicy i odwrotnie – dopuszczając tylko Ukraińców do rozwijanie aspiracji mocarstwowych, obejmujących południe dawnej carskiej Rosji i południowy zachód Polski. Kuczabski w kształtowaniu idei ukraińskiego nacjonalizmu dostrzegał możliwości stworzenia potężnego państwa, które stałoby się przednią strażą Zachodu, przeciw bolszewickiemu Wschodowi i jego czerwonych hord. Zdziechowski analizując geopolitykę Kuczabskiego dostrzegł

¹⁶ Jego idee cieszą się niesłabnącym powodzeniem wśród dzisiejszych nacjonalistów ukraińskich. W swoich publikacjach z lat 30-50 Doncow odrzucał liberalizm, demokratyzm, pacyfizm – w zamian hołdując wodzostwo, darwinizm społecznych, ideę naturalnego narodu mającego obowiązek zapewnić sobie samemu miejsce w geopolitycznej przestrzeni, kosztem obecności innych narodów. Naród ukraiński powinien mieć silne przywództwo – «wodza nacji» dysponującego prerogatywą «mniejszości inicjatywnej», kompetencjami stosowania «twórczej przemocy wobec pozostałej masy narodu ukraińskiego». Obowiązkiem wodza jest wywalczenie państwowości ukraińskiej i jej utrzymanie przy pomocy wszystkich sił i środków. Tezy z 1929 r. stanowiły kanwę definiowania celów i zadań programowych OUN, uzasadniających m.in. politykę eksterminacji Polaków i Żydów.

zagrożenia marginalizacji polityczno-terytorialnej Polski – w imię rzekomych wspólnych cywilizacyjnych celów aliansu polsko-ukraińskiego, gdzie mocarstwowa Ukraina stałaby się suwerenem dla Polski – wasala.

Równie przenikliwe są oceny Zdziechowskiego wobec koncepcji ukraińskiego ruchu narodowo-niepodległościowego, zaprezentowane przez Łepkiego i Doncowa. Pierwszy z wymienionych profetycznie w latach lat 20. zakreślił wektory tego ruchu, zaznaczając, że będzie to ekspansywny, naturalny/organiczny proces, z którym każdą walkę należy z góry uznać za przegraną (Zdziechowski, 1999b, s. 181). Komentując tę opinię Zdziechowski krytycznie odniósł się do polityki kół piśmudczykowskich i polskiej opcji narodowej z lat 20./30., wskazując, że jakiegokolwiek formy siłowego, arbitralnego spolonizowania (magia polonizacyjna) Ukraińców (masy etnograficznej) będą skazane na niepowodzenie. Odnosząc się do myśli narodowej Doncewa, że «Ukraina stanie się Zachodem, a przestanie nim być Polska» (Zdziechowski, 1999a, s. 192), podkreślił charakterystyczne zagrożenia wynikające z egotyizmu polskiego, tkwiącego głęboko w «nieszczęśliwym jagiellońskim romantyzmie». Jedno z przesłań Zdziechowskiego związanych z polską polityką wschodnią zwraca uwagę na nośność charakteru ukraińskiego, wyartykułowanego przez Kuczabskiego: «wyrabia się nowy typ przewodników politycznych, świadomy celu swego i dróg do niego prowadzących, łączą oni dalekosiężny idealizm z poczuciem odpowiedzialności za swoje słowa i czyny i z gotowością do ofiary z życia dla sprawy narodu, wszystkie zaś oznaki wskazują, że już się zaczyna okres, w którym naród ukraiński przejdzie pod ich kierunkiem z defensywy do walki zaczepnej» (Zdziechowski, 1999a, s. 184). Manifest polityczny zawarty w myśli Kuczabskiego zwracał uwagę jeszcze na to, co on rozumiał pod pojęciem «zaczepności» – wyjaśniając, że nie był zwolennikiem twardej siły (terror, wywołanie rewolucji). Jego zdaniem ukraiński marsz po niepodległość, aby mógł zapewnić sukces musi być poprzedzony uzyskaniem nowej jakości sił i środków *soft power*, czyli «myśli narodowej, by żywiołową siłę, jaką jest życie codzienne dziesiątków tysięcy jednostek, ich uczucia, prace i wysiłki, które razem wzięte, stają się atakiem potężnym, zdobywającym nowe pozycje kulturalne, społeczno-ekonomiczne i polityczne, przeciw którym bezsilne są wszelkie restrykcje i represje» (Zdziechowski, 1999a). Wyrazem jakościowych zmian w podejściu narodowym Ukraińców były rezultaty pierwszego Majdanu w 2004 r., niosącego przełom pomarańczowej rewolucji, kierującej Ukrainę w stronę Europy i jej

demokratycznych wartości oraz drugi Majdan z 2013/2014, zawracający Ukrainę z drogi w kierunku Eurazji i nadzieją otwarcia na demokrację liberalną. Na drugim Majdanie ujawniły się również siły artykułujące konieczność przejścia do ultraradykalnych zachowań, negujących wartości liberalne i prawa mniejszości współistnienia we wspólnej przestrzeni państwowej.

2. Główne ultra-nacjonalistyczne stronnictwa ukraińskie i ich programy

2.1. Ukraińska Nacjonalno Asambleja (UNA) – Ukraińska Narodowa Samoobrona UNSO

U podstaw ukraińskiego ruchu ultra-nacjonalistycznego, odtwarzanego po 1990 r. tkwią resentymenty i chęć aktywnego uczestniczenia w tworzeniu struktur i form działania, nawiązujących do początków formowania się narodowej myśli politycznej i jej praktyki. Ruch ten skupił stowarzyszenia, kluby historyczne, organizacje paramilitarne, środowiska kibiców piłki nożnej – wspólnie demonstrujące odmienne zachowania, niż oficjalne stanowisko, w kwestiach polityki historycznej, miejsca i roli Ukrainy w Europie.

30 czerwca 1990 r. odbyło się spotkanie założycielskie UNA-UNSO z udziałem radykalizującej się grupy-bojówki należącej do nieformalnego Ukraińskiego Związku Nacjonalistycznego. Wyznaczone wówczas główne zadania programowo-organizacyjne skoncentrowano na prowadzeniu działalności służącej formowaniu kompetencji ideowych bojownika, walczącego o niezawisłość Ukrainy oraz przygotowywania do podejmowania wyzwań narodowych jako elity przyszłej, wolnej Ukrainy, urzeczywistniającej takie idee, jak: «Ukraina dla Ukraińców», «Nasza prawda, nasza moc, nasza woła w naszym domu», «Narodowa i socjalna suwerenność siłą dyktatury narodowej», «System socjalno-polityczny służący tylko realizacji interesów Narodu», «Ukraiński nacjonalizm wizją świata dla własnej afirmacji Narodu», «Ukraina ponad wszystko», «Nasi główni wrogowie: komunizm, socjalizm, liberalizm», «Gospodarka – tak dla protekcjonizmu kapitału narodowego» . Wśród tych haseł wybrzmiewał także zajadły antypolonizm¹⁷.

¹⁷ Niszczenie tablic na Cmentarzu Orłąt Lwowskich we Lwowie, domaganie się jego przeniesienia na terytorium Polski, permanentne akcje protestacyjne przeciwko obchodom rocznic rzezi wołyńskiej dokonanej przez UPA, postulowanie rewizji granic z Polską wraz z zgłaszaniem roszczeń terytorialnych wobec Lemkowszczyzny, Nadsania, Chełmszczyzny, Podlasia czy Krakowa, o którym snuto rojenia, jako staroukraińskim grodzie.

Ku zaskoczeniu analityków w tezach programowych znalazły się kwestie geopolityki nawiązującej do mocarstwowości Ukrainy, państwa kontynentalno-morskiego posiadającego energię posłannictwa bożego. Miałyby o tym świadczyć historia prawie trzech tysięcy lat tradycji państwowej związanej z imperium Scytów, której symbolem jest sztuka budowania przez nich kurhanów, kontynuowana przez Kozaków i żołnierzy UPA – strażników naturalnych źródeł tożsamości. Ważnym elementem geopolityki Ukrainy byłby budowany przez nią alians bałto-słowiański oparty o potencjały Polski, Białorusi i państw bałtyckich, rozumiany jako przeciwwaga wobec wrogiego żywiołu rosyjskiego. Naczelna dewiza członków UNA-UNSO dotyczyła zaprzysięgłej walki z państwem rosyjskim. W latach 1991-1999 bojówki UNSO pojawiały się wszędzie tam, gdzie można było strzelać do Rosjan: Naddniestrze, Abchazja, pierwsza i druga wojna w Czeczenii, Gruzja (2008 r.).

Prezydentura Wiktora Juszczenki i premierowanie przez Julię Tymoszenko okazały się «złotym czasem» dla UNA-UNSO. Do roli bohaterów narodowych Ukrainy wyniesiono S. Banderę i Romana Szuchewycza. W prasie i mediach elektronicznych pojawiła się antypolska propaganda obliczona na «rozgrzeszenie» działalność OUN i UPA, zarzucając władzom II Rzeczypospolitej eksterminację narodu ukraińskiego oraz ingerencyjną politykę «akcji prometejskiej». Sztab Główny Wojska Polskiego, placówki Korpusu Ochrony Granic (KOP) i polską policję – propaganda ukraińska zaczęła przyrównywać (inspiracja Służby Bezpieczeństwa Ukrainy) do komórek hitlerowskiej Gestapo czy sowieckiego NKWD. Na ulicach Lwowa pojawiły się ulotki i plakaty nazywające Armię Krajową «Armią Katów». Od maja 2014 r. UNA – frakcja polityczna przeszła do działania w ramach Prawego Sektora; UNSO usiłuje prowadzić samodzielną działalność paramilitarną.

2.2. Ogólnoukraińskie Zjednoczenie «Swoboda»

Ugrupowanie ultra-nacjonalistyczne wywodzące się z Socjaldemokratycznej Partii Ukrainy (od 13 października 1991 r.), rozpoczynającej działalność w okręgu lwowskim. W grupie założycielskiej znaleźli się członkowie Socjal-Nacjonalistycznej Partii Ukrainy wywodzący się z członków radzieckich weteranów kampanii afgańskiej 1979-1985, przedstawiciele organizacji młodzieżowej «Spadczyna», członkowie bractw studenckich ze środowisk akademickich uczelni wyższych we Lwowie i przedstawiciele organizacji

«Warta Ruchu». Formacja ta od początku działalności eksponuje przywiązanie do nazizmu, antypolonizmu i antysemityzmu (takie kierunkowe działania podejmowała rozwiązana po 2004 r. bojówka bojowa «Patriota Ukrainy»). Fundamentem ideowym partii pozostają programy OUN i UPA, adresowane do tzw. «naturalnych patriotów ukraińskich», zwłaszcza zamieszkujących zachodnią Ukrainę.

14 lutego 2014 r. na IX Zjeździe Ogólnoukraińskie Zjednoczenie Swoboda zmieniło nazwę na Swoboda. Przegrupowano struktury, osłabiono dotychczasowy radykalizm programowy, dostosowując go dla umiarkowanego wyborcy oraz zmieniając godła/logo – z neofaszystowskiego wilczego haku (Wolfsangel, symbol NSDAP i młodzieżówki hitlerowskiej – Hitlerjugend, jednostki bojowe SS, np. 2. Dywizję Pancerną SS «Das Reich»)¹⁸ z ideogramen «IN» (Idea Narodu) na nowe godło: stylizacja trzech palców kojarzący się z tryzubem. Przywódca ugrupowania Ołeh Tiahnybok podjął w 2004 r. decyzję o poparciu pomarańczowej rewolucji, co jednak nie zapewniło mu szybkich profitów politycznych. W wyborach parlamentarnych Swoboda nie przekroczyła 1% poparcia. Dopiero w kolejnych wyborach samorządowych w 2009 r. na terenie Tarnopola partia (wykorzystując konflikt w obozie «pomarańczowych») zdobyła 34% głosów. Od tego momentu członkowie Swobody zaczęli być zapraszani do medialnych politycznych *talk-show*, co na partię pozaparlamentarną było zastanawiające. Dość szybko okazało się, że polittechnologzy z otoczenia prezydenta Wiktora Janukowycza rozpoczęli grę polityczną z udziałem Swobody (w tym «odmrożonej» sekcji Patriota Ukrainy, paramilitarnej części Związku Socjalnarodowego), by odbierać poparcie dla J. Tymoszenko (premiera).

W wyborach parlamentarnych w 2012 r. Swoboda zdobyła 10% głosów i weszła do parlamentu. Był to ważny sygnał dla ukraińskiej opinii publicznej, wskazując na skuteczność potencjału ultra-nacjonalistów w walce politycznej z opcją liberalną. Od samego roku ukraińskie media *mainstreamowe* podporządkowane niemal w całości władzom, faworyzowały tę partię kosztem innych opozycyjnych ugrupowań politycznych. Polittechnologzy z Partii Regionów przy pomocy ugrupowania Tiahnyboka podjęli działania służące

¹⁸ W ostatnim okresie działań bojowych w drugiej wojnie światowej symbolikę Wolfsangel przejęły formacje dywersyjne Wherwolffu. Po 1946 r. «wilczy hak» jako symbolu zaczęły używać organizacje neonazistowskie w Europie Zachodniej i USA (np. «Aryan Nation/Aryjskie Narody»).

spolaryzowaniu ukraińskiej sceny politycznej na przeciwstawne opcje: «faszystów», stygmatyzowanych terytorialnie z zachodnią Ukrainą i «antyfaszystów» pozostałe terytorium. Przebieg wydarzeń na Majdanie, jego rezultaty w lutym 2014 r. przekreśliły idee etnicznego nacjonalizmu lansowanego przez Ogólnoukraińskie Zjednoczenie Swoboda. Pierwszymi ofiarami starć majdanowców z władzą był Ormianin i Białorusin, a język rosyjski na barykadach wybrzmiewał równie silnie jak ukraiński.

Wokół pierwszego programu i kierunków działalności Swobody istnieje aura spekulacji. Zasadnicze jego tezy wyrażały radykalizm geopolityczny i etniczny, momentami tożsamy z programem niemieckiego narodowego socjalizmu (z 1933 r.): (1) naturalna wspólnota i jego niezbywalne prawa, przed którymi muszą ustąpić prawa mniejszości, prawa człowieka a w razie potrzeby także ograniczenia prawa własności, (2) kult wodza i kult białej rasy, (3) wyjątkowość Ukraińców wśród wszystkich narodów (od marca 2014 r. pierwotne ujęcie «wspólnoty narodowej» jako gatunku zastąpiono pojmowaniem narodu «wcielenia idei historii w dialektycznym rozwoju ducha» (*Nordnost...*, 11.10.2015)), (4) prymarność języka ukraińskiego w przestrzeni publicznej, ukrainizacja imion dzieci, (5) edukacja i oświata proukraińska, formowanie nowej sylwetki kompetencji społecznych młodego Ukraińca w kulcie siły i przekonania do racji ukraińskiej oraz oddanego idei neobanderyzmu (apologia tradycji 14. Dywizji Grenadierów SS-Galizien, batalionów Nachtigall i Roland)¹⁹.

Podmiotem działalności Swobody pozostaje kształtowanie świadomości nowego-Ukraińca, bojowca-szturmowca, członka odrębnej etnicznej rasy, żyjącego na terytorium rozciągającym się od Sanu²⁰ po Kaukaz, wywalzonego przez neobanderowską armię, która wypędzi z Ukrainy wszystkich innych/obcych. Mniejszości narodowe zamieszkujące jej terytorium miałyby zagwarantowane selektywne prawa – tylko w zależności od zadeklarowanego «stopnia lojalności» wobec państwa. Fundament ustroju państwowego Ukrainy oparty powinien być na tzw. «narodowej dyktaturze» i

¹⁹ Deutsche Stimme» (organ prasowy Narodowej Partii Niemiec – NPD) okolicznościowo podejmuje wątki szlaku bojowego ukraińskich weteranów 14. Dywizji SS-Galizien, organizując wspólnie ze Swobodą wizyty niemieckich i ukraińskich SS-manów w Niemczech i na Ukrainie.

²⁰ Swoboda sięgnęła do programu Ukraińskiej Partii Chrześcijańsko-Demokratycznej, akcentującej m.in. potrzebę odebrania Polsce ziem południowo-wschodnich, tzw. «Zakerzonii» (chodzi o 13. dzisiejszych powiatów).

syndykalistycznym systemie organizacji władz lokalnych i gospodarki. Ukraińcy, integralna część *White Power*, ruchu białego człowieka, dla których wzorem pozostaje m.in. organizacja terrorystyczna HAMAS, powinni być strażnikami czystości idei ludzkiej, skutecznie przeciwstawiając się zdegenerowanej i kosmopolitycznej ideologii liberalnej (Unia Europejska), inspirowanej przez masonów, Żydów i innych/obcych, np. genderowców.

Swoboda, dla której niekwestionowanymi bohaterami są Bandera, Roman Szuchowycz ostatni komendant UPA (pseud. Taras Czuprynka), Dmytro Kliczkiwski (pseud. «Kłym Sawur», odpowiedzialny za rzeź Polaków na Wołyniu) demonstruje sprzeciw wobec pojednania polsko-ukraińskiego. W lutym 2009 r. zorganizowała wiec protestacyjny w Hucie Pieniackiej (obwód lwowski) w trakcie odsłaniania pomnika ku czci pomordowanych przez UPA mieszkańców tej wsi – z udziałem prezydentów W. Juszczenki i Lecha Kaczyńskiego. Bojówkarze Swobody noszący koszulki z napisami: «Śmierć Łachom» uczestniczyli w profanowaniu w 2009 r. monumentu polskich profesorów zamordowanych przez hitlerowców we Lwowie w 1941 r.

Do programowo-organizacyjnego wzmocnienia Swobody doszło dzięki partykularnym działaniom prezydenta W. Juszczenki. Dostrzegając mizериę swoich rezultatów z pierwszej tury wyborów prezydenckich i wymykającą się reelekcję, w lutym 2010 r. nadał S. Banderze tytuł Bohatera Ukrainy²¹, licząc na przejęcie głosów prawicowego elektoratu. Nie przyniosło to spodziewanych korzyści, przeciwnie wywołało większą polityczną mobilizację wśród wyborców wschodnich obwodów, a z drugiej strony przywołało na zachodniej Ukrainie uśpione upiory, konfrontacyjne demony wykorzystującej ideologię historyczną, etykietując ją matecznikiem banderowców²².

²¹ Prezydent W. Janukowycz po wygranych wyborach w 2012 r. przystąpił do konwalidacji decyzji swego poprzednika. Sąd w drodze postępowania cofnął tytuł Bohatera Narodowego Ukrainy nadany S. Banderze.

²² Banderowcami początkowo nazywano członków OUN, członków UPA, nacjonalistów uważających się za następców OUN. W 1995 r. lwowska rada obwodowa podjęła uchwałę o uznaniu UPA ze stronę walczącą, a jej weteranów za bojowników o wolność Ukrainy. Za prezydentury Juszczenki członków OUN i UPA próbowano określać jako bojowników o wolność kraju i zrównać status weteranów tej organizacji ze statusem weteranów Wielkiej Wojny Ojczyźnianej. Decyzja taka podzieliła uczestników tej wojny. Akt heroizacji banderowców wywołał powszechne niezrozumienie na wschodniej Ukrainie i entuzjastyczne reakcje na zachodniej Ukrainie, wyrażane m.in. w odsłanianiu pomników S. Bandery i R. Szuchewycza. Na dalszym planie znalazły się próby okazywania dezaprobaty

W 2011 r. w ukraińskich mediach elektronicznych pojawiły się dokumenty z archiwum KGB, wskazujące na inspirację służb specjalnych przy powstawaniu co najmniej dwóch organizacji współtworzących Swobodę. Zadaniem agentury było związanie jej zmilitaryzowanych struktur organizacyjnych, programowo nawiązujących do skrajnego nacjonalizmu ukraińskiego i kontestujących umiarkowaną politykę dysydentów skupionych w Ludowym Ruchu Ukrainy. Zamiarem służb było skompromitowanie rosnącego w siłę ukraińskiego ruchu narodowego poprzez propagowanie haseł ksenofobicznych, antysemitów i rasistowskich. Generalnie chodziło o wywołanie efektu społecznego, że każdej próbie doprowadzenia do ukraińskiej niepodległości towarzyszy wybuch radykalnego nacjonalizmu, nawoływanie do pogromów mniejszości i innych obcych.

Na dowód takiego podejścia inspirowano akcje bezpośrednie neobanderowców, polegające na starciach z władzą, organizowaniu marszów ulicznych ku czci UPA i SS «Galizien» oraz demonstrowaniu celów ukraińskiej rekonkwisty przeciw Federacji Rosyjskiej²³.

Mając na uwadze rozszerzenie społecznej bazy poparcia dla programu, Swoboda kolejny raz złagodziła swój radykalizm, m.in. zamieniono «narodową dyktaturę» na postulat afirmacji ukraińskiego charakteru państwa, jednakże bez zmian pozostawiając paradygmat ofensywnej geopolityki i etnocentryzmu ukraińskiego (miałyby obowiązywać w administracji państwowej i samorządowej, wojsku, policji, oświacie nauce, nazewnictwie, np. zmiana nazwy Lwów na Banderstad). Partia pozostała także wierna postrzeganiu Unii Europejskiej (UE), tworu kosmopolitycznego, masońskiego, uległemu lewactwu ideowemu

przez tych, którzy przechowywali w pamięci tragedie rodzinne lat 1933-1946 wskutek doznanego okrucieństwa OUN i UPA.

²³ We Lwowie atrakcją popkultury neobanderowskiej jest «Kryiwka» («Kryjówka»), popularna restauracja-mauzoleum stylizowana na bunkier żołnierzy UPA, gdzie podczas spożywania potraw według menu wojenno-okupacyjnego (np. wieczór leśnego gauleitera, radość batalionu Nachtigall) wybrzmiewają toasty: *Na pohybel Lachom, Moskalom i Żydom*. W lokalu można zapoznać się z materiałami ulotkami i plakatami dla «nowoczesnych antysemitów, «zdecydowanych nacjonalistów» i zwolenników «ekonomicznej separacji światowego żydostwa». «Kryjówka» eksponuje także kozackie i partyzanckie tradycje Ukraińców, m.in. kult bohaterskich ochotników Hałyczyny z 14. Ukraińskiej Dywizji Grenadierów SS oraz ukraińskich esesmanów rzekomo kroczących tym samym szlakiem ku niepodległości Ukrainy, co Strzelcy Siczowi (formacja sformowana za zgodą władz c.k. austro-węgierskich). Na miejscu można się zaopatrzyć w «galanterię patriotyczną», różnego rodzaju odznaki i oznaki wojskowe i partyzanckie, w tym emblematy 14. Dywizji noszone przez Ukraińców – członków SS Galizien.

i dyktatowi lobby gejowskiego, co upodobało ją do prokremlowskiego ugrupowania Jedna Rosja.

Obecność Swobody w ukraińskim parlamencie utorowało jej drogę do międzynarodowej afirmacji politycznej. W 2013 r. otworzyła własne biuro kontaktowe w Brukseli, nawiązując współpracę z europejskimi partiami kontestującymi istnienie UE: Narodową Partią Niemiec, francuskim Frontem Narodowym, węgierskim Jobbikiem i Narodowym Odrodzeniem Polski. Uwagę zwracają kontakty z Jobbikiem, postulującym odrodzenie Wielkich Węgier, do którego miałyby dojść kosztem inkorporacji części ukraińskiego Zakarpacia, zamieszkiwanego przez mniejszość węgierską. Z punktu widzenia programowego Swobody, taki kontakt podważa jej fundament myślenia geopolitycznego.

Przeciwko programowi i aktywności organizacyjnej Swobody, przejawów jej ksenofobii i nieskrywanego antysemityzmu, sprzeciw wyraziło Wiedeńskie Centrum Szymona Wiesenthala, umieszczając jej lidera Tiahnyboka na piątym miejscu listy światowych antysemitów i osób obrażających Żydów. Także Senat Stanów Zjednoczonych na początku stycznia 2014 r. przyjął uchwałę, w której wsparł wolnościowe protesty na Ukrainie i potępił użycie siły przeciw protestującym na Majdanie; jednocześnie wezwał ukraińskie ugrupowania polityczne do nierozbudzania nienawiści na tle narodowościowym i powstrzymywania się od działań i zachowań ksenofobicznych czy antysemickich (nawiązanie m.in. do opinii wyrażanych przez przywódcę Swobody, nawołującego do wyplenienia Polaków jak Wołyń długi i szeroki oraz transparentu: «Różnij Lachów i Jewrejów»). Tiahnybok zainteresowany sanacją ukraińskiego życia publicznego zaakceptował oceny i scenariusze działań zakreślone przez Dmytro Jarosza w broszurze *Ukraińska rewolucja XXI w.* (Kacewicz, 2014, s.100), zwłaszcza zanegowanie drugiej rewolucji *pomarańczowej*, która wzmocniła władzę oligarchów i patologię korupcyjnych zachowań w państwie. Jarosz w swojej koncepcji nawoływał do utworzenia niezależnej i mocarstwowej Ukrainy, w której nie będzie dwóch narodów, jednego mówiącego po ukraińsku, drugiego – po rosyjsku, a tylko jeden ukraiński naród, odwołując się wprost do idei D. Doncowa z początku lat 30.

Wybuch Majdanu w listopadzie 2013 r. i dramatyczny rozwój wydarzeń na Ukrainie w czasie jego trwania – i po nim, dał nowy impuls działaniom Swobody. W programie ponownie pojawiły się hasła: «Ukraina dla Ukraińców», «Ukraina dla

prawdziwych Ukraińców» i zarzuty o bierności elit w pobudzaniu nowego, niepodległościowego zrywu zaczepnego. W zorganizowanej 1 stycznia 2014 r. w Kijowie manifestacji z okazji 105. rocznicy urodzin Bandery²⁴, konfrontacyjnie wybrzmiewały pochwały w sprawie niepodległościowej stanowczości «banderowszczyzny» w kontrze do uległości «mazepiństwa» (skutki zdrady Rosji i kolaboracji hetmana Mazepy z Polską i Szwecją) i «petlurowszczyzny» (następstwa zdrady ideałów samodzielności dążeń niepodległościowych Ukraińców i niepotrzebnego kontaktu z Józefem Piłsudskim). Zaciekłość ideowa liderów Swobody, ignorancja prawdy historycznej, myślenie konfrontacyjne stawia ugrupowanie w dwuznacznej recepcji programowej. Bez większego odzewu społecznego znalazły się nawoływania do rozprawienia się z «liberastami», «tolerastami» i lewacką inteligencją (*Lwowski radny Michalczyzyn...*, 18.10.2015). W maju i jesienią 2014 r. społeczeństwo ukraińskie nie poparło ani «bonderyzacji», ani «kandyzacji» Ukrainy, spychając ultra-nacjonalizm na margines przestrzeni publicznej i toczącego się dyskursu o żywotnych, prymarnych sprawach dla państwa.

2.3. Prawy Sektor

Prawy Sektor – ruch sprzeciwu wobec polityki prezydenta Wiktora Janukowycza powstał pod koniec listopada 2013 r., w pierwszych dniach Euromajdanu. Utworzyli go członkowie kilkunastu skrajnie nacjonalistycznych partii, w tym: Wszuchukraińskiej Organizacji «Tryzub» im. Stepana Bandery, UNA-UNSO, charkowski odłam «Patriota Ukrainy» («Swoboda»), «Socjal-Nacjonalne Zgromadzenie», formacja «Bilij Młot» (Biały Młot), formacja opatrzona kryptonimem «C-14», «Wspólna Sprawa», «Alarm Ludowy», paraoddział «Karpacka Sicz», kibice ukraińskich klubów piłkarskich i Samoobrona Majdanu.

Trzonem ideowym Prawego Sektora był «Tryzub», organizacja o charakterze paramilitarnym powstała 14 października 1993 r. Jej członkowie na Majdanie pojawili się w mundurach maskujących i w kominiarkach zasłaniających twarz, z

²⁴ Przy okazji tej manifestacji i z racji jej poparcia przez polskie ugrupowania polityczne: Prawo i Sprawiedliwość oraz Platforma Obywatelska (Sojusz Lewicy Demokratycznej i Polskie Stronnictwo Ludowe zajęły neutralne stanowisko), działacze Swobody zaczęli podkreślać, iż w przywoływaniu Bandery nie chodzi im o jego krwawą działalność terrorystyczną wymierzoną w Polaków w latach 30., ale o rolę organizowania walki wyzwoleniczej i antysowiecką publicystykę z lat 40. i 50. Milczeniem pokrywano prawdę o rzezi UPA dokonanej na Polakach na Wołyniu oraz antypolonizm w rodzaju: «zrobimy Polakom drugi Katyń».

emblemami banderowskimi oraz «dekalogiem ukraińskiego nacjonalisty», nawiązującym do ideologii Mykoły Michowskyja (1873-1924) wyartykułowanej w pierwszym na Ukrainie Naddniestrzańskiej manifestacji budowy niezależnego państwa ukraińskiego. Michowskyj, dzieląc poglądy Juliana Baczyńskiego w «Ukraińskiej Irredencji» (1895 r.), poszedł krok dalej – przedstawiając projekt ustawy zasadniczej niezależnej Ukrainy Związku Ludu Ukraińskiego jako «Związku Wszuchukraińskiego» niepodległej i federalnej Ukrainy. Państwowotwórcze działania wiązał z tworzeniem zakonspirowanych terytorialnych, ukraińskich formacji partyzanckich, przygotowanych do prowadzenia akcji terrorystycznych w imię interesów narodowych. Zaprezentował subkoncepcję ładu geopolitycznego uwzględniającego interesy niezależnego państwa ukraińskiego, rozciągającego się «od Sanu po Kubań i od Karpat do Kaukazu». Prawy Sektor, dzieląc koncepcje ideowopolityczne Michowskyja, określił w swoim «Katechizmie moralno-politycznym bojowca» hierarchię realizowanych celów geopolitycznych, politycznych, społecznych i moralnych (Kacewicz, 2014, s. 102):

- «Jedna, jedyna, niepodzielna, od Karpat do Kaukazu, niepodległa, wolna, demokratyczna Ukraina – republika ludzi pracy».
- «Wszyscy ludzie to twoi bracia, ale Moskale, Lachy, Węgrzy, Rumunii i Żydzi będą wrogami naszego narodu, póki będą nami rządzić i nas okradać».
- «Ukraina dla Ukraińców! Dlatego wygonimy zewsząd z Ukrainy obcych ciemżycieli».
- «Zawsze i wszędzie używaj języka ukraińskiego. Niech ani żona twoja, ani dzieci nie paskudzą twojego domu obcych ciemżycieli».
- «Nie krzywdź Ukrainy swoją obojętnością wobec narodowych interesów».
- «Nie okradaj własnego narodu, pracując dla wrogów Ukrainy».
- «Nie bierz sobie za żonę obcej, bo twoje dzieci będą twoimi wrogami, nie przyjaźnij się z wrogami naszego narodu, bo dajesz im siłę. Nie twórz sojuszy z ciemżycielami naszymi, bo będziesz zdrajcą».

Geneza nacjonalistycznej formacji paramilitarnej Patrioty Ukrainy związana jest z działalnością bojówki Swobody (jej charkowski oddział odmówił samorozwiązania²⁵). Działając dalej na własną rękę uczestniczyła w

²⁵ Program ugrupowania podkreślał dążenie do stworzenia ustroju na Ukrainie opartego na zasadach narodowej solidarności, autorytaryzmu, społecznej dyscypliny i samorządności. Zakładano demontaż gospodarki wolnorynkowej i przeprowadzenie

zabezpieczaniu interesów różnych grup przestępczych (głównie wymuszenie haraczy) a także nielegalnej działalności mera Charkowa Gienadija Kernesowa. Przestępczą działalnością trudniła się także inna grupa z Majdanu – Bilij Młot, okradając głównie kasyna gry (po udowodnieniu, że jego członkowie brali udział w napadach na policjantów z drogówki – organizację wykluczono z Prawego Sektora).

Ważną rolę na Majdanie próbowała odgrywać UNA-UNSO, wcześniej zdobywająca doświadczenia organizacyjne podczas manifestacji ulicznych oraz biorąca udział w opłacanych przez Partię Regionów prowokacjach przeciwko W. Juszczence, m.in. specjalizując się w blokowaniu kijowskich komisji wyborczych i zastraszaniu miejscowych dziennikarzy. Członkowie tej formacji ultra-nacjonalistycznej byli także uczestnikami pomarańczowej rewolucji, organizowali i czynnie uczestniczyli w ochronie Majdanu, domagając się rozwieszenia symboliki banderowskiej (flagi, proporce, znaczki), na co jeszcze wówczas otoczenie Juszczenki nie wyraziło zgody (Włodek, 12-13.04.2014, s. 19). W 2013 r. od początku członkowie UNA-UNSO (dając dowody ukończenia przeszkolenia wojskowego)²⁶ występowali podczas akcji protestacyjnych w całym rynsztunku symboliki banderowskiej i z emblematami/naszywkami neonazistowskimi.

Do Majdanu dołączyła także Wszuchukraińska Młodzieżowa Organizacja Sojusz Narodowy, powstała w styczniu 2005 r. Jej profil programowy o charakterze narodowym obliczony jest na integrację Ukraińców w jednolity naród: źródła państwa ukraińskiego istniejącego dla narodu, jego tradycji związanej z heroizmem OUN i UPA, upowszechniania kultu S. Bandery – «przewodnika ukraińskiego narodu». Wraz z uznaniem UPA za formację niepodległościową i zrównaniem praw kombatanów Armii Czerwonej z członkami UPA i żołnierzami 14. Dywizji Grenadierów SS-Galizien, organizacja występuje ze sprzeciwem rozliczenia zbrodni OUN i UPA na Polakach i organizowania uroczystości związanych z rzezią wołyńską. Program akceptuje etnoukrainizm («Ukraina ponad wszystko»), negację wartości liberalnych w życiu politycznym,

gruntownej nacjonalizacji gospodarki. Ukraina miałaby być mocarstwem, państwem samowystarczalnym, przewodniczyć Konfederacji Środkowoeuropejskiej.

²⁶ Według niepotwierdzonych niemieckich i brytyjskich informacji medialnych, bojówki UNA-UNSO w styczniu 2014 r. miały przejąć z magazynów wojskowych z zachodniej Ukrainy kilka tysięcy sztuk automatycznej broni maszynowej, w tym broń snajperską. Strona ukraińska jak dotąd nie zajęła w tej sprawie oficjalnego stanowiska.

ekonomicznym, społecznym. Narracja polityczna posiada charakter antypolski, antyrosyjski i antyunijny; podkreślając prowadzenie polityki regionalnej obejmującej Kaukaz, Morze Kaspijskie i Czarne oraz kraje bałtyckie. Symbolika organizacyjna nawiązuje do pochodni niesionej przez «mocną rękę», rozświetlającą ciemność z wpisaniem w stylizację ognia tryzubem.

Prawy Sektor pod względem ideologicznym i organizacyjnym stanowi mozaikę formacji, którą jednoczy mit narodowego wyzwolenia²⁷, powiązany z romantycznym podejściem do roli siły w przewrocie politycznym. Oprócz tego mitu nic tych organizacji nie łączy. Formacja «Tryzub», chcąc być postrzegana jako polityczno-religijna platforma służąca budowaniu nowej Ukrainy, kamufluje swój radykalizm, odcinając się od rasizmu i antysemityzmu. Z kolei UNA-UNSO nie ukrywa konieczności użycia siły wobec władzy, w ten sposób torując sobie drogę do lustracji, dekomunizacji i deoligarchizacji kraju, czyli rewanzu na członkach starej władzy, w ramach powszechnej sanacji politycznej, prawnej, społecznej i gospodarczej w kraju. Także Patriota Ukrainy, jawnie faszyzująca formacja oraz programowo odwołująca się do neonazistowskich haseł i gloryfikacji programu gospodarczo-socjalnego III Rzeszy, wykorzystwała historyczny moment, aby uczestniczyć w grze politycznej.

W trakcie Majdanu, Prawy Sektor uzyskał wsparcie ideowe i materialne od różnych europejskich formacji radykalnych, i nie tylko, także od europejskich partii liberalnych, socjaldemokratycznych, chrześcijańsko-demokratycznych i konserwatywnych. Działo się to w sytuacji, kiedy UNA-UNSO zaktywizowała współpracę z niemieckimi neonazistami z Narodowej Partii Niemiec (NPD), kiedy Swoboda udanie współdziałała z francuskim Frontem Narodowym i węgierskim

²⁷ Należy także wspomnieć o zaznaczeniu obecności w przestrzeni publicznej innych ugrupowań o charakterze nacjonalistycznym:

- Kongres Ukraińskich Nacjonalistów (KUN) powstały w październiku 1992 r. (inspiracja Jarosławy Stečko, uważającej się za prawowitą spadkobierczynią tożsamości i tradycji OUN). W lipcu 2007 r. KUN wszedł do koalicji z «Naszą Ukrainą Ludowa Samoobrona». Formacja zajmuje wspólne stanowisko z innymi organizacjami nacjonalistycznymi w sprawie przyznania członkom OUN i UPA praw kombatanckich, wypłacenia przez Federację Rosyjską odszkodowań Ukraińcom z tytułu doznanych represji podczas przymusowych deportacji, pełnej ukrajinizacji procesu nauczania szkolnego oraz zwalczania rosyjskojęzycznych wpływów w mediach publicznych.

- Kijowska Miejska Organizacja OUN, formacja polityczna uznająca się za prawowitą kontynuatorkę programową OUN, posiadająca własne struktury informacyjno-propagandowe i edukacyjne – aktywnie wykorzystywane w przeciwstawianiu się upamiętnienia polskich ofiar rzezi wołyńskiej (<http://www.bandervets.org.ua>.)

Jobbikiem oraz Odrodzeniem Narodowym Polski. Prawy Sektor przekształcając się z ruchu społecznego w stronnictwo polityczne o charakterze nacjonalistycznym (forma quasi-asocjacji ukraińskiego Zjednoczenia Narodowego), zachował swój dwukadłubowy układ zadaniowo-organizacyjny: *partyjny* – Prawy Sektor formułujący cele reformowania wszystkich sfer życia społecznego i *wojskowy* – Ochotniczy Ukraiński Korpus Prawy Sektor (DUK PS). Z szumnych zapowiedzi o zdolności zmobilizowania kilkudziesięciu tysięcy ochotników do tego Korpusu, w rzeczywistości udało się zebrać ok. 700 osób. Pozwoliło to na sformowanie dwóch batalionów, które nie weszły w skład regularnych oddziałów ukraińskiej armii (rozważana była sprawa ich włączenia do tworzącej się ukraińskiej Gwardii Narodowej). Ostatecznie władze ukraińskie nie zdecydowały się zalegalizować niezależności batalionów ochotniczych, o co wnosił D. Jarosz i zostały podporządkowane ministerstwu spraw wewnętrznych. W marcu 2014 r. powstała także jeszcze jedna formacja zbrojna – Gwardia Narodowa (GN), efekt przeformowania ukraińskich sił zbrojnych i podporządkowana ministerstwu spraw zagranicznych. Część członków GN uczestniczyła w Majdanie, uznając Prawy Sektor i organizacyjnie będąc związaną z sotnią Samoobrony Majdanu. Oznaka ukraińskiej GN jest wykonana w kolorach czarno-czerwonych (kolorystyce UPA), po środku znajduje się stylizacja Archaniola Michała (istnieją opinie, że jest to podobizna Lucyfera) a pod nią swastyka.

Bojowcy związani z ultraradykalnymi bojówkami nacjonalistów ukraińskich zadbali o swój tworzy *image*, na który składa się: fascynacja Wermachtem i SS (identyfikowanych także jako: Strzelcy Siczowi-SS), umundurowanie odmienne niż armia regularna, własne naszywki Ukraińskiego Korpusu Ochotniczego «Prawy Sektor», demonstrowanie runicznych tatuaży (dominuje swastyka), powszechne używanie pseudonimów, m.in. nawiązujących do nazwisk znanych przywódców III Rzeszy czy mudzahedinów z kampanii afgańskiej (1979-1985).

W czerwcu 2014 r. podczas przysięgi (według ceremoniału OUN i UPA) ochotników batalionu Azow (Miecik, 9-10.08.2014, s. 18-19), (nad którymi powiewała ukraińska flaga narodowa i sztandar batalionu – żółty z czarną celtycką runą «nazistowskiego wilczego haka»²⁸), uroczystość przed ich wyruszeniem na front poprzedzono publiczną modlitwą napisaną w 1929 r.

²⁸ Taki sam emblemat/oznakę nosili żołnierze dywizji SS Das Reich.

przez Osypa Maszczaka (działacza narodowego): «Ukraino, Matko Bohaterów, zejdź do mego serca, przelej burzę kaukaskiego wiatru, szumem karpackich ruczajów, bojów sławnego Ojca Chmiela, triumfem i hukiem armat Rewolucji, radosnym kołatanem Dzwonów Sofijskich. Niechaj w Tobie się odrodzę, sławą Twoją opromienię, bo jesteś dla mnie całym życiem i szczęściem. Zadzwieńcz mi, Ukraino, biciem kajdan, skrzypieniem szubienic w ponure poranki, przynieś mi krzyk zakatowanych w piwnicach i więzieniach ...». Zbliżone w formie i treści uroczystości towarzyszyły zaprzysiężeniu innych ochotniczych batalionów (wszystkie posiadają własne profile na Facebooku) (Miecik, 2014): Ajdar (pododdział sformowany na Majdanie w styczniu 2014 r., w którego skład weszli członkowie sotni samoobrony), Dniepr (1,2), Donbas, Kijów, OUN, Słobżanszczyzna, Święta Maria, Tornado. W składzie tych pododdziałów, obok większości zadeklarowanych ideowców-szturmo- wców, znalazły się osoby z wyrokami oraz neonaziści z państw europejskich (Francji, Irlandii, Niemiec, Serbii, Szwecji, Włoch).

3. Wnioski

Scenę polityczną Ukrainy po marcu 2014 r. wypełnia zróżnicowana programowo i organizacyjnie mozaika partii i ugrupowań o proveniencji sub-liberalnej, narodowo-demokratycznej, ludowo-konserwatywnej i ultranacjonalistycznej. Wybory prezydenckie na Ukrainie 25 maja 2014 r. wygrał Petro Poroszenko, drugie miejsce zajęła była premier Julia Tymoszenko, a trzecie nieoczekiwanie Ołeh Ljaszko z Partii Radykalnej (program odwoływał się do przywrócenia bezpieczeństwa w państwie, wzmocnienia potencjału bojowego sił zbrojnych oraz wyposażenia ich w broń jądrową). Ponad 1,5 mln wyborców w obwodach wschodnich i na Krymie – nie wzięło udziału w głosowaniu. Wyjątkiem była niewielka grupa Tatarów Krymskich, która oddała głosy w miejscowościach obwodu chersońskiego. Pełnym fiaskiem w wyborach zakończył się udział przywódcy ultranacjonalistów ukraińskich, D. Jarosza – dostał 1% poparcia, a w wyborach parlamentarnych w październiku 2014 r. – tylko 2% głosów. Takie wyniki oznaczają dla ultranacjonalistów konieczność przeprowadzenia korekt programowych i wizerunkowych, aby dalej pozostać w grze politycznej. Prawy Sektor nie ukrywa niezadowolenia z przepychanek dokonujących się wśród starych elit politycznych, grożąc wykorzystaniem ochotniczych batalionów w przeprowadzeniu siłowego przewrotu.

Bez wątplenia atutem partii narodowych i radykalnych jest gra symboliką nacjonalistyczną w dyskursie publicznym, prowadzona z udziałem całego spektrum ukraińskich sił politycznych. Sięgnięto do niej przy okazji organizowania święta «Dnia obrońcy Ojczyzny» w dniu 14 października, wprowadzonego dekretem prezydenta Poroszenko z 14 października 2014 r. Dla ukraińskich nacjonalistów «Dzień obrońcy Ojczyzny» stał się doskonałą okazją do wyartykułowania daty utworzenia Ukraińskiej Powstańczej Armii, co dobitnie zademonstrowali podczas ulicznych manifestacji w Kijowie (służby prewencyjne zatrzymały 36 osób w kominiarkach zasłaniających twarze, którzy rzucali «koktajle Mołotowa» i strzelali z broni pneumatycznej w okna Rady Najwyższej). Podobne manifestacje na rzecz upamiętnienia daty utworzenia UPA odbyły się we Lwowie, Tarnopolu i Ivano-Frankivsku.

Partie Swoboda i Prawy Sektor wykorzystując sprzyjający polityczny klimat wystąpiły z dawno przygotowanym postulatem, aby parlament przyjął ustawę uznającą OUN i UPA za stronę walczącą podczas drugiej wojny światowej o wolność i niepodległość Ukrainy (Andrusieczko, 15.10.2014, s. 14). Celem takiego działania było zalegalizowanie mitu, kreującego naiwny i fałszywy obraz rzeczywistości, w którym z założenia wybiela się motywy i czyny jednych i szkaluje drugich. Polityka historyczna ugrupowań nacjonalistycznych (Olszański, 15.10.2015) jest klasyczną odmianą propagandy, polegającą na preparowaniu nowego ukraińskiego patriotyzmu z udziałem wojska, wszystkich poziomów szkolnictwa, mediów i instytucji związanych z wymiarem sprawiedliwości. Jej animatorzy sięgnęli do partyjnej tezy, według której różnorodność światopoglądowa ludzkości, ani deontologia «działaj tak, jak byś chciał, żeby działali inni» nie dotyczy Ukraińców. Milczeniem pominięto, że nakazy identyfikacji z fałszywym mitem dość szybko mogą skończyć się egotycznym przewrażliwieniem, podejrzliwością i skłonnością do mściwości. Przykład partii ultra-nacjonalistycznych wskazuje, że im bardziej bronią swej mitycznej świadomości, tym więcej w szeregach partyjnych lęku oraz obsesji na własnym punkcie.

Sporym zaskoczeniem dla wielu środowisk i grup opiniotwórczych, zarówno na Ukrainie, w Polsce, Europie i Stanach Zjednoczonych stanowią decyzje Rady Najwyższej Ukrainy z kwietnia 2015 r. w sprawie przyjęcia ustawy o statusie prawnym i uczczeniu osób walczących o niepodległość Ukrainy w XX wieku (wśród nich znalazły się: Ukraińska Republika Ludowa,

formacje partyzanckie z Ukrainy naddnieprzańskiej z lat 20. i 30. Ukraina Karpacka z lat 1938-39, ruch dysydencki), w tym również uznania OUN i UPA za bojowników walczących o niepodległość Ukrainy. Dla partii i stronnictw nacjonalistycznych takie rozstrzygnięcie zamyka ostatecznie drogę jakiegokolwiek rozliczenia/potępienia działalności OUN i UPA. W zamian otworzyła się możliwość uznania członków tych organizacji za bohaterów. Wyjaśnienia i interpretacje Wołodymyra Hrojsmana, przewodniczącego parlamentu ukraińskiego, że ustawa została uchwalona w pakiecie z «innymi ustawami historycznymi», mającymi na celu publiczne udostępnienie archiwów NKDW/KGB oraz upamiętnienie zwycięstwa narodu ukraińskiego nad nazizmem w czasie drugiej wojny światowej i potępienie reżimów totalitarnych (Hrojsman, 18.04.2015, s. 14) – są naiwne, wymijające i nie odpowiadające randze ustalenia prawdy. Twierdzenie Hrojsmana, że ustawa nie jest «antypolska», lecz «antyradziecka» – jest wyrazem polityzacji historii o wielowymiarowym charakterze propagandowym. Nie zawiera bowiem obiektywnej wykładni służącej przewyciężeniu ukraińskiego piętna *homo sovieticus* – lecz prawem, mającym na celu osiągnięcie korzyści przez siły polityczne będące przy władzy.

Wśród Polaków – brak uznania prawdy historycznej i zadekretowania odpowiedzialności UPA za rzeź Wołyńską spowoduje umocnienie rozdźwięku postrzegania trudnego sąsiedztwa²⁹. Z kolei w stosunku do Rosjan –

²⁹ Prezydent Przemysła Ryszard Choma w liście otwartym do Prezydenta RP z 14 kwietnia 2015 r. zwrócił uwagę na zaniepokojenie mieszkańców Przemysła i protesty wokół uznania UPA «za bojowników o wolność», przypominając o: (1) żyjących ludziach, którzy doznali skalę okrucieństw zadanych przez UPA i (2) potrzebie pamiętania o Polakach zamordowanych przez «ukraińskich bojowników o wolność». Wszelkie próby cieniowania prawdy o rzeziach banderowców nie służą stosunkom polsko-ukraińskim, także milczenie w «imię racji» budzi sprzeciw. Zob. Nowiny24.pl/Kresy.pl. Z listem otwartym do władz Ukrainy w sprawie ustawy gloryfikującej UPA wystąpiła grupa naukowców z USA, krajów europejskich i z Ukrainy. W tekście zwrócono m.in. uwagę na fakt przyjęcia ustaw bez «poważnej debaty» i przy dużej liczbie deputowanych odmawiających udziału w ich procedowaniu. Podkreślono obecność deliktu prawnego wobec przestępstwa nie tylko kwestionowania legitymizacji UPA, która wyrznęła dziesiątki tysięcy Polaków podczas jednego z najbardziej ohydnych aktów czystki etnicznej w historii Ukrainy, lecz także zwolnienia z krytyki i odpowiedzialności OUN, jednego z najbardziej radykalnych ugrupowań politycznych na Zachodniej Ukrainie w okresie międzywojennym, która otwarcie kolaborowała z nazistowskimi Niemcami, a także brała udział w antyżydowskich pogromach na Ukrainie oraz, w przypadku frakcji Melnykowców, pozostawała sprzymierzona z nazistami przez całą drugą wojnę światową. Zob. List otwarty do władz

zastosowanie tej ustawy jako środka służącego oczyszczeniu się z ideologii komunistycznej i zerwania z radzieckim podejściem do Wielkiej Wojny Ojczyźnianej – w kontrze gloryfikacji działalności OUN i UPA, spowoduje jeszcze większą nieufność wobec Ukraińców, dostarczając zarazem rosyjskim polittechnologom nowych argumentów w prowadzeniu wojny informacyjnej.

Bibliografia:

1. Andrusieczko P., Z wizytą u banderowców, «Gazeta Wyborcza» 2014, nr 240, s. 14.
2. Davis N. (2007), Europa między Wschodem a Zachodem, Kraków.
3. Hausman G. (2011), Das Territorium des Ukraine. Sepen Rudnyc`kyjs Betrag zur Geschichte räumlisch-territorialen Denkens über Die Ukraine, [w:] Die Ukraine. Prozesse der Nationssbildung, A. Kappeler (red.), Köln.
4. Hrojsman W., Czas nowego dialogu, «Gazeta Wyborcza» 2015, nr 88, s. 14.
5. Hrycak J. (2000), Historia Ukrainy 1772-1999. Narodziny nowoczesnego narodu, Lublin.
6. Kacewicz A. (2014), Sotnie wolności. Ukraina od Majdanu do Donbasu, Warszawa.
7. List otwarty do władz Ukrainy ws. Ustawy gloryfikującej UPA podpisany przez naukowców z USA, Europy i Ukrainy, Krytka.com/Kresy.pl (12.10.2015).
8. List otwarty prezydenta Przemysła do Prezydenta RP z 23 kwietnia 2015 r., Nowiny24.pl/Kresy.pl. (12.10.2015).

Ukrainy ws. Ustawy gloryfikującej UPA podpisany przez naukowców z USA, Europy i Ukrainy. W reakcji na przyjętą przez Radę Najwyższą Ukrainy z 11 lutego 2015 r. uchwałę w sprawie obchodów pamiętnych rocznic i dat w 2015 r. oraz uczczenia w dniu 5 marca 2015 r. rocznicy śmierci R. Szuchewycz, naczelnego dowódcy UPA – grupa posłów z Sojuszu Lewicy Demokratycznej opracowała projekt uchwały Sejmu, w którym odniosła się do tych działań Rady. Zwrócono w niej uwagę na odpowiedzialność Szuchewycz za zaakceptowanie rzezi wołyńskiej, przeprowadzenie ludobójczej czystki na obszarze Galicji Wschodniej (obok Polaków, jej ofiarami padli również Rosjanie, Ukraińcy, Żydzi, Ormianie, Czesi i członkowie innych grup etnicznych), kolaborację z niemiecką Abwehrą i kierowanie batalionem Nachtigall podczas pogromu lwowskich Żydów, jak również współodpowiedzialność za pacyfikację wsi białoruskich i ukraińskich. W uchwale znalazła się także rocznica urodzin Petra Diaczenki, dowódcy ukraińskich jednostek wojskowych kolaborujących z III Rzeszą Niemiecką, odznaczonego przez hitlerowców Krzyżem Żelaznym. Jedną z nich był Ukraiński Legion Samoobrony (Legion Wołyński), biorący udział w pacyfikacji Powstania Warszawskiego na Czerniakowie i prowadzący działania przeciwko «Grupie Kampinos». Diaczenko współuczestniczył w sformowaniu kolaboracyjnej Brygady Przeciwpancernej «Wolna Ukraina», wchodzącej w skład Ukraińskiej Armii Narodowej (UNA). Zob. *Projekt uchwały Sejmu RP VII kadencji w sprawie nasilania się tendencji nacjonalistycznych na Ukrainie*, druk nr 3261 z 17 marca 2015 r.

9. Lwowski radny Michalczyszyn jest gotowy zabijać, <http://zaxid.net> (18.10.2015).
10. Łada K. (2003), *Pomiędzy wypędzeniem a eksterminacją. Nacjoniści ukraińscy wobec Polaków na Kresach*, [w:] *Polska wobec ukraińskich dążeń niepodległościowych w czasie II wojny światowej*, C. Partacz, K. Łada, Toruń.
11. Miecik I.T., Ochotnik, «Gazeta Wyborcza» 2014, nr 184, s. 18-19.
12. Monołatij I. (2013), *Virbis unitis? Dylematy (współ)istnienia narodów Galicji Habsburskiej*, Lublin.
13. Nejkasynij nacjonalizm, <http://www.pravda.com.ua> (18.10.2015).
14. Nordnost, <http://www.unian.net> (11.10.2015).
15. Potulski J., Wienamin Siemionow Tien-Szański jako twórca rosyjskiej szkoły geopolityki, «Przegląd Geopolityczny» 2009, t.1, s. 47-54.
16. Projekt uchwały Sejmu RP VII kadencji w sprawie nasilania się tendencji nacjonalistycznych na Ukrainie, druk nr 3261 z 17 marca 2015 r. (PDF), <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?documentId=BB714E055632442FC1257E0C00559891> (12.10.2015)
17. Sevchenko I., Ukraina między Wschodem i Zachodem, «Kultura» nr 12/1992, Paryż, s. 12-13.
18. Smoleński P., Kłątwa Bendera, rozmowa Pawła Smoleńskiego z Jurijem Andruchowyczem, «Gazeta Wyborcza» 2015, nr 73, s. 20.
19. Szymaniak G., Zła flaga, «Gazeta Wyborcza – Duży Format» 2014, s. 1-5.
20. Włodek L., Kto tryzubem wojuje, od tryzuba ginie, z politologiem Antonem Szechowcowem rozmawia Ludwika Włodek, «Gazeta Wyborcza» 2014, nr 86, s. 19.
21. Zdziechowski M. (1999a), *Pierwiastek zachowawczy w idei ukraińskiej*, [w:] *Widmo przyszłości*, Biblioteka Frondy, Warszawa.
22. Zdziechowski M. (1999b), *Ukraina a Rosja. Trylogia Bohdana Łepkiego*, [w:] *Widmo przyszłości*, Biblioteka Frondy, Warszawa.

Kazimierz Borkowski

UKRAINA W KRYZYSIE

Казимир Борковський

УКРАЇНА В КРИЗИ

Wstęp. Kryzys, który trwa na Ukrainie od 2013 r. razem z politycznym, a także militarnym zaangażowaniem Federacji Rosyjskiej (FR) po stronach ukraińskich separatystów, stał się kryzysem międzynarodowym. Przywłaszczenie Krymu przez Rosję a także zainicjowanie «wojny buntowniczej» na wschodzie Ukrainy stanowiły odpowiedź Kremla na

reprezentowany przez cały obóz Euro-majdanu kierunek ukraińskiej polityki zagranicznej. Tym samym, zdaniem części analityków, rosyjska polityka w stosunku do Ukrainy stanowi etap realizacji idei odbudowy rosyjskiej dominacji na obszarach postradzieckich (Pieńkowski, 2015, s. 47-61).

Kolejne części kryzysu na Ukrainie potwierdzają tylko załamanie się działającego od ponad dwóch dekad całego systemu bezpieczeństwa międzynarodowego między Rosją, a NATO oraz szerzej na osi Rosja – Zachód. Ekspansywna polityka Kremla oraz naruszenie spójności terytorialnej Ukrainy nie pozostało bez wpływu również na systemy bezpieczeństwa poszczególnych państw NATO, w tym szczególnie republik bałtyckich, a więc i Polski. Międzynarodowa równowaga siły w Europie Środkowo-Wschodniej, kształtowana po rozpadzie ZSRR, w przeciągu ostatnich kilkunastu miesięcy przestała obowiązywać. Problem wpływu kryzysu ukraińskiego na cały system bezpieczeństwa międzynarodowego wymaga wielopłaszczyznowych analiz (Koziej, Formuszewicz, 2014, s. 21).

Wydarzenia, które rozgrywają się obecnie na Ukrainie oczywiście nie pozostają bez wpływu na sytuację tego państwa oraz wywołują pytania o kwestie bezpieczeństwa twardego, jak również miękkiego wszystkich państw Europy Środkowo-Wschodniej, jak również państw obszaru poradzieckiego w kwestiach bezpieczeństwa, gospodarki energetycznej, a także społeczno-kulturowej. Szczegółnej analizie poddana została ogólna sytuacja geopolityczna, gospodarcza i międzynarodowa konkretnie Ukrainy w kontekście przejścia Krymu przez Rosję, a także reakcje ze strony Unii Europejskiej (UE) oraz NATO. Podjęte zostały również próby zarysowania celów, którymi kieruje się Rosja w swojej polityce wobec państwa ukraińskiego, w obecnej sytuacji wojny hybrydowej (Sobczyk, 2015, s. 37-60).

Z punktu widzenia teorii społeczeństwa historia zatoczyła koło począwszy od katastrofy w Czarnobylu znajdującego się w obwodzie kijowskim, która uświadomiła wszystkim kruchość całej cywilizacji oraz jej podatność na zagrożenia kwestii ekologicznych, skończywszy na konflikcie na Ukrainie, którego symbol tworzy kijowski Plac Niepodległości, czyli Euro-majdan, będący totalnym zwrotem w dotychczasowym bezpieczeństwie europejskim, a przede wszystkim w całym wymiarze politycznym oraz militarnym. Najnowszą historię europejskiego społeczeństwa ryzyka tworzą najważniejsze zdarzenia z lat ukraińskiego kryzysu, a mianowicie lata 2013–2015 (Menkiszak i inni, 3.09.2014).

Konflikt ukraińsko-rosyjski. 21 listopada 2013 r. na kijowskim Placu znanym jako – Majdan Niepodległości zgromadziły się całe tłumy protestujące przeciw podjętej decyzji przez władze ukraińskie o niepodpisaniu umów: stowarzyszeniowej oraz o utworzeniu strefy wolnego handlu z UE. Kolejne dni przyniosły wzrost liczby protestujących na Majdanie, jak również doprowadziły do wielu demonstracji w innych miastach. Już 30 listopada doszło do pierwszych starć z policją, a w kolejnych tygodniach nastąpiła eskalacja protestów. Styczeń 2014 roku przynosi pierwsze ofiary, przede wszystkim, niestety po stronie protestujących. 18 lutego doszło do nieudanego szturmu sił rządowych na zgromadzony Majdan, walki trwały kilka dni, aż do momentu podpisania porozumienia w dniu 21 lutego, przyczyniła się do tego interwencja ministrów spraw zagranicznych Niemiec, Francji oraz Polski – Franka-Waltera Steinmeiera, Laurenta Fabiusa oraz Radosława Sikorskiego. Prezydent Wiktor Janukowycz uciekł z kraju, wobec czego 22 lutego Rada Najwyższa podjęła uchwałę o odsunięciu go od władzy i wybrała tymczasowo Ołeksandra Turczynowa na stanowisko pełniącego obowiązki Prezydenta Ukrainy. 27 lutego 2014 r. utworzony został także gabinet Arsenija Jasienuka (Gniazdowski i inni, 10.09.2014).

Wydarzenia te spotkały się z negatywną reakcją Rosji. 1 marca 2014 r. Rada Federacji przyjęła wniosek prezydenta Władimira Putina dotyczący zgody na użycie sił zbrojnych na terenie Ukrainy. Już wcześniej na Krymie pojawili się żołnierze pozbawieni dystynkcji i oznak przynależności państwowej potocznie tak zwane «zielone ludziki», opanowujący całe lotniska. Rada Najwyższa Republiki Autonomicznej Krymu i Rada Miejska Sewastopola ogłosiła niepodległość Krymu 11 marca, a pięć dni po tym sami mieszkańcy większością głosów zdecydowali w referendum, bez zewnętrznych obserwatorów, o przyłączeniu się do FR. Zdarzenie te miało miejsce przy bierności większości władz ukraińskich na Krymie, z których znaczna część opowiedziała się po stronie rosyjskiej, z dowódcą marynarki wojennej kontradmirałem Denisem Berezowskim na czele. Przejęcie Krymu nie zostało uznane przez Radę Europy i Zgromadzenie Ogólne ONZ. W wyniku czego na Rosję nałożone zostały sankcje wizowe oraz ekonomiczne, jednocześnie UE zaoferowała Ukrainie pomoc finansową. 21 marca doszło do podpisania politycznej umowy stowarzyszeniowej między Ukrainą oraz UE, która w pełni zawarta została 27 czerwca (Kwiatkowska-Drożdż, 3.04.2014).

Prorosyjski bunt wybuchł także na wschodzie Ukrainy, w obwodzie donieckim oraz ługańskim. 6 kwietnia 2014 r. proklamowano niepodległość Donieckiej Republiki Ludowej, 27 kwietnia Ługańskiej Republiki Ludowej. Porewolucyjne władze ukraińskie 13 kwietnia ogłosiły «operacje antyterrorystyczne» (ATO), mające przywrócić stan początkowy sprzed secesji. W kolejnych tygodniach doszło do wielu starć zbrojnych, nie przynoszących żadnych rozstrzygnięć. W Genewie, w tym samym czasie, pokój próbowali uzyskać ministrowie spraw zagranicznych Rosji oraz Ukrainy – Siergiej Ławrow i Andrij Deszczycia oraz szefowa unijnej dyplomacji Catherine Ashton i sekretarz stanu USA John Kerry. Ustalenia szczytu nie były zupełnie przestrzegane. 11 maja mieszkańcy obu zwaśnionych republik opowiedzieli się w nielegalnym według władz centralnych referendum za suwerennością oraz przyłączeniem do FR. Niecałe dwa tygodnie później, czyli 24 maja, republiki połączyły się w Federacyjną Republikę Noworosji (Gil i inni, 10.12.2015, s. 78-91).

Jednocześnie wprowadzano przemiany polityczne w Kijowie. Zaistniała konieczność znalezienia demokratycznie legalnej legitymizacji dla nowych władz, dlatego 25 maja odbyły się wybory prezydenckie na Ukrainie, w których nie brali udziału mieszkańcy Krymu i większość mieszkańców Donbasu. W pierwszej turze zwyciężył Petro Poroszenko, jego blok uzyskał również najwięcej mandatów w wyborach do parlamentu. 26 października premierem pozostał Arsenij Jaceniuk (Hyndle-Hussein, 23.01.2015).

17 lipca 2014 r. uwagę międzynarodowej opinii przyciągnęła także, mająca miejsce na Ukrainie, katastrofa Boeinga malezyjskich linii lotniczych – Malaysia Airlines (MH17). Zdecydowaną większością pasażerów byli obywatele Holandii, ogłoszono tamże żałobę narodową. Najprawdopodobniej przyczyną było omyłkowe zestrzelenie samolotu przez separatystów za pomocą rosyjskiego rakietowego systemu przeciwlotniczego. Rosja natomiast oskarża o zestrzelenie samolotu samych Ukraińców. Śledztwo trwa do dziś dzień i nie przyniosło ostatecznego rozstrzygnięcia. Katastrofa ta doprowadziła do zaostrzenia sankcji wobec FR ze strony UE (Darczewska, 10.06.2014, s. 13-20).

W dniach 4 i 5 września 2014 r. miał miejsce szczyt NATO w Newport. Postanowiono na nim wzmocnić wschodnią flankę NATO oraz deklaratywnie zwiększyć bezpieczeństwo najmocniej narażonych członków. Ustalenia te obejmowały aktualizację planów, zwiększenie sojuszniczej obecności w regionie, organizację wspólnych ćwiczeń oraz rozbudowę całej infrastruktury. Wsparto

również Ukrainę, przeznaczając na te cel niestety skromne fundusze. Szczyt nie koncentrował się jedynie wokół tematyki ukraińskiego kryzysu ale omawiano również problemy terytoriów należących do Afganistanu, Afryki Północnej oraz Bliskiego Wschodu. Na miejsce następnego szczytu w roku 2016 wybrano Polskę (Amnesty International Briefing...).

Przez przedłużające się walki, a zwłaszcza stworzenia przez Rosję, której oddziały wkroczyły na Ukrainę 24 sierpnia, nowego frontu w obrębie Mariupola, postanowiono znaleźć możliwość zawieszenia broni. 5 września 2014 r. wprowadzono w życie porozumienie w Mińsku, które zostało zawarte pomiędzy Ukrainą, Rosją oraz Ługańską i Doniecką Republiką Ludową, pod ochroną OBWE. Nie doprowadziło to niestety do zakończenia walk, więc 19 września podpisano kolejne memorandum prowadzące w teorii do zatrzymania działania wojsk po obu stronach. Ale również ono zostało ostatecznie obalone. Kolejną próbą przywrócenia pokoju miało być porozumienie Mińskie z 12 lutego 2015 r., wynegocjowane przez Ukrainę, Rosję, Niemcy i Francję – tak zwany Mińsk 2. Mimo to, iż nie rozwiązało ono kompletnie sprawy pokoju na wschodzie Ukrainy, to przyczyniło się jednak do utrzymania względnego spokoju oraz znacznej redukcji ofiar po obu stronach. Treść porozumień jest niestety dość niekorzystna dla Ukrainy, bo traci ona swe wschodnie obwody oraz kilkadziesiąt mniejszych miast z okolic linii frontu ale także Rosji nie udało się zrealizować wszystkich swoich celów geopolitycznych (Beck, 2013, s. 87-99).

Jak pokazują wyniki głosowania, ukraińskie władze nie ulegają rosyjskiej presji, mimo że trwały rozmowy o wznowieniu rokowań w Mińsku dotyczące ustanowienia pokoju w Donbasie. Pod koniec grudnia 2014 roku toczyły się na ten temat rozmowy z Władimirem Putinem, Francois Hollandem oraz Angelą Merkel. Doszło również do spotkania tak zwanej grupy kontaktowej OBWE – Ukraina – Rosja, przy udziale reprezentantów tak zwanych republik z Doniecka oraz Ługańska (Magierowski, 1.12.2015).

Stawiając pierwszy krok na długiej i trudnej drodze do NATO, Kijów rzucił wyzwanie Moskwie. Ukraina poczuła się pewna siebie ze względu na fakt, że jej armia w tamtym czasie liczyła około 230 tysięcy żołnierzy, a na dzień dzisiejszy została zwiększona o kolejne 50 tysięcy. W czasie trwającego formalnie zawieszenia broni, wojska rosyjskie i tak podejmowały próby zajęcia strategicznych obiektów takich jak: lotnisko w Doniecku, okolice Mariupola,

Lugańska oraz Debalcewego. Ukraińcy jednak odparli wszystkie ataki (Pond, Kundnani, 1.04.2015).

Wsparciem dla Kijowa było przyjęcie przez amerykański Kongres tak zwanej «ustawy o Wolnej Ukrainie» która podpisana została pod koniec grudnia 2014 roku przez Prezydenta USA Baracka Obamę. Ustawa ta dawała możliwość dostawy broni oraz wsparcia finansowego a także dalszych sankcji przeciwko Rosji. Na uwagę zasługują odwiedziny w Kijowie dokonane przez prezydentów Białorusi Aleksandra Łukaszenki i Kazachstanu Nursułtana Nazarbajewa, którzy przyjechali na Ukrainę dzień przed szczytem Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej i tak zwanego Układu Taszkienckiego, czyli Sojuszu wojskowego państw postradzieckich (Pieńkowski, 2014, s. 309-324).

Głosy zabierali mniej znani politycy ukraińskiej sceny politycznej, mówiąc że to wielki moment przelomowy oraz powstanie nowego sojuszu wymierzonego w samą Moskwę. Nieżyjący już rosyjski polityk będący opozycjonistą Borys Niemcow stwierdził, że obserwujemy koniec Unii Celnej, którą Rosja tworzy z państwami takimi jak Kazachstan, Białoruś, Armenia oraz Kirgistan. Mińsk oraz Astona prowadziły rozliczenia z Moskwą w dolarach, a nie w rublach, jak sobie życzył sam Władimir Putin. Na uwagę zasługuje również były prezydent Ukrainy Leonid Krawczuk, który studził słowami: «Łukaszenka i Nazarbajew przyjechali do Petro Poroszenki, by wysondować te scenariusze wyjścia z obecnej sytuacji, których nie może zaprezentować Władimir Putin. To jego posłańcy. Prawda pewnie leży pośrodku. W Kijowie Łukaszenka i Nazarbajew rozmawiali trochę w imieniu Putina, a trochę we własnym, wzmacniając też swoją pozycję wobec Rosji, z którą wiąże ich bliski sojusz, lecz której się boją» (Sobczyk, 2015, s. 37-60).

Droga Ukrainy do NATO. Na dzień 20 lutego 2015 roku NATO w swoich szeregach skupia 28 państw z całego świata, natomiast przynależność Ukrainy do NATO na dzień dzisiejszy nie jest możliwa, a droga do niej może potrwać długie lata. Przed wstąpieniem do NATO dane państwo musi spełnić szereg podstawowych warunków. Przede wszystkim konieczne jest bycie państwem demokratycznym, państwem przekształconym oraz przygotowanym do przejścia z gospodarki ręcznie sterowanej do gospodarki wolnorynkowej. Obligatoryjnie konieczne jest wprowadzenie cywilnej kontroli nad całą armią, jak również rozwiązanie wszystkich spraw spornych ze swoimi sąsiadami. Wobec powyższych kwestii, Ukraina jest dyskwalifikowana przez fakt, iż Kijów jest w fazie, otwartej wojny z Rosją. Na ten temat wypowiedział się w połowie grudnia 2014 roku w polskim Sejmie, będąc z

oficjalną wizytą w Polsce, zaproszony przez Prezydenta Polski Bronisława Komorowskiego, prezydent Ukrainy Petro Poroszenko «Jeśli kwestie dotyczące wojny ukraińsko–rosyjskiej zostaną zakończone dopiero wtedy będziemy mogli mówić o poważnej drodze Ukrainy do NATO» (Hyndle-Hussein, 23.01.2015).

Ukraina zapowiedziała już zerwanie z polityką neutralności. Jest to niesamowicie ważna deklaracja. Ma duże znaczenie również z punktu widzenia Polski. Ukraina chciałaby, żeby Polska stała się jej patronem w drodze do NATO. Ważne również jest to, żeby polska dyplomacja skorzystała z tego apelu i spróbowała wrócić do roli patrona sprawy ukraińskiej. Na wejściu Ukrainy do NATO mogą skorzystać dwie strony. NATO, skorzysta na tym, iż Ukraina będzie po naszej stronie, a nie zostanie zdominowana przez FR, tym samym bezpieczniejsze jest NATO oraz państwa członkowskie. Rosja z pewnością nie zaakceptuje drogi Ukrainy do NATO, ponieważ Moskwa rości sobie prawa do decydowania, kto ma być po stronie zachodniej, a kto ma obowiązek być przez nią zdominowany. NATO natomiast stoi na straży poglądu demokratycznego czyli, że każde państwo winno samo sobie wybierać system wartości oraz sojusze (Hyndle-Hussein, 23.01.2015).

O tym jakże ważnym dla bezpieczeństwa Europy mówił Petro Poroszenko, iż nikt nie ma prawa dyktować jaką drogę ma wybrać Ukraina. Kwestia ta to już nie tylko deklaracja polityków, lecz oficjalnie uchwalona przez parlament ukraiński linia polityczna. Petro Poroszenko po uchwaleniu zmiany w ustawie o polityce wewnętrznej i zagranicznej oraz uchwaleniu ustawy o podstawach bezpieczeństwa państwa, które zezwalają na ubieganie się o członkostwo w NATO przez Radę Najwyższą, dodaje, że «Ukraina zmierza do NATO, a pierwszym do tego krokiem jest fakt, iż 303 deputowanych zagłosowało za zniesieniem poza blokowego statusu Ukrainy, a integracja europejska oraz euroatlantycka nie ma dla Ukrainy alternatywy». W uzasadnieniu przyjętej ustawy mówił: «Agresja FR sprzeczna z prawem, aneksja Autonomicznej Republiki Krymskiej oraz wywołanie przeciwko naszemu państwu tak zwanej wojny hybrydowej, inwazja zbrojna we wschodnich regionach Ukrainy i nieustanna presja militarno-polityczna, gospodarcza, a także informacyjna każą nam poszukiwać bardziej skutecznych gwarancji niepodległości, suwerenności i integralności terytorialnej Ukrainy». Słowa te poparła koalicja parlamentarna, blok prezydencki i partia premiera Arsenija Jaceniuka, Samopomoc mera Lwowa Andrija Sadowego oraz Radykalna Partia i Blok Julii Tymoszenko, a także kilkudziesięciu deputowanych niezależnych. Przeciwny był jedynie Blok

Opozycyjny, czyli rozbitkowie z dawnej Partii Regionów Janukowycza. Oni również zorganizowali pod parlamentem kilkutysięczną manifestację przeciw cięciom wydatków, które zapowiedział rząd (Gil i inni, 10.12.2015, s. 15-35).

Pod koniec grudnia 2014 roku rząd był za przyjęciem restrykcyjnego budżetu, który był zasadniczym elementem całego pakietu reform przyjętego przez prezydenta, rząd utworzył wspierającą ich koalicję parlamentarną. Było to wymóg Międzynarodowego Funduszu Walutowego (MFW), który dopiero po uchwaleniu budżetu i spełnieniu innych kryteriów np. reformy Sądownictwa i Prokuratury oraz stworzeniu biura antykorupcyjnego zgodził się na wypłacenie Ukrainie trzeciej transzy w wysokości 17 mld dolarów, była to wcześniej obiecana pożyczka. Jednak nawet ta gigantyczna kwota nie wystarczyła, aby kwota była adekwatna do potrzeb, musiałaby wynosić kolejne 15 mld dolarów w innym wypadku Ukrainę czeka bankructwo. W tym roku ukraiński PKB spadnie o 7,5%, a prognozowania na rok przyszły wahają się o kolejne 4,5%. Na prostą ukraińska gospodarka może wyjść najwcześniej w 2017 roku. Społeczeństwo ukraińskie czeka okres bolesnych wyrzeczeń. Rosja liczy, że wybuch protestów na Ukrainie prowadzi jej władze na «właściwą drogę» (Darczewska, 10.06.2014, s. 13-20).

Rezygnacja ze statusu poza blokowego jest kontr-produktywna. Eskaluje konfrontację tworząc iluzję, iż głęboki kryzys polityczny na Ukrainie da się rozwiązać za pomocą podobnych ustaw. Rosyjski Minister Spraw Zagranicznych – Siergiej Ławrow złośliwie ustosunkował się do wszystkich tych ustaw przegłosowanych w parlamencie ukraińskim. Stwierdził, iż: «Trzeba w końcu nawiązać dialog z częścią własnego narodu, którą całkowicie zignorowano, kiedy w Kijowie doszło do zamachu stanu». Nie szczędził również swoich złośliwości także premier FR Dymitrij Miedwiediew, przestrzegający Ukraińców przed «konfrontacyjnym krokiem» jakim – zdaniem Moskwy – jest przyjęcie ustaw pozwalających na ubieganie się o członkostwo w NATO (Darczewska, 10.06.2014, s. 13-20).

NATO w odpowiedzi na głosowanie ukraińskich parlamentarzystów w 2014 roku, stwierdziło, że drzwi do NATO pozostają otwarte. Sekretarz generalny NATO Jens Stoltenberg złożył już na początku grudnia taką samą deklarację jak po głosowaniu. Minister Obrony Narodowej Tomasz Siemoniak podsumował: «Doczekamy czasu kiedy Ukraina znajdzie się w NATO i UE. Nikt nie ma prawa tego blokować». Jednak NATO nie jest niestety w tej

sprawie jednomyślne. Członkostwu Ukrainy w NATO sprzeciwiają się wpływowe państwa oraz ważni politycy, jak na przykład niemiecki minister spraw zagranicznych Frank – Walter Steinmeier (Wilk, 5.03.2014).

Polityka zagraniczna Ukrainy. Na monachijskiej konferencji bezpieczeństwa omówiono w lutym 2015 roku dwa pomysły. Pierwszy stworzony przez francusko-niemiecką dyplomację w celu zakończenia wojny na Ukrainie oraz drugą stworzoną przez Amerykanów, która dotyczyć miała dozbrojenia przez nich Kijowa. Niestety obie koncepcje prędzej prowadzić będą do szkody a niżeli pożytku, tak więc nie dadzą oczekiwanych efektów (Lucas, 2015, s. 2; Menkiszak i inni, 3.09.2014).

Konflikt na Ukrainie nie jest samoistnym problemem, ale symptomem. Tak naprawdę mamy tu do czynienia z rosyjskim rewizjonizmem, czyli mylnym przeświadczeniem Kremla, iż europejski ład bezpieczeństwa jest niesprawiedliwy oraz, że da się go zmienić [z czym można się już zgodzić] aplikując słabemu oraz podzielonemu Zachodowi siłą militarną, propagandą, blefem oraz pieniędzmi. Gdyby Zachód stanął frontem do reżimu Putin nie ośmieliliby się destabilizować ani zaatakować Ukrainy, a co za tym idzie nie zagarnęły Krymu. Nie podsycalby również wojny na wschodzie kraju, nie zabijałyby ani nie porywał ludzi w innych krajach ani nie groziłyby sąsiadom, nie robiłyby tego z obawy o konsekwencje (Lucas, 10.02.2015; Menkiszak i inni, 3.09.2014).

Gdyby UE złożyła skargę na Gazprom oraz skoordynowała tę akcję prawnie z Departamentem Sprawiedliwości USA, który od lat prowadzi śledztwo w sprawie dużej firmy handlującej energią dzięki «dojściom» w Moskwie, mogłoby to być mocnym sygnałem dla polityki Putina. Śledztwa przeciwko zachodnim bankierom, adwokatom oraz księgowym, którzy pomagali ograbić rosyjskie społeczeństwo na dziesiątki miliardów dolarów i ułatwiali reżimowi inwestowanie na Zachodzie nieuczciwie zdobytego majątku aby uniknąć więzienia, mogą zacząć mówić i odsłonić część sekretnych zagranicznych operacji finansowych Kremla. Można również nawoływać Rosję, by przestała naruszać obcą przestrzeń powietrzną samolotami bojowymi, bo w przeciwnym wypadku zamknięte zostaną lotniska dla ich lotów pasażerskich. Oczywiście to czysto teoretyczne hipotezy. Za tę bierność narodów Ukraina płaci wysoką cenę. UE nie chce otwarcie przyznać, iż prawdziwym celem francusko-niemieckiej misji dyplomatycznej jest wynegocjowanie warunków kapitulacji (Kałań, 2015).

Zakładając, że nawet gdyby utrzymał się rozejm, to Rosji ujdzie na sucho zabór terytoriów. Ukraina zostanie zniszczona militarnie oraz finansowo. A dostarczenie broni Ukrainie byłoby jedynie leczeniem objawów, a nie samej choroby. Były Minister Spraw Zagranicznych Adam Rotfeld powiedział: «Prezydent Rosji ma na swoim koncie dwie zasługi, za które powinno się postawić mu dwa pomniki. Jak nikt inny do tej pory skonsolidował społeczeństwo ukraińskie, a Europa potrafiła się zjednoczyć bardziej, niż sam Władimir Putin to podejrzewał» (Vrang, 16.04.2014).

Podsumowanie. Konflikt na Ukrainie przypomina o ryzykownym charakterze naszej rzeczywistości. Nie «koniec historii», nie europejska jedność, ani też nie społeczeństwo światowe, ale europejskie społeczeństwo ryzyka mierzące się z zagrożeniami konwencjonalnymi, jak również zupełnie nowymi formami realnej, a także wirtualnej przemocy, stanowi dziś także strukturalną ramę naszych doświadczeń. Z takimi niebezpieczeństwami musimy sobie radzić, stosując dawne strategie zwiększania potencjału militarnego i ekonomicznego czy tworząc sojusze międzynarodowe, jak również działając w ramach nowych uwarunkowań antycypacji katastrofy oraz mierzenia się z niezamierzonymi efektami własnych polityk, szukając wsparcia dla swych działań w opinii publicznej, zarówno krajowej jak i światowej (Buras, 27.08.2014).

Na kruchą jedność Zachodu warto spojrzeć uwzględniając zarówno obiektywne zróżnicowanie położenia wobec ryzyka poszczególnych państw [geograficzna bliskość Rosji oraz Ukrainy, historyczne doświadczenia konfliktu bądź współpracy z nimi, bieżący potencjał militarny, polityczny i gospodarczy oraz będące jego pochodną interesy], jak również subiektywne jego postrzeganie. Obecny kryzys europejskiego społeczeństwa ryzyka jest przykładem zderzenia kultur ryzyka. Postrzeganie Rosji jako ważnego zagrożenia przez jedne państwa, przez inne traktowane jest jako histeria, zaś analiza scenariuszy przyszłości nie jest motywowana wiedzą [której nie sposób posiadać, nie da się także eksperymentować «na zasadzie prób i błędów»], ale staje się kwestią wiary w istnienie [nieistnienie] ryzyka oraz kulturową różnicą w zakresie jego postrzegania (Beck, 2012, s. 27-29).

Kryzysowa rzeczywistość nie sprowadza się tylko i wyłącznie do konfliktu na Ukrainie. Europejskie społeczeństwo ryzyka doświadcza różnorodnych kryzysów, wymienić tu można choćby kryzys ekonomiczny,

polityczny, legitymizacji, demograficzny, aksjologiczny, geopolityczny, ekologiczny. Niepokój budzą także działania Państwa Islamskiego, terroryzm, wzrost poparcia dla radykalnych ugrupowań, nielegalna imigracja i problem uchodźców z Południa [obecnie trwa spór dotyczący redystrybucji przyjmowanych imigrantów między państwa UE, nie tylko te graniczne]. Lęk i strach odczuwany jest też po prostu przez jednostki, stanowiąc prywatną, indywidualną reakcję na codzienne trudności, troski czy wyzwania w konstruowaniu swej biografii w niepewnym świecie (Beck, 2012, s. 27-29).

Wreszcie, nie można zapominać o perspektywie historycznej i samoświadomości epoki. Konflikt na Ukrainie z jednej strony przypieczętował koniec ładu postzimnowojennego, z drugiej stał się odnowieniem niektórych z ram poprzedzającego go świata dwubiegunowego. Być może świat postzimnowojenny był tylko między epoką, czasem korekty, a rzeczywistość wraca w utarte schematy lat powojennych [choć z innymi granicami]. Przeciw tej tezie przemawiałaby jednak słabość dzisiejszej Rosji w stosunku do dawnego ZSRR, nie tylko w zakresie realnego potencjału, ale także zdolności oddziaływania ideologicznego. Istnieje również konieczność uwzględniania roli i aktywności także niezachodnich aktorów polityki globalnej, przede wszystkim Chin [szachujących z jednej strony Rosję, z drugiej odciągających Stany Zjednoczone od Europy] oraz państw Bliskiego Wschodu [spadek cen ropy to istotny czynnik dzisiejszego kryzysu ekonomicznego Rosji]. Warto również zwrócić uwagę, iż kryzys jedności Zachodu wynika także z samej jego istoty – zdecentralizowana [zwłaszcza w aspekcie polityki zagranicznej i obronnej] UE i powiązane z nią partnerskimi relacjami Stany Zjednoczone, nigdy nie osiągną takiego stopnia mono-decyzyjności, co scentralizowana FR. Zawsze też UE preferowała «miękką» siłę od «twardej» (Popescu, 22.04.2015).

Każda sytuacja zmiany modelu bezpieczeństwa jest przede wszystkim sytuacją niewiedzy z wszystkimi tego konsekwencjami – koniecznością jej organizowania, redukowania czy używania. Stąd kryzys na Ukrainie, a także kryzys europejskiego społeczeństwa ryzyka, mogą być rozwiązane tylko w wypadku adekwatnej odpowiedzi na tę konieczność. Stanowi to wyzwanie zarówno dla politycznych decydentów, postawionych w obliczu dawno niewidzianego zagrożenia wojną, jak i dla przedstawicieli nauk społecznych, szukających odpowiednich metod, teorii i języka, dla wyrażenia i opisanie kryzysowej rzeczywistości drugiego dziesięciolecia XXI wieku.

Ukraina od początku swojego istnienia jako niepodległe państwo wydawała się formą osobliwego milczącego [domyślnego] kompromisu między pragnieniem władzy w Kijowie przez polityków ze wschodu, a marzeniem o wielkim kraju polityków z zachodu; warunkiem drugiego było pierwsze. Obecnie to patowe uwarunkowanie traci na aktualności. Ukraińscy politycy w obliczu napiętej i wyjątkowo trudnej sytuacji w ich państwie, a także złożonych realiów geopolitycznych, powinni dołożyć wszelkich starań, aby Ukraina nie przekształciła się w «europejski Izrael».

Bibliografia:

1. Amnesty International Briefing, Ukraine: Abuses and war crimes by the Aidar Volunteer Battalion in the north Luhansk region (PDF), <https://www.amnesty.org/download/Documents/8000/eur500402014en.pdf> (10.12.2015).
2. Beck, U. (2012), Społeczeństwo światowego ryzyka. W poszukiwaniu utraconego bezpieczeństwa, Warszawa.
3. Beck U. (2013), Niemiecka Europa. Nowe krajobrazy władzy pod znakiem kryzysu, Warszawa.
4. Buras P., Has Germany sidelined Poland in Ukraine crisis negotiations? http://www.ecfr.eu/article/commentary_has_germany_sidelined_poland_in_ukraine_crisis_negotiations301 (27.08.2014).
5. Darczewska, J., Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja krymska – studium przypadku (PDF), s. 13-20, http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/anatomia_rosyjskiej_wojny_informacyjnej.pdf (10.06.2014).
6. Gil A., Jekaterynczuk A., Klonowski M., Rosja Putina – Ukraina – Europa geopolityka, bezpieczeństwo, gospodarka (PDF), s. 15-91, www.iesw.lublin.pl/rocznik/pliki/Rocznik_2014-217.pdf (10.12.2015).
7. Gniazdowski M., Gorszkowski, J., Sadecki, A., Wyszehradzka kakofonia wobec konfliktu rosyjsko-ukraińskiego, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-09-10/wyszehradzka-kakofonia-wobec-konfliktu-rosyjsko-ukrainskiego> (10.09.2014).
8. Hyndle-Hussein, J., Państwa bałtyckie wobec konfliktu na Ukrainie, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-01-23/panstwa-baltyckie-wobec-konfliktu-na-ukrainie> (23.01.2015).
9. Kałan D., Trójkąt sławkowski: konkurencja dla Wyszehradu?, «Biuletyn PISM» 2015, nr 18 (1255).
10. Koziej S, Formuszewicz R., O potrzebie nowej strategii bezpieczeństwa Unii Europejskiej, «Bezpieczeństwo Narodowe» 2014, BBN nr 32, s. 21.

11. Kwiatkowska-Drożdż, A., Popławski, K., Niemcy wobec konfliktu rosyjsko-ukraińskiego – szok i niedowierzenie, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2014-04-03/niemcy-wobec-konfliktu-rosyjsko-ukraińskiego-shok-i> (3.04.2014).
12. Lucas E., Trzorzostwo i porażka Zachodu, «Gazeta Wyborcza» 2015, nr 33, s. 2.
13. Magierowski M., Francja, Hiszpania, Włochy a Rosja <http://www/omp.org.pl/artukul=367> (1.12.2015).
14. Menkiszak M., Sadowski R., Żochowski P., Rosyjska interwencja zbrojna we wschodniej Ukrainie, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-09-03/rosyjska-interwencja-zbrojna-we-wschodniej-ukrainie> (3.09.2014).
15. Pieńkowski P. (2014), Społeczeństwa Unii Europejskiej wobec kryzysów – aspekty funkcjonalne – Społeczeństwo a wojna. Wojny – kryzys – bunty mas, Wrocław.
16. Pieńkowski P., Europejskie społeczeństwo ryzyka wobec kryzysu na Ukrainie, «Władza Sądzenia» 2015, nr 5, s. 47-61.
17. Pond E., Kundnani H., Germany's Real Role in the Ukraine Crisis, <https://www.foreignaffairs.com/articles/eastern-europe-caucasus/germany-s-real-role-ukraine-crisis> (1.04.2015).
18. Popescu N., Hybrid tactics: neither new nor only Russian (PDF), http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Alert_4_hybrid_warfare.pdf (22.04.2015).
19. Sobczyk, K., Konflikt na Ukrainie – porażka czy szansa dla Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony UE?, «Bezpieczeństwo Narodowe» 2015, nr 1/201, 37–60.
20. Vrang G, Journalists face violence, intimidation and psychological warfare in conflict areas in Ukraine says OSCE Representative, <http://www.osce.org/fom/117785> (16.402014).
21. Wilk A., Rosyjska interwencja wojskowa na Krymie, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-05/rosyjska-interwencja-wojskowa-na-krymie> (5.03.2014).

Oksana Horobets

MIĘDZYNARODOWA NAUKOWO-EKONOMICZNA WSPÓLPRACA JAKO CZYNNIK ROZWOJU I STABILIZACJI UKRAINY

Оксана Горобець

МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ЕКОНОМІЧНА СПІВПРАЦЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ТА СТАБІЛІЗАЦІЇ УКРАЇНИ

В контексті європеїзації України поглиблення міжнародної науково-економічної співпраці є одним із важливих чинників розвитку і стабілізації України як демократичної держави. Важливого значення

набуває питання співпраці між українськими та польськими науковими установами щодо, насамперед, підготовки спеціалістів з адміністративного управління, які вивчатимуть європейські (західні) стандарти, що у майбутньому спричиняться до викорінення застарілих методів управління в державних інституціях України

Українське суспільство, незважаючи на наявність трудових ресурсів з високим рівнем кваліфікації за багатьма професійними напрямками, а також потужної ресурсної та науково-технічної бази, продовжує демонструвати економічну та соціальну нестабільність. І хоча більшість українських та міжнародних спеціалістів головним чином пов'язують такий стан справ з проведенням антитерористичної операції (АТО) в східних областях України³⁰, однак більшість науковці вважають, що негативні тенденції соціально-економічного та політичного сьогодення України є відображенням відсутності політичної волі українського політикуму на чолі з Президентом країни «називати речі своїми іменами», тобто офіційного визнання факту військового захоплення частини українських територій на сході України військами Російської Федерації³¹. Події Майдану (листопад 2013 р.), анексія Автономної Республіки України Крим Російською Федерацією з подальшою окупацією півострова (з 20 лютого 2014 р.), та тривале військове протистояння³² (з березня 2014 р.) на фоні значного валютного коливання (курс долару по відношенню до гривні зріс майже у три рази: з

³⁰ Указ виконуючого обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України від 14.04.2014 р. № 405/2014 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України»» Офіційний портал Верховної Ради України

³¹ Постанова Верховної Ради України від 27.01.2015 № 129-19 «Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором»

³² Thomas D. Grant *Aggression against Ukraine. Territory, Responsibility, and International Law.* — Palgrave Macmillan, 2015; Rajan Menon, Eugene B. Rumer. *Conflict in Ukraine. The Unwinding of the Post-Cold War Order.* — The MIT Press, 2015; Antoine Arjakovsky. *Russie-Ukraine, de la guerre à la paix?* — Paris: Parole et Silence, 2014. (Український переклад: Розбрат України з Росією: стратегія виходу з піке).

8 грн³³ до 25 грн за 1 долар США³⁴) обумовило падіння економічного та соціального розвитку країни і спричинило зубожіння значної частини населення України (у тому числі і працюючого). Ці та інші негативні події суттєво змінили політичні настрої в державі та загострили дискусії щодо пошуку чинників розвитку та стабілізації України. Як показує світовий досвід, одним із важливих чинників для виходу економіки країни з кризового стану є міжнародне співробітництво.

Міжнародне співробітництво України з Європейським співтовариством, як форма міжнародної співпраці та багатосторонньої дипломатії, від самого початку здобуття Україною незалежності здійснює суттєвий вплив як на стабілізацію суспільного устрою України, так і на докорінну техніко-технологічну модернізацію усіх сфер виробництва та запровадження соціальних норм відповідно до найвищих світових стандартів тощо. А зважаючи на кризовий стан національної економіки, зовнішню військову агресію та внутрішньо-політичні проблеми суспільства, основним вектором сучасної політики і стратегії розвитку України і надалі залишається налагодження та активізації міжнародної наукової та економічної співпраці України з країнами-членами ЄС.

Важливим документом, у якому прописані механізми міжнародної співпраці українських та європейських наукових закладів є Угода про співробітництво у сфері науки та технологій між Україною та Європейським Співтовариством³⁵. Взаємне співробітництво включає такі сфери, як науково-технічне співробітництво та обмін інформацією з метою розвитку та удосконалення технологій у сфері виробництва енергії, її транспортування, енергозберігаючим і екологічно безпечним технологіям тощо, відповідно до встановлених норм та принципів, визначених в Угоді про співробітництво у сфері науки та технологій між Україною та Європейським Співтовариством.

Іншим стратегічно важливим документом, в якому також передбачено цілком конкретні заходи міжнародної співпраці, є Угода про

³³ Офіційний курс гривні щодо іноземних валют. Національний банк України на 18.11.2013 р. <http://finance.liga.net/banks/2013/11/18/news/36367.htm>

³⁴ Офіційний курс гривні щодо іноземних валют. Національний банк України на 18.11.2015 р. <http://www.bank.gov.ua/control/uk/curmetal/detail/currency?period=daily>

³⁵ Угода про співробітництво у сфері науки та технологій між Україною та Європейським Співтовариством. http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page10

асоціацію між Україною та Європейським Союзом³⁶. У даному документі, зокрема, наголошується на необхідність активізації співпраці України з державами-членами ЄС щодо обміну інформацією про методи планування і реалізації державної політики регіонального розвитку, продовження регіонального співробітництва шляхом укладення двосторонніх угод з країнами-сусідами та проведення презентацій економічного та інвестиційного потенціалу регіонів України в органах і структурах ЄС³⁷.

Даний документ також містить положення про умови та часові рамки гармонізації законодавства України та законодавства ЄС, а у контексті неодноразово оголошеної українським політикумом тези про необхідність залучення європейських експертів та громадськості до удосконалення законодавства України, міжнародна співпраця в даному питанні може стати одним із чинників прискорення виконання даної Угоди. Варто зазначити, що необхідність здійснення докорінної техніко-технологічної модернізації усіх сфер виробництва відповідно до найвищих світових стандартів та максимально ефективного використання наявного інноваційного потенціалу також ставиться як вимога ширшого розвитку міжнародної кооперації у сфері науки і бізнесу.

Як свідчить міжнародна практика, без активної участі в державотворчих процесах провідних наукових установ та організацій як зі сторони України так і європейських держав, дана проблематика має мало шансів бути вирішеною в повній мірі.

З метою ефективнішої реалізації завдань важливим є участь представників українських органів державної влади в робочих нарадах та науково-практичних конференціях, які проводяться з ініціативи провідних наукових установ та громадських організацій ЄС щодо поглиблення науково-технічного та економічного співробітництва з Україною, а також щодо реалізації державної галузевої політики. Особливого значення набуває участь представників українських дипломатичних та консуль-

³⁶ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. № 1678-VII від 16.09.2014. – Електронне джерело. – Доступне з: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011/

³⁷ Там же;

ських установ, якщо такі заходи відбуваються з ініціативи іноземних партнерів на території країн ЄС. Крім того, особливо важливого значення набуває питання вибору країни-партнера, на якого можна орієнтуватися і переймати досвід.

Згідно Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про імplementацію Угоди про асоціацію...» одним із авторитетних партнерів, на якого орієнтується Україна у своїх намірах щодо стабілізації політичної ситуації та покращання соціального та економічного розвитку суспільства є Польща – країна, яка від часу здобуття незалежності тривалий час демонструє один із найкращих результатів суспільного та економічного розвитку і входить у десятку найрозвиненіших країн Європи³⁸. Про це зазначено у пункті 332 статті 379 вказаного вище документа, а саме: «Забезпечення обміну досвідом з Республікою Польща з питань нормативно-правового регулювання у сфері державної регуляторної політики та розвитку підприємництва»³⁹.

Польський досвід впровадження реформ і інтеграції в Європу є добрим прикладом для України, яким чином можна увійти в склад Європейського Союзу і яких радикальних реформ необхідно впровадити в першу чергу, щоби українське суспільство запровадило європейські правила рівності перед законом і почало керуватися тими ж суспільно-політичними правилами й нормами, які притаманні розвиненим західним країнам, особливо щодо захисту прав власності та свободи економічної діяльності тощо. Саме польський досвід запровадження європейських правил рівності перед законом і захисту прав власності є показовим для України тому, що поляки не робили в себе в країні якихось тотальних радикальних перебудов і реприватизації, а знівелиювали певні адміністративні перепони та зробили ставку на малий і середній бізнес, у якому працює 70 % працездатного населення країни, і тим самим надали можливість усім прошаркам суспільства займатися бізнес-діяльністю.

³⁸ Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2015-2016. <http://edclub.com.ua/analytika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-0>

³⁹ Розпорядження Кабінету Міністрів України № 847-р., від 17 вересня 2014 р. «Про імplementацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони». – Електронне джерело. – Доступне з: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/847-2014....127>

Україна активно рухається у напрямі європеїзації і підтвердження цього також є те, що країна прийняла і ратифікувала майже 200 актів ПАРЕ і продовжує декларувати ЄС як головного партнера. І хоча поглиблення міжнародної науково-економічної співпраці є одним із важливих чинників розвитку і стабілізації України як демократичної держави, фактично більшість міжнародних заходів відбувається з ініціативи громадських організацій, навчальних закладів та зацікавлених осіб, про що свідчать сертифікати учасників міжнародних заходів, відомості про отримувачів грантів тощо. І саме на таких заходах, ініційованих часом приватними інтересами, більшість українських науковців можуть не лише продемонструвати свої винаходи, але і отримати шанс їх практичної реалізації у вигляді матеріального заохочення (тобто, продати). Зважаючи на відсутність контролю зі сторони українських наукових осередків, а також практичну відсутність можливості українським винахідникам реалізувати (чи продати) свої винаходи підприємствам, які працюють в Україні, є також особливий шанс для України за безцінь втратити частину національних наукових доробок, які успішно продаються на європейському та світовому ринках, і які потім українське суспільство купляє за світовими цінами.

В контексті останніх суспільних подій, особливого значення набуло питання європеїзації України та міжнародної співпраці з країнами-членами ЄС щодо підготовки молодих кадрів – державних службовців, які мають прийти на заміну «старих кадрів». Молоді спеціалісти, які отримали належну освіту і пройшли стажування в європейських державних структурах можуть стати рушіями розвитку та стабілізації українського суспільства. Саме тому важливого значення набуває питання співпраці між українськими та польськими науковими установами щодо, насамперед, підготовки спеціалістів з адміністративного управління, які вивчатимуть європейські (західні) стандарти, що у майбутньому спричиниться до викорінення застарілих методів управління в державних інституціях України.

CZEŚĆ II.

HISTORYCZNY I KULTUROWO-SPOŁECZNY WYMIAR EUROPEIZACJI UKRAINY

ЧАСТИНА II.

ІСТОРИЧНИЙ І КУЛЬТУРНО-СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ УКРАЇНИ

Michał Siekierka

OBRAZ ORAZ PROBLEMATYKA UKRAIŃSKA NA ŁAMACH TYGODNIKA «DO RZECZY» W KONTEKŚCIE PUBLICZNEJ DEBATY O STANIE BEZPIECZEŃSTWA POLSKI

Міхал Сєкерка

ЗОБРАЖЕННЯ І УКРАЇНСЬКА ПРОБЛЕМАТИКА НА СТОРІНКАХ ТИЖНЕВИКА «РІЧ» У КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНОЇ ДИСКУСІЇ ПРО СТАН БЕЗПЕКИ ПОЛЬЩІ

Wstęp. Nie ulega wątpliwości, iż jednym z kluczowych ośrodków kształtowania opinii publicznej są media. To na łamach prasy, forach internetowych oraz za pośrednictwem programów telewizyjnych wymieniane są poglądy, toczą się polemiki i dyskusje, które swoim zasięgiem, tudzież szybkością przekazu znacznie przewyższają inne formy komunikacji, np. debaty uniwersyteckie. Celem niniejszego tekstu jest ukazanie obrazu Ukrainy i Ukraińców w tygodniku «Do Rzeczy» a także, odzwierciedlenie dyskursu o bezpieczeństwie Polski toczony na łamach pisma, w kontekście przemian zapoczątkowanych na kijowskim Majdanie.

Tygodnik «Do Rzeczy» kierowy przez Pawła Lisickiego, ukazuje się od 25 stycznia 2013 r. Pismo ma charakter konserwatywno-liberalny, piszący w

nim dziennikarze, publicyści i pisarze byli wcześniej związani z tygodnikiem «Uważam Rze» m.in.: Paweł Lisicki, Bronisław Wildstein⁴⁰, Rafał Ziemkiewicz, Piotr Semka, Cezary Gmyz, Piotr Gabryel, Marek Magierowski, Andrzej Horubała, Waldemar Łysiak. Z uwagi na krótką historię wydawniczą, ramy poruszanej problematyki będzie rozpoczynał rok 2013, górna granica pozostaje świadomie otwarta przez wzgląd na trwającą polemikę. Warto zaznaczyć, że Polska prasa od 1991 r. pozostaje bardzo zróżnicowana w stosunku do kwestii ukraińskiej. Egzemplifikując tygodnik «Myśl Polska» ukazujący się od 20 marca 1941 r., w którym publicystyka odzwierciedlała ideologię narodową, bazującą na wzorach i tradycji państwowej Narodowej Demokracji, stronił od koncepcji «Polski Jagiellońskiej» czy późniejszej teorii Giedroycia (*Myśl Polska*, 1.06.2015). Wielokrotnie konstатовano sprzeciw wobec traktowania Kijowa jako strategicznego sojusznika przeciw Rosji oraz podnoszono kwestie związane z historią XX w. ze szczególnym uwzględnieniem zbrodniczej działalności Ukraińskiej Powstańczej Armii oraz Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów.

Zupełnie inne stanowisko było prezentowane w tygodniku «Gazeta Polska», piśmie o profilu prawicowo-konserwatywnym ukazującym się o 1993 r. (*Gazeta Polska*, 1.06.2015). Redaktor naczelny pisma Tomasz Sakiewicz (pełniący funkcję od 2005 r.) został w 2014 r. odznaczony Medalem Służby Bezpieczeństwa Ukrainy m.in. za medialne wsparcie udzielone rewolucji na Majdanie (*Tomasz Sakiewicz odznaczony...*, 23.06.2015). Bezkrtyczne opowiedzenie się publicystów owego pisma za Kijowem doprowadziło do zerwania w 2014 r. współpracy «Gazety Polskiej» z ks. Tadeuszem Isakowiczem-Zaleskim, który od 2011 r. należał do stałych felietonistów gazety (Sikora, 27.06.2015).

Nie ulega wątpliwości, że niepodobne jest aby w prezentowanym artykule zrekonstruować całościowo obraz współczesnej Ukrainy w polskiej prasie, dlatego też autor niniejszego tekstu postanowił zawęzić swe badania do wspomnianego tygodnika «Do Rzeczy», mając nadzieję, że staną się one przyczynkiem do dalszych prac. Uzasadnienie wyboru gazety, wiąże się (zdaniem autora) z interesującym, niejednorodnym i wielopłaszczyznowym podejściem do problemu, jaki cechował tygodnik od 2013 r., przejawiający się

⁴⁰ Bronisław Wildstein wraz z końcem marca 2015 r. zakończył współpracę z tygodnikiem «Do Rzeczy».

m.in. tym, iż na łamach pisma wypowiadali się różni eksperci oraz dziennikarze posiadający skrajnie odmienne opinie o opisywanej problematyce.

1. Bezpieczeństwo, polityka międzynarodowa a kwestia ukraińska w tygodniku «Do Rzeczy»

Dla lepszego i czytelniejszego przedstawienia głównych wątków dotyczących kwestii ukraińskiej oraz związanego z nią bezpieczeństwa Polski, prezentowany tekst został podzielony na tematyczne podrozdziały, traktujące o opisywanych problemach i zagadnieniach. Wątek Ukrainy oraz dyskusja dotycząca Kijowa nie była bowiem obecna w każdym ukazującym się numerze tygodnika, lecz poruszana stopniowo, najczęściej jako opis lub komentarz do aktualnych wydarzeń społeczno-politycznych jak: zamieszki na Majdanie, obalenie prezydenta Janukowycza, wybory parlamentarne, rosyjska aneksja Krymu, walki na wschodzie kraju itp. Podział na podrozdziały ułatwi prześledzenie prezentowanych w «Do Rzeczy» opinii oraz wyszczególnienie głównych wątków dotyczących Ukrainy jakie były obecne na łamach owej prasy.

a) Partnerstwo Wschodnie (PW)

Jak zostało nadmienione, tygodnik «Do Rzeczy» ukazuje się na polskim rynku od stycznia 2013 r., dlatego też pierwsze wzmianki o Ukrainie dotyczyły zaplanowanego na 28–29 listopada 2013 r. szczytu w Wilnie. W listopadowym numerze pisma, w artykule *Szantaż Putina, lęki Ukrainy* pióra Piotra Kościńskiego, analizowana była sytuacja krajów Partnerstwa Wschodniego (PW), ze szczególnym uwzględnieniem pozycji Kijowa, w kontekście rosyjskiej niechęci do podpisania i parafowania przez owe państwa Umowy Stowarzyszeniowej. Analizując współzależności międzynarodowe, autor tekstu wzmiankował, że: «I choć wydawało się, że szansę na złożenie na dokumencie podpisu przez Wiktora Janukowycza są całkiem duże, to jednak na linii Bruksela – Kijów narastało napięcie (...) Prezydent Władimir Putin forsuje bowiem własny projekt integracji byłych republik ZSRR. Z powstałej w 2009 r. Unii Celnej Rosji, Białorusi i Kazachstanu ma powstać Unia Euroazjatycka (w skrócie zwana EwrAzEs), coś na kształt Unii Europejskiej (UE), obejmującej – w miarę możliwości – wszystkie, poza Litwą, Łotwą i Estonią, byłe republiki radzieckie. W zamyśle ma to być bardzo duża terytorialnie i

silna gospodarczo struktura, z którą – tak z równoprawnym partnerem – liczyłyby się i UE i Stany Zjednoczone, i Chiny i inne państwa świata (...) Zainaugurowane oficjalnie w 2009 r. z inicjatywy Polski i Szwecji, PW, stało się konkurentem dla integracyjnych projektów Putina» (Kościński, 18-24.11.2013, s. 70-71).

Piotr Kościński wykazywał, że Rosja nie ma czym zachęcać Ukrainy do swojego projektu, toteż częściej ucieka się do szantażu i gróźb związanych z podwyższeniem cen gazu czy blokowaniem rosyjskiego rynku dla niektórych ukraińskich towarów. Artykuł był pierwszym tekstem, w którym został poruszony problem ścierania się interesów Moskwy i UE na terenie starego kontynentu. W konkluzji Kościński zaznaczał, że pomimo kryzysu gospodarczego, UE jest w znacznie lepszej kondycji ekonomicznej niż Rosja, o czym doskonale wiedzą poszczególne rządy krajów PW, toteż błędem by było odrzucenie brukselskiej oferty współpracy (Kościński, 18-24.11.2013, s. 72). Szczyt w Wilnie nie okazał się dla Polski sukcesem, głównie z powodu decyzji Ukrainy i Armenii o niepodpisywaniu umowy stowarzyszeniowej (AA) wraz z umowami o pogłębionej strefie wolnego handlu (DCFTA).

Opisując tę sytuację, tygodnik «Do Rzeczy» zamieścił artykuł Marka Magierowskiego *Radosław Sikorski – człowiek, który chciał być eurohrabią, a musi się męczyć jako minister spraw zagranicznych drugorzędnego państwa*, w którym autor zwrócił szczególną uwagę na brak profesjonalizmu Ministra Spraw Zagranicznych Radosława Sikorskiego, przejawiający się m.in. w komentowaniu trwających negocjacji z ukraińską administracją na Twitterze. «Oto w najgorętszym momencie rokowań z Janukowyczem (bo formalnie się one nie zakończyły) szef dyplomacji jednego z krajów Unii uderza twitterowym cepem człowieka, z którym negocjuje umowę o historycznym znaczeniu. Przełomową dla Ukrainy, ale także ważną dla Polski» (Magierowski, 9-15.12.2013, s. 18). M. Magierowski porównywał tę sytuację z burzliwymi rozmowami zachodnich dyplomatów z Iranem w sprawie ograniczenia programu atomowego, skonstatował że podobne zachowanie nie ma miejsca w profesjonalnych służbach dyplomatycznych. «Czy jednak Fabius stwierdził na twitterze, że Iran stanowi największe zagrożenie dla współczesnego świata? Że jest brutalną dyktaturą? Że z ajatollahami nie powinno się rozmawiać dopóty, dopóki nie nawrócą się na demokrację? Nie, dlatego że, Laurent Fabius jest wytrawnym, dojrzałym dyplomatą» (Magierowski, 9-15.12.2013, s.

20). Autor tekstu stawiał otwarte pytanie, czy polska dyplomacja została celowo wprowadzona w błąd przez stronę ukraińską? Czemu polski rząd nie informował społeczeństwa i opinii publicznej o faktycznym stanie stosunków bilateralnych. Artykuł w dużej mierze był poświęcony wygórowanym ambicjom oraz brakowi wyczucia i spokoju Ministra Spraw Zagranicznych, co ostro piętnował Magierowski.

W tym samym numerze «Do Rzeczy» ukazał się obszerny wywiad Piotra Gursztyna z Pawłem Kowalem⁴¹, w którym to eurodeputowany stwierdzał, że winę za niepodpisanie przez Kijów umowy stowarzyszeniowej ponosi Kreml. Piętnował również brak jasnej i zdecydowanej oferty politycznej ze strony UE oraz nadmierne zajmowanie się przez zachodnią dyplomację sprawą więzioną wówczas Julii Tymoszenko – «Po pierwsze brak przygotowania oferty politycznej, oznaczającej, że trzeba powiedzieć Ukraińcom, iż ich kraj ma szansę wejść do UE. Czyli politycznej deklaracji, że rozszerzenie jest możliwe» (Gursztyn, 9-15.12.2013, s. 22). Pytany o dalszą politykę Warszawy, Kowal proponował zniesienie wiz dla obywateli Ukrainy, jak i dalsze zachęty dla pronajemnego kursu Kijowa. Informował, że w polskim interesie narodowym jest, aby Ukraina była silnie związana (infrastrukturalnie i intelektualnie) z Zachodem. Twierdził, że podział Ukrainy to mit, z którym obywatele Ukrainy muszą się uporać. Jako nowego naturalnego przywódcę wskazywał Witalija Kliczkę porównując jego rolę do byłego przywódcy Pomarańczowej Rewolucji Wiktora Juszczenki (Gursztyn, 9-15.12.2013, s. 22-23).

b) Majdan

Rozpoczęte w Kijowie 21 listopada 2013 r. protesty i manifestacje, były największym zrywem społecznym na Ukrainie od 1991 r. Demonstracje przeciwko nie podpisaniu przez prezydenta Wiktora Janukowycza umowy stowarzyszeniowej ogarnęły większość kraju, jednakże uwaga świata została skupiona na stołecznym Plac Niepodległości, gdzie wspierany przez opozycję polityczną tłum domagał się odwołania głowy państwa. Doszło do krwawych zamieszek z policją oraz berkuitem – wyspecjalizowaną jednostką milicji ukraińskiej. Trwające kilka tygodni protesty przerodziły się w otwartą uliczną konfrontację z użyciem broni (Felsztynski, Stanczew, 2015, s. 190-205; Wyrwa, 2014).

⁴¹ Polityk, poseł, od 2006 do 2007 sekretarz stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych.

Pierwszy artykuł jaki ukazał się w «Do Rzeczy» komentujący ową sytuację był autorstwa Bronisława Wildsteina *Bunt Ukrainy* z podtytułem *Kijów – Warszawa, wspólna sprawa* (Wildstein, 27.01-2.02.2014, s. 70). We wstępie, żurnalista stwierdził, że w Kijowie rozstrzygają się nie tylko losy samej Ukrainy ale i całego regionu środkowo-wschodniego. Należy zaznaczyć, że tygodnik był patronem medialnym koncertu (wyrażający solidarność z protestującymi), zorganizowanego w stolicy Ukrainy przez TV Republikę, w dniu 19 stycznia 2014 r., którego świadkiem i uczestnikiem był B. Wildstein. Tekst rozpoczyna się literackim opisem Majdanu i zorganizowanego dla przybyłych namiotowego miasteczka – «W powietrzu unosił się zapach palonego drewna, kawy i kapusty» (Wildstein, 27.01-2.02.2014, s. 70). W dalszej części, czytelnik miał do czynienia z reportażem opisującym przebieg ulicznych walk oraz środowisk zaangażowanych w protesty. Dziennikarz zwracał również uwagę na brak wyraźnego przywódcy wśród polityków opozycji uczestniczących w demonstracjach. Artykuł był wyrazem poparcia i solidarności z Ukraińcami walczącymi z ówczesną władzą. Autor tekstu nie pozostawiał wątpliwości, że Polska powinna być zaangażowana w przemiany na Wschodzie zarówno społecznie jak i politycznie (Wildstein, 27.01-2.02.2014, s. 72).

Analogiczną aprobatę Majdanu na łamach tygodnika «Do Rzeczy» wyraził Przemysław Żurawski vel Grajewski w tekście *Jeśli wygra Majdan, to wygra i Polska*. Grajewski uzasadniał, że walki na Ukrainie wpłyną na sytuację polityczną wszystkich krajów Europy Wschodniej w tym Polski. «Albo nasi sąsiedzi położą tamę odradzającemu się ekspansjonizmowi rosyjskiemu, albo wymoszczą mu drogę do naszych granic i wspomogą potencjałem 45-milionowego państwa» (Żurawski vel Grajewski, 3-9.02.2014, s. 72). Twierdził, iż nie jest możliwy kompromis pomiędzy prezydentem Janukowiczem planującym (według autora) wprowadzenie jawnej dyktatury a uczestnikami protestów. Zdecydowanie potępił bierność UE oraz doradzał nałożenie sankcji punktowych na osoby popierające ukraiński rząd. «Rzeczpospolita nie może dopuścić, by UE uznały kraje PW za rosyjską strefę wpływów (Żurawski vel Grajewski, 3-9.02.2014, s. 74). Grajewski postulował, aby Warszawa wycofała pieniądze przeznaczone na wsparcie stabilizacji strefy euro i przeznaczyła je na fundusz pomocy Ukrainie. Co więcej, powinna nakłaniać inne kraje (np. Kanadę) na wsparcie tej inicjatywy.

Przeciwnego zdania był Tomasz Kwaśnicki, który w artykule *Polskość jako sekta* (Kwaśnicki, 10-16.02.2014, s. 61) wskazywał na obecność paramilitarnych bojówek oraz grup ukraińskich nacjonalistów popierających ideologię OUN-UPA. Dziennikarz serwisu Kresy.pl krytykował polityków (m.in. J. Kaczyńskiego) oraz publicystów (m.in. B. Wildsteina) za bezrefleksyjne skandowanie na Majdanie banderowskich haseł.

«O tym, że hasłem ukraińskiej rewolucji stało się wymyślone przez OUN Bandery w 1940 r. hasło-odzew: >>Sława Ukrajini – Herojom Sława<<, również >>nie trzeba głośno mówić<<, zwłaszcza od czasu, gdy posłużył się nim publicznie Jarosław Kaczyński podczas swojej sławetnej eskapady kijowskiej» (Kwaśnicki, 10-16.02.2014, s. 61). (...) «Jakby użycie magicznej zbitki słów: Putin, imperium, agenci, prowokacja rozwiązywało wszelkie zagrożenia, które grożą polskiej wspólnotie narodowej ze strony ukraińskiego czy litewskiego szowinizmu. Z uporem godnym lepszej sprawy, piórami brygady >>moralnych autorytetów<< i >>ekspertów<<, terroryzują polską opinię publiczną pod groźbą medialnego i towarzyskiego linczu, decydując, o czym wolno, a o czym nie wolno pisać w kontekście buntu Ukrainy» (Kwaśnicki, 10-16.02.2014, s. 62).

Do tej problematyki powrócił w nr 8/056 z lutego 2014 r. B. Wildstein w tekście *Ukraina i polska racja stanu*, który rozpoczął od przypomnienia o trudnej historii polsko-ukraińskiej związanej z mordami jakich dopuszczali się ukraińscy nacjonaści w latach 1939-1947. Nie mniej jednak, podtrzymał swoje zdanie o konieczności opowiedzenia się po stronie demonstrujących, gdyż «pamięć nie powinna zamykać nas w błędnym kole odwetu (Wildstein, 17-23.02.2014, s. 55). Zaakcentował, że polską racją stanu jest powstanie niepodległej i funkcjonującej w zachodniej strefie wpływów Ukrainy. Co więcej udowadniał że, oderwanie się Kijowa od Moskwy mocno osłabi dawne komunistyczne imperium, które stanie się tym samym podatne na zmiany i demokratyzację. Przystanie być realnym zagrożeniem dla Polski, które może wzrosnąć wraz z udaną próbą implementacji białoruskiego modelu na Ukrainie. Artykuł stanowił, że bezpieczeństwo Polski zależne jest od powodzenia lub niepowodzenia rosyjskiego ekspansjonizmu na byłe kraje ZSRR. B. Wildstein przestrzegał przed biernością i rosyjską propagandą, starającą się «doprawić gęby nacjonalistów i faszystów» kijowskim demonstrantom (Wildstein, 17-23.02.2014, s. 56). Co prawda, przyznawał, że

na Majdanie obecni byli członkowie skrajnie nacjonalistycznych ugrupowań, posługujący się symbolami i znakami OUN-UPA ale opisywał ich jako margines wśród zwolenników integracji z Zachodem. Dziennikarz krytycznie odniósł się do opublikowanego na łamach «Do Rzeczy» tekstu autorstwa T. Kwaśnickiego zarzucając mu brak zrozumienia sytuacji, dobrej woli i racjonalnego myślenia. «W przypadku reakcji na wydarzenia ukraińskie dziś sprawa jest prosta. Łączą się w niej elementarny impuls moralny, czyli potrzeba pomocy tym, którzy walczą o swoje prawa, i poczucie polskiej racji stanu» (Wildstein, 17-23.02.2014, s. 56).

c) Dyskusja o skutkach Majdanu

Omawiając wątek konfliktu ukraińsko-rosyjskiego oraz polskiego zaangażowania się w sprawy Kijowa, należy wspomnieć o wywiadzie z prof. Bohdanem Cywińskim, który ukazał się na przełomie lutego i marca 2014 r., autorstwa Jakuba Kowalskiego, zatytułowanym *Pozwólmy Ukraińcom być sobą* (Kowalski, 24.02-2.03.2014, s. 20). Było to wydanie specjalne tygodnika poświęcone w większości Ukrainie – *Ukraina w ogniu*. Na pytanie czy możliwa jest polityczna separacja Ukrainy od Kremla naukowiec odpowiadał twierdząco, lecz zaznaczał, że jest to wieź trwająca od pokoleń toteż nie pozostaje sprawą łatwą do zrealizowania. Z kolei zaprzeczył możliwości ponownego zbliżenia się obu państw, przez wzgląd na kształtującą się nową świadomość narodową wśród Ukraińców jednoznacznie skorelowaną z antyrosyjskością. Pytany, przestrzegał również przed zbyt daleko idącą ufnością wobec UE oraz wzmiankował o różnicach kulturowych dzielących dawniejszych Rusinów i Zachód kontynentu. Informował, że w Polsce nadal obecny jest stereotyp Ukraińców jako «chłopów: ciemnych, okrutnych i antypolskich» (Kowalski, 24.02-2.03.2014, s. 20-22) co nie odpowiada współczesności.

W tym samym numerze «Do Rzeczy» ukazał się tekst P. Żurawskiego vel Grajewskiego *Putin musi przegrać*, gdzie ponownie padło stwierdzenie o konieczności włączenia się Polski w opisywany konflikt. P. Grajewski opisując dwie walczące strony zdefiniował je jako Partia Regonów na czele z prezydentem Janukowyczem oraz narodem ukraińskim po drugiej stronie. Uznał, że mimo demokratycznych wyborów głowy państwa, nie ma ona prawa do dalszego sprawowania władzy. Podkreślał, że za Janukowyczem stoi Putin oraz rosyjscy agenci wpływu (Żurawski vel Grajewski, 24.02-2.03.2014, s.

26). Nakreślił również możliwe dalsze scenariusze przebiegu sytuacji: serie negocjacji (czasowo korzystne dla Janukowycza), masowe użycie broni i rozbić Majdanu, wycofanie się walk na prowincję, rozbić Ukrainy na dwa zwalczające się państwa oraz przewrót na szczytach władzy (zastąpienie przez Moskwę Janukowycza innym marionetkowym prezydentem). Dziennikarz zaznaczał, że każde wyżej wymienione rozwiązanie, cementujące Ukrainę w strefie wpływów Kremla jest dla Polski niekorzystne, przez wzgląd na jej bezpieczeństwo narodowe. Optymalnym scenariuszem byłoby obalenie przez demonstrantów prezydenta i ustanowienie nowego rządu (Żurawski vel Grajewski, 24.02-2.03.2014, s. 27-28). «Interes Rzeczypospolitej nakazuje, by uczynić wszystko dla zapobieżenia stoczenia się Ukrainy do rosyjskiej strefy wpływów i okrzepnięcia nad Dnieprem zależnego od Moskwy reżimu opartego na policyjnym terrorze wobec buntujących się obywateli. Nie jesteśmy neutralnym obserwatorem. Nie jest nam wszystko jedno, kto wygra. Wygrać ma Majdan, czyli Zachód. Moskwa zaś ma przegrać» (Żurawski vel Grajewski, 24.02-2.03.2014, s. 29). Konkludując P. Grajewski postulował o przywrócenie w Polsce powszechnego szkolenia wojskowego dla obywateli i zwiększenie nakładów finansowych na armię.

Wnioski o niekorzystnym dla Warszawy podziale Ukrainy podzielał Jan Malicki w artykule *Każda wersja rozpadu Ukrainy niekorzystna dla Polski*. Rozważając nad pytaniem, dla kogo podział Ukrainy byłby korzystny? Malicki uznawał, że wbrew pozorom skorzystać mógłby Janukowycz, stratni pozostaliby oligarchowie, gdyż utrudniałoby to prowadzenie interesów (Malicki, 24.02.-2.03.2014, s. 30).

Promoskiewskiemu rządowi wschodniemu na rękę byłoby pozbycie się zbuntowanego Wschodu. «Zachodowi – Stanom Zjednoczonym, Polsce i UE – w żadnym wypadku nie może zależeć na rozpadzie państwa Ukraińskiego. Byłoby to bardzo niekorzystne dla Zachodu w ogóle, a dla Polski w sposób szczególny!» (Malicki, 24.02-2.03.2014, s. 31). Jedyłą korzyścią rozbitcia – zdaniem autora – jest ukonstytuowanie się jednorodności społecznej, natomiast przytłaczającym minusem pozostawał brak przemysłu na zachodzie Ukrainy. Taki kraj wymagałby stałej opieki w tym finansowej od UE, w tym od Polski jako od sąsiada i sojusznika (Malicki, 24.02-2.03.2014, s. 31).

Głosem sprzeciwu wobec roli Polski w konflikcie był artykuł ks. Tadeusza Isakowicza-Zaleskiego *Sprzedana pamięć zamordowanych*.

Duchowny odniósł się do publicystyki B. Wildsteina, podsumowując jej tezy jako afirmację dla nacjonalistów, tylko dlatego, że są antyrosyjscy (Isakowicz-Zaleski, 24.02-2.03.2014, s. 32). «Idąc tą drogą, neonaziści niemieccy będą mogli twierdzić, że Heinrich Himmler i esesmani są też do zaakceptowania, bo przecież walczyli z Armią Czerwoną, a słowo >>Sieg Heil<< (sława zwycięstwu) jest antyrosyjskie» (Isakowicz-Zaleski, 24.02-2.03.2014, s. 33). Ks. T. Isakowicz, piętnował wypowiedzi, w których odnoszono się pozytywnie do działalności członków partii «Swoboda» będącej jedną z głównych sił Majdanu. Twierdził, iż ci co tak czynią są pozbawieni empatii w stosunku do ludobójstwa banderowskiego z lat 1939-1947. Dywagując o rozpadzie Ukrainy autor przestrzegał «Czy to się stanie, czy nie, to i tak jej zachodnia część znajdzie się pod rządami czcicieli Bandery. Na razie będą oni spokojni. Jednak szybko pokażą swoją twarz, która jest antysemitka i antypolska» (Isakowicz-Zaleski, 24.02.-2.03.2014, s. 33)

d) Polemiki i dyskusje – Polska a Ukraina

Na szczególną uwagę zasługują teksty poświęcone relacjom polsko-ukraińskim oraz próby określenia polskiej racji stanu. Ich analiza ukazuje różne sposoby widzenia oraz definiowania przez publikujących w «Do Rzeczy» celów polityki zagranicznej Rzeczypospolitej.

W marcowym numerze z 2014 r. (nr 12/060) ukazał się obszerny wywiad Tomasza Terlikowskiego ze znanym działaczem, dziennikarzem i pisarzem ks. Tadeuszem Isakowiczem-Zaleskim pt. *Nie jestem ruskim agentem*. Ustosunkowując się do tytułowego pytania – «Czy czujesz się ruskim agentem?» duchowny stwierdził, że «nie jestem ruskim agentem, Putin i jego polityka się mi obce. Ja tylko nie godzę się na to, by Putin przesłaniał mi banderowców» (Terlikowski, 17-23.03.2014, s. 22). Relacjonował, że sprawa upamiętnienia ofiar ludobójstwa z Wołynia i Małopolski Wschodniej jest dla niego bardzo ważna i powinna być ważna również dla Polski. «Bardzo podoba mi się obalanie pomników Lenina. To jest dobre, ale stawianie w ich miejscu pomników Bandery jest rzeczą złą» (Terlikowski, 17-23.03.2014, s. 22).

W następnym «Do Rzeczy» (nr 13/061) ukazał się tekst ks. Isakowicza dotyczący poruszanego w wywiadzie wątku ukraińskiego pt. *Nie będzie pojednania bez prawdy*. Kapłan odwoływał się w nim do trudnej historii Polaków i Ukraińców, kładąc szczególny nacisk na działalność OUN-UPA w czasie II wojny światowej i bezpośrednio po jej zakończeniu. Stwierdzał, że

bieżący interes polityczny oraz błędne założenia doktryny Giedroycia uniemożliwiały prawdziwe pojednanie, które winno być oparte o prawdę historyczną. Tłumaczył, że Kresowianie nie mają żalu ani pretensji do narodu ukraińskiego (wręcz przeciwnie) ale do tych, co popierają tudzież czczą ludobójcze formacje banderowskie (Isakowicz- Zaleski T., 24-30.03.2014, s. 62-63).

O obecności ukraińskich nacjonalistów na Majdanie pisał również Piotr Kościński – *Nacjonaliści: mity i fakty*. Kościński informował o różnych grupach i partiach, jakie powstały po 1991 r., afirmujących w swoich programach ideologię OUN-UPA (m.in. Prawy Sektor, Swoboda czy Kongres Ukraińskich Nacjonalistów). Odwoływał się do trudnej historii polsko-ukraińskiej, jednakże zaznaczał, że obecnie opisywane grupy nie stanowią zagrożenia dla Polski. Co więcej, wykazywał, że ich popularność, jak i wpływ na politykę ukraińską przez całe lata 90. oraz współcześnie był i pozostaje znikomy (Kościński, 31.03.-6.04.2014, s. 76-77).

Analizując dyskusję na łamach tygodnika «Do Rzeczy» należy zwrócić szczególną uwagę na wrześniowy nr 36/084 (2014 r.) zatytułowany *Czy to jest nasza wojna?* Opublikowano w nim szereg tekstów traktujących o polskiej polityce wschodniej w kontekście bezpieczeństwa państwa. Istotnym głosem w tych rozważaniach był artykuł Rafała A. Ziemkiewicza *Uczyć się na błędach*. «W naszym interesie jest, aby ta wojna trwała jak najdłużej, bo angażuje ona zarówno rosyjski imperializm, jak i ukraiński nacjonalizm o ponad tysiąc kilometrów od naszej granicy» (Ziemkiewicz, 1.09-7.09.2014, s. 14). Pisarz przestrzega przed zbytnim zaangażowaniem się Warszawy w sprawę Ukrainy, powołując się na przykład stosunków polsko-litewskich. (...) «namawiam serdecznie, by zwrócone na Wschód głowy unieśli nieco i przyjrzeni się Litwie. A następnie, na ile potrafią, pomyśleli, co poszło z nią nie tak i skąd biorą swoją niezłomną wiarę, że w przypadku Ukrainy się to nie powtórzy?» (Ziemkiewicz, 1.09.-7.09.2014, s. 14), postulował racjonalność, umiar i chłodną kalkulację w podejmowanych decyzjach. «Wiara w to, że zrobimy dziś dla Ukraińców wszystko, co w naszej mocy, a nawet więcej, to w przyszłości będą oni wdzięczni i odplacą się dozągoną przyjaźnią, jest równie mądre, co przekonanie przywódców naszej wojennej emigracji, że im więcej krwi wyleją Polacy w wojnie z Niemcami, tym bardziej światowe mocarstwa będą się czuły zobowiązane do ujęcia się za nami i odwzajemnienia się nam» (Ziemkiewicz, 1.09.-7.09.2014, s. 16). Reasumując, Ziemkiewicz podnosił, że

antyputinowska licytacja jest niepoparta rozważą, a to ona powinna nadawać ton polityce zagranicznej.

W opozycji do poglądów Ziemkiewicza klasyfikował się głos B. Wildsteina *Nasza wojna na Ukrainie*. Publicysta postawił w swoim tekście mocną tezę – «Wojna, która toczy się dziś na Ukrainie, to nasza wojna» (Wildstein, 1.09.-7.09.2014, s. 17). «Ukraina walczy dziś za nas, a więc powinniśmy zrobić wszystko, aby jej w tej walce pomóc. Co więcej, mamy wyjątkową okazję, aby definitywnie powstrzymać imperialne aspiracje Moskwy» (Wildstein., 1.09-7.09.2014, s. 17). B. Wildstein argumentował, że imperialne plany Putina podparte są aprobatą rosyjskiego społeczeństwa, a ich realizacja stanowi dla Polski zagrożenie. Kluczem do normalizacji stosunków z Moskwą jest oderwanie od byłego sowieckiego imperium Kijowa. «Niepodległa Ukraina jest więc dla nas gwarantem bezpieczeństwa wobec Rosji» (Wildstein, 1.09.-7.09.2014, s. 18). Pisarz dawał do zrozumienia, że przez pomoc dla Ukrainy miał na myśli wszelkie możliwe formy: aktywność na arenie międzynarodowej, tworzenie koalicji i sojuszy, wsparcie finansowe, medyczne jak i militarne w postaci wysyłania sprzętu oraz broni, a także pomoc w wyszkoleniu ukraińskiej armii (Wildstein, 1.09.-7.09.2014, s. 18-19). Główną tezą artykułu było wykazanie, że bezpieczeństwo Ukrainy jest jednoznaczne z bezpieczeństwem i pozycją międzynarodową Polski. Odwoływał się również do tych, którzy apelowali o wstrzeźliwość – «Lekceważenie etycznego wymiaru międzynarodowej polityki to także odebranie sobie prawa do odwoływania się do zasad, gdy niebezpieczeństwo pojawi się bezpośrednio u granic Polski. Premier ironicznie mówi o >>romantycznych mrzonkach<<, dołączają się do tego >>realiści<< z prawa i lewa, którzy ogłaszają, że przyczyną naszych klęsk był brak politycznego pragmatyzmu rozumianego jako wsobność i egoizm. Nie ma to nic wspólnego z realną historią» (Wildstein, 1.09.-7.09.2014, s. 19).

Kontrtezą był artykuł Piotra Zychowicza *Bić się czy nie bić*. «Wielu Polaków wychodzi z założenia, że na wojnę idzie się wtedy, gdy nakazuje to poczucie honoru, urażona duma albo troska o jakieś wzniosłe wartości. Że wojny toczy się o >>wolność naszą i waszą<<. Jest to oczywiście przekonanie błędne i wielokrotnie w naszych dziejach zapłaciliśmy za nie straszliwą cenę. W rzeczywistości bowiem na wojnę idzie się tylko wtedy, gdy

leży to w egoistycznym interesie narodowym i – przede wszystkim – gdy ma się szanse wygrać» (Zychowicz, 1.09.-7.09.2014, s. 20-21).

Zychowicz był zdania, że podstawową zasadą polskiej polityki powinna być ostrożność. Emocjonalne zaangażowanie się w konflikt na Ukrainie to brak odpowiedzialności, a wciągnięcie Warszawy w otwarty konflikt to gra życiem milionów obywateli. «Skoro rzeczywiście Rosja szykuje się do zbrojnej agresji na Polskę, to w naszym interesie leży przecież, aby ta agresja nastąpiła jak najpóźniej, a nie jak najwcześniej. (...) Wojnę – mawiał Józef Piłsudski wygrywa ten, kto wstępuje do niej jako ostatni, a nie jako pierwszy» (Zychowicz, 1.09.-7.09.2014, s. 21).

Żurnalista doradzał, aby Polska (jeśli koniecznie) miała by angażować się po stronie Ukrainy to maksymalnie dyskretnie. Pytał, co by było jakby wysłani do Donbasu Polacy wpadli w ręce Rosjan? «Oczywiście możemy razem z Ukrainą skoczyć w przepaść, nie sądzę jednak, abyśmy w ten sposób jej pomogli» (Zychowicz, 1.09.7-09.2014, s. 22).

Przeciwnie zdanie wyraził Piotr Semka w tekście *Losy Warszawy leżą w Doniecku*. «Podstawowe pytanie, na które musi sobie odpowiedzieć każdy polski polityk, brzmi: czy mamy z Ukrainą wspólnotę interesów geostrategicznych. Jeśli odpowiemy na nie pozytywnie, to kwestią do ustalenia są tylko dobór środków i skala pomocy» (Semka, 1.09.-7.09.2014, s. 23). Semka był zdania, że «Polska jest krajem położonym w strategicznym korytarzu między Rosją a Zachodem. Nie stać nas na luksus trzymania się na uboczu konfliktu ukraińskiego, na co mogą sobie pozwolić Irlandia, Hiszpania czy nawet Węgry, położone w innym, mniej newralgicznym miejscu naszego kontynentu» (Semka, 1.09.-7.09.2014, s. 23). Raz jeszcze został powtórzony wcześniejszy apel, że po Ukrainie przyjdzie kolej na Warszawę. «Apele do polskich posłów, aby nie popełniali błędów identycznych jak te sprzed 75 laty? Wolne żarty» (Semka, 1.09.-7.09.2014, s. 25).

Kolejną odsłoną polemiki o Ukrainie była, zapoczątkowana wraz z nr 22/070 (2014 r.), *Debata Do Rzeczy* poświęcona byłym Kresom Wschodnim, rozpoczęta głosem Michała Wołłejki – *Orbán a polska mniejszość*. Autor twierdził, że «Polscy politycy bezwarunkowo popierali i popierają ugrupowania, które dążą do wyzwolenia państw za naszą wschodnią granicą. Nie dbają jednak o prawa mieszkającej tam polskiej mniejszości oraz nasze dziedzictwo narodowe» (Wołłejko, 26.05.-1.06.2014, s. 62). Co więcej, losy

polskiej mniejszości na Ukrainie są więcej niż obojętne dla polskiej klasy politycznej. «Można się spierać, kiedy jest właściwy czas na poruszenie kwestii mniejszości narodowych i upominanie się o rozszerzenie ich praw lub – jak czynią to obecnie polscy politycy – w ogóle nie podnosić tych spraw w rozmowach z Ukraińcami. Orbán jednak jest w odróżnieniu od naszych rodzimych polityków głębokim pesymistą w kwestii przyszłego losu Ukrainy» (Wołłejko, 26.05.-1.06.2014, s. 62). Wołłejko twierdził, że konsekwencją teorii Giedroycia było wyrzeczenie się wszystkiego (historii, kultury, majątku) co wiązało Polskę z jej byłymi ziemiami. Artykuł skupiał się na niekorzystnej sytuacji polskiej mniejszości w krajach ULB oraz nieszanowaniem ich praw przez tamtejsze rządy. Dodatkowo, władze wschodnich sąsiadów od lat – wedle autora – likwidowały wszelkie ślady po polskim dziedzictwie narodowym, przy pełnej aprobacie Warszawy.

W podobnym tonie wypowiedział się Tomasz Kwaśnicki w tekście *Kresy zawsze pozostaną nasze*. Redaktor naczelny serwisu Kresy.pl krytykuje mieszanie przez niektórych polityków i komentatorów terminów związanych z etyką i moralnością do spraw międzynarodowych. «Rosja w końcu chce kontrolować Ukrainę i dlatego jest zła. Dobra oczywiście jest Ukraina właśnie dlatego, że padła ofiarą rosyjskiej przemocy. Rozumowanie w takich kategoriach czyni z nas z natury rzeczy niezdolnymi do efektywnego prowadzenia polityki zagranicznej» (Kwaśnicki, 9.06.-15.06.2014, s. 66). Inna kwestia poruszana w tekście dotyczyła zabezpieczenia pozostałych na Kresach dóbr kultury polskiej oraz mniejszości narodowej.

Opozycyjnym głosem był artykuł Piotra Gursztyna *Kresy nie są sprawą polityczną*, sugerujący, że tezy Kwaśnickiego to szaleństwo i brak odpowiedzialności. «Nasi prokresowi >>realiści<< stawiają nam za wzór Węgry Viktora Orbána, czym pokazują, jak bardzo oderwali się od rzeczywistości» (Gursztyn, 16.06.-22.06.2014, s. 64-65). Gursztyn argumentował, iż polityczne uniesienia węgierskiego premiera były motywowane poprawą notowań wyborczych i wcale nie przełożyły (wręcz przeciwnie) na sytuację węgierskiej mniejszości na Ukrainie. Dodatkowo, utrzymywał, że upominanie się Warszawy o Kresy Wschodnie leży w interesie Kremla (Gursztyn, 16.06.-22.06.2014, s. 65).

Silnym głosem sprzeciwu wobec proukraińskiej polityki był tekst Waldemara Łysiaka *Muzyczka Majdanu*, poprzedzony okładką tygodnika z hasłem *Prześcąńcie popierać Ukrainę!*

Łysiak wykazywał w nim, że wspierający Majdan czynią to kosztem pamięci o ludobójstwie na Kresach. «Tygodnik Lisickiego próbował, co prawda zachować swoim zwyczajem obiekty przez dywersyfikację publikowanych poglądów, lecz i tu przewaga wypowiedzi politycznie poprawnych (promajdanowych) była ewidentna. Deklaruję wobec takiej tendencji zdecydowany «*votum separatum*», a niniejszy mój tekst to argumentacja mojego sprzeciwu» (Łysiak, 15.09.-21.09.2014, s. 16). «Gdyby polskie władze i polskie (nie tylko >>mainstreamowi<<) media poświęcały polskiej krwi rozlanej bestialsko na Wołyniu przez Ukraińców (sto kilkadziesiąt tysięcy zakatowanych w latach 1943-1945) jedną tysięczną tej empatii, tej pamięci, tego współczucia, tego hołdu, jaki poświęcały krwi przelanej na Majdanie w lutym bieżącego roku (kilkudziesięciu zastrzelonych) – moje pretensje byłyby mniejsze» (Łysiak, 15.09.-21.09.2014, s. 17). W swoim tekście cytował odezwy ukraińskich nacjonalistów z OUN-UPA nawołujące do eksterminacji Polaków podczas II wojny światowej. Twierdził, że poważnym błędem jest lekceważenie skrajnych ugrupowań demonstrujących na Majdanie. «Tymczasem — abstrahując od dzisiejszego >>steru władzy<< (to już inna bajka, gierka międzynarodowa) >>rewolucję kijowską<< istotnie zdominowali >>banderowcy<<, i kto temu przeczy, mija się z prawdą. Swoboda (założona w 1991 Socjalnarodowa Partia Ukrainy) zawsze używała symboliki i retoryki nazistowskiej, mając świetne relacje z Narodową Partią Niemiec (NPD). «Deutsche Stimme» (organ NPD) pełne jest nostalgicznych wspominków weteranów 14 Ukraińskiej Dywizji SS-Galizien, wzajemne serdeczne wizyty niemieckich i ukraińskich SS-manów to codzienność Swobody. Jej szef, Ołeh Tiahnybok, wysłał swoich >>chłopców<< (noszących koszulki z napisami: >>Śmierć Lachom!<<) do akcji takich, jak sprofanowanie (2009 r.) monumentu polskich profesorów zamordowanych przez nazistów we Lwowie, czy zakłócanie uroczystości rocznicowych ku czci Polaków wyciętych w Hucie Pieniackiej» (Łysiak, 15.09.-21.09.2014, s. 18). Co ważniejsze, Łysiak stawiał tezę, że na Ukrainie nie miał miejsca jedynie spontaniczny zryw ludności a we wszystko zamieszane były trzecie siły. «Mnie cały czas zdumiewało, że dorośli ludzie wierzą, iż uzbrojony po zęby reżim jest bezradny niczym mała dziewczynka wobec «bezbronych cywilów» atakujących go kamieniami, butelkami i wyzwiskami» (Łysiak, 15.09.-21.09.2014, s. 19). Pisarz w ostrym tonie wyrażał się o wszystkich polskich politykach (Jarosław Kaczyński, Paweł Kowal, Jacek Protasiewicz), którzy uczestniczyli w demonstracjach ramię w ramię ze skrajnymi

grupami nacjonalistycznymi. «Dla wielu patriotów chore było również to, co rodzimi politycy i żurnaliści wyprawiali na Majdanie w pierwszych miesiącach bieżącego roku. Permanentna pielgrzymka do Kijowa, bratanie się z «banderowcami», UPA-owskie okrzyki i hejnały» (Łysiak, 15.09-21.09.2014, s. 20). W. Łysiak, wyśmiewał również czarnobiałą obraz rzeczywistości pokazujący walki ukraińsko-rosyjskie, jako dobra ze złem oraz przestrzegał, że zwycięstwo zwolenników Majdanu odbędzie się ze szkodą dla Warszawy. «Ukraińcy bowiem, identycznie jak Litwini, nienawidzą Lachów z genetyczną wprost zawziętością, i nie da się ich przejednać żadnym kucaniem, czołganiem, podlizywaniem. Może raczej warto pielęgnować swą godność narodową, panie i panowie piszczący: Sława Ukraini!» (Łysiak, 15.09.-21.09.2014, s. 21).

Odmienne zdanie zaprezentował B. Wildstein w tekście *Jestem Polakiem, pomagam Ukrainie*, którego tytuł ukazał się na wrześniowej okładce «Do Rzeczy» wraz ze zdjęciem B. Wildsteina z narysowanymi na twarzy flagami Polski i Ukrainy.

«To, co się dzieje na Ukrainie, powinno budzić podziw i solidarność Polaków. Ukraińcy, narażając się na największe ryzyko, podjęli walkę o elementarne ludzkie sprawy – wolność, godność, uczciwość» (Wildstein, 29.09.-5.10.2014, s. 18). Artykuł pozytywnie oceniał koncepcje polityki jagiellońskiej, zawierał uwagi o tym, iż Polska powinna dołożyć wszelkich starań aby owa koncepcja była zaakceptowana przez kraje regionu. B. Wildstein, podkreślał, że pomoc dla Ukrainy powinna być bezinteresowna, gdyż tego wymaga międzynarodowa solidarność. «Rozmaici autoproklamujący się >>polityczni realisci<< negują etykę w międzynarodowych relacjach i twierdzą, że powinny być one wyznaczane wyłącznie narodowym interesem, który zresztą traktują niezwykle doraźnie.» (Wildstein, 29.09.-5.10.2014, s. 19). Krytycznie wyrażał się o tzw. neoendecji, piętnował jej egoizm oraz brak zrozumienia tego co dzieje się na wschodzie kontynentu. «Polska ma wspaniałą tradycję Rzeczypospolitej wielu narodów. Ma również piękne hasło: >>Za wolność waszą i naszą<<, które wskazuje wspólnotę losu narodów. Endecja była >>nowoczesnym<< zaprzeczeniem tych tradycji» (Wildstein, 29.09.-5.10.2014, s. 20). Dziennikarz w negatywny sposób odniósł się do wszystkich tych co podnoszą kwestię banderowskiego ludobójstwa, uznając nierozliczone karty historii jako przeszkodę we współczesnych relacjach. «Opowieści o ukraińskich, banderowskich, żądnych krwi faszystach są

wyłącznie wymysłem Putinowskiej propagandy. Niestety, zajmuje ona posłuch wśród Polaków, a ostatni tego przykład mieliśmy okazję zobaczyć w tekście Waldemara Łysiaka (...)» (Wildstein, 29.09.-5.10.2014, s. 21).

Swoje zdanie o znikomej roli ukraińskich nacjonalistów i bojówkarzy na Majdanie, podpierał osobistymi relacjami z pobytu w Kijowie w czasie demonstracji. Wzmiankował, iż ci co nie byli na Ukrainie wiedzę o «banderowcach» czerpią z wrogiej propagandy. «To, co się zdarzyło na Majdanie, było wielkim odrodzeniem duchowym Ukrainy. Powinniśmy zrobić wszystko, aby ją w tym wesprzeć. Skrajne siły, które – tak jak wszędzie – pojawiły się w czasie zamętu, stanowią tam margines marginesu, co pokazały ostatnie wybory i czego dowodzą wszystkie sondaże» (Wildstein, 29.09.-5.10.2014, s. 21). Na zakończenie, B. Wildstein zastosował analogię między współczesnością, a rokiem 1936 i wkroczeniem wojsk hitlerowskich do Nadrenii. Podkreślał, że polską racją stanu jest niedopuszczenie do tragedii z lat 30. i 40. XX w.

Kolejnym głosem w dyskusji był tekst pióra Piotra Semki z 2015 r. *Pozorny realizm i trzeźwy idealizm wobec Ukrainy*. Publicysta, w swoim opracowaniu wskazywał, że to tzw. «realiści» są idealistami, gdyż ich narracja oparta jest na emocjach związanych z historią. Błędne jest również według P. Semki odwoływanie się do innych państw mniej zycziwych dla ukraińskiej rewolucji jak np.: Węgry, ponieważ zupełnie inne jest ich położenie geopolityczne oraz inne są możliwości działań politycznych. «Zwolennicy ideologii >>moja chata z kraja<< zwykle ubierają swoje argumenty w kostium realizmu i chłodnej analizy politycznej. Swoich adwersarzy lubią ubierać w kostium idealistów lub ludzi powodowanych obsesjami» (Semka, 9.03.-15.03.2015, s. 20). Żurnalista pisał m.in. również o korzyściach dla Polski wynikających z utraty władzy przez prezydenta Janukowycza oraz o wymaginowanym lęku przed wysyłaniem przez Zachód broni na Ukrainę. «Czy Polska powinna pomagać Ukrainie za pomocą dostaw broni i doradców wojskowych? Debata na ten temat pulsuje wśród polityków. Odpowiadam od razu – uważam, że powinna. Dopiero po pozytywnej odpowiedzi na to pytanie można się zastanawiać, jak pomagać władzom w Kijowie, jak daleko posunąć się na tej drodze i porównywać, jak w tej kwestii Polska wypada na tle innych państw» (Semka, 9.03.-15.03.2015, s. 20).

Ostatnimi przytoczonymi polemikami będą artykuły z 2015 r. autorstwa Pawła Kowala (polityka partii Polska Razem) oraz Marcina Skalskiego (publicysta portalu Kresy.pl). W swoim tekście *Doktryna Giedroycia wciąż aktualna*, eurodeputowany argumentował, że tzw. Doktryna Giedroycia nie uległa przedawnieniu, co więcej, w obecnych czasach jest bardziej aktualna aniżeli parę lat temu. «Jak na dłoni widać teraz kontratak imperium, które posypało się w 1991 r.» (Kowal, 15.06.-21.06.2015, s. 62). Odpowiedzią na rosyjski ekspansjonizm jest «inwestowanie» Warszawy w niepodległość Kijowa. Silna Ukraina odgradzająca Moskwę od Wisły to według P. Kowala cel nadrzędny dla polskiej polityki. «Sprawy mniejszości polskiej na Wschodzie oraz problemy historyczne nie mogą jednak hamować relacji w innych dziedzinach» (Kowal, 15.06.-21.06.2015, s. 63).

Przeciwnikiem polskiej polityki wschodniej był wspomniany Marcin Skalski autor tekstu *Polityka dużej wyrozumiałości*. «Nie trzeba sięgać do historii szczególnie odległej, by się przekonać, że na odcinku wschodnim doznawane porażki nie mają barw partyjnych – są poniekąd wspólnym dorobkiem każdego z polskich rządów lub prezydentów» (Skalski, 15.06.-21.06.2015, s. 63). Publicysta wskazywał, że Ukraina swobodnie handluje z Rosją, a największe bariery ekonomiczne wymierzone są w Polskę. «Nie po raz pierwszy proponuje się Polakom bycie większymi patriotami wielkiej Ukrainy, niż są dziś sami Ukraińcy» (Skalski, 15.06.-21.06.2015, s. 65). M. Skalski odwoływał się również do polityki jagiellońskiej prezydenta Lecha Kaczyńskiego, wskazywał na jej błędy i zaniechania. «Rzeczpospolita nie dała żadnego powodu, by zmienić przekonanie wyrażone w latach 90. przez Jurija Szuchewycza – syna dowódcy UPA, który stwierdził, że >>Polacy to naród frajerów<< godzący się na absolutnie każde ustępstwo» (Skalski, 15.06.-21.06.2015, s. 64).

Zakończenie. W niniejszym tekście zostały przedstawione oraz omówione najważniejsze artykuły jakie ukazały się w tygodniku «Do Rzeczy» w latach 2013-2015, odnoszące się do kryzysu ukraińskiego i związanego z nim bezpieczeństwa Polski. Należy podkreślić, iż w tym celu nie zostały wykorzystane wszystkie materiały odnoszące się bezpośrednio czy pośrednio do przedmiotowych wydarzeń wschodnich – liczne komentarze pojawiały się w felietonach czy krótszych notach autorstwa np. P. Lisickiego czy B. Wildsteina oraz innych artykułach, świadomie pominiętych w niniejszym opracowaniu.

Zaprezentowany materiał, w dużej mierze, zaświadcza o ciekawej, rozbudowanej, wielowątkowej oraz niejednostronnej dyskusji jaką prowadzili dziennikarze, eksperci i analitycy w «Do Rzeczy». Na łamach tygodnika umożliwiona była prezentacja różnych, niekiedy skrajnie odmiennych poglądów odnoszących się do polskiej polityki wschodniej. Kwerenda prasowa, jako źródło poznania naukowego daje możliwość rekonstrukcji nastrojów oraz emocji społecznych, jakie towarzyszyły części zbiorowości w momencie publikacji. Obraz Ukrainy i Ukraińców na łamach pisma był niejednorodny z różnych względów i w dużej mierze, zależał od obranej przez autorów perspektywy. W tekstach, w których punktem wyjścia była historia, zwłaszcza okres II wojny światowej, dominował pesymizm w opisie kijowskiej rewolucji i ukraińsko-rosyjskiego konfliktu. Często zwracano uwagę na nierozliczone zbrodnie wojenne, jakich dopuścili się na Polakach ukraińscy nacjonaliści w latach 1939-1947 oraz doradzano sceptycyzm, w kontekście symboli OUN-UPA obecnych na Majdanie. Pomimo obecnej w «Do Rzeczy» krytyki Ukrainy, znacznie częściej obecne były głosy o słuszności wspierania nowych władz Kijowa. Wychodzono z założenia, że bezpieczeństwo Polski zależne jest od zwycięstwa antymoskiewskich partii i ruchów społecznych przeciwstawiających się rządowi prezydenta Janukowycza. Przy argumentacji odwoływano się do koncepcji J. Giedroycia oraz projektu polityki jagiellońskiej, uznawanego za słuszny i przynoszący efekty. Ponadto, powtarzającym się punktem odniesienia był odradzający się kremlowski imperializm, któremu Polska może się przeciwstawić, o ile partnerem Warszawy będzie suwerenny, silny i prozachodni Kijów. Postulowano o «przekraczanie historii» w stosunkach polsko-ukraińskich, tudzież apelowano o jak największe zaangażowanie się Polski w sytuację swego wschodniego sąsiada.

W «Do Rzeczy» ukazywały się również analizy różnych autorytetów – naukowców i wojskowych dotyczące możliwości obronnych Warszawy. Rozważane były potencjalne scenariusze eskalacji konfliktu Kijów – Moskwa oraz związane z nim zagrożenia.

Obecny kształt Ukrainy, jej granice, sytuacja ekonomiczna i społeczna nadal budzi wiele pytań. Nie ulega wątpliwości, że w przyszłości będzie to nadal często poruszany temat w tygodniku P. Lisickiego.

Bibliografia:

1. Felsztynski J., Stanczew M. (2015), Trzecia wojna światowa. Bitwa o Ukrainę, Warszawa.

2. Gursztyn P., Kliczko może zostać atamanem, «Do Rzeczy» 2013, nr 46/046, 9-15.12.2013, s. 22-23.
3. Gursztyn P., Kresy nie są sprawą polityczną, «Do Rzeczy» 2014, nr 25/073, 16.06.-22.06.2014, s. 64-65.
4. <http://www.mysl-polska.pl/> (1.06.2015)
5. <http://www.gazetapolska.pl/> (1.06.2015)
6. Isakowicz-Zaleski T., Nie będzie pojednania bez prawdy, «Do Rzeczy» 2014, nr 13/061, 24-30.03.2014, s. 62-63.
7. Isakowicz-Zaleski T., Sprzedana pamięć zamordowanych, «Do Rzeczy» 2014, nr 9/057, 24.02-2.03.2014, s. 32-33.
8. Kościński P., Szantaż Putina, lęki Ukrainy, «Do Rzeczy» 2013, nr 43/043, 18-24.11.2013, s. 70-72.
9. Kościński P., Nacjoniści: mity i fakty, «Do Rzeczy» 2014, nr 14/062, 31.03.-6.04.2014, s.76-77.
10. Kowal P., Doktryna Giedroycia wciąż aktualna, «Do Rzeczy» 2015, nr 25/124, 15.06.-21.06.2015, s. 62-63.
11. Kowalski J., Pozwólmy Ukraincom być sobą, «Do Rzeczy» 2014, nr 9/057, 24.02-2.03.2014, s. 20-22.
12. Kwaśnicki T., Kresy zawsze pozostaną nasze, «Do Rzeczy» 2014, nr 24/072, 9.06.-15.06.2014, s.66.
13. Kwaśnicki T., Polskość jako sekta, nr 7/055, 10-16.02.2014, s. 61-62.
14. Łysiak W., Muzyczka Majdanu, «Do Rzeczy» 2014, nr 38/086, 15.09.-21.09.2014, s. 16-21.
15. Magierowski M., Radosław Sikorski – człowiek, który chciał być eurohrabią, a musi się męczyć jako minister spraw zagranicznych drugorzędnego państwa, «Do Rzeczy» 2013, nr 46/046, 9-15.12.2013, s. 18-20.
16. Malicki J., Każda wersja rozpadu Ukrainy niekorzystna dla Polski, «Do Rzeczy» 2014, nr 9/057, 24.02-2.03.2014, s. 30-31.
17. Semka P., Losy Warszawy leżą w Doniecku, «Do Rzeczy» 2014, nr 36/084, 1.09.-7.09.2014, s. 23-25.
18. Semka P., Pozorny idealizm i trzeźwy idealizm wobec Ukrainy, «Do Rzeczy» 2015, nr 11/110, 9.03-15.03.2015, s. 20.
19. Sikora K., Ks. Isakowicz-Zaleski: «Gazeta Polska» zablokowała artykuł o rzezi wołyńskiej. Powody ideologiczne nie merytoryczne, <http://natemat.pl/63557,ks-isakowicz-zaleski-gazeta-polska-zablokowała-artykuł-o-rzezi-wołyńskiej-powody-ideologiczne-nie-merytoryczne> (27.06.2015).
20. Skalski M., Polityka dużej wyrozumiałości, «Do Rzeczy» 2015, nr 25/124, 15.06.-21.06.2015, s. 64-65.

21. Terlikowski T., Nie jestem ruskim agentem, «Do Rzeczy» 2014, nr 12/060, 17-23.03.2014, s. 22.
22. Tomasz Sakiewicz odznaczony medalem Służby Bezpieczeństwa Ukrainy, <http://www.wirtualnemedial.pl/arttykul/tomasz-sakiewicz-odznaczony-medalem-sluzby-bezpieczenstwa-ukrainy> (23.06.2015).
23. Wildstein B., Bunt Ukrainy, «Do Rzeczy» 2014, nr 5/053, 27.01-2.02.2014, s. 70-72.
24. Wildstein B., Jestem Polakiem, pomagam Ukrainie, «Do Rzeczy» 2014, nr 40/088, 29.09.-5.10.2014, s. 18-21.
25. Wildstein B., Nasza wojna na Ukrainie, «Do Rzeczy» 2014, nr 36/084, 1.09-7.09.2014, s. 17-19.
26. Wildstein B., Ukraina i polska racja stanu, «Do Rzeczy» 2014, nr 8/056, 17-23.02.2014, s. 55-56.
27. Wołójko M., Orbán a polska mniejszość, «Do Rzeczy» 2014, nr 22/070, 26.05.-1.06. 2014, s. 62.
28. Wyrwa M. (2014), I zjedzie na ich głowy nasz gniew, Warszawa.
29. Ziemkiewicz R.A., Uczyć się na błędach, «Do Rzeczy» 2014, nr 36/084, 1.09-7.09.2014, s. 14-16.
30. Zychowicz P., Bić się czy nie bić, «Do Rzeczy» 2014, nr 36/084, 1.09.-7.09.2014, s. 20-22.
31. Żurawski vel Grajewski P., Jeśli wygra Majdan, to wygra i Polska, «Do Rzeczy» 2014, nr 6/054, 3-9.02.2014, s. 72-74.
32. Żurawski vel Grajewski P., Putin musi przegrać, «Do Rzeczy» 2014, nr 9/057, 24.02-2.03. 2014, s. 26-29.

Taras Tokarski

PROJEKCJA POLSKIEGO DOŚWIADCZENIA TRANSFORMACJI POLITYKI SPOŁECZNEJ W UKRAIŃSKICH REALIACH

Тарас Токарський

ПРОЕКЦІЯ ПОЛЬСЬКОГО ДОСВІДУ ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ

Zbliżanie się Ukrainy do Unii Europejskiej (UE) przewiduje przeprowadzenie aktywnej polityki społecznej, której celem jest osiągnięcie europejskich standardów społecznych, w tym środowiska społecznego, które zagwarantowałyby prawa socjalne dla populacji Ukrainy.

Jednak intensywna integracja Ukrainy z UE wymaga, aby wszystkie organy rządu w swojej działalności kierowały się europejskimi wartościami i osiągnięciami. Szczególnie istotna jest harmonizacja ustawodawstwa Ukrainy w kwestiach społecznych analogicznie do ustawodawstwa UE, co jest niezbędne do przystąpienia i pełnego członkostwa Ukrainy w UE.

Transformacje społeczno-ekonomiczne związane są ze zmianą postrzegania paradygmatu rozwoju globalnego, wpływają na zmianę priorytetów polityki krajowej, osiągnięcie głównego celu, który jest określony przez podniesienie poziomu i jakości życia. Polityka rządu w sferze ochrony socjalnej na Ukrainie nie odpowiada obecnemu etapowi rozwoju stosunków społecznych i wymaga nowego modelu przejściowego w zakresie zaburzeń równowagi makroekonomicznej, w celu zwiększenia skutecznych metod i mechanizmów kontroli państwowej (Galchynski, 2001, s.114).

Wykorzystanie przewidywanych możliwości zmiany systemu ubezpieczenia społecznego nie ujawnia w pełni potencjału wewnętrznego do korygowania swoich priorytetów społecznych i wsparcia finansowego. Stąd doświadczenie europejskich, bliskich duchem krajów, jest szczególnie cenne i niezbędne dla ukraińskiego społeczeństwa oraz polityki społecznej, które powinno formować się w oparciu o europejskie modele integracji polityki społecznej.

Dlatego też zadaniem dla Ukrainy jest dzisiaj poszukiwanie modeli i priorytetów społecznych, które już skutecznie funkcjonują w zglobalizowanym społeczeństwie.

Oczywiście, wybór konkretnego modelu realizacji polityki społecznej zawsze zależy od warunków historycznych, kulturowych i ekonomicznych oraz określa się ustalonym typem struktury społeczno-politycznej państwa, jego ideologicznym i duchowym systemem oraz charakterem wydarzeń historycznych.

W każdym razie państwo społeczne we współczesnych warunkach UE przewiduje z jednej strony silne państwo, które jest w stanie wziąć odpowiedzialność za rozwój ludzkich zasobów, a z drugiej – obecność rozwiniętych instytucji społeczeństwa obywatelskiego, które mogą wprowadzić kontrolę państwa z punktu widzenia polityki społecznej jako stałego procesu rozwoju społecznego i narodowego.

Wśród nowoczesnych państw – członków UE można wyróżnić co najmniej dwa rodzaje krajów o radykalnie różnej proporcji udziału państwa, pracownika i pracodawcy w dofinansowaniu programów społecznych. Z jednej

strony, są to kraje społecznie zorientowanej gospodarki, np. Niemcy i Francja. Budżetowe składki ubezpieczeniowe dla pracownika i pracodawcy są prawie takie same, a główne kanały redystrybucji to kontrolowane przez rząd państwowe i prywatne fundusze ubezpieczenia społecznego. Z drugiej strony, mamy kraje tak zwanego socjalizmu rynkowego, np. Szwecja, Szwajcaria i Dania, gdzie znacząca część wydatków socjalnych ponoszona jest przez państwo, a głównym kanałem redystrybucji jest budżet (Kleinman, 2001, s. 37). Te modele pozwalają krajom UE zrobić znaczący krok do przodu w kierunku poprawy jakości życia. Pomimo koncentracji bogactwa u mniejszości, w krajach rozwiniętych wśród ogółu obywateli majątek i dochody nie dzielą się równomiernie. Ogólny obraz życia zależy nie tyle od zwiększenia się dystansu bogatej części społeczeństwa, a od stosunkowo akceptowalnego poziomu zadowolenia, który zaspokoi potrzeby większości ludzi w rozwiniętych systemach ochrony socjalnej. Na tej podstawie następuje znaczna konsolidacja społeczeństwa. Różne formy solidarności społecznej przejawiają się zarówno przez działania państwa, jak i prywatnych struktur w formie masowej dobroczynności. Pozytywne doświadczenia krajów zagranicznych są odzwierciedleniem współczesnych trendów modeli ochrony socjalnej, które realizowane będą w ukraińskiej rzeczywistości z uwzględnieniem specyfiki kraju.

W Polsce występują elementy liberalnego i solidarnego modelu, ale wciąż dominuje model społecznie zorientowanej gospodarki rynkowej (Sissenich, 2007, s. 51).

Najważniejszymi kryteriami państwa społecznego są: poszanowanie praw i wolności człowieka, w celu zapewnienia godziwego poziomu życia, wdrażanie aktywnej i silnej polityki społecznej skierowanej głównie na dobrobyt, tworzenie warunków do bezpiecznego życia, wszechstronnego rozwoju osobistego, wzmocnienia rodzin, ochrony krajowych tradycji kulturowych i dziedzictwa historycznego, włączenie dialogu społecznego do mechanizmu podejmowania decyzji, na podstawie trójstronnego zarządzania z udziałem pracodawców, stowarzyszeń i państwa, udział społecznych stowarzyszeń, organizacji, partii politycznych i innych instytucji społecznych w tworzeniu i funkcjonowaniu społeczeństwa obywatelskiego (Bazilinska, 2009, s. 376).

Polski system ubezpieczeń społecznych sformowany jest na podstawie zestawienia powiązanych ze sobą działań. Wśród kluczowych elementów polityki odnoszących się do rozwoju społecznego znajdują się:

- wzmocnienie sektorowego, regionalnego i lokalnego podejścia do rozwiązywania problemów społecznych i środowiskowych,
- łączenie działań ochrony socjalnej, z działaniami związanymi z profesjonalnym treniowaniem oraz zwiększenie zatrudnienia, jako sposobu przejścia od wykluczenia z życia publicznego do integracji społecznej,
- promowanie dialogu społecznego i wzmocnienie partnerstwa na różnych poziomach, aby osiągnąć porozumienie i rozwój inicjatyw w celu poprawy systemów organizacji pracy, w tym elastycznych form pracy, których celem jest zwiększenie konkurencyjności i osiągnięcia koniecznej równowagi między elastycznością, a bezpieczeństwem społecznym.

Polskie doświadczenia transformacji ostatnich dwóch dekad pokazują jak państwo prawa, zaczynając od nieingerencji, zostało przeniesione do pewnej regulacji procesów gospodarczych i społecznych, przez podatki, inwestycyjną, kredytową i inną politykę oraz, że praworządność pozwala utrzymać proces powstawania państwa społecznego w odpowiednich ramach prawnych.

Doświadczenia Polski i wyniki teoretyczne są bardzo ważne dla Ukrainy do przeprowadzenia reform demokratycznych i budowy demokratycznego, niezależnego, społecznego państwa. Trudno przecenić znaczenie prawidłowo wybranego modelu polityki społecznej. Wymiar społeczny związany jest z problemem stosunków władzy w kraju, zdolnością rządu do prowadzenia skutecznej polityki we wszystkich kierunkach. Wzmocnienie bazy polityki społecznej jest podstawowym warunkiem do powstania i rozwoju procesu integracji. Ważną zasadą jest ustanowienie dialogu partnerów społecznych i osiągnięcie konsensusu podczas podejmowania decyzji. W tym dialogu na różnych poziomach – od rządów po naukowców, organizacje masowe i przedsiębiorców itp. – zapewniającego to, że partnerzy uczą się rozumieć nawzajem, szanować interesy innych, rozumieć powiązania istniejące między nimi. Udział społeczeństwa w rozwiązywaniu problemów społecznych jest prowadzony zarówno przez tradycyjne instytucje demokratyczne – partie, związki zawodowe, stowarzyszenia biznesowe i agencje rządowe, jak również za pomocą specjalnych instytucji. Co więcej, teraz, zgodnie z doświadczeniem państw członkowskich UE, nawet tradycyjne formy osiągają nowy poziom [przykładem jest europejski dialog społeczny] (Sissenich, 2007, s. 109). Praktyka pokazuje, że osłabienie dialogu między oficjalnymi instytucjami państwowymi oraz społeczeństwem prowadzi do trudności politycznych.

Niestety, na Ukrainie w ciągu ostatniej dekady nastąpił długoterminowy spadek poziomu życia. Wyjątkowo gwałtownie spada poziom życia najbiedniejszych grup społeczeństwa. Istnienie problemów społecznych i gospodarczych współczesnej Ukrainy znacznie utrudnia rozwój państwa społecznego. Niska efektywność reform gospodarczych doprowadziła do silnego rozwarstwienia społeczeństwa pod względem bezpieczeństwa materialnego, rozpowszechnienia ubóstwa, narastających problemów z zatrudnieniem, rozwojem i edukacją człowieka oraz pogorszeniem stanu zdrowia ludności i warunków życia. Pojawiło się realne zagrożenie rozwoju intelektualnego potencjału społeczeństwa.

Porównując poszczególne kraje, stosunek dochodów najbogatszych i najbiedniejszych w Chinach wynosi on 7: 1, w UE – 5-7: 1, w Japonii – 4: 1, a na Ukrainie – 30: 1.

Istniejące wcześniej mechanizmy regulacji państwowych na Ukrainie nie były w stanie zwalczyć głębokich deformacji, które pojawiły się na etapie początkowym procesu transformacji, czy zadbać o realizację skutecznej polityki społecznej i gospodarczej w kraju (Galchynski, 2001, s. 31). Dziś rozwinięte państwo społeczne na Ukrainie wymaga znacznej poprawy i dostosowania. Istnieje potrzeba formowania i wdrażania strategicznych priorytetów polityki społecznej, które kompleksowo odzwierciedlają potrzeby innowacyjnego rozwoju kraju, integracji z UE i Światową Wspólnotą Gospodarczą, społecznej gospodarki rynkowej i mogą zapewnić rozwój społeczeństwa oraz przyzwoity poziom i jakość życia obywateli.

Dlatego głównym zadaniem polityki państwowej opieki społecznej na Ukrainie jest tworzenie skutecznego systemu zabezpieczenia społecznego i jego funkcjonowania. Aby zapewnić dalszy rozwój systemu ochrony socjalnej, w kraju należy przestrzegać stanu dynamicznej równowagi dążeń gospodarczych i społecznych, które w obecnych warunkach nie są zabezpieczone rynkową samoregulacją, szczególnie w krajowym sektorze gospodarki.

Powstawanie mechanizmu opieki społecznej nie powinno być oparte o dobroczynność państwową, ale o zbiór gwarancji państwowych przewidzianych dla wszystkich wraz z zapewnieniem przestrzegania praw człowieka. System zabezpieczenia społecznego powinien być zintegrowany, wielopoziomowy, skuteczny na wszystkich szczeblach i jasno określony pod względem praw, obowiązków i funkcji każdego obywatela.

Niezwykle ważna dla Ukrainy jest możliwość wyboru odpowiedniego modelu przejścia do gospodarki rynkowej. Polska koncepcja "terapii szokowej", diametralnie różni się od modelu powolnego wnikania w struktury rynku, którym charakteryzują się Czechy, Słowacja czy Węgry (Sissenich, 2007, s. 148). Polski model reformy umożliwił szybkie przejście do gospodarki rynkowej, ale doprowadził do negatywnych konsekwencji społecznych dla większości ludzi oraz do znacznego spadku produkcji.

Jednak model, opóźniający przejście do gospodarki rynkowej, jest nie do przyjęcia dla Ukrainy, ponieważ występują tak negatywne zjawiska jak niestabilna równowaga gospodarcza, pogorszenie sytuacji materialnej społeczeństwa.

Na podstawie polskiego doświadczenia, można wyodrębnić następujące kierunki reformacji polityki społecznej na Ukrainie: zapewnienie odpowiednich warunków do jakościowej poprawy oraz rozwoju ludzkiego i roboczego potencjału, formowanie klasy średniej w społeczeństwie, likwidacja ubóstwa, reformy zabezpieczenia społecznego, wsparcie słabszych grup społecznych przez państwo, wszechstronny rozwój ubezpieczeń, usług i mieszkaniowego bezpieczeństwa społecznego, sfery humanitarnej – edukacji, nauki, kultury, zdrowia publicznego, kultury fizycznej i sportu, rekreacji, turystyki, zapewnienia bezpieczeństwa ekologicznego i ochrony życia społeczeństwa, rozwiązywanie problemów demograficznych, wzmocnienie regionalnej polityki społecznej państwa, doskonalenie stosunków międzyrządowych, tworzenie sprzyjających warunków dla rozwoju rodzin, kobiet, dzieci i młodzieży.

Na Ukrainie jest oczywiste, że pełna transformacja gospodarcza bezpośrednio wiąże się z integracją z UE. Wieloletnie doświadczenia związków z Europą Zachodnią, wykazały wartość osiągnięcia bliższych więzi. Zarówno dla gospodarki, jak i dla bezpieczeństwa dalszej współpracy, transformacja musi się formułować i tworzyć w szerokim kontekście europejskim. UE liczy na strategię wzrostu poziomu zatrudnienia w trakcie realizacji rozwoju społecznego.

Polityka Społeczna w Polsce przeprowadzana pod wieloma rządami skupiającymi różne ugrupowania polityczne, powszechnie podzielała podejście zachodniej demokracji, biorąc odpowiedzialność za przyszłość państwa. Dlatego polskie doświadczenie nie tylko prowadzi społeczeństwo ukraińskie do nauczenia się i twórczego zapożyczenia społecznej gospodarki rynkowej, ale także działa na procesy integracji europejskiej na Ukrainie.

Bibliografia:

1. Bazilinska O.Y. (2009), Макроекономіка, Kyiv.
2. Deacon B., Hulse M., Stubbs P. (1999), Глобальна соціальна політика, Kyiv.
3. Gabryszak R., Magierek D. (2011), Europejska polityka społeczna, Warszawa.
4. Galchynski A. (2001), Суперечності реформ у контексті цивільного процесу, Kyiv.
5. Kleinman M. (2001), A European Welfare State?: European Union Social Policy in Context, New York.
6. Sissenich B. (2007), Building States without Society: European Union Enlargement and the Transfer of EU Social Policy to Poland and Hungary, Lanham.
7. Układ o stowarzyszeniu między Unią Europejską i jej państwami członkowskimi, z jednej strony, a Ukrainą, z drugiej strony, Dz.U. L 161 z 29.5.2014.

Karol Templin

EUROPEIZACJA UKRAIŃSKIEJ POLITYKI SPOŁECZNEJ: UKRAIŃSKA POLITYKA SPOŁECZNA A EUROPEJSKI MODEL SPOŁECZNY

Кароль Темплін

ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ: УКРАЇНСЬКА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА ЄВРОПЕЙСЬКА СОЦІАЛЬНА МОДЕЛЬ

Europejski model społeczny (EMS) jest ważnym czynnikiem wpływającym na atrakcyjność ustrojową państw UE. Wspiera on również stabilność i jedność terytorialną państw europejskich. Referat dotyczy dystansu między ukraińską a «europejską» polityką społeczną, oraz wyzwań stojących przed ukraińską polityką społeczną na drodze do jej europeizacji. W tym celu krótko scharakteryzowany zostanie EMS oraz bieżąca sytuacja na Ukrainie w tym kontekście. Nawiążę również do polskich doświadczeń z europeizacją polityki społecznej i problemów samego EMS. W dalszej części znajdzie się refleksja na temat perspektyw zbliżenia się ukraińskiej polityki społecznej do modelu europejskiego. Praca oparta jest na literaturze przedmiotu, jak również 10 wywiadach swobodnych przeprowadzonych z ekspertami z dziedziny ukraińskiej polityki społecznej i osobami zatrudnionymi w jej instytucjach w okresie styczeń – kwiecień 2015 na Ukrainie.

Przez europeizację ukraińskiej polityki społecznej rozumieć można proces zbliżania się ukraińskich rozwiązań w sferze polityki społecznej do rozwiązań stosowanych w państwach UE. Jednak w samej UE poszczególne państwa przyjmują różnorodne rozwiązania w tych sferach. Najbardziej klasyczny podział w tym zakresie, autorstwa Gøsta Esping-Andersena wyróżnia cztery modele europejskiej polityki społecznej: model anglosaski (liberalny), nordycki (socjaldemokratyczny, instytucjonalno-redystrybucyjny), konserwatywno-korporacyjny (kontynentalny) i śródziemnomorski (Esping-Andersen, 1990). Osobno wymieniany jest model «postkomunistyczny» właściwy byłym państwom bloku wschodniego, zawierający rozwiązania właściwe różnym modelom, oraz noszący w sobie dziedzictwo okresu realnego socjalizmu. Wspólnym mianownikiem dla tych różnorodnych modeli ma być EMS⁴².

Europejski Model Społeczny (EMS). EMS definiować mają wspólne wartości takie jak: demokracja, wolność osobista, dialog społeczny, sprawiedliwość społeczna, równość szans, solidarność i dobrobyt (Barnard, 2014). Termin EMS spopularyzował jako pierwszy w połowie lat 80 XX w. Jacques Delors przedstawiając go jako alternatywę dla amerykańskiego czysto rynkowego kapitalizmu (Jepsen, Pascual, 2005). Z czasem EMS stał się ważną częścią europejskiej tożsamości. Wysoki poziom ochrony socjalnej postrzegany jest jako cecha odróżniająca UE od innych systemów (por. np. Rifkin, 2005). Jego zasady wyrażone zostały w dokumentach o charakterze politycznym i prawnym.

W deklaracji po spotkaniu Rady Europejskiej w Laeken w 2001 roku znalazły się zapisy dotyczące konieczności włączenia wszystkich obywateli do społeczeństwa redukcji ubóstwa i dążenie do zapewnienia równego dostępu do usług socjalnych wszystkim grupom społecznym, także w dziedzinie ochrony zdrowia i mieszkalnictwa. W dokumentach kończących posiedzenie Rady Europejskiej w Barcelonie w 2002 r. stwierdzono, że opiera się na dobrych wynikach gospodarczych, wysokim poziomie ochrony socjalnej, edukacji i dialogu społecznym. Rozwój gospodarczy i społeczny/socjalny postępować mają równomiernie, a wydatki socjalne traktowane są nie jako koszt, ale jako inwestycja. Zapewnia ona nie tylko bezpieczeństwo socjalne i włączenie społeczne, ale również wzrost konkurencyjności gospodarczej. Konkurencyjność i solidarność miały być dwoma równie ważnymi filarami EMS.

⁴² Termin ten stosowany jest zamiennie z terminem europejski model socjalny.

Cele EMS wyrażone zostały w artykule 3 Traktatu o Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE 2012 C 326, s. 1., dalej TUE). Wśród celów UE wymienia on między innymi zwalczanie wykluczenia społecznego, wspieranie sprawiedliwości społecznej, ochrony socjalnej, równość kobiet i mężczyzn, solidarność między pokoleniami i ochronę praw dziecka. Model unijny równoważyc ma cele związane ze wzrostem gospodarczym i zapewnieniem wysokich standardów społecznych.

Powodem dla którego UE zaczęła angażować się w kwestie związane z polityką społeczną było powstanie wspólnego rynku pracy. Wiązało się to z koniecznością koordynacji krajowych systemów zabezpieczenia społecznego, tak by wykonywanie pracy w różnych państwach UE nie stanowiło przeszkody dla otrzymania świadczeń z zabezpieczenia społecznego. Prawa związane z wolnym przepływem pracowników wewnątrz UE nadal stanowią twardy rdzeń europejskiej polityki społecznej, a regulacje w tym zakresie znajdujemy w traktatach i dyrektywach. Na tym poziomie znajdziemy również przepisy związane ze zdrowiem i BHP, równością i przeciwdziałaniem dyskryminacji, dialogiem społecznym na poziomie UE i polityką spójności (fundusze strukturalne).

Na tym kończy się europejska polityka społeczna oparta na twardych regulacjach. Pozostała jej część podlega jedynie koordynacji na podstawie instrumentów tzw. miękkiego prawa (*ang. soft law*), które nie jest dla państw członkowskich prawnie wiążące. W zakres *soft law* wchodzi np. poprzez zalecenia, rekomendacje, zielone i białe księgi, propozycje, komunikaty. Metoda ta nosi nazwę Otwartej Metody Koordynacji (OMK). Polityka społeczna pozostaje więc co do zasady domeną państw członkowskich. Generalną zasadą europejskiej polityki społecznej jest nieingerowanie w kompetencje państw członkowskich, ale ich koordynacja, co w praktyce objawia się poprzez np. przyjmowanie wspólnych standardów, przy czym sposób w jaki zostaną one osiągnięte pozostaje domeną państw członkowskich. Organem odpowiedzialnym za wspieranie koordynacji europejskich polityk społecznych jest Komitet ds. Ochrony Społecznej.

W zakres OMK wchodzi:

- Walka z wykluczeniem społecznym, przeciwdziałanie ubóstwu i włączenie społeczne,
- Europejskie strategię zatrudnienia i polityk rynku pracy,

- Edukacja i promocja uczenia się przez całe życie,
- Wzmacnianie partnerstwa społecznego (dialog społeczny),
- Reformy systemów emerytalnych,
- Adekwatne systemy ochrony socjalnej,
- Ułatwianie godzenia życia zawodowego i rodzinnego oraz zwiększanie dostępu do opieki nad dziećmi (Haar, Copeland, 2010).

Problemy EMS. Stosowanie miękkiego prawa w odniesieniu do najważniejszych obszarów polityki społecznej oraz różnorodność krajowych polityk społecznych sprawia, że nie są odosobnione głosy twierdzące jakoby EMS nie istniał, czy też był już martwy. Czynnikiem mającym powodować osłabienie czy też śmierć EMS jest z jednej strony rozszerzenie UE o państwa postkomunistyczne, z drugiej zaś światowy kryzys ekonomiczny z 2012 r.

Nadejście kryzysu spowodować miało odwrót od budowania Europy socjalnej na rzecz «polityki gaszenia pożarów» (Dannreuther, 2014). EMS nie spowodował że kraje UE wykazały się solidarnością w kryzysie wobec krajów śródziemnomorskich. W klimacie politycznym, w którym twarde prawo na poziomie UE jest raczej niechętnie widziane, UE w niewielkim stopniu korzysta z twardych regulacji w sferze socjalnej. Otwarta metoda koordynacji sprawia, że poziom unijny ma drugorzędne znaczenie w stosunku do poziomu krajowego. W myśl tej argumentacji EMS jest dysfunkcyjny, nie stanowi alternatywy dla krajowych systemów, nie zawiera przepisów realnie rozwiązujących problemy nierówności, ubóstwa, zdrowia dzieci.

W kontekście Ukrainy ważna jest konstatacja związana z wpływem na EMS rozszerzenia UE. W myśl tej argumentacji w nowoprzyjętych państwach poziom ubóstwa, płace i warunki pracy są daleko gorsze niż w państwach starej UE i zniesienie tego podziału wymaga zwiększonego wysiłku polityki społecznej. Problem z dobrobytem w tych państwach (*ang. welfare problem*) symbolizować może fakt, że akcesja zwiększyła populację UE z 455 mln o kolejne 74 mln, lecz ogólne PKB zwiększyło się jedynie o 5%. Jednocześnie zauważano, że polityka społeczna w nowych państwach UE nie jest politycznym priorytetem. Postuluje się tam raczej zmniejszanie wydatków socjalnych w ramach racjonalizacji. Ponadto dumping socjalny ze strony nowych państw UE powoduje zmniejszenie siły przetargowej pracowników w państwach starej piętnastki, co burzy równowagę sił kapitału i pracy na której ufundowany został EMS (Sykes, 2004). Przewaga kapitału skutkuje erozją

EMS widoczną w tendencji do urynkwienia usług społecznych i prywatyzacji dóbr wspólnych. Jest to groźne dla legitymizacji samej UE, czego wyrazem było oddanie przez wyborców z klasy pracowniczej, głosów na partie eurosceptyczne w wyborach z 2014 r.

Polskie doświadczenia. Doświadczenia Polski niejako potwierdzają tezy o negatywnym wpływie integracji państw postkomunistycznych na EMS.

Od początku transformacji ustrojowej zmiany w polskiej polityce społecznej szły w kierunku komercjalizacji usług społecznych, ograniczenia liczby adresatów świadczeń społecznych, ograniczenia ich do ubogich poprzez wprowadzenie limitów dochodowych, wspierania indywidualnej zaradności, stosowania ulg podatkowych dla korzystających z prywatnych świadczeń np. szkół. Nastąpiło zmniejszenie ochrony socjalnej bezrobotnych. W tym obszarze Polska nadal nie spełnia standardów europejskich wynikających z Konwencji 102 MOP [w zakresie świadczeń dla bezrobotnych], Europejskiego Kodeksu Zabezpieczenia Społecznego Rady Europy i jego zrewidowanej wersji. W zakresie gwarantującym pracownikom godziwe wynagrodzenie, Polska nie spełnia zapisów Europejskiej Karty Społecznej, do tej pory nie ratyfikowała też jej zrewidowanej wersji, mimo jej podpisania już w 2005 r.

Cechą polskiej transformacji było zahamowanie wzrostu płac realnych, polaryzacja dochodów, poszerzenia się sfery ubóstwa, a przede wszystkim ogromnego wzrostu bezrobocia. Sytuacji w tym zakresie nie poprawiła również decentralizacja, powodująca chaos kompetencyjny i niemożność sformułowania oceny polityki społecznej jako całości, a jedynie rezultaty uzyskiwane przez poszczególne szczeble: gminny, powiatowy, wojewódzki. Następował również spadek wydatków państwa na cele społeczne⁴³ (Karpowicz, 2006). Ponowny wzrost znaczenia polityki społecznej związany był z integracją z UE i koniecznością implementacji jej strategii, co finansowane było ze środków UE. Mimo tego ożywienia równolegle wdrażano plan oszczędnościowy zwany planem Hausnera, rozwarstwienie społeczne nadal rosło i zwiększała się polaryzacja społeczna.

Polska polityka społeczna nie zmierzała przy tym ku jakiemuś określonemu modelowi. Pojawiały się głosy, że powinna ona naśladować niemiecki model społecznej gospodarki rynkowej, model skandynawski czy

⁴³ z 30% w 1996 r. do 22% w 1999 r.

USA, w praktyce dominowała jednak reaktywna polityka «gaszenia pożarów». Starano się «ratować życie zwalnianym pracownikom, osłaniać rynkowe reformy». Brakowało w tym długookresowej strategii i wizji. Do tej pory mimo implementacji strategii unijnych i dorobku prawnego wspólnoty, trudno jest dostrzec w polskiej polityce społecznej cechy zbliżające ją do EMS, czy do któregoś z klasycznych modeli *welfare state*. Jak stwierdził polski poseł Jan Tadeusz **Masiel** w debacie na temat EMS w Parlamencie Europejskim model postkomunistyczny to «brak jakiegokolwiek modelu, gdzie pracownicy supermarketów pracują również i pierwszego maja do 22.00 lub całodobowo, za 200 euro miesięcznie» [oraz] «To u nas niestety odnotowuje się największy rozdźwięk pomiędzy jakością pracy a płacą za nią, bardzo zły jakości dostęp do opieki zdrowotnej, brak minimum socjalnego dla osób nie mających środków do życia, bardzo niskie renty inwalidzkie i emerytury, wreszcie ukryty płatny dostęp do oświaty na szczeblu wyższym [*EMS: wspólne wartości, różne systemy...*]».

Charakterystyka ukraińskiej polityki społecznej. Ukraińska polityka społeczna znajduje się w stanie daleko odbiegającym od tego co kojarzyć można z jakkolwiek pojętym modelem europejskim. By rozważać problemy związane z jej zbliżeniem do rozwiązań europejskich należy najpierw przedstawić, choćby w zarysie, najważniejsze jej cechy w głównych obszarach: opieki zdrowotnej, oświaty, zabezpieczenia społecznego, emerytur, świadczeń z tytułu bezrobocia, pomocy społecznej i mieszkalnictwa. Jest to tym bardziej istotne, że informacje takie nie są obecnie dostępne w publikacjach polskojęzycznych.

Ukraińska polityka społeczna jest silnie scentralizowana, większość funduszy trafia do centrum, skąd następnie redystrybuowana jest do regionów. Jest jednak również chroniczne niedoinwestowanie tej sfery i rozprzestrzenione patologie właściwe całości ukraińskiej sfery publicznej. Kwestia socjalna jest dla obywateli Ukrainy niezwykle ważna i podnoszona przez wszystkie siły polityczne w okresie wyborów, jednak powszechne jest przekonanie, że w okresie powyborych deklaracje te nie są realizowane.

Opieka zdrowotna. W sferze ochrony zdrowia problemy te są niezwykle widoczne. Ukraiński model organizacji opieki zdrowotnej nie uległ zasadniczym zmianom od czasów ZSRR. Oparty jest on na finansowaniu kosztów leczenia z budżetu państwa, przy czym finansowanie to jest niewystarczające oraz finansowane są nie wszystkie usługi, część z nich

wymaga wnoszenia opłat. O ile system radziecki nazywany był, od nazwiska swojego architekta modelem Siemaszki, o tyle współczesny ukraiński system ochrony zdrowia nazywany jest w literaturze ograniczonym modelem quazi-siemaszki (Footman i inni, 2013, s. 62-69).

Cechą charakterystyczną ukraińskiej służby zdrowia, na tle innych krajów europejskich, są najniższe nakłady na opiekę zdrowotną wyrażoną jej udziałem w ogóle wydatków publicznych oraz rozpowszechnienie płatności dokonywanych przez pacjentów. Upodabnia to ją do systemu rosyjskiego i mołdawskiego. Niedofinansowanie służby zdrowia powoduje rozpad infrastruktury i pobieranie opłat nieformalnych. Rozpad infrastruktury objawia się złym stanem budynków, które nie są remontowane lub remontowane są w niewystarczającym stopniu. Dotyczy to również wyposażenia, które niejednokrotnie jest skrajnie wyeksploatowane i nie powinno być już wykorzystywane. Nasilenie tego procesu bywa różne w zależności od wielkości miejscowości. Lepiej wyglądały będą ośrodki w stolicy i większych miastach, w mniejszych miastach i na wsiach spotkać można ośrodki będące niemalże skansenami radzieckiej służby zdrowia (Wywiad 1).

Rozpowszechnienie opłat nieformalnych ma charakter masowy. Zjawisko to dotyczy całości ukraińskiej sfery publicznej. Opłaty te mogą mieć charakter kwot uiszczanych do ręki przyjmującego lekarza lub też oficjalnie dobrowolnych wpłat na funkcjonowanie placówki. Proceder ten jest aprobowany przez kierownictwo placówek, które to z kolei pobiera opłaty od lekarzy przyjmujących pacjentów. W ten sposób proceder ten najbardziej korzystny jest dla tych znajdujących się wyżej w oficjalnej hierarchii. Środki zdobywane w ten sposób uzupełniają niewystarczające na życie oficjalne wynagrodzenia, nie są jednak z całą pewnością przeznaczane na zakup sprzętu czy remonty obiektów, stąd ich pogarszający się stan. Wysokość opłat ustalana jest na podstawie stałego taryfikatora lub też oceny możliwości płatniczych pacjenta (Wywiad 1; Wywiad 8; Wywiad 9; doświadczenia własne). W przypadku konieczności pobytu w szpitalu lub przeprowadzenia zabiegu po stronie pacjenta spoczywa finansowa odpowiedzialność za zakup odpowiedniego wyposażenia, leków, żywności i innych rzeczy związanych z jego pobytym w placówce, np. środków higieny.

Efektywność tego systemu jest niewielka. W badaniach dotyczących satysfakcji z oferowanej opieki zdrowotnej przeprowadzonych w 2013 r. w 24

krajach europejskich Ukraina sklasyfikowana została na ostatnim miejscu spośród badanych krajów. Osiągnęła ona również najgorsze wyniki ze względu na jakość świadczonych usług mierzonych wskaźnikiem opartym na śmiertelności pacjentów (Bracke i inni, 2013, s. 231-247). Podobne wyniki ukraińska służba zdrowia osiągnęła w innych badaniach. Zgodnie z opracowaniem dotyczącym satysfakcji obywateli krajów postradzieckich z jakości opieki zdrowotnej, opartym na danych z 2001 i 2010 r. obywatele Ukrainy w najmniejszym stopniu spośród wszystkim państw postradzieckich zadowoleni byli z jakości świadczonej im opieki zdrowotnej. Aż 43,2% określiło je jako zdecydowanie niesatysfakcjonujące, kolejne 39,4% jako niesatysfakcjonujące. Jako zdecydowanie satysfakcjonujące usługi te określiło tylko 3,5% badanych, zaś jako w sumie satysfakcjonujące 14% (Footman i inni, 2013, s. 65).

Centralizacja systemu ma pewien wpływ na wyrównywanie międzyregionalnych nierówności, bowiem oficjalnie państwo ukraińskie zapewnia jednakowy standard usług medycznych na obszarze całego kraju, standard ten jest jednak dalece niewystarczający. Niedofinansowanie systemu, szerząca się w nim prywatność i nieefektywność sprawiają, że nie może on być nośnikiem wspólnej tożsamości, wzmacniać legitymizacji państwa czy stać się obiektem narodowej dumy. Postępujący stan rozkładu jest jednym z symboli klęski państwa w trosce o dobrobyt obywateli.

Oświata. System oświaty, mimo że również niedofinansowany jest w zdecydowanie lepszym stanie niż służba zdrowia. System składa się z wychowania przedszkolnego, 11 klas szkoły i studiów wyższych. Wychowanie przedszkolne finansowane jest przez samorządy. Szkoły finansowane są w połowie przez samorząd, w połowie z budżetu centralnego. Szkoły wyższe finansowane są z budżetu centralnego, jak też z budżetów różnych ministerstw, np. wyższe szkoły muzyczne i teatralne finansowane są z budżetu ministerstwa kultury (Wywiad 1).

Wszystkie dzieci w wieku szkolnym mogą liczyć na znalezienie miejsca w publicznej placówce edukacyjnej. Mimo formalnej bezpłatności za uczęszczanie do szkół publicznych również tu wymaga się opłat w rodzaju składek na komitet rodzicielski, różnego rodzaju remonty czy zakup środków czystości czy materiałów eksploatacyjnych. Część z tych opłat stanowi dodatek do dochodu nauczycieli, którzy podobnie jak wielu innych funkcjonariuszy publicznych są grupą zagrożoną ubóstwem (*Ministry of Economy of*

Ukraine...; United Nations Development Programme Millennium Development Goals Project...).

Oprócz tego rodzaju opłat funkcjonują klasyczne łapówki płacone za przyjęcie do przedszkola, szkoły lub na uczelnię, zaliczenie przedmiotu lub egzaminu itp. Za skorumpowaną sferę edukacji uznaje 69% Ukraińców, a 33% przyznaje, że zapłaciło taką łapówkę (*Transparency International*).

Inną obok korupcji metodą na niedofinansowanie szkół jest aktywne poszukiwanie sponsorów wśród oligarchów i w środowisku lokalnego biznesu. Szkoły są w tym wspierane przez władze lokalne, które z jednej strony mogą odwzajemnić się sponsorom pomagając lub nie utrudniając prowadzenia biznesu.

Mimo to sfera oświaty wydaje się być, na tle innych działów polityki społecznej, dobrze funkcjonująca. W szkołach na poziomie średnim (klasy 5-11) uczy się 99,5% dzieci, a z wychowania przedszkolnego korzysta 93% dzieci w miastach i 57,6% dzieci na wsiach. Niemal połowa młodych ludzi podejmuje studia wyższe (*UNDP*). Wzrost takich wskaźników, jak ilość lat spędzonych w szkole i przewidywana ilość lat spędzonych w szkole odpowiedzialny jest za poprawę wskaźnika rozwoju społecznego dla Ukrainy. Problemem systemu pozostaje duży dysonans między wykształceniem ludzi w miastach i wsiach, rozpad infrastruktury, sytuacje gdzie konieczne remonty winny być przeprowadzone dekady temu. Degradacji uległo średnie wykształcenie techniczne. Ich kadry odeszły do masowo tworzonych prywatnych wyższych uczelni (Wywiad 3; Wywiad 6).

Jakość wykształcenia absolwentów opuszczających uczelnie jest niska, a ich kwalifikacje nie znajdują zastosowania na rynku pracy w związku z upadkiem przemysłu i przepaścią między edukacją a potrzebami rynku, szczególnie w humanistyce (Wywiad 1).

Satysfakcja społeczna z usług świadczonych w obszarze edukacji pozostaje niewielka. Całkowicie usatysfakcjonowanych lub w sumie usatysfakcjonowanych było łącznie jedynie 29,2% (Footman i inni 2013, s. 65).

Zabezpieczenie społeczne. Na ukraiński system zabezpieczenia społecznego składa się system ubezpieczeniowy obejmujący system emerytalno-rentowy oraz ubezpieczenie od bezrobocia, oraz system zaopatrzeniowy obejmujący pomoc społeczną i służbę zdrowia. Obok funduszu

emerytalno-rentowego działa fundusz socjalny zabezpieczający ryzyka takie jak bezrobocie, utrata zdolności do pracy czy wypadki przy pracy.

System zorganizowany jest w oparciu o podział terytorialno-administracyjny. Ukraina dzieli się na 25 *oblasti* [w tym Autonomiczna Republika Krymu], oraz dwa miasta wydzielone Kijów i Sewastopol. Każda *oblast* dzieli się średnio na około 20 rejonów w których znajdują się biura pracy (*biuro zaniatosti*) oraz centra socjalne.

Na terenach niekontrolowanych przez władze centralne w Kijowie tj. na Krymie, Doniecku i Ługańsku świadczenia socjalne nie są wypłacane.

Wydatki socjalne w odniesieniu do poziomu PKB stanowiły w 2012 r. 24,8% PKB, co stanowi kwotę porównywalną do państw UE, średnio jest to 22% dla państw OECD, 29,5% dla UE (*Eurostat*), inna jest jednak ich struktura. Lwią część tych wydatków stanowią emerytury: 66,6 % w 2010 r. w porównaniu z 39% w UE 27.

Wysokość poszczególnych świadczeń np. emerytury minimalnej oraz innych przepisów dotyczących np. minimalnego wynagrodzenia za pracę uzależniona jest od aktualnego minimum egzystencji. W związku z tym jego wysokość ma poważne znaczenie dla finansów publicznych, to zaś powoduje że staje się kwestią polityczną i jego wysokość niekoniecznie odzwierciedla rzeczywiste koszty utrzymania, ale jest raczej wynikiem woli politycznej i aktualnych możliwości budżetowych (Wywiad 6). W 2013 r. kwota ta wynosiła 1147 UAH, co stanowiło równowartość 56 USD. W 2015 r. w związku z aktualną sytuacją polityczną nastąpił spadek kursu hrywny, co pociągnęło za sobą wzrost cen i dalsze zmniejszenie się siły nabywczej świadczeń, jak również pogorszenie sytuacji pracowników otrzymujących płacę w hrywnach. Poziom zabezpieczenia społecznego nie jest uznawany przez obywateli Ukrainy za wystarczający. Ukraińcy najniżej wśród obywateli państw postradzieckich oceniali jakość zabezpieczenia społecznego. Całkowicie usatysfakcjonowanych lub w sumie usatysfakcjonowanych z jego działania było łącznie jedynie 19,6% badanych (Footman i inni, 2013, s. 65).

System emerytalny. Ukraiński system emerytalny jest niezwykle skomplikowany i wpływa na niego szereg przepisów rozrzuconych po wielu aktach prawnych, w szczególności tych dotyczących uposażenia dla różnych grup zawodowych. Jest to relikw epoki realnego socjalizmu, kiedy to zamiarem prawodawcy było podniesienie prestiżu i atrakcyjności niektórych zawodów.

Regulacjami takimi objęci są między innymi górnicy, nauczyciele, pracownicy różnego rodzaju organów ochrony państwa.

Każdy ma prawo do emerytury minimalnej która przysługuje w związku z osiągnięciem wieku emerytalnego 60 lat dla kobiet i 65 lat dla mężczyzn⁴⁴. Emerytura ta odpowiada wysokością wskaźnikowi minimum egzystencji, to zaś jest zaniżone, a więc jest ona niezwykle niska i nie wystarcza na zaspokojenie podstawowych potrzeb (Wywiad 3). Większa wysługa lat wiąże się z podwyższeniem wysokości świadczenia. Fundusz emerytalny nie jest w stanie sfinansować wypłat, a dotacja budżetowa stanowi jego istotną część. W 2015 r. wydatki funduszu emerytalnego wynosiły 253 398,9 mln UAH z czego 80846 mln UAH pochodziło z dotacji budżetu państwa (*Dane Służby Statystyki Ukrainy*).

Jednocześnie emerytury są niezwykle niskie i w żadnej mierze nie zabezpieczają przed ubóstwem na starość. Osoby starsze zmuszone są pracować po osiągnięciu wieku emerytalnego, świadczenie nie wystarcza bowiem na życie.

Średnia emerytura, wynosiła w 2014 r. 1526 UAH (*Dane Służby Statystyki Ukrainy*), co stanowi obecnie równowartość 74 USD. Wielką obawą samotnych osób starszych jest ich los, gdy z powodu choroby lub niepełnosprawności nie będą już w stanie pracować. Konieczność pobytu w publicznych placówkach opiekuńczych postrzegana jest jako wyrok śmierci (Williams, 04.2010, s. 194).

Bezrobocie. Rejestrowane bezrobocie jest stosunkowo niskie i wynosi obecnie poniżej 10%. System wsparcia dla bezrobotnych oparty jest na sieci biur zatrudnienia działających w każdym rejonie. Informacje o ich działaniu przywodzą skojarzenia z polskimi służbami zatrudnienia, bowiem stosunkowo rozbudowana struktura administracyjna jest wysoce nieefektywna w odniesieniu do osiąganym rezultatom, a jej realna rola wiąże się przede wszystkim z wypłatą świadczeń.

Świadczenia pochodzą z funduszu ubezpieczeniowego, a ich wysokość związana jest z utraconymi dochodami. Ustanowiona jest górna granica wysokości świadczenia na poziomie czterokrotności minimum egzystencji. Wypłacana kwota uzależniona jest również od stażu pracy. Osoba ze stażem pracy poniżej 2 lat otrzyma 50% utraconego dochodu, posiadająca staż od 2 do

⁴⁴ Wiek emerytalny podniesiono w 2011 r.

6 lat 55%, zaś ze stażem powyżej 10 lat 70% dochodu (Wywiad 3). W 2014 r. 78% zarejestrowanych bezrobotnych otrzymywało pomoc, a jej średnia wysokość wynosiła 1145 UAH (*Dane Służby Statystyki Ukrainy*) czyli 56 USD.

Również środki gromadzone przez ten fundusz nie wystarczają na pokrycie jego wydatków, a dotacja budżetowa stanowi poważną część jego dochodu (Wywiad 3).

Efektywność tego systemu jest niska ze względu na rozpowszechnienie nieformalnych, nieskładkowych płatności oraz nierejestrowanej działalności gospodarczej. Jako że trzykrotna odmowa podjęcia pracy, do której skierowało centrum pracy powoduje utratę prawa do świadczenia, a wysokość płacy minimalnej odpowiada minimum egzystencji realnie niewystarczającemu na przeżycie, bezrobotni kierowani być mogą do pracy za taką stawkę, a po trzykrotnej odmowie pozbawiani są świadczenia. Rozmówcy podkreślali w wywiadach, że realnym problemem Ukrainy nie jest brak pracy, ale wynagrodzenia za pracę niepozwalające na przeżycie (Wywiad 8; Wywiad 9; Wywiad 10).

Pomoc społeczna. Pomoc społeczna świadczona jest w centrach socjalnych działających w każdym rejonie. Katalog świadczeń i kategorii osób którym jest udzielana jest rozbudowany. Wysokość świadczeń jest jednak skalkulowana w oparciu o ustawowe minimum egzystencji, więc jest ona niedoszacowana (Wywiad 6). Pomocy udziela się w związku z brakiem środków do życia, niepełnosprawnością w podziale na niepełnosprawność od urodzenia bądź dzieciństwa i powstałą po tym okresie, umieszczeniem w pieczy zastępczej, chorobą psychiczną, samotnym rodzicielstwem, niepłaconymi alimentami i innymi. Specjalnymi uprawnieniami cieszą się również weterani, z dodatkiem dla tych którzy otrzymali medale, poszkodowani w wyniku awarii elektrowni atomowej w Czarnobylu, a także kategorie takie jak dzieci wojny tj. urodzeni w trakcie wojny ojczyźnianej i matki bohaterki, tj. matki więcej niż trójki dzieci. O ile specjalne traktowanie weteranów praktykowane było jeszcze w ZSRR o tyle nowe kategorie, takie jak «dzieci wojny» stworzone zostały, jak twierdzą niektórzy rozmówcy, w ramach kampanii wyborczych, by przekonać do głosowania na określonych kandydatów możliwie duże grupy społeczne (Wywiad 1; Wywiad 3). W ostatnim czasie do uprawnionych włączeni zostali weterani operacji antyterrorystycznej tj. aktualnego konfliktu zbrojnego na wschodzie Ukrainy i weterani UPA.

Pomoc świadczona jest w postaci pieniężnej, lub w postaci subsydiów. Subsidia do usług komunalnych mają charakter dopłat w wyniku których osoba objęta pomocą płaci jedynie część opłat komunalnych, jednak płatności za pozostałą część odbywają się bez jego udziału, tj. nie otrzymuje on pieniędzy, które następnie przeznacza na opłaty, ale należności te realizowane są przez właściwe instytucje między sobą. Subsidia stanowią ważną część budżetu przeznaczanego na pomoc społeczną. Są one wypłacane jedynie osobom zamieszkującym zasób komunalny, czyli de facto niewielkiej i stale zmniejszającej się liczbie obywateli.

Jedynym finansowo znaczącym świadczeniem to pomoc związana z urodzeniem i wychowaniem dziecka. Jest to pomoc uniwersalna, udzielana niezależnie od osiąganego dochodu. W 2005 r. przy ówczesnym kursie hrywny stanowiła ona równowartość 1500 USD, następnie wysokość tego świadczenia wzrastała osiągając kwotę 30 000 UAH na pierwsze dziecko, co stanowiło równowartość 3500 USD, 75 000 UAH na drugie dziecko oraz 100 000 UAH na trzecie, co stanowiło równowartość 12 000 USD. Grant ten wypłacany był stopniowo, częściowo przy urodzeniu dziecka, a częściowo co miesiąc przez dwa lata w przypadku pierwszego dziecka, przez cztery lata w przypadku drugiego i przez sześć lat w przypadku trzeciego dziecka. Obecnie wysokość grantu wynosi 40 000 UAH na każde dziecko i wypłacane jest w transzach, 10 000 UAH przy urodzeniu dziecka, a pozostała część co miesiąc przez kolejne 3 lata reszta na 3 lata (36 miesięcy), ze względu na niestabilny kurs ukraińskiej waluty trudno prognozować jego realne znaczenie. Dla porównania uzależniony od dochodów zasiłek dla samotnych matek wynosi mniej niż 1000 UAH (*Państwowe normy i gwarancje...*). Problemem przy przyznawaniu świadczeń jest uznaniowość. W rozmowach na temat pomocy społecznej powraca temat otrzymujących pomoc parlamentarzystów, będących jednocześnie ludźmi zamożnymi. Ze względu na swoją pozycję polityczną mogą oni otrzymywać świadczenia, niezależnie od posiadanego statusu materialnego (Wywiad 1; Wywiad 3).

Mieszkalnictwo. Polityka mieszkaniowa Ukrainy praktycznie opiera się na prywatyzacji publicznego zasobu mieszkaniowego. W wyniku dynamicznej prywatyzacji ponad 90% lokali jest w rękach prywatnych. Do zasobu publicznego należy obecnie 8% lokali mieszkalnych (Tsenkova, Turner 2004; Wywiad 1; Wywiad 2). Polityka prywatyzacji zasobu mieszkaniowego cieszyła

się popularnością, bowiem funkcjonujący w przeszłości system kolejkowy był okazją do korupcji polegającej na przyjmowaniu opłat nieformalnych w zamian za przesunięcie na wyższe miejsce na liście oczekujących lub przydział mieszkania.

Problemem jest degradacja, której ulega substancja mieszkaniowa, budynków i domów mieszkalnych, tak komunalnych jak i prywatnych. Wynika to z niedoinwestowania sfery publicznej, oraz tego, że koszty utrzymania przekraczają możliwości właścicieli nieruchomości (Williams, 2010, s. 193).

Na jednego obywatela przypadało średnio 24 m² powierzchni mieszkalnej (*Dane Służby Statystyki Ukrainy*). W wodę i kanalizację wyposażonych jest około 60% lokali. Dostęp do energii elektrycznej był niemal we wszystkich mieszkaniach, zaś dostęp do wody bieżącej i sanitariatów w połowie mieszkań na Ukrainie (Tsenkova, Turner, 2004, s. 140).

Polityka mieszkaniowa państwa nie cieszy się aprobatą obywateli. W czasach radzieckich dostęp do bezpłatnego mieszkania postrzegany był jako prawo społeczne. Współcześnie ceny nieruchomości są tak wysokie w odniesieniu do dochodów ludności, że stają się dobrem dla większości niedostępnym.

Polityka społeczna w programie władzy w Kijowie. Postulowane zmiany w tym obszarze polityki społecznej dążą do zwiększenia adresowania pomocy, tak aby trafiała ona do «rzeczywiście ubogich» oraz ograniczania wydatków społecznych. Kurs ten wspierany jest przez międzynarodowe instytucje takie jak Bank Światowy (BŚ) i Międzynarodowy Fundusz Walutowy (MFW). Uniwersalna polityka społeczna określana jest jako «utopijna» (Wywiad 1; Wywiad 4). Receptami na poprawę sytuacji w obszarze polityki społecznej są w dalszym ciągu zasady konsensusu waszyngtońskiego tj. prywatyzacja, ograniczanie wydatków społecznych i rozmiarów sfery publicznej. Szczególnie widoczne jest to w obszarze służby zdrowia, która ma zostać sprywatyzowana, włącznie z infrastrukturą, a rola państwa miałaby zostać ograniczona jedynie do operatora funduszu ubezpieczeniowego.

Wnioski dla procesu europeizacji ukraińskiej polityki społecznej. Problemy związane z europeizacją ukraińskiej polityki społecznej wynikają zarówno z charakteru europejskiego modelu społecznego, jak i kształtu ukraińskiej polityki społecznej.

Ukraińska polityka społeczna, jak i sfera publiczna w ogóle znajdują się w kryzysie. Rozpowszechniona korupcja i niedoinwestowanie, a także

wykorzystywanie instytucji publicznych do celów prywatnych powoduje, że obywatele widzą państwo jako obcą wrogą siłę, od której nie można oczekiwać realnej pomocy. Działają więc poza oficjalnymi strukturami, wykonując pracę na czarno i nie rejestrując działalności gospodarczej. Niechęć i nieufność do instytucji publicznych, które nie mają wiele do zaoferowania obywatelom i są źródłem prywatnych zysków funkcjonariuszy publicznych przekłada się na poparcie dla indywidualizmu i rozwiązań neoliberalnych. Kluczowe dla budowy bardziej socjalnej – europejskiej Ukrainy byłoby zatem zbudowanie zaufania obywateli do instytucji państwa, przede wszystkim poprzez wykorzenienie korupcji i prywaty funkcjonariuszy publicznych. Kluczowe jest również podniesienie jakości usług i świadczeń publicznych, tak by stały się one namacalnym dowodem realnej troski władzy o byt obywateli.

Niestety wydaje się, że obecne władze Ukrainy nie są zainteresowane prowadzeniem aktywnej polityki społecznej. Niezależnie od braku możliwości w tym zakresie związanych z trwającym konfliktem zbrojnym i katastrofalną sytuacją finansów publicznych, cel ten nie jest nawet artykułowany. Postuluje się liberalizację, prywatyzację i komercjalizację usług publicznych. Indywidualizm ten wydaje się również być istotnym składnikiem dominującej aktualnie, zachodnio ukraińskiej wizji tożsamości narodowej. Tożsamość taka odróżnia od bardziej socjalnej tożsamości popularnej na ukraińskim wschodzie, jak też od radzieckiej przeszłości. Stoi jednak również w sprzeczności z wartościami leżącymi u podstaw EMS traktującego cele społeczne i ekonomiczne jako równoważne.

Najważniejszym wnioskiem z niniejszej analizy jest więc konstatacja, że wdrażane aktualnie w ukraińskiej polityce społecznej rozwiązania neoliberalne nie są zgodne z celami UE i wartościami EMS. Rozwiązanie takie popularne również w innych krajach byłego bloku wschodniego, w tym w Polsce, w połączeniu z niskim priorytetem nadawanym polityce społecznej, postrzegane są w starej UE jako zagrożenie dla EMS. Dlatego też Ukraina nie powinna powtarzać błędów popełnionych przez Polskę i reformując politykę społeczną w większym stopniu inspirować się wartościami kojarzonymi z EMS niż rozwiązaniami neoliberalnymi, opartymi na indywidualizmie i z modelem tym sprzecznych.

Uznanie wartości EMS i traktowanie go jako, odległego chociażby celu, uwzględnianego przy kształtowaniu bieżących polityk określałoby pożądaną

kierunek zmian, punkt dojścia. Istnienie takiego celu przeciwdziałać mogłoby konstruowaniu polityk fragmentarycznych, odpowiadających jedynie na bieżące potrzeby.

Warto zwrócić uwagę, że w Polsce ożywienie w obszarze polityki społecznej i bardziej aktywnej polityki publicznej w obszarze np. rynku pracy związane było z implementacją unijnych strategii i co ważniejsze dostępem do funduszy strukturalnych. W sytuacji kryzysu ekonomicznego i sytuacji w Europie Południowej oraz brakiem solidarności wewnątrz samej UE nie wydaje się możliwe, by fundusze takie udostępnione zostały Ukrainie. Jednak warto zauważyć, że w Europie Zachodniej proces rozwoju państwa dobrobytu przypadał na okres bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej, w sytuacji olbrzymich zniszczeń i wyrzeczeń związanych z prowadzeniem wojny. Doświadczenia tych państw, jak również wartości EMS sprzeczne są z perspektywą, zgodnie z którą najpierw należy osiągać cele ekonomiczne, by następnie zająć się społecznymi. Cele te są bowiem równoważne i ze sobą sprzężone. Przykład Polski pokazuje też, że argument o konieczności odłożenia reform społecznych w bliżej nieokreślonej przyszłości stosowany być może przez dowolnie długi czas, skutkując w efekcie zaniechaniem ich wdrożenia.

Niejednoznaczna jest odpowiedź na pytanie jaką drogą przebiegać miałyby europeizacja ukraińskiej polityki społecznej. Automatycznie nasuwającym się rozwiązaniem byłaby jakaś forma jej włączenia w procesy otwartej metody koordynacji, która postrzegana być może jako na tyle szeroka formuła, że wdrażać ją mogą państwa na różnym etapie rozwoju. Z drugiej strony formuła ta krytykowana jest jako dysfunkcyjna i poprzez stosowanie miękkiego prawa i unikanie twardych regulacji prowadząca do dowolności, rozpadu i implozji tego, co uważane jest za model społeczny właściwy Europie. Brak twardych regulacji powodować ma, że ważne problemy społeczne pozostają nierozwiązane, a w konsekwencji EMS staje się fikcją.

Znaczenie może mieć również argument dotyczący *dumpingu* socjalnego ze strony pracowników z uboższych, nowych państw UE prowadzący do obniżenia siły przetargowej pracowników w państwach starej UE i regresowi tamtejszej polityki społecznej. Jest to szczególnie istotne w debatach na temat rozciągnięcia prawa swobodnego przepływu osób na pracowników z Ukrainy.

Na zakończenie zauważyć trzeba, że niska jakość polityki społecznej osłabia spistość państwa. Pozostawioną przez państwo lukę wypełniają inni

aktorzy. Separatyzmy przedstawiają się jako dbające o obywateli i lepiej niż rząd centralny rozwiązujące problemy społeczne zdobywając w ten sposób legitymizację. W przypadku Ukrainy jest to tym łatwiejsze, że postulaty te wiążą się z właściwą wschodnim rejonom tego państwa nostalgią za czasami ZSRR i żywą na tamtym obszarze radziecką tożsamością. W ten sam sposób wzmacniają swoją pozycję lokalni oligarchowie. Wspierając niedoinwestowaną sferę publiczną kupują lojalność i wdzięczność, legitymizując nadrzędną rolę pełnioną w formalnej lub nieformalnej strukturze władzy. Łączy to problemy polityki społecznej z najbardziej palącymi kwestiami związanymi ze spójnością terytorialną państwa ukraińskiego i jego oligarchizacją.

Bibliografia:

1. Adenett N., Modernizing the European Social Model Development the guidelines, «Journal of Common Market Studies» 2001, wolumin 31 nr 2, s. 353-364.
2. Alber J., The European Social Model and the United States, «European Union Politics» 2006, wolumin 7 (3), s. 393-419.
3. Alber J., What the European and American welfare states have in common and where they differ, «Journal of European Social Policy» 2010, wolumin 20(2), s. 102-125.
4. Barnard C., EU Employment Law and the European Social Model: The Past, the Present and the Future, «Current Legal Problems» 2014, wolumin 67, s. 199-237.
5. Dannreuther C., The European Social Model after the crisis «Journal of Contemporary European Studies» 2014, nr 22:3, s.329-341.
6. Esping-Andersen G. (1990), The Three Worlds of Welfare Capitalism, Cambridge.
7. Footman K., Roberts B., Mills A., Richardson E., McKee M., Public satisfaction as a measure of health system performance: A study of nine countries in the former Soviet Union, «Health policy» 2013, nr 112, s. 62-69.
8. Haar B. P., Copeland P., What are the Future Prospects for the European Social Model? An Analysis of EU Equal Opportunities and Employment Policy, «European Law Journal» 2010, wolumin 16 nr 3, s. 273-291.
9. Jepsen M., Pascual A. S., The European Social Model an exercise in deconstruction, «Journal of European Social Policy» 2005, wolumin 15(3), s. 231-245.
10. Karpowicz E., Modele polityki społecznej. Kierunki zmian polityki społecznej w Polsce. Informacja Biura Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu, nr 1249.
11. Ministerstwo Gospodarki Ukrainy, United Nations Development Programme Millennium Development Goals Project (PDF), http://www.undp.org.ua/files/en_24267mdgp.pdf (11.10.2015).

12. Missinne S., Meuleman B., Bracke P., The popular legitimacy of European health care systems A multi level analysis 24 countries «Journal of European Social Policy» 2013, wolumin 23 nr 3, s. 231-247.
13. Offe C., The European Model of Social Capitalism Can It Survive European Integration, «The Journal of Political Philosophy» 2003, wolumin 11 nr 4, s. 437-469.
14. Parlament Europejski, Europejski model socjalny: wspólne wartości, różne systemy, Komunikat prasowy, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+IM-PRESS+20060901IPR10244+0+DOC+XML+V0//PL> (11.10.2015).
15. Rifkin J. (2005), Europejskie marzenie /Jak europejska wizja przyszłości zaćmiewa american dream, Warszawa.
16. Scharpf F., The European Social Model, «Journal of Common Market Studies» 2002, wolumin 40 nr 4, s. 645–670.
17. Służba Statystyki Ukrainy, <http://www.ukrstat.gov.ua> (11.10.2015).
18. Sykes R., EU Enlargement versus Social Europe The Uncertain Future of the European Social Model, «Journal of Social Policy» 2004, nr 33, s. 669.
19. Transparency International, <http://www.transparency.org/gcb2013/country/?country=ukraine> (11.10.2015).
20. Traktat o Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE 2012 C 326).
21. Tsenkova S., Turner B., The Future of Social Housing in Eastern Europe: Reforms in Latvia and Ukraine. Materiały z konferencji Adeqate & Affordable Housing for All, Research, Policy and Practice (2004), Toronto.
22. United Nations Development Programme, <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/en/home/mdgoverview/overview/mdg2/> (11.10.1015).
23. Williams C., Round J., Coping with the social costs of ‘transition’: Everyday life in post-Soviet Russia and Ukraine, «European Urban and Regional Studies» 2010, wolumin 17 nr 2.

Ina Iwakina, Halina Listopad, Iryna Martyniuk, Julia Żdanowa

**MIĘDZYNARODOWA WSPÓŁPRACA MUZEUM I ZBIORÓW
NARODOWEGO KIJOWSKO-PECZERSKIEGO
HISTORYCZNO-KULTURALNEGO REZERWATU**

Івакіна Інна, Листопад Галина, Мартинюк Ірина, Жданова Юлія

**МІЖНАРОДНА МУЗЕЙНА СПІВПРАЦЯ ТА ЕКСПОНУВАННЯ
ФОНДОВИХ КОЛЕКЦІЙ НАЦІОНАЛЬНОГО
КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОГО ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО
ЗАПОВІДНИКА**

Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник (НКПІКЗ) має унікальний архітектурний ансамбль, який розбудовувався протягом майже тисячоліття, зараз він належить до всесвітньої спадщини UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization). Неперевершеною за своїм складом та художнім значенням є фондова колекція Заповідника. В ній представлені твори образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва та стародруки, переважна більшість яких належать майстрам, що працювали в сфері релігійної культури, в невеликій кількості є і світські пам'ятки. Основою фондової колекції Заповідника стала збірка започаткованого ще у 1923 році на теренах Лаври музею Культів та побуту. Туди завозилися пам'ятки сакрального змісту з церков, монастирів а також від місцевого населення під час так званих мистецьких експедицій у різні регіони України.

За своєю структурою та напрямками фонди поділяються на так звані групи зберігання: «Живопис», «Портрети», «Метал», «Тканини», «Книги», «Кліше», «Графіка», «Скульптура», «Археологія», «Плани» та «Архів». В свою чергу, кожна з вищезазначених груп має унікальні пам'ятки сакральної культури, які варті експонуватися не тільки в Україні, але й в європейських музеях.

Сьогодні фондова колекція станкового живопису нараховує близько 3000 одиниць зберігання та представлена пам'ятками українського та російського іконопису, що датуються в межах XVI-XX ст. За своїми художніми особливостями вони належать до різних жанрів і стилів, різняться за рівнем художнього виконання та відносяться до

різних мистецьких осередків України: Київщині, Лівобережній Україні, Галичині, Волині, Поділля тощо. Її значну частину складають ікони XVIII-XIX ст., які належать пензлю професійних майстрів і виконані на високому художньому рівні. Окрему групу пам'яток можна виділити як «наївно-народні», тобто непрофесійні роботи, які виконувалися майсярами-аматорами. Збережені до наших часів, вони становлять ілюстровану енциклопедію самотньої української народної творчості. Збірка ікон, ілюструє різноманітні біблійні сюжети, життя святих та цикл двонадесятих свят. Зображення Вседержителя та Богородиці представлені, майже, у всіх іконографічних варіантах. Серед образів святих найбільш широко трактується у східнослов'янській іконописній традиції св. Микола Чудотворець. Також, за чисельністю не поступаються Чудотворцеві й трактування образів найшановніших на Русі святих великомучениць Варвари, Катерини, Параскеви П'ятниці, які максимально відповідають естетичним ідеям українського бароко, де образ святої людини, був добре зрозумілим для віруючих і став могутнім засобом релігійної проповіді.

Необхідно виокремити різноманіття образу святого архангела Михаїла, який з давнини вважається заступником міста Києва і з особливою поетикою змальований українськими майстрами.

Окрему групу складають численні зображення Лаврських святих – преподобних отців з Ближніх та Дальніх печер. Переважно це аналойні ікони, невеликого розміру з одиничними, подвійними або груповими зображеннями святих преподобних отців, дні поминання яких припадають на один день чи знаходяться поряд.

В усіх пам'ятках образотворчого мистецтва простежуються візантійські традиції, що набули національної своєрідності у якій розкривається душа та творчий потенціал українського народу. Так, ікони з Галичини та Західної Волині «Зішестя в пекло» та «Спас в силах», «В'їзд в Єрусалим» є яскравим прикладом візантійського впливу на живопис XVI ст. В той самий час ці художні твори вказують на активний розвиток місцевих традицій іконопису. Ікони «Преподобні Антоній та Феодосій Печерські» та «Собор архангела Михаїла», що датуються останньою чвертю XVII ст. та належали до намісного ярусу іконостасу Вознесенської церкви у містечку Березна Чернігівської області, належить

українським майстрам, з притаманним для доби бароко утвердженням гуманістичних ідей, світським характером образів та неперевершеним колористичним рішенням. Окрім вище зазначених, є ще чотири ікони святкового ряду «Благовіщення», «Різдво Христове», «Хрещення», та «Зішестя до пекла», які датуються початком XVIII ст. становлять в колекції своєрідний комплекс пам'яток одного з найкращих іконостасів доби Гетьманщини. Його високу майстерність виконання ікон пов'язують з вихованцями Лаврської іконописної майстерні-школи.

По праву вважається однією з найкращих в Україні фондова колекція металу Києво-Печерського заповідника. Вона налічує понад 10000 одиниць зберігання і визначається різноманітністю експонатів сакрального змісту – потири, хрести, дарохранильниці, панагії, тощо. В колекції також представлені вироби з срібла побутового призначення – чаші, кухлі, чарки, вази, свічники, табакерки, виготовлені українськими, російськими та західноєвропейськими майстрами-ювелірами.

У середині XVII ст. майстри ювелірного мистецтва, як правило, використовували техніку гравіювання. Вироби цього періоду характеризуються традиційною та дещо архаїчною формою – в орнаментиці зустрічаються елементи готики та ренесансу. Проте вже з середини XVII ст. стає помітним проникнення та вплив загально європейського стилю бароко: ускладнюється форма предметів та їх декор, розширюються змалювання біблійних сюжетів. В орнаментиці яскраво виділяється використання акантового листя і різноманіття квіткових візерунків. Пластична техніка карбування поступово витісняє гравіювання та литво, широко застосовується позолота предметів.

У золотарстві України XVIII ст. остаточно утверджуються монументальність форм та пишна декоративність орнаментики, експресивність, парадність та урочистість форм. У ювелірних виробів цього періоду широко використовувалось карбування високого та низького рельєфу, що підкреслювало пластичність орнаментальних та сюжетних композицій в яких сполучення принципів бароко з народною традицією розкривають всю своєрідність українського варіанту.

Центром ювелірного мистецтва України другої половини XVII-XVIII ст. був Київ. Тут працювали такі видатні майстри, як Федір

Гутович, Іван Равич, Михайло Юревич, Іван Антаназевич, Микита Лазаревич та інші.

Роботи всіх зазначених майстрів зберігаються в колекції Заповідника і відзначаються самобутністю характеру і індивідуальністю та оригінальністю роботи майстра. Вишуканість форм, різноманітність орнаментики, натуралістичне відтворення складних сюжетних композицій, високий технічний рівень виконання характеризують українське барочне ювелірне мистецтво.

Збірка книг Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника різноманітна. Вона налічує понад 4500 пам'яток, серед яких, безперечно, найважливіше місце посідає колекція стародруків (книги, що друкувались кирилицею з XVI ст. по 1825 р. в Україні), виданих у друкарнях Києво-Печерської лаври, львівській, острозькій, чернігівській, почаївській та інших. Сьогодні фондова колекція стародруків представлена понад 600 примірниками друкарства в Україні, Росії, Білорусі та Литві

Тут зберігається книга «Апостол» (1574 рік). Ця книга була видана у створеній Іваном Федоровим першій друкарні на території нашої країни. Саме вона започаткувала постійне друкарство в Україні. Пам'ятка прикрашена гравюрами, орнаментальними заставками, ініціалами в стилі українського декоративного мистецтва.

Значне місце в колекції посідає «Книга про постування» Василя Великого, видана при Острозькій академії в друкарні Костянтина Острозького 1594 року. Графічне оздоблення видання відзначається витонченістю ліній ініціалів, кінцівок, що засвідчує продовження традицій художнього оформлення рукописної книги.

З найдавніших рідкісних українських стародруків зберігаються видання: «Октоїх» Дермань, 1604; «Євангеліє учительное», Кринос, 1606; «Євангеліє учительное», Рахманов, 1619. Могилянська доба представлена «Служебник» (1629), «Тріодь цвітна» (1640) та «Требник» (1646).

Серед найкращих зразків лаврських друків другої половини XVII-початку XVIII ст. в фондовій колекції Заповідника слід відзначити наступні: «Патерик Печерський» (1661, 1678, 1702); «Меч духовний» (1666); «Труби на дні» (1672) Лазаря Барановича; «Огородок Марії Богородиці» (1676). У колекції лаврських стародруків зберігається друге

видання книги «Синопис» (1680) Інокентія Гізеля. Це перша друкована книга з вітчизняної історії. Крім того, «Вінець Христов» (1688) Антонія Радивиловського; «Апостол» (1695); «Євангеліє» (1697, 1707, 1733, 1746, 1759); «Акафіст Варварі» (1728); «Псалтир» (1728) тощо.

Враховуючи значення книги, її роль в літургійному богослужінні, та місце, яке вона посідала в церкві на престолі, до друкування та опрацювання книги ставилися з особливою відповідальністю, узгоджуючи її з естетичними поглядами того часу. Лаврським виданням завжди притаманне високомистецьке художнє оздоблення, як внутрішнє, так і зовнішнє. Оправа біблій, євангелій, служебників виділяється особливою пишністю. Карбовані і гравійовані сцени релігійної тематики та зображення окремих святих, прикрашені позолотою, фініфтами, коштовним камінням, надавали книзі особливість і піднесеність.

Колекція на престольних Євангелій Заповідника одна з найповніших в Україні. Київські друкарні представлені 72 виданнями, Львівські – 20. На престольні Євангелія мають багато записів: конкретну дату, подають ім'я, прізвище власників, вкладників, дарчі записи, штампи, тощо. Серед них зустрічаються такі історичні особи, як мати гетьмана Івана Мазепи Марія Магдалина, архимандрити Києво-Печерської лаври Інокентій Гізель, Афанасій Миславський, Зосима Валкевич, митрополит київський Рафаїл Заборовський, та інші. Також поряд з історичними постатями звучать церкви: церква Богоявленська та Миколи Доброго в Києві, Микільська Пустинного монастиря, Ольгінська, Вознесення на Печерську та інші.

У зібранні графіки Заповідника, як і в музейному зібранні в цілому досить чітко відобразилися певні особливості, обумовлені різноманітним складом колекції, а також історією її формування. У колекції представлені пам'ятки графічного мистецтва українських майстрів XVII-XIX ст., російських граверів XVIII-XIX ст., художників різних національних осередків Західної Європи XVI-XIX ст., естампи сучасних митців, виконані у різних техніках. Це ксилографія, гравюра різцем та сухою голкою, офорт та роботи, що поєднують ці техніки, включаючи акватинту, меццо-тінто, к'яроскуро, монохромні та кольорові літографії. Переважна більшість творів має релігійну тематику це гравюри майстрів різних шкіл і напрямів.

Українську гравюру XVII ст. репрезентують гравійовані антими́нси. Антимі́нс – це посвячена хустина із зашитою частинкою мощів святих на

престолі в православних церквах. На антимінсі звершується під час св. Літургії таїнство Євхаристії. До найраніших антимінсів, що зберігаються в колекції заповідника, належить антимінс, освячений єпископом володимирським і берестейським Іезекіїлем-Йосифом Курцевичем 1622 року, що є одним із перших взірців української станкової графіки. Серед антимінсів XVII ст. також привертає увагу антимінс з підписом митрополита київського і галицького Петра Могили, виконаного у 1630-і рр. У цьому творі використано композицію «Покладання в домовину». Але замість традиційних персонажів – Богородиці, Іоанна Богослова, Марії Магдалини і Клеопової, Йосифа і Никодима – пелену з тілом Христа підтримують чотири ангели. З цієї дошки цього майстра було надруковано сотні антимінсів. Цінність примірника, що зберігається в колекції, має підпис архієрея, за якого було освячено цей антимінс: *«рукою власною»* і далі *«Петро Могила»*.

Цікавим зразком естампа XVII ст. типу «народних картинок» є гравюра «Вибрані святі». Власне, це кілька невеликих за форматом аркушів з зображеннями Богородиці з немовлям, Ісуса Христа, св. Миколи, св. Юрія Змієборця. Їх склеєно в широку смугу і розфарбовано від руки в два кольори – червоний і коричневий. Характерною рисою цієї гравюри, як взагалі народного примітиву, є гранична виразність образів при лаконічності образотворчих засобів. У гравюрі застосовано тільки контурну лінію і плями локального кольору. Вона цікава також тим, що має дату – 1661 рік – рідкісний випадок для народної гравюри XVII ст.

Чільне місце в музейному зібранні, посідає колекція західноєвропейської друкованої графіки, твори якої збиралися у Києво-Печерській лаврі протягом кількох століть. Гравюри потрапляли в лавру різними шляхами. Окремі альбоми й аркуші привозили з-за кордону лаврські живописці і гравери. Видатний український Олександр Тарасевич мав велику колекцію першокласних західноєвропейських гравюр, які після його смерті перейшли у власність Києво-Печерської лаври. Монастир купував також гравійовані аркуші і за свій кошт. Ці гравюри використовувалися в навчальному процесі в Лаврській іконописній майстерні, в основі якого лежало копіювання західноєвропейських зразків.

З самого початку свого існування європейська гравюра розвивалася в двох напрямках: як самостійне мистецтво і як мистецтво відтворення.

Гравюри в колекціях заповідника репрезентують саме другий напрямок – розвиток репродукційної гравюри. Майстри репродукційної гравюри намагалися донести до глядача не художній образ, який народився в їхній уяві, а вже існуючий твір іншого художника, перекладаючи його мовою ліній, крапок, штрихів. До середини XIX ст., поки не з'явилася фотографія, репродукційна гравюра давала уявлення про шедеври світового мистецтва, про творчість художників різних країн та часів, про музейні колекції та приватні зібрання і цінувалася не менше, ніж гравюра оригінальна.

Серед західноєвропейських гравюр з колекції заповідника індивідуальною манерою виконання виділяються твори нідерландського художника Я. Санредама – учня знаменитого Гольціуса, німецьких граверів з родин Кіліанів і Саделерів, які репродукували живописні роботи своїх сучасників. У музейному зібранні зберігаються графічні аркуші відомих граверів, що відтворювали роботи П.-П. Рубенса і його послідовників А. Ван Дейка, Я. Йорданса. Це гравюри П. Понтіуса (1603-1658 pp.), Л. Ворстермана (1595-1667 pp.), П. де Йоде Молодшого (1606-1674 pp.), К. Галле (1576-1650 pp.).

Своєрідністю художнього почерку вирізняються гравюри К. Меллана (1598-1688 pp.), творчість якого посідає особливе місце у французькому мистецтві XVII ст. Деякі його роботи, а також віртуозно виконані портрети Р. Наайнтейля (1623-1678 pp.), жанрові гравюри А. Босса (1602-1676 pp.), досконалі аркуші талановитих художників М. Доріньї (1617-1665 pp.) і Ф. Тортеба (1621-1690 pp.) зберігається в музейному зібранні.

Ще в період формування графічної збірки музей почав збирати твори сучасних майстрів. Це переважно акварелі й естампи, тематично пов'язані з Києво-Печерською лаврою, а також архітектурна графіка з виглядом я пам'яток архітектури лаври, так і інших визначних споруд України.

У даній статті нам вдалося познайомити вас тільки з окремими категоріями колекцій фондів НКПІКЗ. В наших колекціях зберігається ще багато унікальних пам'яток, які чекають експонування в європейських музеях. До стратегічних пріоритетів нашої держави належить сприяння розширенню участі України в європейському та світовому культурному співробітництві, інтеграції української культури до світового культурного простору. Ці пріоритети можуть бути реалізовані шляхом удосконалення системи культурного співробітництва України із зарубіжними країнами шляхом, укладання міжнародних договорів та встановлення прямих

зв'язків між культурно-мистецькими установами інших країн, що дасть змогу підвищити авторитет України у світі, сприятиме налагодженню порозуміння між народами. Тому колектив нашого Заповідника вважає своїм першочерговим завданням поглиблення співпраці у сфері культури з міжнародними організаціями та закордонними музеями шляхом ознайомлення населення зарубіжних країн з культурним надбанням українського народу.

Iwakin Wsewolod, Petrauskas Andrij, Petrauskene Anna

ŚREDNIOWIECZNE KRAJE BAŁTYKU I CZARNOMORZA: MATERIALNA REKONSTRUKCJA POWIĄZAŃ HANDLOWYCH

Всеволод Івакін, Андрій Петраускас, Анна Петраускене

СЕРЕДНЬОВІЧНІ БАЛТІЯ ТА ЧОРНОМОР'Я: МАТЕРІАЛЬНА РЕКОНСТРУКЦІЯ ТОРГОВЕЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

В процесі соціального, політичного, економічного та культурного життя населення Східної Європи в середньовічні часи значну роль відігравали міжнародні контакти, котрі здійснювалися по транзитних шляхах. В першу чергу це відносилось до відомого Великого Шовкового шляху та літописних «шляхів із варяг у греки» і «бурштинового» шляху від північних морів до моря Чорного – від скандинавів і прибалтів до візантійців та османів через східнослов'янські землі.

Виконання такого проекту могло б реально сприяти євроінтеграційним процесам на сучасному рівні серед спеціалістів гуманітарного профілю з багатьох країн і надавати їм історичну підоснову у реальному науковому вимірі.

Не викликає ніяких сумнівів теза, що нині світ людства являє собою єдину складну, ієрархічно організовану систему, котра динамічно й протирічно розвивається і в межах якої місце, роль та перспективи окремих держав й народів все у більшій мірі визначаються їх положенням в ній. А тому актуальність осмислення планетарної цивілізаційної макроструктури скепсису ні у кого не викликає.

Але сучасні цивілізації спираються на попередній досвід творців таких структур починаючи з часів зародження державних організацій у

різних частинах ойкумени, у тому числі і на теренах Східної Європи – від берегів Балтійського до Чорного морів, про що й піде мова у циклі праць науковців України, Латвії і Туреччини (а далі може й інших?) в рамках затвердженого Генеральною асамблеєю Міжнародного Союзу Академій (Union Academique Internationale) у Брюсселі в травні 2015 р. проекту «Середньовічні Балтія та Чорномор'я: матеріальна реконструкція торговельних зв'язків». Пояснюється така конкретика тим, що дана проблема – безмежна у своєму розгляді, а тому в даному випадку коло інтересів і тем звужується до часів Середньовіччя, коли на згаданих просторах формувалися відповідні цивілізаційні структури (на півночі та в центрі), або ж розвивалися маючи античну підоснову (на півдні).

В цьому європейському регіоні викристалізуються два цивілізаційні кола – балтійське і чорноморсько-середземноморське – всередині котрих відбувалися й нині відбуваються вельми важливі історичні процеси та події. Але, окрім того, починаючи із давніх часів контакти між представниками різних народів на цих просторах не лише просто мали місце, але у просторі і часі лише поступово набували інтенсивності (зокрема і в середньовічну епоху).

У даному європейському регіоні могутні ріки текли в Каспійське, Чорне, Балтійське, Біле моря. Причому витоки річок, котрі несли свої води на північ та південь, розміщувалися так, що являлося цілком можливим перетягати кораблі волоком із одного басейну в інший. Зокрема подібні операції відбувалися в районі Верхнього Дніпра, де існувала реальна можливість переходити у інші водні системи. А ріки в епоху Середньовіччя, особливо на її початку, являлися головними транспортними артеріями, магістралями товарного обміну та діалогу між племенами, державами й цивілізаціями. Тут пролягали великі транспортні системи: Балтійське море – Нева – Ладога – Волхов – Дніпро – Чорне море (шлях «із варяг в греки»); Балтійське море – Нева – Волхов – Волга – Каспійське море (Великий Волзький шлях, або «шлях із варяг в перси»); відгалуження цих шляхів – через Дон і Азовське море на Чорне море – пересікалися із Великим Шовковим шляхом (хоча вже відомі і більш північні його маршрути). Окрім того, по річкам Руської Півночі тоді йшли хутрянні потоки, а по Даугаві та Німану пролягав «Бурштиновий шлях».

В межах зазначеного проекту проводиться вивчення стародавніх водних та суходільних шляхів, торгівельних відносин, культурних стосунків.

З цією метою в Інституті археології НАН України створена лабораторія підводних археологічних і батиметричних досліджень, метою якої є вивчення численних об'єктів археології на основі сучасних методів без їх пошкодження відповідно до вимог «Європейської конвенції про охорону археологічної спадщини».

Лабораторія може проводити батиметричні, гідрогеологічні, геофізичні та інші дослідження, у тому числі здійснювати аерофотозйомку археологічних об'єктів та їх графічну реконструкцію. Для цього у лабораторії є все необхідне обладнання та висококваліфіковані фахівці.

У співпраці з екологами професіоналами-екологами лабораторія здатна здійснювати масштабні гідроекологічні експертизи (аналіз забруднення, засмічення, виснаження річкових артерій та морських акваторій).

Зазначимо, що внаслідок значних кліматичних, геологічних та, на жаль, часто екологічних змін, значна частина археологічних пам'яток, які розташовані на узбережжі Середземного та Чорного морів, річкових лиманів та гирлах річок, опинилася під водою.

Лабораторія займається відкриттям та дослідженням археологічних об'єктів, у тому числі поселень та городищ, встановленням їх меж, планувальної структури, типу забудови, часу їх існування. Такі дослідження допоможуть відтворити стародавню берегову смугу Середземного та Чорного морів, час виникнення лиманів та природні зміни, які відбувалися на різних етапах історичного розвитку на території Європи.

Лабораторія польовою сезоні 2015 р. проводила батиметричні дослідження в акваторії Дніпро-Бузького лиману, який з'єднується з Чорним морем, внаслідок яких була відкрита нова пам'ятка – поселення, яке існувало в часи античності та середньовіччя та має досить значні розміри, й знаходиться на глибинах до -2 м від сучасного рівня лиману. Подібні дослідження можуть бути проведені в районах водних акваторій біля морського побережжя, річок та лиманів.

Одним із цікавих напрямків є вивчення стародавніх водних транспортних засобів та водних шляхів з використанням методів експериментальної археології. Він розробляється в рамках проекту по декількох напрямках: дослідження та натурне відтворення старовинних

спеціалізованих інструментів, які використовувались під час будівництва човнів-однодеревок та більш складних – із нарощеними бортами. Проводиться вивчення археологічних прототипів, які могли використовуватися з цією метою, виготовлено серію реплік, необхідних деревообробних інструментів, проведено їх апробацію на практиці. Цікаво, що набір деревообробних інструментів, який мав повну тотожність із археологічними прототипами за своєю формою, але був виготовлений не у відповідності до технологічних ковальських схем, які відзначені в археологічних прототипах, після першої ж апробації повністю вийшов із ладу. Навпаки, наступні репліки інструментів, які не тільки морфологічно наслідували артефакти, але і відповідали їх внутрішній будові виявились досить ефективними під час деревообробних операцій. В результаті проведених експериментальних досліджень отримано велику кількість матеріалу для вивчення специфіки трасологічних ознак на дереві під час його обробки різними видами інструментів.

На основі вивчення відомих на сьогодні археологічних знахідок стародавніх човнів відібрано декілька найбільш архаїчних та простих форм і проведено виготовлення їх натурних моделей. В процесі виготовлення велись спостереження за особливостями обробки деревини різними видами інструментів, слідами, які вони залишають на дереві.

Виготовлені репліки стародавніх водних транспортних засобів були апробовані на воді в декількох плаваннях по річках Прип'ятського Полісся. Проведено спостереження за особливостями розвитку процесів руйнування та збереження деревини в різних умовах: піж час зберігання на суші та під час переходу на воді; зроблені виміри швидкості пересування по воді в різних умовах; проведено спостереження за плавними якостями човнів в різних умовах.

На підставі отриманих результатів можна зробити важливі висновки про специфіку розвитку суднобудування Київської Русі та його зв'язки із балтійськими та чорноморськими традиціями зведення кораблів⁴⁵.

⁴⁵ Науковий звіт інституту археології Академії Наук України за проведеними археологічними та батиметричними дослідженнями. // <http://underwaterarcheology.com.ua/>.

Michał Sahajdak

HISTORIOGRAFIA RUSI KIJOWSKIEJ: CZAS NA ZMIANY

Михайло Сагайдак

ІСТОРІОГРАФІЯ КИЇВСЬКОЇ РУСІ: ЧАС ПЕРЕМІН

Торкаючись теми руху України в європейському напрямку, ми опиняємося перед необхідністю розв'язання цілої низки актуальних питань гуманітарної проблематики. Серед проблем історичної тематики увагу дослідників давно привертає складна й одночасно яскрава історія Київської Русі. З даного питання написана величезна бібліотека наукових монографій, вибудовано безліч історичних концепцій, виникло кілька наукових шкіл. Прикро, але й по сьогодні багато із старих концепцій, частина з яких має виражений догматичний характер, продовжує функціонувати в інформаційному полі української науки та освіти, що показує як нелегко позбутися інтелектуальних побудов сторічної давнини.

За останні десятиліття у вивченні Київської Русі зроблено помітні зрушення: до наукового обороту вітчизняної історіографії включено ідеї дослідників, що змушені були опинитися за межами України⁴⁶. Зростає база даних за рахунок нових археологічних досліджень⁴⁷ одночасно по нових напрямках проведено дослідження писемних першоджерел⁴⁸. Загалом в науках про минуле України складається нова ситуація, коли основна частина концепцій, що іще недавно вважалися «засадничими», раптом втрачає будь-який сенс та швидко починає перетворюватися у беззмістовну абстракцію, натомість, старі ідеологи нерідко змінюються новими. В такій атмосфері новим науковим концепціям не просто прокласти собі дорогу.

Термін «Київська Русь» має штучне, книжне походження, причому своїм виникненням він завдячує більшою мірою українській

⁴⁶ Омелян Прицак, *Походження Русі*. – Київ, 1997. т. 1-3. – 237 с.; Norman Golb, Omeljan Pritsak, *Khazarian Hebrew Documents of the Tenth Century*, Ithaca and London, 1982. – s. 166.

⁴⁷ Давня історія України. Слов'яно-Руська доба. – т. 3. – Київ, 2000. – с. 695.

⁴⁸ Татьяна Вилкул, «Людые и князь в конструкциях летописцев XI-XIII вв. – Київ, 2007. – с. 387

історіографії, яка, народившись у другій половині XIX ст., надалі почала розвиватися у інтелектуальному протиборстві з історіографією російською. Він демонструє впертість, з якою українці завжди відстоювали та намагалися впорядкувати свою історичну географію. Для наповнення наукової дефініції, що з'ясовує поняття середньовічної держави, була використана назва історичного міста аби, у такий спосіб, підкреслити важливість міської одиниці для розвитку суспільства та формування державної структури. У вказаному контексті місто Київ – як економічний, культурний і політичний феномен виглядає структурно формуючим, сутнісним компонентом, власне своєрідним інструментом переходу середньовічної спільноти до історично нового стану. А оскільки у західноєвропейській історіографії, практично з античних часів, існувала поляризація Європи, з одного боку, за географічним, з другого, за міським принципом (Рим – Візантій, Рим – варвари, Італія – Північна Європа тощо), то й українські інтелектуальні сили завжди намагалися ввести розрізнення в системі того конгломерату етнічних та політичних спільнот, які виступали під терміном – Давня Русь. Отже, існує нагальна потреба поговорити про давньоруське місто, з одного боку як проблему наукову, з другого, як актуальну для сучасної України у європейському напрямку. Прийшов час позбутися націоналістично – шовіністичних фантазій, що далі намагаються продовжити своє існування в уявленнях про «відновлення споконвічного руського світу», або ж руху « по особливому історичному шляху».

Виникнення урбаністичної цивілізації на Східній Європі, подібно до інших територій континенту, було складним і довготривалим процесом, що остаточно не завершився і по сьогоднішній день. Вибір нової політичної структури, як і вибір мови, культури, релігії був наповнений і випадковостями, і розривами, і зміною орієнтацій. Людський соціум, як найскладніша форма організації життя на Землі, потребує розумної спільної потреби і спільної дії заради збереження певного загального порядку. Ізоляція людей породжувала психологічно ворожу взаємодію, і як наслідок — соціально, культурно і політично неефективні дії⁴⁹.

⁴⁹ Олена Донченко, Юрій Романенко, Архетипи соціального життя і політика. – Київ, 2001. – с. 334.

На цьому фоні вимальовується велике історичне значення міста, народження і розвиток якого зіграло одну із ключових ролей у розвитку всіх без винятку світових цивілізацій. З моменту свого виникнення місто відгравало роль інтегруючого, культурного, інтелектуального, економічного центру, було носієм та інтегратором найбільш сутнісних проблем організації життєдіяльності суспільства на багатьох історичних етапах його розвитку. Поява міст сигналізувала, що з'явився новий важливий механізм трансформації та організації систем відносин в процесі переходу суспільства на новий історичний рівень – до вищого рівня розвитку – цивілізації. В процесі історичного розвитку цивілізації урбанізаційна складова завжди виконувала важливу організаційну та інтеграційну функції. Вчені намагалися в минулому і намагаються сьогодні «вивести» формулу кожного конкретного історичного міста, що, на їх переконання, може претендувати на роль своєрідного узагальненого «портрета» своєї доби.

Місцезнаходження визначало майбутню долю міста. На першу позицію можна поставити наявну кількість торгових шляхів, тобто комунікацій, зручних як для зовнішніх, так і внутрішніх взаємозв'язків. Надзвичайно суттєву роль відігравали геологічні та географічні умови. Ландшафти нерідко служили основою господарчої діяльності городян. Не останню роль відігравав клімат, що забезпечував комфортне проживання. Перспектива розвитку міста часто залежала від наявності тісних зв'язків з близькою та далекою округами: найближча округа щоденно насичувала місто їжею та людськими ресурсами; далека округа забезпечувала оборондатність на крайніх підступах, слугувала базою для оподаткування та створювала передумови для управління та адміністрування більш віддалених територій. Більшість із перерахованих особливостей виникнення та перспективного розвитку міст стали відомими та усвідомленими людством іще з часів античності.

Говорячи про феномен міста, однією із перших рис називають формотворче прагнення цілісності – властивість об'єднувати в одне ціле різнохарактерні, а подеколи й протилежні елементи. Цілісність забезпечувала довговічність міста та одночасно свідчила про перебування всіх діючих сил у рівновазі. Недарма найбільш ємким залишається філо-

софське «прочитання» міста Аристотелем⁵⁰, яке звучить так: «Місто – місце, де люди живуть колективно із однією благородною метою».

II. Становлення історіографії про давньоруське місто. Нашому сучасникові історіографія, що розповідає про місто Київської Русі, може служити наочною ілюстрацією того, яким не простим є шлях до істини. Праця історика полягає у, так би мовити, робленні висновків. Як твердить Пол Коннертон⁵¹, «ті частинки свідчення, які постали з попередньої інформації в жодному разі не мусить мати перевагу над тим, що обробляє дослідник. Претензія попереднього твердження на істинність в очах історика матиме такий самий статус істинності, що й будь – яке інше свідчення. Далекі від того, щоб покладатися на судження та авторитет когось іншого, до чийх тверджень треба було б прислухатися, історики є авторитетом для самих себе; їхня думка є автономною, незалежною від тих свідчень минулого». У практиці пострадянської історіографії все відбувається по іншому. Наприклад, сучасна російська історіографія, намагаючись утримувати домінуюче положення з посеред інших близьких їй (перш за все, білоруської та української історіографій), всіляко намагається стверджувати ієрархію, котра формувалась протягом кількох століть. Процес нагадує скоріше процедуру канонізації релігійних та державних діячів, притаманну монархічним та тоталітарним режимам. Коли у передмові ми читаємо, що та чи інша персона з кола російських історіографів, може бути поставлена в один ряд з автором Біблії, з Аристотелем чи Конфуцієм тощо, починаєш розуміти, що текст стосується зовсім не оцінки творчості дослідника, мова йде не про об'єктивність наукових висновків попередника скоріше це схоже на оду державницькій ідеології придворного історіографа⁵². Бо якщо зупинитися на постаті Ніколая Карамзіна, як кажуть, без «рожевих окулярів», тобто спробувати зняти мереживо культурницьких забобонів, з'ясується, що цей іменитий історіограф висловлювався виключно в дусі свого часу і соціального положення, був одним із ідеологів царської монархії другої

⁵⁰ Аристотель, Политика, Труды Санкт-Петербургского философского общества. – 1911. – с. 66.

⁵¹ Пол Коннертон. Як суспільства пам'ятають. – Київ, 2013. – с. 31

⁵² Николай Михайлович Карамзин, История государства Российского. – Москва, 1989. – с. 5-8

половини XVIII ст. Як ключова постать в імперській історіографії історик розумів, що поняття про божественне походження князівської влади вже явно не достатньо для реалізації політичних проєктів, він намагався переосмислити вчення про монархію і демократію, беручи до уваги ідеї античних авторів та трансформувавши їх на російський ґрунт. Коли історик не бачить в російському історичному бутті інших джерел влади, окрім князівського стану, він оголошує монархію, як єдино можливу форму правління. Істориків цього напрямку називають прихильниками «освідченого монархізму», але здається більш об'єктивним було б віднести їх до когорти вчених, так званого, панівного інтелектуалізму, які кінцевим продуктом своїх інтелектуальних вправ бачили інтеграцію знання і влади, увічнення відносин панування і підпорядкування. Згідно з таким лозунгом Ніколай Карамзін висловлювався про походження східнослов'янських міст: «... славяне грабя Имперію, где царствовала роскошь, узнавали нове удовольствия и потребности, которые, ограничив их независимость, укрепили между ими связь гражданскую. Они почувствовали более нужды друг в друге, сблизились жилищами и завели селения, другие в чужих землях грады великолепные и веси цветущие, разлюбили мрачные леса свои...»⁵³.

Не меншого пієтету в російській історіографії здобув іще один історик XVIII ст. – Василій Татіщев, працю якого наприкінці XX ст., лідер радянської археології, академік Борис Рыбаков вважав «одночасно останнім літописним зводом і першим серйозним дослідницьким трудом»⁵⁴. В сучасній українській історіографії не так давно з'явилася книга у якій автор робить спробу заглянути за лаштунки домінуючих історіософських ідей та концепцій, які циркулювали в Росії у XVIII ст. І тоді з'ясовувалося, якщо приймати за чисту монету твердження вищезгаданих авторитетних попередників, можна й самому втратити незалежність та науковий авторитет. «Історія» В. Татіщева демонструє сьгоднішньому історикові, багато з того, що ми спостерігаємо, коли написання історії замовляє влада. Тоді історіографами стають аматори, котрі сприймають завдання

⁵³ Николай Михайлович Карамзин, История государства Российского. – Москва, 1989. – с.71

⁵⁴ Рыбаков Б. А. Киевская Русь и древнерусские княжества XII-XIII вв. – Москва, 1982. – с. 8.

історії як завдання поточного моменту. Спочатку вони намагаються накопичити факти, не розрізняючи, що таке першоджерело, а що його обробка та аналіз. Поступово у такого автора з'являється відчуття, що його затрачені зусилля відроджують історію з небуття. З'являється потреба відчувати себе «деміургом, творцем і господарем створеного власного уявлення світу переконаність, що свідчення історичного джерела необхідно доповнювати власними « історіями». Даний вид спокуси, зазначає автор книги, такий же давній як і сама критична наука⁵⁵.

У добу правління імператора Николая I, методика порівняльного аналізу, особливо західноєвропейські просвітницькі ідеї єдності історичного прогресу, що ввійшли в екатерининську історико-філософську концепцію «освідченого абсолютизму», починає зазнавати краху. Реакцією на вплив Великої французької революції на умі російських інтелектуалів стало те, що основними «началами» історії були проголошені: православ'я, самодержавство і народність. Багато істориків підтримали цей курс, по суті перетворившись у його добровільних ідеологів. Вони писали, що походження інститутів влади, верств, міст в Росії було іншим, ніж у Західній Європі, де існував феодалізм. Розпочався пошук особливостей національного історичного розвитку. У нових «теоріях» давньоруська спільнота, інтерпретувалась як вільна община, що сама організовувалась у волость, до якої входили старші і менші міста. Головне місто керувало волостью, правління здійснювалося через народний колективний орган – віче головного міста. Відносини міста з владою (княжою династією) були на самому початку договірними, а більшість владних функцій надавалась самоврядній общині головного міста, князь наймався переважно для виконання військової та судової функцій.

Відмінною виглядала позиція, яку займав Василь Ключевський, оскільки за його міркуваннями, для виникнення міст на Русі основну опору готувала раціоналізація економічних чинників в процесі колонізаційних рухів слов'янських племен у південному та східному напрямках. Ключевський вважав, що у перші віки вітчизняної історії, коли маси слов'янського населення в результаті довготривалих переміщень раціоналізували свої суспільні та майнові відносини, вони

⁵⁵ Алексей Толочко, «История Российская» Василя Татищева: источники и известия. – Киев, 2005. – с. 518

зосередилися в чорноземній області середнього Дніпра – найголовнішої ріки Південної Русі. Далі вони почали активно спрямовувати руську торгівлю до чорноморських, азовських та каспійських ринків, на яких збували мед, віск, пушнину – продукти лісу і в найменшій кількості хліб. Це зробило зовнішню торгівлю домінуючою силою у народному господарстві слов'ян, а відтак міста, як осередки обміну та торгівлі, зайняли домінуюче положення на Русі⁵⁶.

Якщо у дожовтневій історіографії позиція Ключевського сприймалася стримано, оскільки історик в цілому, описуючи урбанізацію Східної Європи, не вдавався до порівнянь її із середньовічною урбанізацією Західної Європи. Зате в надрах післяжовтневої (радянської) історіографії відношення до вказаних поглядів кардинально змінилося, вченого та його послідовників оголосили «адептами» буржуазного способу розвитку Росії, що, на думку опонентів, був не властивий «народному духові» російської історії. «Каменем спотикання» для істориків – марксистів стали погляди Ключевського на основи економічного розвитку Русі, який, як вже згадувалось, першорядну роль надавав лісовим промислам та торгівлі. Опонуючи зазначеній тезі, першопричиною зародження міст оголосили – інтенсивний розвиток сільськогосподарського виробництва, що на думку деяких авторів, у виробництві зернових досягало товарного характеру. Такий рівень розвитку стосувався переважно території Південної Русі, чим і пояснювався той факт, що саме Київ, як центр великого землеробського регіону, став столицею всієї Русі.

Підйом сільськогосподарського виробництва, на думку радянських істориків, мав запустити в дію основний економічний закон марксистсько-ленінської теорії історичного розвитку – еволюційну зміну історичних формацій. Керуючись відомим положенням Ф. Енгельса про міста, як «зосередження племені або союзу племен», згідно теорії про «відповідність виробничих відносин характеру виробничих сил», місто у східних слов'ян брало свій початок вже в общинній основі (V-VI ст.), далі «переростало» в адміністративно-політичний осередок – центр концентрації влади, тобто «град» (VI-VIII ст.). На наступному етапі (IX-X ст.) місто виступало вже центром земельної власності, тобто основним елементом

⁵⁶ Ключевський В.О. Сочинения/ в девяти томах, курс русской истории, часть I. – Москва, 1987. – с. 138.

нової історичної формації – феодалізму. Тепер академік Борис Греков міг оголосити, що в розпорядженні істориків з'явилися факти, які рішуче заперечують твердження В. Ключевського про те, що землеробство на Русі було другорядним видом економіки, тоді як основними продуктами її видобутку були пушнина, мед, віск. Вчений підкреслював, що не можна йти на будь – який компроміс з Ключевським та його послідовниками, оскільки землеробство стало основним заняттям населення східних слов'ян задовго до утворення Київської держави. У Київській Русі воно продовжувало розвиватися, набуваючи нових організаційних форм у зв'язку з переможним наступом феодалізму⁵⁷.

На думку іншого радянського академіка⁵⁸ в процесі формування сільськогосподарського феодального виробництва на Русі у IX-XIII ст. держава почала розглядати себе як верховного власника землі, котра, раніше належала селянам. Одночасно, в надрах княжої династії починає формуватися приватна феодальна власність⁵⁹.

Стосовно іноземних впливів на розвиток політичної та економічної системи Русі, то вони інтерпретувалися як виключно договірні, у такий спосіб заперечуючи вплив будь-якого іноземного елемента, тобто спростовуючи твердження прихильників так званого «норманізму».

Теорія набула неабиякої популярності, оскільки бачила походження давньоруського міста, як міста-держави (за аналогією з містами давньої Греції), одночасно підтримувала ідеї общинного побуту та народності, які здавна відстоювали слов'янофіли. На сьогоднішній день вказана теорія модернізована численними викладачами основ марксизму-ленінізму та політекономії радянських вузів продовжує успішно побутувати в освіті України. Це доволі дивний симбіоз, де вєдино злилися такі різнохарактерні елементи як: «народне життя», «дружина», «земщина», «плем'я», «місто», «народ», «держава». Останніми роками в системі «історії – пропаганди» відроджуються ідеї родоначальників общинної теорії Русі⁶⁰, успішно продовжують працювати наукові школи, сформовані на засадах

⁵⁷ Греков Б. Д., Киевская Русь. – Москва, 1949. – с. 52.

⁵⁸ Черепнин Л. В. Вопросы методологии исторического исследования. – Москва, 1981. – с. 189.

⁵⁹ Толочко П.П. Древнерусский феодальный город, Киев, 1989. – С.162-164.

⁶⁰ Беляев И.Д. Земский собор на Руси, Санкт-Петербург, 2004. – с. 363.

ідей Бориса Грекова, Леоніда Черепніна, Бориса Рибаківа, Василя Довженка, Петра Толочка.

III. Новітня археологія про початок міст. Слід коротко зупинитися на стосунках історичних концепцій до праць археологів, зайнятих проблематикою Давньої Русі. Перебуваючи під ідеологічним диктатом, єдино прийнятним для радянської міської археології методологічним принципом стає емпіричний напрямок. Цей метод, при застосуванні в умовах СРСР, набув однієї прикметної риси – його прихильники намагалися як найменше висловлюватися з приводу теорії походження міст, надаючи перевагу аналітичному вивченню окремих категорій археологічних знахідок. З одного боку, це певною мірою обмежувало науку, зате, з іншого, допомагало протистояти багатьом сумнівним кон'юнктурним концепціям. Так почала формуватися традиція археологічної науки зводити все в основному, до «археологічної пам'ятки», як до об'єкту дослідження, залишаючи за її межами інші, переважно теоретичні аспекти. Одним із прикладів таких деформацій у вивченні Києва, була спроба на початку 80-х років ХХ ст. обґрунтувати 1500-літній вік міста, змалювавши безперервну еволюційну модель зародження міста, починаючи зі стародавнього племінного чи міжплемінного центру, що виник у нагірній частині наприкінці V-VI ст. н.е. Як показала пізніше проведена чітка картографія та оновлена хронологія знахідок другої половини I тис. н.е., виявлених на київській території за останні 200 років, є підстави зробити висновок, що слідів прямого переходу від старожитностей, датованих V-VI ст. н.е. (пражсько-корчакська культура), пов'язаних із правобережним племінним угрупованням слов'ян, до археологічних культур VII-VIII ст. (волинцевська та ін.) немає. Типологічні дослідження знахідок показали, що поселення вказаних культур виникали спорадично як в центрі, так і околицях майбутнього Києва. Пам'ятки, датовані в межах V-VIII ст., не мали жодних міських ознак. Імовірно, це були звичайні (традиційні) ранньослов'янські поселення, мешканці яких займалися звіроловством та підсічним землеробством. З цієї причини вони змушені були пересуватися з місця на місце⁶¹.

Відчутні зміни, а саме, формування міської структури, демонструють археологічні знахідки, що датуються кінцем IX- X ст. Організація плану міста, особливості планування та розташування міських садиб,

⁶¹ Сагайдак, 2001, с. 6-17.

розміщених по береговій лінії Дніпра, та набір знахідок знайдених у їхніх межах, показують, що населення Києва на межі IX-X ст. взялося до динамічного формування простору своєї життєдіяльності: за невеликий проміжок часу (25-40 років) на незайманій прибережній терасі правого берега Дніпра було збудовано місто, площа якого сягала вже 120 гектарів. Поділ, так називалася найдавніша частина Києва, був вкритий мережею вулиць та провулків, що формували міські квартали. Останні заповнювалися садибами прямокутної форми, вужча сторона яких прилягала до вулиці. Площа такої садиби – двору становила 350-400 кв. метрів. У центрі цієї масштабної міської зони знаходилася велика міська площа «Торговище» – місце найбільш активної діяльності жителів та гостей міста.

Стабільний міський розвиток нагірного (Верхнього) Києва розпочався тільки з початком XI ст., коли помітно зростає активність влади, що втілилася у міській структурі нового типу – адміністративного. Ще з більш раннього часу, коли 882 року Києвом силою оволоділи князі із північноєвропейської (скандинавської) династії Рюриковичів, влада обирала місцем своїх резиденцій відособлені підвищення правого берега Дніпра. Відносини між нею та містом іще трималися на збалансованій платформі «спільності перспектив»: місто ділилося з владою прибутком, влада охороняла місто, супроводжувала його торговельні експедиції. Як свідчать археологічні дослідження останніх років, на першу чверть XI ст. припадає період загострення відносин поміж владою та містом (*Sagaidak, Ivakin, 2014 c.237-239*). Зміцнивши власну військову силу – дружину, влада отримала перемогу і всупереч волі городян, місцем будівництва нового адміністративного осередку було обрано територію, яка протягом більше як цілого століття була для населення Подолу сакральною (священною) зоною: тут вони ховали своїх небіжчиків та справляли язичницький культ при священних дібровах. Усе завершилося знесенням язичницьких капищ, курганних насипів, натомість з'явилися нові фортифікації, кам'яний палац князя та двори його адміністрації. Центром стає вже не торгова площа, як це було раніш, а споруда першого християнського храму Києва – Десятинної церкви, присвяченої Божій матері. З цієї пори першість у Києві впевнено посідає місто на Старокиївській горі – політичний, адміністративний та християнський

центр, оволодівши яким означало оволодіти всім Києвом та і всією Руссю⁶².

Ми вже згадували, що деякі дослідники міст, підсумовуючи результати розкопок, вдавалися до відвертої модернізації середньовічних суспільно-політичних відносин. Нерідко факти (яких іноді зовсім не було) підганялися під наперед задані концепції, у такий спосіб розмірковування опинялися у замкненому колі: вимоги теорії апіорі розглядаються як факт, після чого стверджується, що теорія підтверджується фактами. Серед численних прикладів примітивного економічного детермінізму наведу такий висновок, що ви його знайдете в багатотомному виданні з археології: «Давньоруським містом слід вважати постійний населений пункт, в котрому з великої сільськогосподарської округи – волості концентрувалася, перероблялася й перерозподілялася більша частина виробленого там додаткового продукту⁶³. По – перше, жодне із нині існуючих джерел домонгольської доби подібних операцій не підтверджує. По-друге, таке розуміння «додаткового продукту» як тотожного «додатковому капіталу» аж надто модернізоване для середньовічної Русі, коли іще не існувало такого рівня об'єднання капіталів. У середні віки особи об'єднувалися, переважно, на основі родинних стосунків та нерозділеного майна, отже, «концентрувати» те, чого не існувало, це всього лише фікція.

Археологічно підтверджено, що багато давньоруських поселень виникали як результат цивілізаційного розвитку: спочатку як торговельні проекти, тобто розміщуючись переважно у важливих, з точки зору комунікації пунктах, де, іще майже не існувало розвиненої агрокультури. Тільки згодом міста створювали її навколо себе. Артефакти, виявлені на перших горизонтах таких центрів, доводять, що основною діяльністю населення була міжнародна торгівля та обмін, каталізатором якої виступав, в тому числі, і скандинавський елемент. Нагадаємо, що в добу СРСР частина «генералітету» радянських археологів доводили повну відсутність скандинавів на території Східної Європи⁶⁴.

⁶² Сагайдак М. А., Містобудування, Історія українського мистецтва. – т.2. – Київ, 2010. – с.398

⁶³ Куза А. В. Древнерусские города. Археология СССР. – Москва, 1985. – с. 39-40.

⁶⁴ Клейн Л.С. Спор о варягах. – С-Петербург, 2009. – с. 34-40..

Якщо позбавитися вищезгаданих застарілих тверджень, а особливо звернути увагу на зміст тогочасних писемних пам'яток, то доведеться констатувати, що давньоруський літописець не фантазував, ведучи мову про заснування у Києві княжої династії Рюриковичів. Отже, цілий історичний період впродовж VIII-XI століть був для Європейського континенту, з одного боку, добою середньовічної урбанізації – людність опанувала нові місцевості на Півночі, з другого, так званою «добою вікінгів» (континентальні європейці їх іще називали Норманами – людьми Півночі). Про реальних учасників цих подій та їхню діяльність доволі повно нас інформують писемні джерела, а археологи (і на Заході й на Сході Європи) констатують очевидний факт: матеріальна культура Європи цього часу носить на собі сліди потужного впливу скандинавських культур. Мова йде про використання у своєму широкому вжитку предметів, які були безпосередньо виготовлені на території Скандинавії, або, так званих, «гібридів» – предметів виготовлених на місці, але які по формі і декору нагадують скандинавські. Каталог скандинавських старожитностей, де зібрано численні побутові предмети, зброя, спорядження коня, прикраси, оздоблення одягу, атрибути культу тощо, огляд якого доводить, що більшість городян Київської Русі, а також і жителі сіл у IX –XI століттях були палкими прихильниками «норманської» моди⁶⁵.

Бібліографія:

1. Омелян Пріцак, Походження Русі. – Київ, т. 1-3. – с. 2376
2. Norman Golb. Omeljan Pritsak, Khazarian Hebrew Documents of the Tenth Century, Ithaca and London, 1982. – s. 166.
3. Давня історія України. Слов'яно-Руська доба. – т. 3. – Київ, 2000. – с. 695.
4. Татьяна Вилкул, «Людьє и князь в конструкияч летописцев XI-XIII вв. – Київ, 2007. – с. 387.
5. Олена Донченко, Юрій Романенко, Архетипи соціального життя і політика. – Київ, 2001. – с. 334.
6. Аристотель, Политика, Труды Санкт-Петербургского философского общества. – 1911. – с. 66.
7. Пол Коннертон. Як суспільства пам'ятають. – Київ, 2013. – с. 181.

⁶⁵ Федор Андрощук, Владимир Зоценко, Скандинавские древности Южной Руси. – Париж, 2012. – с.32-36

7. Николай Михайлович Карамзин, История государства Российского. – Москва, 1989. – с. 637.
8. Рыбаков Б. А. Киевская Русь и древнерусские княжества XII-XIII вв. – Москва, 1982. – с. 589.
9. Алексей Толочко, «История Российская» Василия Татищева: источники и известия. – Киев, 2005. – с. 543.
10. Ключевский В.О. Сочинения/ в девяти томах, курс русской истории, часть I. – Москва, 1987. – с. 422.
11. Греков Б. Д., Киевская Русь. – Москва, 1949. – с. 509.
12. Черепнин Л. В. Вопросы методологии исторического исследования. – Москва, 1981. – с. 278.
13. Беляев И.Д. Земский собор на Руси, Санкт-Петербург, 2004. – с. 363.
14. Толочко П.П. Древнерусский феодальный город, Киев, 1989, с. 254.
14. Сагайдак М.А. Актуальні питання зародження та формування раннього Києва. Магістеріум, археологічні студії. – Київ, 2001, с. 131.
15. Mykhailo Sagaidak, Vsevolod Ivakin, Z problematyki stref sakralnych Podolu Kijowskiego, Funeralia Lednickie, spotkanie 16, Poznaniu. – 2014. – s.487.
16. Сагайдак М. А., Містобудування, Історія українського мистецтва. – т.2. – Київ, 2010. – с. 402.
17. Куза А. В. Древнерусские города. Археология СССР. – Москва, 1985. – с. 425.
18. Клейн Л.С. Спор о варягах. – С-Петербург, 2009. – с. 394.
19. Федор Андрощук, Владимир Зоценко, Скандинавские древности Южной Руси. – Париж, 2012. – с. 367.

CZEŚĆ III.

PRAWNO – POLITYCZNY I EKONOMICZNY WYMIAR EUROPEIZACJI UKRAINY

ЧАСТИНА III.

ЮРИДИЧНИЙ, ПОЛІТИЧНИЙ І ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ УКРАЇНИ

Andrzej Paradowski

PARTNERSTWO WSCHODNIE WOBEC UKRAINY – SUKCES CZY PORAŻKA?

Андрей Парадовски

СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО ЩОДО УКРАЇНИ – УСПІХ ЧИ ПРОВАЛ?

Ukraina to duży 46 mln kraj, który powinien mieć należne sobie miejsce w rodzinie krajów europejskich. Jest to jedyny kraj w Europie, gdzie ludzie ginęli na Majdanie w imię idei europejskiej i pod jej flagą. Jednym z podstawowych elementów przybliżania Ukrainy do Unii Europejskiej (UE) miał być program Partnerstwa Wschodniego (PW). Przeworsowany przez Polskę i Szwecję na szczycie UE w 2008 roku w Pradze. Jednak dzisiaj, kiedy na Ukrainie toczy się wojna z Federacją Rosyjską (FR), Europę zalewa fala imigrantów, a Państwo Islamskie szerzy terror w świecie – czy jest ktoś, kto na poważnie chce o tych ofiarach pamiętać i jeszcze zajmować się Ukrainą!?

Po rozpadzie Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR) w 1991 roku Ukraina ogłosiła niezależność (Brzeziński, 18.10.1992). Wspomnieć trzeba, że pod wpływem FR i państw zachodnich Ukraina wycofała się z posiadania na swoim terytorium broni atomowej. FR

konsekwentnie starała się osłabić rolę Ukrainy na arenie międzynarodowej. Europa zaś, w imię dobrych stosunków z FR, nie dążyła do współpracy z Ukrainą wiedząc, że państwo to ma problemy gospodarcze, korupcyjne i administracyjne, traktując jednocześnie ją jako kraj bliższy FR. Ukraina zdana zatem była na współpracę z FR. Pierwszym prezydentem Ukrainy był Oleksand Krawczuk. Drugim prezydentem – Leonid Kuczma, który zdołał zebrać wokół siebie grupę reformatorów i doprowadzić ich do władzy. Otoczenie Krawczuka stosunkowo łatwo oddało swoje posady. Kuczma i jego zwolennicy wykazali dużą wprawę przy poskramianiu lewicowej większości w Radzie Najwyższej i w maju 1995 roku osiągnęli uchwalenie «Małej Konstytucji», a 28 czerwca 1996 roku – przyjęcie nowej Konstytucji Ukrainy (Hrycak, 2000, s. 331). Starał się on lawirować między FR a Europą – w 1998 roku ogłosił «Strategię Integracji Europejskiej». Był to pierwszy dokument, który jednoznacznie podkreślał dążenia Ukrainy do UE. W odpowiedzi w 1999 roku ukazała się «Strategia Rady Europejskiej», w sprawie Ukrainy, w której UE oczekuje od Ukrainy niezbędnych reform w gospodarce i administracji. Jednak pragmatyczny Leonid Kuczma szybko zorientował się, że FR nie oczekuje od niego żadnych reform, tylko bezwzględne posłuszeństwo. Pod koniec drugiej kadencji prezydentury Kuczmy, Ukraina bardziej zbliżyła się w stronę FR niż Europy.

Nowy rozdział europejski zaczął się po Pomarańczowej Rewolucji (PR) i objęciu władzy przez Wiktora Juszczenkę, który jednoznacznie zadeklarował chęć przystąpienia Ukrainy do struktur europejskich. Jednak Rosjanie umiejętnie prowadząc swoją politykę zagraniczną, uzależniając Europę od swoich surowców energetycznych, blokowali te proeuropejskie zapędy Ukrainy na arenie międzynarodowej. Dla UE, nawet po PR, Ukraina nie stała się równoprawnym partnerem w Europie. Obóz rządzący był skłócony i niespójny. Co prawda w 2005 roku UE przedstawiła plan działań wobec Ukrainy, ale nie zawierał on żadnych konkretnych deklaracji. UE wprowadziła też Europejską Politykę Sąsiedztwa (EPS) (*Partnerstwo Wschodnie sparaliżowane...*(21.05.2015)), która zakładała wspieranie reform na Wschodzie. Integralną jej częścią był projekt PW, wprowadzony pod naciskiem Polaków i Szwedów. Obejmowało ono 6 krajów: Ukrainę, Białoruś, Mołdawię, Gruzję, Armenię i Azerbejdżan. Główne cele PW to:

- doprowadzenie do politycznego stowarzyszenia tych krajów z UE;

- utworzenie stref wolnego handlu;
- liberalizacja unijnej polityki handlowej;
- liberalizacja polityki wizowej;
- utworzenie struktur współpracy wielostronnej.

Dla krajów starej UE polityka ta nigdy nie była priorytetem. Na Zachodzie nigdy nie mówiono o tym głośno, jednak doskonale zdawano sobie sprawę z tego, że taka polityka uderza w interesy FR. Był to czas prezydentury Dmitrija Miedwediewa, z którym Europa naiwnie wiązała nadzieje na europeizację Rosji. Politycy FR wiedzieli, że jest to próba wykorzystania tej struktury do osłabienia jej wpływów w obszarze postsowieckim.

Głównym problemem PW od początku były różnice zdań między Warszawą a Berlinem i Paryżem. Polacy gorąco popierali zbliżenie Ukrainy z UE. Dla nas było to spełnienie marzeń Piłsudskiego, Giedroycia o otwartej, geopolitycznej przebudowie Europy Wschodniej. W Polsce inicjatywa ta uważana była za jeden z większych sukcesów polskiej polityki zagranicznej i to prawie przez wszystkie opcje polityczne. Chcąc otworzyć Ukrainie drzwi do UE, Polska w 2003 roku wprowadziła bezpłatne wize dla mieszkańców tego kraju.

I tutaj pozwolę sobie na prywatną refleksję. Podczas mojej pracy w Konsulacie RP w Łucku, w 2003 roku organizowałem razem z Andrzejem Przewoźnikiem obchody 60 – tej rocznicy mordów wołyńskich oraz wizytę prezydentów Kuczmy i Kwaśniewskiego na Wołyniu. Na kanwie tych wydarzeń zaproponowałem, utworzenie klubów europejskich. Inicjatywa ta przerosła moje oczekiwania. Dostarczyliśmy dwa samochody ciężarowe wypełnione materiałami z Przedstawicielstwa UE w Warszawie. W tę inicjatywę włączyły się również władze miasta Łucka i obwodu wołyńskiego. Jak grzyby po deszczu powstawały fakultety języka polskiego na Uniwersytecie, w celu wymiany wzajemnych doświadczeń, organizowano wymiany młodzieży, a także nawiązywano współpracę z polskimi miastami. Dla Niemców i Francuzów idea ta miała rozszerzać prawa i zwyczaje, jednak moim zdaniem z góry zakładali, że kraje PW nigdy nie staną się członkami UE. Myślę, że wśród wielu krajów UE istnieje przekonanie, że kraje PW są historycznie i kulturowo związane z FR. My w Polsce uważaliśmy i uważamy, że bez obietnicy wstąpienia do UE na Ukrainie trudno będzie przeprowadzić zdecydowane reformy i program oszczędnościowy. Do dnia dzisiejszego dyplomatom unijnym trudno jest stwierdzić, jakie są prawdziwe cele PW.

Po okresie straconych rządów Wiktora Juszczenki, do władzy na Ukrainie dochodzi Partia Regionów Wiktora Janukowycza – jawnie popierana przez Rosję. W czasie swoich rządów Janukowycz i jego ludzie bardzo chętnie korzystali ze środków UE, powiększając stan swych rachunków bankowych, nie wprowadzając żadnych reform. W kraju kwitły korupcja, nepotyzm i postępowało uzależnienie od Rosji, przy milczącej akceptacji UE (Borkowski i inni, 2005).

W listopadzie 2013 roku, zaledwie kilka dni przed szczytem w Wilnie, prezydent Wiktor Janukowycz ogłosił, że jego rząd odroczył prace nad układem stowarzyszeniowym z UE (Bonikowska, Szczygielski, 2014). Opinia publiczna na Ukrainie zareagowała gwałtownie. Demonstracje uliczne i liczne ofiary na Majdanie w Kijowie, wpędziły kraj w głęboki kryzys polityczny, który doprowadził do upadku reżimu Wiktora Janukowycza. On sam uciekł z kraju do Rosji. Na Ukrainie tworzono nowy rząd, a Rosja, przy bardzo biernej pozycji UE, natychmiast wykorzystwała niestabilną sytuację – zajęła Krym i rozpętała wojnę na wschodzie Ukrainy, destabilizując sytuację polityczną w tej części Europy. Nowym prezydentem na Ukrainie został Petro Poroszenko. Natomiast UE pod wpływem nacisków opinii publicznej zobligowała się do przekazania Ukrainie pomocy finansowej w wysokości 11 mld euro, co jest kroplą w morzu potrzeb, a także wprowadziła iluzoryczne, mało dotkliwe, sankcje dla niektórych firm i osób z FR. W końcu, dnia 21 marca 2014 roku Ukraina i UE podpisały postanowienie polityczne układu stowarzyszeniowego. Wciąż jednak brak konkretów. UE stale unika konfrontacji z FR, wymyślając rozmowy Mińsk I czy Mińsk II, które nie przynoszą żadnych rozwiązań, a jedynie pogłębiają chaos i niepewność na Ukrainie.

Reasumując, PW to dyktatura w Azerbejdżanie, Armenii i na Białorusi, w Gruzji i na Ukrainie – wojna, a w Mołdawii dążenia prorosyjskie. Politycy UE głośno i wyraźnie mówią, że program ten to porażka, do której przyczynili się polscy politycy. Europie przyniósł same problemy oraz dalsze rozszerzenie wpływów FR na obszarze postsowieckim. Wręcz mówi się tu, że PW to instrument nieefektywny i niezdolny do wpływania na sytuację naszych sąsiadów.

Z punktu widzenia polskich i ukraińskich interesów program ten jest nie do przecenienia, mimo że na Ukrainie okupiony wojną, a w Polsce sankcjami Kremla. Bez niego nie byłoby w Kijowie proeuropejskich nastrojów społecznych i proeuropejskich partii (Rokita J.M., 2015). Paradoksalnie, to Majdan, zajęcie

Krymu i wojna na wschodzie Ukrainy, obudziły w ludności Ukrainy polityczną świadomość odrębności wobec Rosji i chęć tworzenia nowego, prawdziwego narodu ukraińskiego. Uważam, że wojna na Ukrainie pozwoliła na chociaż częściowe wyzwolenie się elitom Zachodu z iluzji demokratycznych poczynań FR, pytanie czy i jak długo to będzie trwało? Dla Polski jest to również sygnał o promowaniu w Europie odbudowy i wzmocnienia struktur NATO oraz chęci przesunięcia ich na Wschód. Paradoksem na Zachodzie Europy jest to, że państwa zachodnie odmówią innym, a Rosji zawsze pomogą. I tutaj dodam, że nie bez przyczyny nie ma Polaków w formule normandzkiej, jesteśmy bowiem postrzegani przez pryzmat fiaszka polityki wschodniej. A to Ukraińcy i my ponieśliśmy największe straty. W obecnej sytuacji, po atakach terrorystycznych we Francji, interwencji FR w Syrii, Rosjanie na nowo stają się bardzo ważnym graczem na arenie międzynarodowej. Już od kilku tygodni obserwujemy wzrost zaangażowania Rosji w Syrii, głównym jest celem jest próba wyjścia z izolacji międzynarodowej i udowodnienie światu, że rozwiązanie problemu islamskiego bez jej udziału nie jest możliwe. Władimir Putin chce nadto udowodnić, że polityka kolorowych rewolucji, która uderzyła w rosyjskie interesy w Gruzji, Serbii i na Ukrainie zostanie zatrzymana w Syrii. Rosja ma ambicje by stać się jednym z najważniejszych graczy międzynarodowych. Europa i świat już chcą zapomnieć o sankcjach wobec FR. W Europie próżno już szukać rozmów na temat Krymu i wschodniej Ukrainy. Uważam, że polityka rosyjska prowadzi do dalszej destabilizacji i osłabienia UE, co jest szczególnie niebezpieczne dla państw Europy Środkowej, szczególnie dla Polski i Ukrainy. My, Polacy mamy z Ukraińcami wiele niewyjaśnionych, rozbieżnych i bardzo trudnych spraw. Jednak w obliczu wojny ukraińsko-rosyjskiej musimy być szczególnie zaangażowani w sprawy Ukrainy (Łęska, Łęski, 2014). Po zmianie ekipy rządzącej w Polsce przyszedł czas na konkrety, należy przestać mówić o przyjaźni i współpracy, a zacząć działać. Ukraińcy są trudnymi partnerami, ale zawsze będziemy sąsiadami. Nie możemy pozwolić byśmy się stali przedmiotami rozgrywek pomiędzy Berlinem, Paryżem i Moskwą.

Bibliografia:

1. Bonikowska M., Szczygielski M., Partnerstwo Wschodnie – potrzeba redefinicji (PDF), <http://csm.org.pl/pl/komentarze-i-opinie?download=504:partnerstwo-wschodnie> (2014).

2. Borkowski A. i inni, Rok po Pomarańczowej Rewolucji – Ukraina bliżej Europy? (PDF), http://www.batory.org.pl/programy_operacyjne/otwarta_europa/publikacje_1/publikacje_archiwalne (11.2005).
3. Brzeziński Z., Ukraina na szlaku do Europy, «Ukraińskie słowo», 18.10.1992, nr 2633.
4. Hrycak J. (2000), Historia Ukrainy, Lublin, s. 331.
5. Łęska A., Łęski J. (2014), Pokochać Ukrainę, Warszawa.
6. Partnerstwo Wschodnie sparaliżowane strachem przed Rosją, [w:] www.wpolityce.pl, 21.05.2015.
7. Rokita J.M., Polski sukces brukselska porażka, «w Sieci», nr 21/2015.

Paweł Podolski

MIĘDZY WSCHODEM A ZACHODEM: GOSPODARCZE, POLITYCZNE I SPOŁECZNE UWARUNKOWANIA INTEGRACJI UKRAINY Z UNIĄ EUROPEJSKĄ I ROSJĄ

Павел Подольський

МІЖ СХОДОМ І ЗАХОДОМ: ЕКОНОМІЧНІ, ПОЛІТИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ І РОСІЄЮ

1. Ukraina jako państwo – podstawowe dane geopolityczne

Ukraina należy do największych terytorialnie państw w Europie. Jej obszar równy 603 700 km², rozciąga się 1300 km równoleżnikowo i ponad 700 km południkowo⁶⁶. Łączna długość granic lądowych z siedmioma sąsiednimi krajami wynosi ponad 4500 kilometrów. Długość linii granicznej z Federacją Rosyjską (FR) jest prawie dwukrotnie większa od drugiej w kolejności pod względem długości granicy z Mołdawią. Najkrótsza jest linia graniczna o długości 90 kilometrów pomiędzy Ukrainą i Słowacją. Obszar Ukrainy odznacza się dużym potencjałem tranzytowym, bogactwem złóż naturalnych oraz bardzo dobrymi warunkami dla rozwoju rolnictwa.

Przez terytorium Ukrainy przechodzą bowiem szlaki komunikacyjne – wodne, drogowe i kolejowe łączące kraje Europy Zachodniej i Środkowej z obszarami Europy Wschodniej i Azji, przede wszystkim z Chinami i Dalekim Wschodem. Położenie nad Morzem Czarnym pozwala ponadto na komunikację

⁶⁶ Łącznie z obszarem Krymu i miasta Sewastopol.

z rejonem Azji Mniejszej i Kaukazem Południowym. Jak wskazuje Sokołowski (2015a), cztery (III, V, VII i IX) z dziesięciu paneuropejskich korytarzy transportowych łączy Ukrainę z głównymi punktami na kontynencie europejskim i azjatyckim. Szczególne znaczenie wydają się mieć tranzytowe połączenia energetyczne łączące Europę z Rosją, w tym liczne rurociągi przechodzące przez terytorium Ukrainy przeznaczone do transportu gazu i ropy.

Na podstawie danych prezentowanych przez Ukrinform – państwową agencję informacyjną Ukrainy, na terenie tego kraju znajduje się ponad 20 tysięcy złóż, z których znaczenie przemysłowe ma aż 8 172. Ponadto ze 120 rodzajów użytkowych kopaliny odkrytych na terytorium Ukrainy 94 ma istotne zastosowanie w przemyśle (Ukrinform, 30.08.2014). Należy jednak zwrócić uwagę na bardzo duże zróżnicowanie geograficzne w rozmieszczeniu złóż. Zdecydowana większość złóż węgla kamiennego, rud żelaza, manganu, tytanu, uranu, cynobru, aluminium, a także złota występuje na obszarze wschodniej Ukrainy, co w istotny sposób wydaje się warunkować omówiony w dalszej części pracy rozwój ekonomiczny poszczególnych rejonów tego kraju.

Oprócz dużego potencjału tranzytowego i bogactwa złóż naturalnych na terytorium Ukrainy istnieją bardzo dobre warunki dla rozwoju rolnictwa. Szacuje się, że na terytorium tego kraju znajduje się około 40% istniejących na świecie czarnoziemów, będących jednymi z najżyźniejszych gleb (Ukrinform, 30.08.2014).

2. Podstawowe dane ekonomiczne

Pomimo istnienia bardzo korzystnych warunków naturalnych i związanego z nimi potencjału gospodarczego, PKB Ukrainy w okresie od uzyskania niepodległości w 1991 roku do roku 2015 roku zmieniło się w nieznacznym stopniu. W przeważającej części tego okresu kształtował się on nawet poniżej poziomu odnotowanego w 1990 roku. Realny PKB w stosunku do poziomu z 1990 wynosił zaledwie 0,41 w 1999 roku, 0,74 w roku 2008 i 0,69 w 2012 roku (Nigmatulin, 31.03.2014). Porównanie Ukrainy z innymi krajami Europy Środkowo-Wschodniej i Europy Wschodniej za pomocą wartości PKB per capita wyrażonego parytetem siły nabywczej (w dolarach amerykańskich) jeszcze wyraźniej uwidacznia słabość ukraińskiej gospodarki. O ile w 1990 roku na Ukrainie wskaźnik ten przyjmował wyższe wartości niż w Mołdawii, Białorusi, Rumunii i Bułgarii, a był niższy niż na Słowacji (o 31%), w Rosji (o 37%) czy na Węgrzech (o 53%), to w 2012 jedynie

gospodarka Mołdawii była w gorszym stanie (Nigmatulin, 31.03.2014). Przy przyjęciu wartości PKB per capita wyrażonego parytetem siły nabywczej (w dolarach amerykańskich) na Ukrainie na 1, w pozostałych państwach wskaźnik ten kształtował się na poziomie: Białoruś – 2,10, Bułgaria – 2,20, Rumunia – 2,33, Węgry – 3,01, Rosja – 3,45, Czechy – 3,66 (Sokołowski, 2015b).

Niekorzystny stan gospodarki Ukrainy przełożył się bezpośrednio na wskaźniki demograficzne. W latach 1990-2015 nastąpił spadek liczby ludności o ponad 9 mln, uwarunkowany między innymi wzrostem wskaźnika umieralności, operacjonalizowanym jako liczba zgonów na 1000 mieszkańców. W latach 1980-1990 wynosił on 11,5, natomiast po rozpadzie ZSSR wzrósł do 15,5 (w 1995), by w latach 2003-2008 osiągnąć 16,1-16,7. Istotne znaczenie ma przede wszystkim dramatyczny wzrost od 1990 roku umieralności mężczyzn w wieku produkcyjnym, który przekłada się na ogromną różnicę w oczekiwanej długości życia kobiet i mężczyzn, która na Ukrainie wynosi 9,9 lat. Zdaniem Nigmatulina (31.03.2014, s. 11) «Ukraina, Rosja i Białoruś pod względem wskaźnika oczekiwanej długości życia, zwłaszcza mężczyzn, pozostają za krajami rozwiniętymi o tyle samo lat, co za carskiej Rosji, na pocz. XX wieku».

3. Przyczyny bieżącego stanu gospodarki ukraińskiej

Niekorzystny stan gospodarki ukraińskiej jest uwarunkowany przez wiele czynników, wśród których szczególną rolę wydaje się odgrywać surowcowy charakter gospodarki, nadmierna polaryzacja dochodów, niska innowacyjność gospodarki, zbyt niski poziom inwestycji w środki trwałe oraz niekorzystny klimat dla inwestycji zagranicznych związany z korupcją i uwarunkowaniami legislacyjno-administracyjnymi.

3.1. Polaryzacja dochodów i transfer kapitału za granicę

Za jedną z istotnych przyczyn złej kondycji ukraińskiej gospodarki można uznać nadmierną polaryzację dochodów w populacji tego kraju. Nasilanie się zjawiska wzrostu zróżnicowania majątkowego i polaryzacji dochodów w państwach sprzyja spadkowi popytu na rynku i narastaniu bariery popytu, gdyż krańcowa skłonność do oszczędzania osób bogatszych jest wyższa niż osób biedniejszych. Ponadto w efekcie tych zjawisk postępuje rozwarstwianie społeczeństwa na grupę potrzebującą wsparcia kredytowego w celu utrzymania konsumpcji na dotychczasowym poziomie oraz grupy gromadzącej zasoby finansowe naznaczone dużą preferencją płynności

(Szymański, 2009) – nieprzeznaczane na inwestycje w sferę realną, ale w dużej części wywożone za granicę.

Skala legalnego i nielegalnego transferu kapitału poza granice Ukrainy nie jest znana, gdyż wartości przedstawione w różnych źródłach często istotnie różnią się między sobą. Zgodnie z szacunkami Banku Narodowego Ukrainy w latach 2004-2008 granice kraju opuścił kapitał o wartości 22,2 mld dolarów. Według innego źródła przytaczanego przez Sokołowskiego, w latach 2008-2012 z kraju zostało wywiezionych 66,7 mld dolarów, stanowiło to ponad dwie trzecie wielkości kapitału zagranicznego zainwestowanego w tym okresie na Ukrainie (Sokołowski, 2014a). Na podstawie raportu Global Financial Integrity (GFI) wartość nielegalnych przepływów pieniężnych z Ukrainy można szacować na 82 mln dolarów (Nigmatulin, 31.03.2014).

Należy zaznaczyć, że większość realizowanych w ten sposób alokacji kapitału jest dokonywana przez wąską grupę oligarchów, w rękę których skoncentrowany jest kapitał. Stopień oligarchizacji gospodarek można prosto wyrazić za pomocą wskaźnika liczby miliarderów na 100 mld dolarów PKB. Stosując ten wskaźnik, Nigmatulin (31.03.2014) wykazał, iż Ukraina jest krajem o największej koncentracji kapitału, wyprzedzając pod tym względem między innymi: Rosję, Indie, USA czy Chiny. W przypadku Ukrainy na 100 mld dolarów PKB przypada aż 6,2 miliardera, podczas gdy w Rosji jest to 5,4, w Indiach 3,0, w USA 2,7 i 1,8 miliardera w Chinach. Wartości wskaźnika dla innych państw przedstawiono w tabeli 1 poniżej. Osiągnięcie przez Ukrainę średniego poziomu monopolizacji gospodarki, na poziomie 3,0 miliardera na 100 mld dolarów PKB, wymagałoby redukcji ich liczby do 2-3 osób, a więc stanu zbliżonego do liczby miliarderów w Polsce.

Powszechnie stosowaną miarą nierówności w rozkładzie dóbr (w tym także dochodu) jest wskaźnik nierówności społecznej, określany jako wskaźnik Giniego. Im większą wartość przyjmuje ten współczynnik oparty na krzywej Lorenza, tym większe istnieją nierówności w danym kraju. Przy posiadaniu przez wszystkie osoby tego samego dochodu wskaźnik miałby wartość równą 0, natomiast gdyby wszystkie osoby w kraju poza jedną miały zerowy dochód, to wskaźnik przyjąłby wartość 100. W przypadku zastosowania tej miary większe nierówności w rozkładzie dochodu występują w FR – 46 niż na Ukrainie – 45, która zajmuje drugie miejsce, przed Portugalią – 38,5, w zestawieniu obejmującym 19 europejskich państw.

Tabela 1.

Liczba miliarderów (w USD) na 100 mld dolarów PKB

L.p.	Kraj	Miliarderzy (USD)	PKB (mld USD)	Liczba miliarderów (USD) na 100 mld PKB (USD)
1.	Ukraina	11	176,3	6,2
2.	Rosja	110	2029,8	5,4
3.	Szwecja	19	523,8	3,6
4.	Szwajcaria	21	631,2	3,3
5.	Czechy	6	196,4	3,1
6.	Turcja	24	789,3	3,0
7.	Indie	56	1875,2	3,0
8.	Brazylia	65	2254,1	2,9
9.	USA	442	16244,6	2,7
10.	Niemcy	85	3426	2,5
11.	Kazachstan	5	203,5	2,5
12.	Korea Południowa	27	1129,6	2,4
13.	RPA	8	417,8	1,9
14.	Wielka Brytania	47	2471,6	1,9
15.	Chiny	152	8227,4	1,8

Źródło: Sokołowski W. (2014a)

3.2. Poziom inwestycji w środki trwałe

Drugim ważnym czynnikiem związanym z niekorzystną sytuacją gospodarki ukraińskiej jest zbyt niski poziom inwestycji w środki trwałe (Nigmatulin, 31.03.2014), stanowiący efekt wielu lat zaniedbań związanych z prowadzeniem gospodarki zorientowanej na konsumowanie zbyt dużej części wygenerowanych zysków. Krytycznym okresem były lata 1990-1998, kiedy nastąpił gwałtowny spadek inwestycji – do poziomu 0,21 w stosunku do 1990 r. oraz spadek PKB do poziomu 0,40. Oznacza to, że na 1% spadku inwestycji w środki trwałe rocznie PKB obniżał się o 0,61%. W latach 1998-2008, nazywanych okresem odbudowy, miał miejsce wzrost inwestycji do poziomu 0,85 w stosunku do 1990 r. Jednak 1% przyrostu inwestycji w środki trwałe powodował tylko 0,36% wzrostu PKB, co stanowi istotną różnicę w zestawieniu z silnym trendem spadkowym PKB związanym z ograniczeniem inwestycji w latach 1990-1998. Zdaniem Nigmatulina (31.03.2014), na podstawie prognoz opartych na danych z lat 2011-2012, dla zapewnienia średniorocznego wzrostu PKB o 1% konieczny jest wzrost średnioroczny

inwestycji na Ukrainie na poziomie 5%. Świadczy to o katastrofalnym stanie gospodarki, której uzdrowienie wymaga zaangażowania dużych środków na inwestycje w środki trwałe oraz w zmiany nieefektywnego systemu legislacyjno-administracyjnego państwa, w celu efektywnego wykorzystania tych środków.

3.3. Niekorzystny klimat inwestycyjny

Niekorzystny klimat inwestycyjny, mający przełożenie na niski poziom bezpośrednich inwestycji zagranicznych, stanowi kolejną istotną przyczynę złej kondycji gospodarki. W badaniach przeprowadzonych przez Europejskie Stowarzyszenie Biznesu na próbie 155 firm działających na terenie Ukrainy średnia ocena ogólnego klimatu inwestycyjnego tego państwa kształtowała się na poziomie 1,7 punktu na pięciostopniowej skali, gdzie 1 oznaczało najniższą ocenę, a 5 najwyższą (Kozak, 20.07.2013). Nieznacznie wyżej (2,3 punktu) oceniona została przewidywana opłacalność nowych inwestycji realizowanych przez firmy wchodzące na ukraiński rynek.

Wśród najważniejszych czynników wpływających na negatywną ocenę klimatu inwestycyjnego wymienia się przede wszystkim: korupcję, biurokrację, wysoki poziom skomplikowania i niejasności prawa oraz słabą jakość systemu sądownictwa (Magakian i Magakian, 2013; Kozak, 20.07.2013). Ponadto obawy inwestorów może budzić narastające zagrożenie niewypłacalnością Ukrainy. Zgodnie z prognozami agencji Standard & Poor's (2013), ogłoszonymi jeszcze przed wybuchem konfliktu z FR, do 2018 roku prawdopodobieństwo niewypłacalności Ukrainy miało wzrosnąć z 34,8% do 44,25%. Natomiast jeszcze wcześniej agencja Fitch Ratings (2013) zmieniła ocenę pozycji kraju ze stabilnej na negatywną.

3.4. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne (BIZ)

Wysoki poziom ryzyka inwestycji na Ukrainie oraz długi okres zwrotu z inwestycji w przypadku dominujących w gospodarce kraju gałęzi przemysłu prowadzi do kolejnego niekorzystnego zjawiska jakim jest wykorzystywanie BIZ jako kapitału obrotowego. W związku z tym napływający na Ukrainę kapitał zagraniczny zamiast być inwestowany w rozbudowę czy modernizację przedsiębiorstw jest wykorzystany w znacznej mierze na pokrywanie bieżących zobowiązań.

Niekorzystna jest także struktura finansowania BIZ, gdyż 26% udział Cypru jest przede wszystkim uwarunkowany stosowaniem procesów

offshoringu przez elity polityczne i biznesowe Ukrainy (Magakian i Magakian, 2013). W efekcie ponad jedna czwarta BIZ stanowi jedynie przepływy finansowe uwarunkowane optymalizacją podatkową, niemające dużego wpływu na sferę realną gospodarki Ukrainy.

Na uwagę zasługuje bardzo duże zróżnicowanie pomiędzy poszczególnymi regionami Ukrainy pod względem poziomu BIZ. Beneficjentami zdecydowanej większości inwestycji jest Kijów oraz obwody wschodnie i południowe. W przypadku BIZ krajów Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP) przede wszystkim FR w 2011 roku, Kijów i obwód kijowski uzyskał prawie 9 mld dolarów, natomiast trzy następne w kolejności po względem wielkości BIZ obwody Ukrainy Wschodniej otrzymały prawie 5,3 mld dolarów (Magakian i Magakian, 2013). W przypadku obwodów Ukrainy Zachodniej było to łącznie niewiele ponad 800 mln dolarów. Na Ukrainie Zachodniej praktycznie nie występuje, charakterystyczny dla Kijowa *offshoring*, a BIZ pochodzą od inwestorów z Europy Zachodniej, przede wszystkim krajów UE. Wydaje się, że ten wyraźnie zarysowujący się od dłuższego czasu podział w strukturze BIZ może przekładać się na poparcie dla różnych wektorów integracji Ukrainy.

3.5. Surowcowy charakter gospodarki

Globalny kryzys finansowy z lat 2007-2009 bardzo silnie odcisnęła swoje piętno na ukraińskiej gospodarce. W 2009 nastąpił spadek PKB Ukrainy aż o 14,8%, w porównaniu do Rosji – 7,9% czy UE – 4,5%, co stanowiło najgorszy wynik wśród europejskich państw. Zdaniem Nigmatulina (31.03.2014) wielkość spadku świadczy o dużej niestabilności gospodarki w długim okresie. Ponadto o niekorzystnych tendencjach świadczy także fakt, iż po krótkim okresie wzrostu PKB od 2010 roku do połowy 2012, gospodarka ukraińska systematycznie się kurczy. Tendencja ta stała się jeszcze wyraźniejsza od momentu utraty przez rząd w Kijowie kontroli nad obwodami ługańskim i donieckim, których produkcja przemysłowa stanowiła 15% krajowego PKB i 20% eksportu.

Wydaje się, że wyraźnie widoczne jeszcze przed wybuchem konfliktu z FR problemy ukraińskiej gospodarki są związane z jej surowcowym w znacznej mierze charakterem. Wskazuje się, iż przemysł wydobywczo-przetwórczy odpowiada za wytwarzanie 70% PKB Ukrainy (Nigmatulin, 31.03.2014), co czyni gospodarkę tego kraju bardzo zależną od popytu na

światowych rynkach surowców oraz ruchu światowych cen. Silna koncentracja tych kluczowych dla wytwarzania PKB gałęzi przemysłu we wschodnich obwodach w połączeniu z brakiem podejmowania kompleksowych działań wspierających rozwój gospodarczy Ukrainy Centralnej, a przede wszystkim Ukrainy Zachodniej, doprowadziła do powstania silnego zróżnicowania ekonomicznego tych regionów, które zostało dodatkowo wzmocnione ze względu na strukturę geograficzną BIZ.

4. Ukraina Zachodnia, Centralna i Wschodnia – sytuacja gospodarcza, polityczna i społeczna regionów

W literaturze często spotyka się podział Ukrainy na trzy regiony: Ukrainę Zachodnią, Ukrainę Centralną i Ukrainę Wschodnią, zróżnicowane pod względem gospodarczym, demograficznym i językowo-kulturowym (Sokołowski, 2014b; Magakian i Magakian, 2013; Fomina i inni, 2014).

W obręb Ukrainy Zachodniej zalicza się 7 obwodów: czerniowiecki, iwano-frankowski, lwowski, rówieński, tarnopolski, wołyński i zakarpcki. Powierzchnia tego regionu równa 110 400 km², stanowi 18% terytorium kraju, a liczba ludności wynosi 9 358,7 tys. osób, czyli 20,6% ogółu populacji Ukrainy. Wskaźnik urbanizacji⁶⁷ wynosi 48,8%.

Do Ukrainy Centralnej zalicza się 9 obwodów: chmielnicki, czernihowski, czerkaski, kijowski, kirowohradzki, połtawski, sumski, winnicki, zytomierski oraz miasto Kijów. Powierzchnia regionu wynosi 233 400 km², co stanowi około 39% terytorium kraju. Ukrainę Centralną zamieszkuje 14 708,8 tys. – 32,2% ogółu ludności kraju. Wskaźnik urbanizacji, z uwzględnieniem Kijowa, wynosi 67,3%.

Terytorium Ukrainy Wschodniej tworzy 8 obwodów: charkowski, chersoński, dnipropietrowski, doniecki, ługański, mikołajowski, odeski, zaporoski oraz Autonomiczna Republika Krymu z miastem Sewastopol. Region o powierzchni 259 800 km² – co stanowi 43% obszaru kraju – zamieszkuje prawie połowa ludności Ukrainy – 21 422,1 tys. osób (Sokołowski, 2014b). Wskaźnik urbanizacji wynosi 78,8%.

4.1. Zróżnicowanie gospodarcze regionów

4.1.1. Ukraina Wschodnia

Nawet na podstawie przedstawionych wyżej, podstawowych danych liczbowych wyraźnie rysuje się różnica potencjału regionów, widoczna przede

⁶⁷ Rozumiany jako procentowy udział ludności miejskiej w ogólnej liczbie ludności.

wszystkim w poziomie zurbanizowania i zagęszczenia ludności. Na obszarze Ukrainy Wschodniej, bogatej w złoża surowców, znajdują się największe przedsiębiorstwa, mające największy udział w wytwarzaniu PKB kraju, które tworzą ogromny konglomerat przemysłowy. Na podstawie statystyk z 2013 roku wyraźnie jest widoczna dominacja Ukrainy Wschodniej w życiu gospodarczym Ukrainy. Region ten ma 62,9% udziału w wielkości sprzedanej produkcji towarów i usług, a jego udział w krajowym eksporcie wynosi 57,8%.

W samym obwodzie donieckim, od maja 2014 roku ogłoszonym przez prorosyjskich separatystów republiką ludową, skoncentrowane jest 20% potencjału przemysłowego kraju. Przemysł wydobywczy zlokalizowany w tym obwodzie zapewnia 70% krajowego wydobycia węgla kamiennego i 80% węgla koksującego.

W sąsiednim obwodzie dnipropietrowskim mieszczą się zakłady największego ukraińskiego przedsiębiorstwa przemysłu raketowo-kosmicznego – *Jużmasz* wraz z biurem konstrukcyjnym *Južnoje*. W gestii specjalistów z dnipropietrowskiego przedsiębiorstwa pozostaje obsługa serwisowa ponad połowy posiadanych przez Rosjan naziemnych, międzykontynentalnych rakiet balistycznych, które w razie konfliktu zdolne byłyby wynieść około 83% rosyjskich głowic atomowych. W zakładach tych zaprojektowano i wyprodukowano rakiety SS-18 Satan, stanowiące, dzięki swoim właściwościom, poważną przeszkodę w skuteczności budowanej przez USA tarczy przeciw-raketowej. Zdaniem ekspertów od spraw wojskowości, bez systematycznych dostaw części i serwisu dokonywanego przez ukraińskich specjalistów, rosyjski arsenał atomowy szybko straciłby pełną wartość bojową (Kozak, 23.04.2014).

Ponadto w obwodzie zaporoskim, sąsiadującym z obwodem dnipropietrowskim, zlokalizowane są zakłady *Motor Sicz* wraz z biurem projektowym *Ivchenko-Progress*, produkujące stosowane w samolotach i helikopterach silniki i urządzenia gazowo turbinowe, które są produktem eksportowanym do ok. 100 państw. Ponadto zakłady te, będąc głównym dostawcą silników do rosyjskich helikopterów wojskowych, stanowią jeden z filarów rosyjskiego programu zbrojeniowego.

W Sewastopolu, Kerczu, Chersonie i Mikołajowie znajdują się natomiast stocznie dysponujące zapleczem konstrukcyjnym i produkcyjnym pozwalającym na budowę statków o dużej wyporności i zaawansowanych

technologicznie okrętów podwodnych (Sokołowski, 2014b). Zdaniem Kozaka (23.04.2014) FR nie jest w stanie zrealizować swojego planu modernizacji armii, obejmującego między innymi budowę 54 okrętów wojennych oraz nawet 40 łodzi podwodnych, bez ukraińskich stoczní, z których dwie – w Kerczu i Sewastopolu – zostały już przez Rosję opanowane.

4.1.2. Ukraina Centralna

Udział Ukrainy Centralnej w wielkości sprzedanej produkcji towarów i usług w 2013 roku w skali kraju wynosił 28,2%. Region ten miał natomiast 34,7 procentowy udział w krajowym eksporcie. Wpływ dominującego ośrodka przemysłowo-usługowego regionu – Kijowa, jest wyraźnie widoczny w sytuacji społeczno-ekonomicznej sąsiadujących obwodów: czernichowskiego i żytomierskiego. Jedyńm przedsiębiorstwem w regionie o porównywalnym do zakładów konglomeratu przemysłowego Ukrainy Wschodniej znaczeniu dla gospodarki Ukrainy, są zakłady lotnicze ANTK «Antonow», które w 1988 roku wyprodukowały największy na świecie samolot transportowy An-225 Mrija, pierwotnie przeznaczony do transportu radzieckiego promu kosmicznego. W obwodzie połtawskim znajduje się natomiast zakład produkcji samochodów ciężarowych «AvtoKrAZ» oraz przedsiębiorstwo produkcyjne wagonów kolejowych. Ukraina Centralna posiada także dobrze rozwinięte rolnictwo, które dominuje w większości pozostałych obwodów regionu.

4.1.3. Ukraina Zachodnia

Ukraina Zachodnia należy do najslabiej uprzemysłowionych regionów kraju. Jedyńie trzy z siedmiu obwodów dysponują realnym potencjałem przemysłowym. W najlepiej rozwiniętym gospodarczo obwodzie lwowskim dominuje przemysł spożywczy, w obwodzie iwano-frankowskim wydobywczy, leśny i chemiczny, natomiast w obwodzie rówieńskim dominuje przemysł energetyczny oraz przetwórstwa rolno-spożywcze.

W regionie największe znaczenie ma rolnictwo wraz z przemysłem przetwórstwa żywności oraz przemysł drzewny. Region wytwarza jedyńie 8,9% całkowitej ilości sprzedanej produkcji towarów i usług. Udział Ukrainy Zachodniej w krajowym eksporcie jest jeszcze mniejszy i wynosi 7,5%.

4.1.4. Podsumowanie

Wyraźnie widoczna dysproporcja w rozwoju gospodarczym regionów jest dodatkowo od lat 90. pogłębiana ze względu na opisaną w rozdziale 3.4. strukturę podziału BIZ. Istotną rolę w tej niekorzystnej sytuacji ma także

podział krajowych dotacji i subwencji. W 2011 56% transferów państwowych do budżetów lokalnych skierowano do Kijowa oraz obwodów donieckiego i ługańskiego. W 2012 samemu obwodowi donieckiemu przyznano subwencję 829,7 mln UAH, zaś wszystkim obwodom Ukrainy Zachodniej tylko 441 mln. Sytuacja gospodarcza w regionach ma silne przełożenie na sytuację ekonomiczną ludności. W 2013 roku średni poziom wynagrodzeń na Ukrainie Wschodniej wyniósł 3 101 UAH. Na Ukrainie Centralnej stanowił już tylko 88% wysokości wynagrodzenia w obwodach wschodnich i wyniósł 2 763 UAH. Najniższe wynagrodzenia wypłacono pracownikom regionów zachodnich – średnio 2 612 UAH, co stanowiło 84% wysokości wynagrodzenia na Ukrainie Wschodniej.

Wydaje się, że wymiar gospodarczy może odgrywać bardzo ważną, jeśli nie najistotniejszą rolę w odniesieniu do preferencji wektorów integracji Ukrainy. Silne powiązania przedsiębiorstw ze Wschodniej Ukrainy z gospodarką FR będą wywierać wpływ na poparcie dla integracji w kierunku wschodnim zatrudnionej w tych zakładach ludności. W przypadku integracji Ukrainy z UE wschodnia granica Ukrainy mogłaby w przyszłości stać się granicą UE. W związku z tym wymiana gospodarcza z FR mogłaby zostać istotnie utrudniona, co niekorzystnie wpłynęłoby na sytuację finansową zakładów, których głównymi kontrahentami są rosyjskie firmy. Ponadto wydaje się, że przede wszystkim ze względów politycznych, które w przypadku rosyjskich firm odgrywają dużą rolę, Ukraina mogłaby utracić ważne źródło BIZ. Należy przypomnieć, że do 2013 roku największymi beneficjentami tych inwestycji były właśnie obwody wschodnie (Magakian i Magakian, 2013).

W przypadku Ukrainy Zachodniej wydaje się, że brakuje ekonomicznych bodźców do integracji z FR. Region ten był praktycznie pozbawiony większych inwestycji zagranicznych ze strony FR, a istniejące w obwodach zachodnich przedsiębiorstwa nie są w takim stopniu jak zakłady na wschodzie Ukrainy uzależnione od rosyjskiego rynku zbytu. Na Ukrainie Zachodniej większą rolę odgrywają natomiast inwestycje i kontakty handlowe z krajami Europy Zachodniej. Na przykład na stabilnym, choć niezbyt wysokim poziomie, utrzymuje się wielkość polskich inwestycji w tym regionie kraju. W 2012 roku ich wartość wynosiła 62,3 mln dolarów.

Ukraina Centralna z Kijowem, na terenie którego mieszą się centrale krajowych i filie zagranicznych firm, wydaje się być w podobnej mierze

związana kontaktami gospodarczymi z krajami po wschodniej i zachodniej granicy.

4.2. Sytuacja społeczno-polityczna regionów Ukrainy

Sytuacja społeczno–kulturalno-polityczna w poszczególnych obwodach Ukrainy wydaje się być dużo bardziej złożona niż opisane wyżej relacje gospodarcze. Teza o istnieniu dwóch, odrębnych ośrodków kulturowo-politycznych w ramach państwa zaprezentowana przez Riabczuka (1992) już w rok od uzyskania niepodległości przez Ukrainę, była i nadal często jest nadużywana przez dziennikarzy i polityków. Podział Ukrainy na część zachodnią, w przeważającej mierze ukraińskojęzyczną i zorientowaną proeuropejsko oraz na część wschodnią – rosyjskojęzyczną i ukierunkowaną na integrację z FR, wydaje się być nadmiernym uproszczeniem, wykorzystywanym przez różne grupy do rozgrywek politycznych. Szczególnie niebezpieczne dla integralności Ukrainy jako państwa jest stawianie znaku równości pomiędzy językiem ojczystym, językiem preferowanym w kontaktach, tożsamością narodową, orientacją polityczną, a regionem zamieszkania (Fomina i inni, 2014).

4.2.1. Język i tożsamość narodowa

Należy przede wszystkim podkreślić różnicę pomiędzy językiem preferowanym w kontaktach, a tożsamością narodową. Na podstawie spisu powszechnego ludności z 2001 roku 68% mieszkańców kraju za swój język ojczysty uznaje ukraiński, a 30% język rosyjski. Wyraźne widoczne jest w tym aspekcie zróżnicowanie regionalne. W obwodzie lwowskim 95% obywateli uznaje język ukraiński za swój ojczysty, podczas gdy w obwodzie donieckim jest to tylko 24%. Sytuacja staje się jeszcze bardziej złożona, jeśli jako kryterium zostanie przyjęty język preferowany w kontaktach. Według badań zrealizowanych przez Instytut Spraw Publicznych w połowie 2013 roku w obwodach wschodnich 63% obywateli preferuje język rosyjski, a jedynie 11% ukraiński⁶⁸. Podobna sytuacja ma miejsce w obwodach południowych, gdzie język rosyjski jest preferowany przez 57% obywateli, a język ukraiński przez 11%. Odwrotnie kształtują się preferencje mieszkańców obwodów zachodnich, dla których w 80% preferowanym językiem jest język ukraiński, jedynie w 4% rosyjski. W przypadku obwodów centralnych i północnych podział preferencji jest bardziej równomierny – około 50% obywateli posługuje się w kontaktach

⁶⁸ Pozostałe 26% posługuje się surżykiem, a więc mieszkanką języka rosyjskiego i ukraińskiego lub nie wykazuje żadnych preferencji.

językiem ukraińskim, a pozostała część, językiem rosyjskim, surżykiem lub oboma językami. Przedstawione zależności dotyczące języka nie mają jednak istotnego wpływu na poczucie tożsamości narodowej, co jest szczególnie widoczne w przypadku obwodów wschodnich i południowych, gdzie kolejno 72% i 65% obywateli deklaruje ukraińską tożsamość narodową. W przypadku obwodów zachodnich, centralnych i północnych odsetek ten wynosi od 88% do 91%.

4.2.2. Wektory integracji Ukrainy

Bardziej istotne różnice pomiędzy regionami, w pewnej mierze zbliżone z opisanymi wyżej relacjami gospodarczymi, są widoczne w przypadku preferowanych wektorów integracji Ukrainy. Przede wszystkim należy zauważyć, że od momentu uzyskania niepodległości do czasu wybuchu konfliktu z Rosją wśród obywateli dominowała niechęć do jednoznacznego opowiadania się za integracją w którymkolwiek kierunku. Na Ukrainie postawa ta jest określana jako geopolityczna wielowektorowość (Chudowsky i Kuzio, 2003, s. 273-290; Konieczna-Sałamatin, 2011). W badaniu przeprowadzonym przez Instytut Spraw Publicznych (Fomina i inni, 2013) w połowie 2013 roku dominująca grupa – 42% obywateli była zdania, że w interesie Ukrainy leży zarówno integracja z UE (wektor zachodni), jak i wejście w Unię Celną z Rosją, Białorusią i Kazachstanem (wektor wschodni). Jednocześnie za wektorem zachodnim opowiadało się 27% ankietowanych, natomiast za wektorem wschodnim 17%. Warto zauważyć, że opcja prozachodnia dominowała jedynie na Ukrainie Zachodniej, w pozostałych regionach najwięcej osób opowiadało się za polityką wielowektorową. W przypadku próby o ocenę każdego z wektorów integracji, 71% obywateli zgadzało się ze stwierdzeniem, że zbliżenie z UE jest zgodne z interesem Ukrainy, w przypadku integracji z Rosją było to 63%.

Bardzo istotne wnioski pozwala wyciągnąć analiza odpowiedzi udzielanych na pytanie, czy integracja z Ukrainą jest zgodna z interesami UE i Rosji. W przypadku UE odpowiedzi twierdzącej udzieliło 67% ankietowanych, w odniesieniu do Rosji było to aż 81%. Zdaniem ankietowanych integracja Rosji i Ukrainy w większej mierze leży w interesie Rosji. W kontekście przedstawionych wyżej analiz sytuacji gospodarczej (przede wszystkim rosyjskiego zapotrzebowania na sprzęt militarny i jego komponenty produkowane na Ukrainie) wydaje się, iż jest to bardzo pragmatyczna postawa.

W przypadku zachodniego wektora, zdaniem ankietowanych, korzyści z integracji wydają się natomiast leżeć bardziej po stronie Ukrainy niż UE.

W przypadku konieczności wypowiedzenia się za jednym z wektorów wyraźny stawał się podział według regionów. Na Ukrainie Zachodniej zwolennicy integracji z UE stanowili aż 73%, podczas gdy za opcją prorosyjską opowiadało się jedynie 11% obywateli. W obwodach wschodnich 52% obywateli chciało integracji z Rosją, a 30% z UE. W obwodach południowych oba wektory integracji miały poparcie ponad 40% ankietowanych. W obwodach centralnych dominowała opcja zachodnia – 58% nad opcją wschodnią integracji – 23%. Generalnie w obwodach zachodnich północnych i centralnych większość obywateli⁶⁹ opowiadała się za integracją z UE. W przypadku obwodów wschodnich i południowych tendencja była odwrotna, ale za integracją z Rosją opowiadała się średnio mniej niż połowa obywateli⁷⁰.

Warto zwrócić uwagę, że udział poparcia dla różnych wektorów integracji Ukrainy w regionach jest bardzo zbliżony do podziału opinii na temat skutków rozpadu ZSRR w społeczeństwach tych regionów. Na Ukrainie Wschodniej prawie połowa ankietowanych oceniała, że rozpad ZSRR przyniósł Ukrainie więcej strat niż korzyści. Na Ukrainie Zachodniej takie zdanie podzielało prawie o połowę mniej ankietowanych – 25%, a na Ukrainie Centralnej 31%. Najwięcej osób przekonanych o tym, iż rozpad ZSRR przyniósł krajowi więcej korzyści niż strat zamieszkuje tereny na Ukrainie Zachodniej – za takim twierdzeniem opowiada się tam 38% ankietowanych. W przypadku Ukrainy Centralnej jest to 28% obywateli, natomiast na Ukrainie Wschodniej procent ankietowanych zgadzających się z tym stwierdzeniem nie przekracza 18. Należy zwrócić uwagę, że tak stosunkowo korzystna ocena roli ZSRR, wydaje się wynikać przede wszystkim z doświadczanych przez Ukrainę od momentu odzyskania niepodległości poważnych problemów gospodarczych, których apogeum przypadło właśnie na początek lat 90. Po upadku ZSRR nastąpił bardzo poważny spadek poziomu życia oraz wzrost nierówności społecznych (Fomina i inni, 2013), wyraźnie widoczny w przedstawionych na początku artykułu statystykach. Ponadto miało miejsce istotne pogorszenie

⁶⁹ Średnio za integracją z UE opowiadało się 66% ankietowanych, a za integracją z Rosją 18%.

⁷⁰ Za integracją z Rosją opowiadało się 49% ankietowanych, natomiast za integracją z UE 35%.

jakości administracji publicznej oraz wzrost korupcji, stanowiące główną przyczynę istnienia niekorzystnego klimatu inwestycyjnego na Ukrainie. O roli wymiaru gospodarczego w kształtowaniu postaw wobec ZSRR i związanymi z tym preferencjami wektorów integracji może świadczyć fakt, że o szkodach związanych z rozpadem ZSRR w największej mierze przekonane są osoby w samym środku wieku produkcyjnego, mające 35-49 lat, które najsilniej odczuwają problemy gospodarcze kraju.

5. Integracja Ukrainy z UE a kryzys krymski

Generalnie należy zauważyć, że w ukraińskim społeczeństwie jeszcze przed wybuchem konfliktu z Rosją bardziej wyraźnie krystalizowały się preferencje integracji z UE niż poparcie dla integracji z Rosją. W latach 2010-2013 odsetek obywateli Ukrainy uważających, że w interesie ich kraju leży integracja z UE wzrósł z 31% do 72%. W tym czasie poparcie dla integracji z Rosją zmieniło się z 51% do 63%. Ponowne pogarszanie się stanu ukraińskiej gospodarki od 2012 pod rządami prorosyjskiego prezydenta Wiktora Janukowycza, połączone z nasilającą się presją polityczną władz rosyjskich mogło dodatkowo wzmacniać prounijne sympatie obywateli Ukrainy. W tym kontekście rację wydaje się mieć Sobczyk (2015), twierdząc, że celem agresji rosyjskiej było przede wszystkim «zatrzymanie ekspansji Zachodu, jak rozumiana była decyzja społeczeństwa Ukrainy o dążeniu do integracji europejskiej» (Sobczyk, 2015, s. 54).

Należy zwrócić uwagę, iż FR unilateralnie podejmując agresywne działania przeciwko Ukrainie, wzięła na siebie bardzo duże ryzyko polityczne. Doszło bowiem do naruszenia postanowień zawartych między innymi w Karcie Narodów Zjednoczonych, Akcie końcowym KBWE oraz umowach dwustronnych Rosja – Ukraina (por. Grzebyk, 2014, s. 20-22). Jest zatem mało prawdopodobne, aby celem rosyjskich działań było jedynie uzyskanie kontroli nad terytorium Krymu i Donbasu, pomimo dużego znaczenia strategicznego i gospodarczego tych obszarów dla FR. W tym kontekście takie inicjatywy podejmowane przez UE wobec Rosji, jak sankcje wizowe i finansowe czy sankcje gospodarcze wydają się nieadekwatne do skali problemu oraz znaczenia, jakie UE jako instytucja ma ambicję odgrywać na arenie międzynarodowej.

W przypadku Ukrainy niezwykle ważne wydaje się jak najszybsze wdrożenie reform niezbędnych do wejścia krajowej gospodarki na ścieżkę

stabilnego i szybkiego wzrostu. Konieczne jest przede wszystkim zwiększenie inwestycji w środki trwałe, wzrost innowacyjności gospodarki, poprawa klimatu inwestycyjnego oraz zmniejszenie polaryzacji dochodów. Na podstawie przedstawionej w artykule analizy wydaje się, że preferencje obywateli Ukrainy wobec kierunków integracji ich kraju są w znacznej mierze uwarunkowane aspektami gospodarczymi. Preferowany język czy tożsamość etniczna zdają się odgrywać mniejszą rolę. W związku z tym szczególnie znaczenie dla przezwyciężenia tendencji separatystycznych i ugruntowania integralności Ukrainy ma zapewnienie stabilnego rozwoju gospodarczego wszystkich regionów kraju, który powinien stanowić podstawę wzrostu poziomu życia wszystkich, a nie jak dotychczas tylko najbogatszych, obywateli.

Bibliografia:

1. Chudowsky V., Kuzio T., Does public opinion matter in Ukraine? The case of foreign policy, «Communist and Post-Communist Studies» 2003, nr 36 (3), s. 273-290.
2. Fitch Ratings, Международные эксперты не сомневаются, что Украина на пороге дефолта, Украинский Выбор, vybor.ua/news/mejdunarodnye_eksperty_ne_somnevaubitsya_chno_ukraina_na_poroge_defolta.html (22.07.2013).
3. Fomina J., Konieczna-Sałamatin J., Kucharczyk J., Wenerski Ł. (2013), Polska-Ukraina, Polacy-Ukraińcy. Spojrzenie przez granicę, Warszawa.
4. Fomina J., Wenerski Ł. i Taran Y. (2014), Język, Tożsamość, Polityka, Opowieść o dwóch Ukrainach, Warszawa.
5. Grzebyk P., Aneksja Krymu przez Rosję w świetle prawa międzynarodowego, «Sprawy Międzynarodowe» 2014, nr 1, s. 20-22.
6. Konieczna-Sałamatin J. (2011), Coraz dalsi sąsiedzi? Wizerunek Polski i Polaków na Ukrainie, Warszawa.
7. Kozak M. Zagraniczni inwestorzy mają kłopot z Ukrainą, www.ObservatorFinansowy.pl/forma/analizy/zagraniczni-inwestorzy-maja-klopot-z-ukraina (20.07.2013).
8. Kozak M., Rosyjska broń nie obędzie się bez silników z Ukrainy, <http://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/rosyjska-bron-nie-obedzie-sie-bez-silnikow-z-ukrainy-2/> (23.04.2014).
9. Magakian G. i Magakian M., (2013), Ściana Wschodnia RP –Ukraina Zachodnia. Partnerstwo Strategiczne?, Ostrowiec Świętokrzyski.
10. Nigmatulin B., Україна. Ціна незалежності. Уроки для Росії (PDF), [http://www.forum-ekonomiczne.pl/wp-content/uploads/2014/04/ Україна. Ціна незалежності. Уроки для Росії.pdf](http://www.forum-ekonomiczne.pl/wp-content/uploads/2014/04/Україна.Ціна_незалежності._Уроки_для_Росії.pdf) (31.03.2014).

11. Riabczuk M., Two Ukraines?, «East European Reporter» 1992, vol. 5, nr. 4.
12. Sobczyk K., Konflikt na Ukrainie – porażka czy szansa dla Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony UE?, «Bezpieczeństwo Narodowe» 2015, nr I, s. 37-60.
13. Sokołowski W. (2014a), Debata: Ukraina- gospodarka i sprawiedliwość, http://www.forum-ekonomiczne.pl/vii-forum-europa-ukraina/bulat-nigmatulin-%E2%80%99Eukraina-cina-nezaleznosti-lekcje-dla-rosji-resume-wladyslaw-sokolowski/#.VoKGjc_xLIV (31.03.2014).
14. Sokołowski W. (2014b), Ukraina – dwa kolory. Ekonomiczne zróżnicowanie regionów, http://www.forum-ekonomiczne.pl/article/ukraina-dwa-kolory-ekonomiczne-zroznicowanie-regionow/#.VoKKVM_xLIU (24.02.2014).
15. Sokołowski W. (2015a), Bogactwa naturalne Ukrainy i ich przyszłość, http://www.forum-ekonomiczne.pl/article/bogactwa-naturalne-ukrainy-i-ich-przyszlosc/#.VkjVGPI_NBc (5.02.2015).
16. Sokołowski W. (2015b), Ukraina. Położenie, terytorium i granice. Korzyści i ryzyka, http://www.forum-ekonomiczne.pl/article/ukraina-polozenie-terytorium-i-granice-korzysci-i-ryzyka/#.VkjTu_1_NBc (18.05.2015).
17. Standard & Poor’s, Україна попала в ТОП-10 стран, которым грозит дефолт, <http://segodnya.ua/economics/enews/Ukraina-popala-v-TOP-10-stran-kotorym-grozit-defolt-449327.html> (21.07.2013).
18. Szymański, W. (2009), Kryzys globalny. Pierwsze przybliżenie, Warszawa.
19. Ukrinform, http://www.ukrinform.ua/rus/news/poleznie_iskopaemie_ukraini_infografika_1506730 (30.08.2014).

Marta Sydoruk

KSZTAŁTOWANIE UNIJNEJ AGENDY W RAMACH EUROPEJSKIEJ POLITYKI SĄSIEDZTWA NA PRZYKŁADZIE STOSUNKÓW UNII Z UKRAINĄ

Марта Сидорук

ФОРМУВАННЯ ПОРЯДКУ ДЕННОГО В РАМКАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ СУСІДСТВА НА ПРИКЛАДІ ВІДНОСИН ЄС З УКРАЇНОЮ

Obecność wspólnych granic z Unią Europejską (UE) w postaci Polski, wyraźnie określiła przyszły rozwój europeizacji dla Ukrainy. Aby zbudować jak najlepsze relacje należy podejmować wspólne działania, rozwiązując w ten sposób wspólne problemy społeczne i gospodarcze. Współpraca transgraniczna

jest jedną z form pogłębiania integracji europejskiej oraz stanowi ważny instrument europeizacji państwa. Od wielu lat jest ona aktywnie wspierana i rozwijana przez UE głównie w ramach finansowanych inicjatyw, realizowanych w postaci transgranicznych programów, z których Ukraina aktywnie korzysta w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa (EPS) (*ang. European Neighbourhood Policy*). EPS ma swoje polityczne i finansowe zasoby oraz instrumenty implementacji, a sama traktowana jest jako instrument budowania specjalnych stosunków z sąsiadami na Wschodzie.

UE znajduje się w procesie kształtowania własnej unikalnej podmiotowości. Jest specyficznym uczestnikiem stosunków międzynarodowych, którego status różni się od statusu państwa i organizacji międzynarodowej. W trakcie rozwoju UE wypracowała szereg zasad i instrumentów, za pośrednictwem których oddziałuje na środowisko międzynarodowe. Składają się one na specyficzną politykę zewnętrzną tego podmiotu stosunków międzynarodowych, która oparta jest na zasadach leżących u podstaw powstania i rozwoju UE. Państwa znajdujące się w bezpośrednim sąsiedztwie UE stanowiły specyficzny przedmiot jej działań zewnętrznych na każdym etapie rozwoju (Lyubaszenko, 2012, s. 331). UE musiała się przygotować na ten proces nie tylko wewnętrznie, ale również w kontekście polityki zagranicznej.

Główna przesłanka dla powstania nowej polityki UE wobec państw trzecich została wprowadzona z rozpoczęciem procesu tworzenia Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa (WPZiB). 11 grudnia 1999 r. Rada Europejska skorzystała z tego instrumentu, uchwalając *Wspólną Strategię wobec Ukrainy (Common Strategy on Ukraine...)*, za pomocą której podkreśliła gotowość do pogłębienia obustronnych stosunków.

Jako drugą z przesłanek wypracowania nowej polityki UE wobec państw sąsiadujących należy wymienić bezprecedensowe rozszerzenie w 2004 r. i 2007 r. Zmiana układu geopolitycznego po rozszerzeniu UE, ale także dotychczasowe doświadczenia współpracy, stały się wyjątkową okazją dla wzmocnienia stosunków UE z nowymi państwami sąsiednimi. Dlatego należało stworzyć nową formułę współpracy, która na podstawie wspólnych wartości politycznych i gospodarczych pomogłaby zapobiegać powstawaniu nowych linii podziału w Europie oraz promować stabilność i dobrobyt w ramach i poza nowymi granicami UE.

Nowe kraje członkowskie, niezależnie od indywidualnych różnic, stały się *en bloc* promotorami kierunku wschodniego w polityce sąsiedztwa UE. Już w Agendzie 2000 Komisja Europejska po raz kolejny podkreśliła, że rozszerzenie UE spowoduje konieczność zacieśnienia stosunków między UE a jej wschodnimi sąsiadami.

W końcu jako konsekwencja rozszerzeń UE powstał priorytetowy obszar oddziaływania europejskiej polityki zagranicznej – EPS mająca na celu stworzenie, poprzez nawiązanie bliskich i długotrwałych stosunków z państwami sąsiednimi wokół UE, strefy stabilności, bezpieczeństwa oraz rozwoju (*European Neighbourhood Policy Strategy Paper...*). EPS jako oficjalna polityka UE została po raz pierwszy przedstawiona w komunikacie Komisji w sprawie «szerszej Europy» w marcu 2003 roku (*Wider Europe...*), a następnie w opublikowanym w maju 2004 roku dokumencie strategicznym, w którym określono konkretne propozycje ściślejszej współpracy z krajami sąsiedzkimi.

Generalnie rzecz biorąc EPS jest adresowana do wszystkich państw graniczących z UE. Polityka wobec sąsiadów UE kształtowana jest w obrębie tzw. wymiarów UE. Potwierdzeniem tego jest raport pt. *Towards the Multidimensional Union* (Haukkala, 2001, s. 37.), a także opinie analityków i polityków europejskich. «Wymiary» oznaczały założenia koncepcyjno-reformatoryjne wobec zewnętrznych regionów Unii Europejskiej. «Wymiary», czyli obszary szczególnego zainteresowania EPS, miały za zadanie stworzyć dogodne warunki na obrzeżach jednoczącej się UE. Wyróżnia się następujące «wymiary» EPS: południowy i wschodni. Do grupy sąsiadów wymiaru wschodniego została zaliczona Ukraina. Wymiar wschodni stanowi ważny element polityki zewnętrznej UE, który jakościowo różni się od wymiaru północnego. Dodatkowo, rodzi się pytanie o rywalizację pomiędzy wymiarami UE – przede wszystkim o środki finansowe, bez których realizacja skutecznej polityki wobec sąsiadów UE nie będzie możliwa. Nie zmienia to jednak faktu, że EPS przyczyniła się do intensyfikacji współpracy UE z państwami Europy Wschodniej, ponadto do ich europeizacji.

Proces europeizacji odnosi się do wielu zjawisk, które występują obecnie na kontynencie europejskim. Istnieje wiele definicji konceptu europeizacja. Spora grupa badaczy rozumie europeizację jako adaptację narodowych polityk oraz struktur zarządzania państwem do poziomu europejskiego (Ladrech, 1994, s. 69-

87; Bulmer, Burch, 1999; Goetz, Hix, 2000; Kassim i inni, 2000). W tym sensie europeizacja oznacza także rozszerzenie się do idei Wspólnoty Europejskiej jako bytu ponadnarodowego na kraje trzecie, w tym pozaeuropejskie. Niniejsza praca wpisuje się właśnie w ten trend.

EPS po paru latach praktycznego funkcjonowania przeszła proces zmian. W wymiarze bilateralnym (UE – partner na Wschodzie z EPS) nowe podejście do wschodnich sąsiadów najbardziej widoczne było w przypadku Ukrainy. Ukraina jest określana przez UE jako kraj, w odniesieniu do którego UE jest gotowa wyjść poza współpracę, w stronę stopniowej integracji ekonomicznej i pogłębienia współpracy politycznej. Przy określaniu formuły relacji z Ukrainą używa się pojęcia «uprzywilejowane stosunki».

W związku z wdrażaniem nowego podejścia do polityki wobec krajów sąsiadujących konieczne były daleko idące zmiany w organizacji finansowania polityki. Uznano, iż dla skutecznej realizacji celów, do jakich powołano EPS, niezbędne będzie zastosowanie bardziej efektywnych instrumentów finansowych. Do czasu wprowadzenia EPS w 2004 roku, UE prowadziła odrębne polityki wobec poszczególnych obszarów regionalnych, stosując jednocześnie zróżnicowane mechanizmy ich finansowania. Nawet po formalnym wejściu w życie EPS nie zdecydowano się na natychmiastowe zastosowanie jednolitego instrumentu finansowego. Stało się tak dopiero w 2007 roku, kiedy UE zaczęła realizować nową perspektywę finansową przewidzianą na lata 2007-2013.

W latach 2007–2013 w EPS podstawowym instrumentem został Europejski Instrument Sąsiedztwa i Partnerstwa (EISP) (ang. European Neighbourhood and Partnership Instrument) (Rozporządzenie 1638/2006/WE), który zastąpił programy pomocy technicznej TACIS (Technical Assistance for the Commonwealth of Independent States) – sąsiedzi za granicą wschodnią oraz program MEDA (Euro-Mediterranean Partnership) – sąsiedzi za granicą południową, PHARE (Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies) i inne. EISP był skierowany do państw wschodniego wymiaru EPS, w tym również do Ukrainy. Oferował współfinansowanie procesów wzmacniania zarządzania i sprawliwego rozwoju gospodarczego oraz społecznego. EISP wspierał również współpracę transgraniczną i transregionalną oraz stopniową integrację gospodarczą państw beneficjentów z UE.

Budżet EISP w perspektywie 2007-2013 lat wynosi 11,18 mld EUR. W latach 2007–2010 około 70% środków finansowych było kierowanych na

południe, zaś 30% było przeznaczone na działanie we wschodnim wymiarze EPS. Uwzględniając dodatkowe środki finansowe dla wschodnich sąsiadów, nierównowaga finansowa pomiędzy wschodnim i południowym wymiarem zmniejszyła się. W latach 2011-2013 około 63% środków finansowych w ramach programów krajowych i regionalnych EISP jest przeznaczonych na południowy wymiar, zaś 37% na wschodnich sąsiadów (*Europejska Polityka Sąsiedztwa...*).

Kluczowe wsparcie EISP realizowane jest w następujących obszarach (Rozporządzenie 1638/2006/WE):

- współpraca transgraniczna, zrównoważony rozwój ekonomiczno-społeczny i środowiskowy w regionach przygranicznych,
 - bezpieczny system zarządzania granicami,
 - współpraca w dziedzinie sprawiedliwości, spraw wewnętrznych, prewencji, walki z terroryzmem i zorganizowaną przestępczością,
 - promowanie dialogu politycznego, reform oraz wzmocnienie instytucji krajowych i innych odpowiedzialnych za współdziałanie i wdrażanie wspólnych przedsięwzięć,
 - promowanie współpracy UE z krajami partnerskimi w zakresie sfery B+R i innowacyjności, w tym współpraca w szkolnictwie wyższym, wymiana naukowców i studentów,
 - ochrona środowiska i zarządzanie zasobami naturalnymi,
 - promowanie rozwoju społecznego, ochrony socjalnej, równości praw mężczyzn i kobiet, ochrona praw człowieka, fundamentalnych wolności i procesu demokratyzacji,
 - wspieranie polityk promujących zdrowie, edukację i kulturę.

Z przedstawionego zestawienia wynika, że możliwości wykorzystania środków są szerokie i tylko od zainteresowanych stron zależy na jakie cele zostaną wydatkowane. Bazując na własnych priorytetach, po uzgodnieniu ich w ramach Planów Działania, przyznane fundusze finansują konkretne projekty realizując cele, do jakich powołany został EISP. W EISP zawarte zostały nowe elementy i narzędzia, sprzyjające osiągnięciu celów EPS: 1) komponent współpracy ponadgranicznej (*ang. Crossborder Cooperation Component*); 2) ułatwienie rządowe (*ang. Governance Facility*); 3) inicjatywa Twinning; 4) pomoc techniczna i wymiana informacji TAIEX (*ang. Technical Assistance and Information Exchange*).

W ramach współpracy ponadgranicznej przyznane zostało finansowanie tzw. wspólnych programów, łączące regiony państw członkowskich UE i partnerskich, które mają wspólną granicę. Głównymi cechami w/w programów są wspólne instytucje zarządzające, wspólny budżet, ramy prawne i reguły wdrażania. W celu ich realizacji przyjęte zostały takie zasady, jak: wieloletnie programowanie, partnerstwo i współfinansowanie.

Strategia współpracy ponadgranicznej (*ang. Crossborder Cooperation Strategy*) wyznacza następujące podstawowe cele (*European Neighbourhood and Partnership Instrument...*):

- 1) promowanie rozwoju społeczno-gospodarczego na obszarach przygranicznych,
- 2) wskazywanie wspólnych wyzwań,
- 3) zapewnienie efektywnych i bezpiecznych granic,
- 4) promowanie współpracy międzyludzkiej.

Cele te realizowane są przez trzy typy programów: lądowe (*ang. land border*), morskie (*ang. sea basin*) i nadmorskie (*ang. sea crossing*). W perspektywie finansowej 2007-2013 Ukraina uczestniczyła w trzech programach lądowych: Polska-Białoruś-Ukraina – 186,201 mln EUR, Węgry-Słowacja-Rumunia-Ukraina – 68,638 mln EUR, Rumunia-Mołdawia-Ukraina – 126,718 mln EUR oraz w jednym programie morskim: Morze Czarne – 17,306 mln EUR.

Jedynym wspólnym programem transgranicznym w ramach EPS dla obu państw – Polski i Ukrainy – jest Program Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina, który będzie kontynuowany w latach 2014-2020.

Ogólna wartość środków dostępnych dla Ukrainy na lata 2007-2013 wynosiła 2,7 mld EUR. Ukraina jest stosunkowo dużym udziałowcem w podziale środków EISP. Do podobnych wniosków można dojść analizując inne zagadnienia np. projekty, w których uczestniczyła Ukraina. Projekty w ramach współpracy transgranicznej obejmują największe środki finansowe. Ukraina uczestniczy we wszystkich edycjach tematycznych: są to tematy gospodarcze, społeczne, kulturowe, a nade wszystko transgraniczne i euroregionalne.

Z początkiem 2014 roku rozpoczął funkcjonowanie jakościowo nowy instrument finansowania EPS – Europejski Instrument Sąsiedztwa (EIS) (*ang. European Neighbourhood Instrument*) (Rozporządzenie 1467/2011/SEK), z którego finansowana będzie większość wsparcia dla krajów partnerskich, głównie poprzez programy bilateralne, regionalne oraz ponadgraniczne. W

ramach Wieloletnich Ram Finansowych UE na lata 2014–2020 Komisja Europejska zaproponowała zwiększenie o 50% środków na EPS. Finansowa kwota referencyjna na potrzeby wdrażania rozporządzenia w sprawie EIS w okresie 2014–2020 wyniesie ok. 18 mld EUR.

Kreowanie agendy europejskiej oraz wpływanie na nią wydaje się jedną z mocniejszych stron Polski, państwa, dzięki dyplomacji którego zostało zapoczątkowane Partnerstwo Wschodnie (PW) – program określający wymiar wschodni polityki EPS. Dzięki niemu Ukraina dostała możliwość bezpośrednio uczestniczyć w życiu Europy. Należy zauważyć, że dzięki wysiłkom Polski, sprawy wspierania europeizacji Ukrainy stały się częścią unijnej agendy, a wówczas PW – narzędziem europeizacji. Efektywną jest również umiejętność Polski «przyciągnięcia» innych krajów członkowskich do poparcia i współdziałania na rzecz europeizacji Ukrainy. W tym kierunku należałoby podkreślić rolę krajów Grupy Wyszehradzkiej, które zaangażowały się aktywniej we wspieranie organizacji pozarządowych, programy stypendialne dla studentów oraz tworzenie niezależnych mediów.

Dokonując kwerendy prac i artykułów naukowych, można zauważyć, że obszary wpływu europeizacji na Ukrainie dotyczą wielu zagadnień, które zostały określone w ramach EPS, a m.in. w ramach priorytetów programów współpracy transgranicznej. Przecież od tego, jaka sytuacja zostanie wybudowana w regionach przygranicznych zależy i ogólny poziom współpracy międzynarodowej dla państw sąsiadujących. Dokonując identyfikacji i strukturalizacji wymiarów europeizacji, należałoby zwrócić uwagę na zachodzące zmiany w życiu politycznym, prawnym, socjologicznym i instytucjonalnym Ukrainy. Zmiany te są spowodowane przez presję adaptacyjną wywieraną przez UE, zwłaszcza po podpisaniu Umowy Stowarzyszeniowej Ukrainy z UE. W czasie obecnym europeizacja dla Ukraińców przez uczestnictwo w programach i projektach UE, staje się stylem życia poprzez wprowadzenie i przejmowanie zwyczajów europejskich. Warto podkreślić rosnący proces umiędzynarodowienia przedsiębiorstw w skali europejskiej poprzez ich ekspansję na rynki krajów UE, co raz większe zaufanie do partii politycznych promujących wartości europejskie, stopniową konwergencję prawa ukraińskiego z prawem wspólnotowym.

Doświadczenia historyczne pokazały, że najskuteczniejszym mechanizmem zmian w procesie europeizacji państw ubiegających się o członkostwo

była perspektywa integracji. Niestety, nawet w długiej perspektywie UE nie jest w stanie zaoferować członkostwa państwom EPS. Należy zaznaczyć, że członkowie UE nie mogą dopuścić, by na jej wschodnich granicach rozciągał się obszar ubóstwa, niepokoju społecznych i niestabilności, zwany tzw. «szarą strefą bezpieczeństwa». Państwa te winny wspierać państwa Europy Wschodniej. Konieczność przemian w państwach Europy Wschodniej, a m.in. na Ukrainie, leży w interesie zarówno ich samych, jak i całej UE.

Niewątpliwie powodzenie Umowy o pogłębionej strefie wolnego handlu będzie sprawdzianem dla UE i Ukrainy, gdyż rezultaty pokażą na ile państwa członkowskie UE są zainteresowane współpracą z Ukrainą i wspieraniem przemian w tym kraju, a na ile zależy im jedynie na promowaniu własnych interesów. Z kolei dla Ukrainy byłby to sprawdzian dojrzałości do pogłębionej współpracy z partnerem europejskim oraz gotowości do przejścia od wielokrotnie powtarzanych deklaracji do konkretnych działań, jakimi są modernizacja i europeizacja państwa. Ukraina nie jest jednak w stanie sprostać wyzwaniom bez finansowego wsparcia ze strony UE, gdyż koszty niezbędnych reform są ogromne (Soja, 15.07.2015, s. 1).

Reasumując, na postawie przedstawionych rozważań można stwierdzić, że EPS nie powstała jednak *ex nihilo*, a stała się wynikiem dotychczasowego rozwoju stosunków między UE a państwami obecnie zaliczanymi do kategorii sąsiadów. Długotrwałym efektem, który powstał w wyniku oddziaływania EPS jest europeizacja państw partnerskich. Wspólne granice ukraińsko-unijne w postaci Polski, wyraźnie określiły przyszły rozwój europeizacji dla Ukrainy. Rozwiązując wspólne problemy społeczne i gospodarcze w ramach współpracy transgranicznej EPS, ukraińskie społeczeństwo aktywnie wprowadza w życie za pomocą reform europejskich, standardów, norm i zwyczajów.

Bibliografia:

1. Bulmer S., Burch M., The Europeanization of Central Government: The UK and Germany in Historical Institutional Perspective, «ARENA working paper» 1999, no. 99/30.
2. Common Strategy on Ukraine, «Official Journal of the European Communities» 1999, L 331.
3. European Neighbourhood and Partnership Instrument. Cross-Border Cooperation. Strategy Paper 2007-2013. Indicative Programme 2007-2010 (PDF), s. 33,

- http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_cross-border_cooperation_strategy_paper_en.pdf (28.08.2015).
4. European Neighbourhood Policy Strategy Paper <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52004DC0373> (03.12.2015)
 5. Europejska Polityka Sąsiedztwa, http://polskawue.gov.pl/Europejska,Polityka,Sasie_dztwa,7968.html (01.04.2015).
 6. Goetz K., Hix S. (2000), *Europeanized politics? European integration and national political systems*, London.
 7. Haukkala H., *Succeeding Without Success? The Northern Dimension of the European Union*, «Northern Dimension» 2001, s. 37.
 8. Kassim H. (2000), *The national coordination of EU Policy*, Oxford.
 9. Ladrech R., *Europeanization of domestic policies and institutions: The case of France*, «Journal of Common Market Studies» 1994, vol. 32, no. 1, s. 69–87.
 10. Lyubaszenko I. (2012), *Europejska polityka sąsiedztwa Unii Europejskiej wobec państw Europy Wschodniej*, Toruń.
 11. Rozporządzenie 1467/2011/SEK Parlamentu Europejskiego i Rady określające ogólne przepisy ustanawiające Europejski Instrument Sąsiedztwa (PDF), <http://eur-ex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=SEC:2011:1467:FIN:PL:PDF> (11.04.2015).
 12. Rozporządzenie 1638/2006/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 24 października 2006 r. określające przepisy ogólne w sprawie ustanowienia Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa (PDF), http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/oj_l310_pl.pdf (17.08.2015).
 13. Soja M., *Umowa stowarzyszeniowa UE z Ukrainą, Gruzją i Mołdawią*, <http://dyplomacja.org/index.php/pl/osmsz/89-osmsz/osmsz-slider/254-umowa-stowarzyszenie-wa-ue-z-ukraina-gruzja-i-moldawia.html> (15.07.2015).
 14. *Wider Europe – Neighborhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours*, Communication from the Commission to the Council and the European Parliament COM(2003) 104 final, Brussels.

Małgorzata Szustek-Janowska

**ROLA SAMORZĄDU DORADCÓW PODATKOWYCH W
KSZTAŁTOWANIU I REALIZACJI POLITYKI PODATKOWEJ
PAŃSTWA W OKRESIE TRANSFORMACJI GOSPODARCZEJ.
WNIOSKI Z POLSKICH DOŚWIADCZEŃ PO 1989 ROKU I
REKOMENDACJE DLA UKRAINY**

Малгожата Шустек-Яновска

**ЗНАЧЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
ПОДАТКОВИХ КОНСУЛЬТАНТІВ У ФОРМУВАННІ ТА
РЕАЛІЗАЦІЇ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В ПЕРІОД
ЕКОНОМІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ.
ВИСНОВКИ З ДОСВІДУ ПОЛЬСЬКИХ КОЛЕГ ПІСЛЯ
1989 РОКУ І РЕКОМЕНДАЦІЙ ДЛЯ УКРАЇНИ**

Wprowadzenie. Pobór danin publicznych jest właściwy każdemu państwu. Dla nowoczesnego i dobrze funkcjonującego państwa istotne jest, jak zorganizować sprawnie system poboru podatków, ceł, opłat. Ten system powinien z jednej strony zapewnić państwu należyte dochody, adekwatne np. do obrotu gospodarczego. Z drugiej strony pobór podatków powinien być tak zorganizowany, aby obciążenia publiczne były sprawiedliwie i proporcjonalnie rozłożone pomiędzy obywateli i podmioty życia publicznego, które mają status podatnika. W stosunkach podatkowych z jednej strony jest państwo⁷¹, a z drugiej podatnicy, czyli obywatele i podmioty, które oni tworzą. Do poboru danin publicznych powołane są służby skarbowe. Egzekucja danin publicznych nierzadko wywołuje napięcia, a czasem nawet konflikty pomiędzy instytucjami reprezentującymi państwo a obywatelami. To zjawisko jest znane od czasów starożytnych. Poborca podatkowy nawet w *Biblii* jest postacią negatywną.

⁷¹ Podatki są państwowe i samorządowe. W teoretycznym rozumieniu stroną w stosunkach podatkowych jest państwo, zarówno w jednym jak i drugim przypadku. Samorząd może pobierać podatki, ponieważ państwo w ramach decentralizacji podzieliło się poborem danin publicznych z podmiotami, którym przekazało część władzy publicznej, tj. z samorządami terytorialnymi. Jednakże to państwo decyduje ile władzy przekaze określone samorządowi, w tym ile i w jakiej formie będzie tam władztwa podatkowego.

Współcześnie pojawił się doradca podatkowy – zawód stosunkowo nowy, którego zasadniczym celem jest swoiste pośrednictwo pomiędzy państwem a obywatelem w sprawach podatkowych. Doradca podatkowy jako czynnik fachowy występuje w stosunkach podatkowych, reprezentując interesy podatnika. Chciałoby się powiedzieć językiem współczesnego PR, że zadaniem doradców jest uczynienie przyjaznej relacji pomiędzy państwem i podatnikiem. O ile nie budzi większych dyskusji i nie ulega wątpliwości rola doradcy podatkowego w obronie interesów podatnika, to wydaje się nie do pogodzenia w stosunkach podatkowych występowanie przez doradców podatkowych w roli obrońców interesu publicznego uosabianego przez państwo. Czy więc doradcy podatkowi mogą odgrywać jakąś istotną rolę w kształtowaniu i realizacji polityki podatkowej państwa, a już szczególnie w okresie transformacji gospodarczej, czyli w czasie gdy system podatkowy jest w przebudowie? Przede wszystkim trzeba zastrzec, że nie chodzi tu o odegranie jakiejś roli przez doradców podatkowych w sensie jednostkowym, czy grupowym. W polityce podatkowej państwa może spełniać ważne zadania samorząd zawodowy doradców podatkowych, jako organizacja zrzeszająca ogół uprawiających tę profesję. KIDP będąca samorządem zawodowym skupia ogromny potencjał kadrowy w zakresie problematyki podatkowej. Są to praktycy. Ten potencjał poza służbą podatnikom, może być także wykorzystany dla dobra publicznego. Doradcy podatkowi jako czynnik fachowy znakomicie nadają się do realizacji polityki podatkowej. Dodatkowym walorem jest to, że zarówno zawód doradcy podatkowego, jak i samorząd tej profesji jest stosunkowo młody i tym samym na dorobku⁷². Dla rozwoju i ugruntowania swojej pozycji w życiu publicznym potrzebują nie tylko dobrych relacji z obywatelami, ale także szerokich kontaktów z organami władzy państwowej. Istotne jest w jaki sposób, w jakiej formie doradcy podatkowi stanowiący to trzecie ogniwo w stosunkach podatkowych, mogą uczestniczyć w kształtowaniu i realizacji polityki podatkowej państwa.

⁷² Dotychczas samorząd doradców podatkowych rzadko był przedmiotem badań i refleksja naukowa jest w tym zakresie skromna. Do najciekawszych publikacji można zaliczyć opracowanie pod redakcją Jadwigi Glumińskiej-Pawlic i książkę Ireny Sobieskiej – *Doradca podatkowy*. Ta tematyka cieszyła się większym zainteresowaniem publicystyki prawniczej i ekonomicznej.

Samorząd doradców podatkowych może wpływać na kształt polityki podatkowej państwa przede wszystkim poprzez instytucje opiniowania, konsultowania i jako organ doradczy tych podmiotów, które tę politykę tworzą. Zaś rola samorządu doradców podatkowych w realizacji polityki podatkowej państwa wykląda się w działalności zawodowej doradców. Z uwagi na to, że samorząd doradców podatkowych jest organizacją zrzeszającą ogół doradców podatkowych – tj. osoby uprawiające zawód, który przedmiotowo zajmuje się realizacją danin publicznych w aspekcie prawnym – korporacja ta stanowi reprezentację czynnika najbardziej fachowego w tym przedmiocie. Samorząd określając standardy zawodowe i etyczne doradców podatkowych kształtuje instrumenty realizacji polityki podatkowej. Istotną rolę odgrywa tu cała działalność samorządu mająca na celu utrzymanie poziomu merytorycznego czynności zawodowych wykonywanych przez doradców podatkowych. Samorząd może to egzekwować poprzez wpływanie na poziom egzaminu zawodowego na doradcę podatkowego, a następnie może wspierać członków swojej korporacji w ustawicznym doskonaleniu wiedzy i umiejętności poprzez cały rozwinięty system szkoleń. Najpoważniejszym instrumentem, którym dysponuje samorząd wobec doradców podatkowych w zakresie wykonywania czynności zawodowych jest odpowiedzialność dyscyplinarna przed sądem korporacyjnym. Doradcy podatkowi ponoszą odpowiedzialność dyscyplinarną za:

- «za niewykonywanie lub nienależyte wykonywanie obowiązków zawodowych określonych prawem»,
- «za czyny sprzeczne z zasadami etyki zawodowej»,
- za «nieprzestrzeganie obowiązków» określonych ustawą o doradztwie podatkowym,
- za «wykonywanie czynności doradztwa podatkowego z naruszeniem zasad» określonych w wyżej wymienionej ustawie,
- za «niedopełnienie obowiązku zawarcia umowy ubezpieczenia» wymaganego ustawą,
- za wykonywanie doradztwa podatkowego wbrew przepisom ustawy o doradztwie podatkowym (Dz.U. 1996 nr 102, poz. 475, art. 64 ust. 1; *Statut Krajowej...*, par. 35-41).

Budowa nowoczesnego państwa opiera się współcześnie na rozbudowanym systemie samorządowym. Jego istotnym elementem są samorzady zawodowe. Jeden z takich samorządów został stworzony przez

doradców podatkowych. Jak zostało zaznaczone – jest to grupa zawodowa stosunkowo młoda. Wcześniej sprawami podatkowymi zajmowali się prawnicy będący adwokatami, radcami prawnymi. Tworzenie nowoczesnego systemu podatkowego niejako wymusiło wyodrębnienie się tej specjalizacji wśród prawników i ekonomistów. Poza państwowym aparatem urzędniczym, doradcy podatkowi są tą grupą, o której można powiedzieć, że są czynnikiem fachowym w zakresie funkcjonowania systemu podatkowego. O ile kadry urzędów skarbowych reprezentują interesy państwa, to doradcy podatkowi w postępowaniu podatkowym reprezentują przede wszystkim interesy obywatela.

Celem tego artykułu jest przedstawienie w jaki sposób, jakimi instrumentami samorząd doradców podatkowych może wpływać na kształt i realizację polityki podatkowej państwa, jakie cechy powinien mieć taki samorząd zawodowy, żeby w swojej działalności właściwie równoważyć interes podatnika i interes publiczny. Bilansując w tym przedmiocie dorobek KIDP, ważne jest by wskazać, w jakim zakresie doświadczenia tego polskiego samorządu zawodowego mogą być przydatne w procesie reformowania państwa na Ukrainie, w tym na ile może je wykorzystać ukraińska organizacja doradców podatkowych. Polski system podatkowy budowany przez ćwierć wieku III RP trudno uznać za w pełni modelowy, jednakże jest to duże pole doświadczeń.

Współpraca organizacji doradców podatkowych Polski i Ukrainy

Ukraiński system podatkowy ma opinię rozdrobnionego. Poza takimi podatkami jak CIT, PIT, VAT, jest jeszcze wiele innych. To rozdrobnienie – ale jak się zdaje – także inne czynniki powodują brak dostatecznego przepływu informacji pomiędzy poszczególnymi elementami tego systemu. Przebudowa systemu podatkowego na Ukrainie zmierza w kierunku nowoczesności. Jako przykład może posłużyć to, że ukraiński odpowiednik naszej ordynacji podatkowej powstał z wykorzystaniem najlepszych wzorców międzynarodowych. Jednakże reforma systemu podatkowego to – rzecz jasna – nie tylko nowe podstawy prawne, ale także adekwatna do tego administracja skarbowa, na którą składają się struktury i kadry. Z tych trzech elementów: stworzenie podstaw prawnych, zbudowanie struktur administracyjnych i wyszkolenie kadr, ten ostatni element wydaje się najtrudniejszy, a z całą pewnością jest największą inwestycją. Ukraiński system podatkowy wymaga nadal gruntownej przebudowy. Poza sprawami związanymi z problemami

stricte podatkowymi, wielkim wyzwaniem jest korupcja w organach podatkowych.

KIDP od kilku lat współpracuje z Wszzechukraińską Organizacją Społeczną Stowarzyszenie Doradców Podatkowych Ukrainy. Pomimo, że jest to samorząd dopiero kształtujący się, to ma aspiracje aktywnie uczestniczyć w budowaniu nowego modelu państwa, w tym próbuje wywierać wpływ na kształt systemu podatkowego Ukrainy oraz ramy systemu ubezpieczeń społecznych. Pierwsze kontakty pomiędzy samorządem polskich doradców podatkowych i ukraińską organizacją zarówno na szczeblu centralnym, jak i regionalnym pojawiły się w 2012 roku⁷³ (*Uchwała nr 177/2012 Krajowej...*). Intensywniejszą współpracę KIDP w Polsce nawiązała z ukraińskim zrzeszeniem doradców podatkowych w 2014 roku. Porozumienie z Izbą Doradców Podatkowych Ukrainy z maja 2014 roku dotyczyło współpracy w zakresie reformy systemu podatkowego oraz rozwoju instytucji doradztwa podatkowego.

Dla ukraińskiej organizacji doradców podatkowych interesujące są polskie doświadczenia w zakresie budowy struktur korporacji samorządowej, dotyczące jej funkcjonowania, zasad przynależności do korporacji i reguł związanych z wykonywaniem zawodu doradcy podatkowego. W tym katalogu problemów, które dotychczas wypłynęły w kontaktach dwustronnych samorządu zawodowego prawie nie pojawiały się problemy związane z funkcjonowaniem systemu podatkowego z pozycji interesów państwa. Ukraińscy doradcy podatkowi są zainteresowani polskimi doświadczeniami w zakresie także tej działalności samorządu doradców podatkowych, która związana jest z relacją naszego samorządu z organami państwa. Istotne jest, co z polskich doświadczeń w tym zakresie może być przydatne na Ukrainie.

Z dokumentów sygnowanych przez organy KIDP wynika, że polski samorząd doradców podatkowych koncentruje się we współpracy międzynarodowej przede wszystkim na «wzajemnej wymianie doświadczeń i dorobku w zakresie propagowania zawodu doradcy podatkowego, w szczególności wśród przedsiębiorców» [oraz na] «podejmowaniu wspólnych inicjatyw na rzecz rozwoju doradztwa podatkowego» (*Plan działania Komisji Współpracy...*) na terenie obydwu państw. Współpraca ta jest realizowana przez projekty edukacyjne w formie kursów, szkoleń, konferencji i

⁷³ np. obwód lwowski i oddział podkarpacki.

seminariów. Zaś problematyka dotycząca wpływu samorządu doradców na politykę podatkową państwa to dla polskiego samorządu doradców podatkowych nowy obszar do wymiany doświadczeń na polu międzynarodowym.

W ramach współpracy polsko-ukraińskiej Ministerstwo Finansów prowadzi na Ukrainie szereg działań w zakresie polityki fiskalnej. Powołano pełnomocnika rządu do spraw wsparcia reform na Ukrainie. Istotna jest współpraca dotycząca reformy systemu poboru podatków i poboru ceł. Jednym z działań na rzecz transformacji systemu fiskalnego jest kompleksowa reforma systemu celnego. Ważne jest żeby skutecznie zapobiegać nielegalnym przepływom finansowym. Polska jest zainteresowana w naprawie systemu gospodarczego Ukrainy nie tylko z perspektywy rozwoju relacji tego państwa z Unią Europejską (UE). Równie ważna jest stabilizacja obrotu gospodarczego z punktu widzenia bezpośrednich interesów Polski, jako sąsiada Ukrainy i kontrahenta w interesach. W ostatnim czasie zintensyfikowano współpracę w zakresie ceł. Dotyczy to zintegrowanego systemu informatycznego, a także stosowania dobrych praktyk, zarówno po stronie polskiej jak i ukraińskiej.

Rola i znaczenie samorządu doradców podatkowych w Polsce w kształtowaniu polityki podatkowej państwa w okresie transformacji systemowej – próba bilansu

Samorząd doradców podatkowych w Polsce powstał i ukształtował się w okresie wielkiej popularności samorządów zawodowych. Szczególnie w latach dziewięćdziesiątych było wiele zawodów, które chciały być urządzone korporacyjne. Samorządy zawodowe nie tylko były popularne, lecz zyskały także szczególną pozycję konstytucyjną. Spośród samorządów specjalnych tylko samorządy zawodowe zostały wymienione imiennie i ich położenie opisane zostało w artykule 17 ust. 1 (Dz.U. nr 78, poz. 483, art. 17). Swoista moda na korporacjonizm zawodowy w latach dziewięćdziesiątych spowodowała, że przy urządzaniu samorządów specjalnych zostały bardzo mocno wyeksponowane interesy partykularne środowisk objętych samorządem, zaś dobro ogółu i interes publiczny zostały zepchnięte, a w niektórych obszarach wprost zmarginalizowane. W zakresie równowagi pomiędzy interesami partykularnymi samorządów specjalnych, a interesem ogółu, dobrem publicznym i interesem państwa – polskie doświadczenia mogą być wzorem do naśladowania dla Ukrainy tylko w niewielkim zakresie.

W Polsce istotną rolę w kształtowaniu się samorządu doradców podatkowych odegrał minister finansów jako organ nadzorujący dla tego samorządu i z drugiej strony jako organ państwa zajmujący się przedmiotowo działalnością państwa w zakresie podatków. Relacje pomiędzy ministrem finansów, a samorządem doradców podatkowych były meandryczne, w tym pojawiały się też napięcia, takie jak np. kontrowersje w sprawie zwołania przez ministra pierwszego zjazdu założycielskiego organizacji samorządu. Struktury samorządu zostały utworzone w 2002 roku, a więc dopiero po pięciu latach od wejścia w życie Ustawy o doradztwie podatkowym (1997 rok). Na przestrzeni tych parunastu lat funkcjonowania samorządu trudno byłoby powiedzieć, że wypracowano wzorcowy model współdziałania z państwem. Jednakże z polskich doświadczeń wyraźnie widać jakich błędów należałoby unikać. Od czynnika państwowego zależy niezwykle wiele w kształtowaniu modelu samorządu zawodowego. Dla dobrego funkcjonowania samorządu, czynnik państwowy powinien mieć wolę podzielenia się władzą z organizacją stworzoną przez określone środowisko zawodowe. W zależności od tego w jakiej kondycji i stanie organizacyjnym jest zrzeszenie doradców podatkowych, w takim kształtuje się jego zakres zadań i kompetencji. Początkująca organizacja nie powinna dostać szerokich uprawnień w tak wrażliwym dla państwa obszarze jak polityka podatkowa. Decentralizacja państwa w zakresie polityki podatkowej powinna być wyjątkowo ostrożna.

Dotychczas samorząd polskich doradców podatkowych w budowaniu relacji z czynnikiem państwowym ma umiarkowane osiągnięcia. Kilka uwarunkowań spowodowało, że samorząd doradców podatkowych nie wykorzystywał w pełni swojego potencjału w płaszczyźnie współpracy z organami państwa. W III RP nastąpiło – generalnie ujmując – ukierunkowanie samorządów zawodowych na interes partykularny grupowy i tym samym nieco zmarginalizowano interes publiczny i dobro wspólne. Samorzady zawodowe nierzadko zbliżyły się charakterem swojej działalności do związków zawodowych. Swoiste upodobnianie się do związków dotknęło nawet te korporacje samorządu zawodowego, które nie mają tradycji zrzeszania się w związkach zawodowych (np. adwokaci).

Po 1989 roku w polskich elitach popularne było krytykowanie, a czasem nawet negowanie państwa. Postawy opozycji wobec państwa miały pozytywną konotację społeczną. Tym sposobem niejako przy okazji, rozpowszechniło się

myślenie antypaństwowe. W przestrzeni publicznej państwo często postrzegano jako uosobienie zła, jako podmiot działający na szkodę obywateli, jako twór, który należy ograniczyć do minimum. W tej atmosferze państwo nie było postrzegane jako pożyteczny partner we współpracy z zrzeszeniami obywatelskimi, w tym z samorządami zawodowymi. Dlatego też samorzady zawodowe z łatwością przyjmowały strategię ograniczania zadań i funkcji państwa. To co państwowe jawiło się jako źródło wszelkiego zła, zaś to co obywatelskie postrzegano jako pożyteczne i pozytywne z natury swojej. Takie ujęcie życia publicznego spowodowało, że samorzady zawodowe w latach dziewięćdziesiątych XX wieku nie zabiegały specjalnie o zbudowanie szerokich, wielopłaszczyznowych i zinstytucjonalizowanych relacji z organami państwa. Samorzady miały zastępować państwo. Taka wizja korporacyjnej Rzeczypospolitej z perspektywy ćwierćwiecza III RP wydaje się nietrafiona i tych błędów Ukraina nie powinna powtarzać. Konkluzją w tym zakresie z polskich doświadczeń byłoby poszukiwanie takiego modelu samorządu doradców podatkowych na Ukrainie, który miałby szerokie i silne relacje z organami państwa, lecz z drugiej strony takie, które nie naruszałyby autonomii korporacji doradców podatkowych.

Samorząd doradców podatkowych w Polsce – jak zostało już wcześniej podkreślone – jest nastawiony przede wszystkim na wewnętrzne potrzeby środowiska. Interes korporacyjny jest mocno podkreślany niemal wszędzie. W ustawowym katalogu zadań Krajowej Rady Doradców Podatkowych (KRDP) także dominują kompetencje związane z funkcjonowaniem korporacji. Spośród wymienionych w ustawie zadań dla tego organu do relacji z państwem odnosi się jedynie «opiniowanie projektów ustaw i rozporządzeń dotyczących prawa podatkowego i przedstawianie wniosków w tym zakresie» (Dz.U. nr 102, poz. 475, art. 56 ust. 2). W przypadku tak lakonicznego uregulowania prawnego szczególnie istotna jest aktywność liderów samorządu, którzy kierują organami statutowymi. Z drugiej strony równie ważne jest zapotrzebowanie ze strony czynnika państwowego na opinie pochodzące od czynnika fachowego, jakim są doradcy podatkowi zrzeszeni w samorządzie. W okresie III RP czynnik państwowy nie wypracował modelu współdziałania z samorządami specjalnymi. Starsze korporacje takie jak adwokacka, radców prawnych mają znaczne doświadczenie we współpracy z organami państwa jeszcze sprzed 1989 roku. Samorząd doradców podatkowych coraz szerzej dostrzega potrzebę

rozwijania swojej aktywności w stosunkach z państwem i podejmowania działań o szerszym charakterze niż tylko środowiskowym. Dała temu wyraz Jadwiga Glumińska-Pawlic, pełniąca od 2014 roku funkcję przewodniczącej KRDP. W czerwcu 2015 roku przy okazji powołania Rady Naukowej przy KIDP, J. Glumińska-Pawlic podkreśliła, że «tak szacowne gremium [jakim jest Rada Naukowa] będzie ogromnym wsparciem dla działań podejmowanych przez samorząd doradców podatkowych na rzecz nie tylko naszego środowiska, ale i całego społeczeństwa. (...) Ogromna wiedza i autorytet wszystkich członków rady pozwoli nam na występowanie z propozycjami poprawy istniejących już rozwiązań i opiniowanie nowych projektów regulacji podatkowych do organów władzy i administracji publicznej, wzmacniając tym samym nasz głos» (*Informacje prasowe...*). Ta młoda korporacja dopiero uciera sobie model współpracy z władzami państwowymi. Jeśli porównamy aktywność samorządu adwokatów, czy radców prawnych w relacji z organami państwa, to dotychczasowa działalność samorządu doradców podatkowych była stosunkowo niewielka.

Dotychczas w Polsce doradcy podatkowi byli ujmowani przede wszystkim w aspekcie reprezentowania interesów podatnika. Jest potrzeba szerszego spojrzenia na tę grupę zawodową, a co za tym idzie na rolę samorządu doradców podatkowych w państwie. Doradcy podatkowi jako czynnik fachowy mogą i powinni odgrywać istotną rolę w budowaniu systemu podatkowego i polityki podatkowej. Jednakże żeby samorząd doradców podatkowych – jako reprezentant tej grupy zawodowej – mógł uczestniczyć właściwie w procesach i czynnościach kształtujących system podatkowy, czy szerzej ujmując – politykę podatkową, KIDP musi mieć obszerne i zinstytucjonalizowane stosunki z organami władzy państwowej. Dla samorządu takiej grupy zawodowej jak doradcy podatkowi ważne są relacje z następującymi podmiotami reprezentującymi czynnik państwowy:

- z Izbami parlamentu, w tym właściwymi ich komisjami,
- z Radą Ministrów, w tym z Rządowym Centrum Legislacji,
- z ministrem finansów, w tym szczególnie z Radą Konsultacyjną Prawa Podatkowego i Komisją Kodyfikacyjną Ogólnego Prawa Podatkowego,
- z Kancelarią Prezydenta RP.

Chodzi o to żeby KIDP miała swojego przedstawiciela, przedkładała opinie lub w innej formie wyrażała swoje stanowisko, a nie tylko żeby np. do

ciał opiniodawczych czy konsultacyjnych byli powoływani doradcy podatkowi.

Ważne jest nie tylko to, czy korporacja utrzymuje kontakty z wyżej wymienionymi podmiotami, ale przede wszystkim jaka jest forma tych kontaktów. Opiniowanie może mieć różny charakter, status i tym samym praktyczne znaczenie. Pod takim mianem jak «opiniowanie projektów aktów prawnych» i «przedstawianie wniosków» może funkcjonować zarówno stanowisko mające istotny wpływ na przebieg prac legislacyjnych, jak i opinia będąca zwykłym *dekorum*. I wcale nie zawsze decyduje o tym waga merytoryczna czy wartość opinii. Jakże nie rzadko o statusie i zakresie wykorzystania opinii decyduje pozycja i prestiż podmiotu, który przedstawił tę opinię. Dlatego też dla władz korporacji doradców podatkowych ważna jest dbałość o autorytet i dobry wizerunek społeczny zarówno środowiska zawodowego doradców podatkowych, jak i samego samorządu. Nie bez znaczenia pozostaje także pozycja korporacji doradców podatkowych w systemie samorządowym. Szczególną wagę ma umiejętne współdziałanie z samorządami zawodów prawniczych i ekonomicznych. Konieczny jest też autorytet społeczny oraz pozycja i uznanie KIDP w środowisku politycznym, prawniczym, ekonomicznym, a także w mediach. O ile KIDP prowadzi szeroką fachową aktywność opiniodawczą np. dla potrzeb ministra finansów⁷⁴, to nie ma wielkich osiągnięć w działalności szeroko znanej społecznie. A takich okoliczności nie brakuje, ponieważ materia podatkowa jest popularna przez to, że dotyczy prawie każdego obywatela. Chociażby w ostatnim czasie KIDP miała okazję dać wiodącą opinię na temat trzeciego pytania z referendum prezydenckiego z 6 września 2015 r., które dotyczyło spraw podatkowych. Warto przypomnieć to pytanie: «czy Pani-/Pan jest za wprowadzeniem zasady ogólnej rozstrzygania wątpliwości co do wykładni przepisów prawa podatkowego na korzyść podatnika» (Dz.U. 2015, poz. 853). Jak się zdaje – w ogóle nie było opinii KIDP w tym przedmiocie. A na pewno nie ma jej dołączonej do wniosku przesłanego przez Prezydenta RP do Senatu (75 *posiedzenie Senatu...*). Samorząd doradców podatkowych nie wykorzystał tej okazji do prestiżowego zaistnienia w relacjach z organami władzy państwowej,

⁷⁴ Doskonale dokumentują to materiały zamieszczone na stronie internetowej Ministerstwa Finansów.

ale przede wszystkim została zmarnowana znakomita okoliczność, żeby ten samorząd zaistniał szerzej w świadomości społeczeństwa.

Jak się zdaje – najpoważniejszym instrumentem, którym samorząd doradców podatkowych może wpływać na kształtowanie polityki podatkowej państwa jest opiniowanie i konsultowanie aktów prawnych oraz aktualnej polityki podatkowej. Opiniowanie i konsultowanie zwykle jest uważane za miękkie narzędzie wpływu. Jak zostało to już podkreślone – pozycja opinii, a co za tym idzie jej rola i znaczenie mogą być bardzo różne – poczynając od sytuacji, gdzie opinia nie ma faktycznie istotniejszego znaczenia poza tym, że czyni wrażenie przeprowadzenia konsultacji społecznych, po takie, które mają kardynalny wpływ na stan prawny lub proces polityczny. W okresie III RP system opiniowania i konsultowania został rozwinięty znacznie. Ciał opiniodawczych i konsultacyjnych jest bardzo wiele i to dotyczy niemal każdej dziedziny życia publicznego. Nie należy przez to rozumieć, że proces legislacyjny czy procesy decyzyjne zostały uspołecznione i głos obywateli, czy głos środowisk fachowych ma istotnie wielkie znaczenie. Żeby stanowiska wyrażone w opiniach i konsultacjach miały swoją wagę, dobrze by było, aby status takich opinii był określony literą prawa, przynajmniej w zasadniczym zarysie. W dzisiejszych czasach ważne jest też to, żeby takie opinie fachowe, jak pochodzące od samorządów zawodowych były popularyzowane w społeczeństwie, oczywiście w przystępnej formie. Służyć temu mogą doskonale strony internetowe, które współcześnie są prowadzone przeważnie tylko z myślą o środowisku fachowym, a nie statystycznym obywatelu.

Zabiegi o opiniowanie i konsultowanie mogą być ważnym instrumentem wpływania na kształtowanie polityki podatkowej, o ile te opinie i konsultacje są wykorzystywane przez podmioty władzy publicznej. Do tego potrzebna jest wola ze strony czynnika państwowego i otwarcie na stanowiska innych uczestników systemu społeczno-gospodarczego. Gdy zaś nie ma tej woli, przydatne jest choćby w ogólnym zakresie unormowanie statusu opinii, bo to zabezpiecza ją przed łądowaniem w szufladzie. Takie określenie statusu opinii i konsultacji jest szczególnie ważne w okresie przeprowadzania reform, gdzie istnieje duża tendencja do działań doraźnych, powodowanych szczególnymi okolicznościami. Wydaje się, że w Polsce przydałoby się wzmocnienie statusu opinii i konsultacji, szczególnie tych fachowych. Działania w tym kierunku można zdecydowanie polecać Ukrainie w okresie

transformacji. W Polsce samorząd doradców podatkowych dopiero toruje sobie drogę do szerszego wpływania na politykę podatkową. Tym co stanowi już dorobek KIDP w tej materii, samorząd polskich doradców podatkowych może podzielić się z ukraińską organizacją doradców podatkowych.

Rekomendacje dla Ukrainy

Wokół dyskusji na temat reformy ukraińskiego systemu podatkowego, w Polsce zgromadziła się już pewna grupa fachowców. Jednym z takich środowisk jest samorząd doradców podatkowych. Z kręgu korporacji polskich doradców podatkowych płyną pewne wskazówki co do kierunków reform systemu podatkowego, lecz przeważnie są one spojrzeniem z pozycji wyłącznie rynkowych. Ze środowiska naukowego – w moim rozumieniu – powinna pójść sugestia spojrzenia na ten problem nie tylko z pozycji rynku, lecz także z punktu widzenia interesu państwa. Nierzadko dyskusja na temat reformy systemu podatkowego na Ukrainie jest sprowadzana do tego, ile powinny wynosić stawki podatkowe, żeby przedsiębiorcy je płacili. Jednakże istotniejsze wydaje się, jak zreformować system podatkowy żeby państwo miało przychody budżetowe adekwatne do obrotu gospodarczego, szczególnie gdy chodzi o duże podmioty gospodarcze.

Jeśli samorząd doradców podatkowych Ukrainy miałby odegrać istotną rolę w reformowaniu systemu podatkowego – w mojej ocenie – powinien dążyć do dobrej i dość bliskiej współpracy z czynnikiem państwowym. W tym zakresie potrzebna jest aktywność znacznie większa niż dotychczas przejawiał w tych sprawach polski samorząd doradców podatkowych.

Istotną rolę samorząd doradców podatkowych Ukrainy może odegrać w zakresie funkcjonowania systemu podatkowego, i tym samym realizacji polityki podatkowej, przez prowadzenie praktyki w zakresie doradztwa podatkowego. Spełni taką rolę jeśli zaistnieją dwa warunki łącznie:

- Samorząd doradców podatkowych Ukrainy będzie dążyć do wysokiego poziomu merytorycznego doradców podatkowych,
- Samorząd doradców podatkowych Ukrainy stworzy mechanizmy pozwalające na utrzymanie wśród doradców podatkowych wysokich standardów etycznych w zakresie czynności zawodowych.

W tym przedmiocie doświadczenia polskiego samorządu doradców podatkowych mogą być przydatne w procesie reform na Ukrainie. Początkująca współpraca KIDP z organizacją ukraińską powinna być

zintensyfikowana i zinstytucjonalizowana. To nie mogą być tylko okazjonalne seminaria czy konferencje. KIDP zrobiła w tym kierunku dopiero pierwszy krok i póki co jest on dość enigmatyczny. Podstawy do szerokiej współpracy polsko-ukraińskiej w sprawach podatków zostały poczynione chociażby przez kształcenie ukraińskich studentów w Polsce. Niektóre uczelnie prowadziły Kolegia Ukraińskie, na których studiowała młodzież z Ukrainy⁷⁵.

Jedną z sugestii dla Ukrainy w sprawie samorządu doradców podatkowych jest to, że na czas wielkich reform jest potrzebny samorząd, który zrzesza środowisko o ugruntowanej tożsamości i silnych więziach na płaszczyźnie wykonywanej profesji. W integrację środowiska i dbałość o tożsamość oraz pozycję zawodową warto zainwestować dużą aktywność organizacyjną. Taki samorząd da podstawę, z jednej strony do dobrej służby społeczeństwu przez doradców podatkowych, a z drugiej pozwoli na aktywność korporacji doradców na polu reformowania państwa. Istotną rolę może odegrać tylko organizacja zwarta. Takie eksperymenty jak przeprowadzana w Polsce tzw. deregulacja są nie tylko ryzykowne, ale wprost szkodliwe społecznie i gospodarczo. Powstały podstawy prawne, które pod pretekstem otwarcia zawodów i stworzenia wielkiej ilości nowych miejsc pracy, prowadzą do nihilizacji kwalifikacji zawodowych, a tym samym zagrażają bezpieczeństwu obywateli. Można mieć tylko nadzieję, że w Polsce odejdzie się od koncepcji tzw. deregulacji. Taki postulat śmiało mogą wносить doradcy podatkowi, ponieważ przed wejściem w życie ustawodawstwa deregulacyjnego, korporacja doradców podatkowych miała opinię otwartej. Deregulacja dotyczy nie tylko profesji, które posiadają samorząd zawodowy. Jeśli dostęp do zawodów kwalifikowanych był utrudniany przez grupy interesów zawodowych, państwo mogło temu zjawisku przeciwdziałać w inny sposób. W samorządach specjalnych znakomicie w tym zakresie można było podjąć kroki w trybie nadzoru państwa nad tymi podmiotami.

Udział korporacji doradców podatkowych w reformowaniu systemu podatkowego stawia duże wymagania wobec organizacji samorządowej zarówno pod względem merytorycznym, etyki zawodowej, jak i w aspekcie organizacyjnym. Tworzenie struktur samorządu zawodowego jest trudnym procesem samym w sobie. Działacze samorządu doradców podatkowych w

⁷⁵ Autorka sama przez kilka lat prowadziła zajęcia w takim kolegium na Wydziale Prawa i Administracji UMCS w Lublinie. Naukę pobierało w tym trybie sporo osób.

Polsce z własnego doświadczenia wiedzą ile starań, wysiłku i zabiegów wymagało powstanie tego samorządu. Z polskich doświadczeń na polu samorządu zawodowego wynika, że najlepiej sprawdza się taki model organizacyjny, w którym status organizacji samorządu dla danego zawodu otrzymuje jedna organizacja. Co prawda, może być taki model samorządu zawodowego, w którym są dwie lub trzy organizacje posiadające status samorządu i obywatel uprawiający dany zawód wybiera sobie, do której z tych organizacji chce należeć. Zasadą jest tylko to, że musi należeć do jednej z tych organizacji, i może być członkiem wyłącznie jednej z tych korporacji. Taki model organizacyjny samorządu zawodowego pojawia się nieczęsto. Jest wybierany przeważnie w pierwszym okresie działalności określonego samorządu zawodowego. Z tego modelu można korzystać, gdy samorząd zawodowy powstaje na bazie kilku dobrowolnych zrzeszeń danego zawodu i wówczas pojawiają się duże problemy organizacyjne. Takie rozwiązanie ma zapewnić swoistą demokrację dla tych dobrowolnych organizacji i ich członków. Stosuje się ten model także w sytuacji, gdy liderzy istniejących już dobrowolnych zrzeszeń nie potrafią się porozumieć w sprawach związanych z tworzeniem jednej organizacji samorządu zawodowego. Przy budowie i rozwoju samorządu doradców podatkowych Ukrainie można rekomendować taki model organizacyjny, jak przyjęto na początku w Polsce, tj. status samorządu zawodowego doradców podatkowych ma jedna organizacja i przynależność doradców podatkowych do niej jest obligatoryjna.

Dla funkcjonowania samorządu zawodowego ważne jest z jakich źródeł finansowana jest jego działalność. Wysokość środków materialnych pozostających do dyspozycji zarówno struktur regionalnych, jak i ogólnopństwowych warunkuje zakres prowadzonej działalności. W Polsce najistotniejszym źródłem finansowania działalności samorządu doradców podatkowych są składki członkowskie i opłaty (np. od wpisu na listę doradców podatkowych). Te źródła finansowania w ogóle w polskich samorządach zawodowych są pewnym standardem. Z tego powodu comiesięczne powszechne i obligatoryjne składki są stosunkowo wysokie. Co prawda statut samorządu doradców podatkowych przewiduje jeszcze darowizny, spadki, zapisy i dotacje oraz dochody z pewnego rodzaju działalności prowadzonej na rzecz środowiska (Dz.U. nr 102, poz. 475, art. 66; *Statut Krajowej...*, par. 50 ust. 1), lecz faktycznie te źródła finansowania należy uznać za marginalne. W

Polisce podmioty sektora społecznego mają jeden doskonały instrument do finansowania swojej działalności statutowej. Jest nim działalność gospodarcza prowadzona na uprzywilejowanych zasadach, z której zyski należy przeznaczać na finansowanie działalności statutowej. Liczne podmioty tworzone przez obywateli mogą korzystać z tej formy gromadzenia środków materialnych na działalność statutową. Taka działalność gospodarcza może być realizowana w różnej formie organizacyjno-prawnej, tj. podmiot może prowadzić tę działalność sam bezpośrednio lub za pośrednictwem udziałów w spółce lub w spółdzielni. Ustawodawca określa, które podmioty mogą korzystać z tej formy finansowania działalności. Jednakże póki co, samorząd doradców podatkowych nie ma możliwości prawnej korzystania z tego instrumentu, wszak ustawa tego nie przewiduje. Zdumiewać może, że dotychczas władze korporacji doradców podatkowych nie podjęły skutecznych starań o nowelizację ustawy w tym przedmiocie. Poszukiwanie nowych i interesujących źródeł finansowania działalności statutowej to pole do zagospodarowania dla doradców podatkowych i w Polsce dotychczas mało dostrzegano ten problem.

Można odnieść wrażenie, że omówione powyżej sposoby finansowania działalności samorządu doradców podatkowych są problematyką czysto polską i trudno stąd wyprowadzić jakieś wnioski przydatne dla samorządu doradców podatkowych na Ukrainie. Przywołując problematykę materialnych podstaw prowadzenia działalności samorządu, jest potrzeba zwrócić uwagę jak ważny jest to problem, szczególnie w państwie o wysokim wskaźniku korupcji. W takich warunkach składki i opłaty za czynności lub wystawiane dokumenty i poświadczenia wydają się być najlepszym rozwiązaniem w zakresie finansowania podmiotów społecznych. Problem w tym, że środki pochodzące z tych źródeł są stosunkowo skromne. Gdzie w takiej sytuacji samorząd zawodowy może poszukiwać innych źródeł finansowania? Na pewno nie powinien być to sponsoring, darowizny od sektora prywatnego czy szerzej od podmiotów gospodarczych, bez względu na rodzaj własności. Źródłem wsparcia materialnego dla korporacji samorządu zawodowego powinien być grosz publiczny przekazywany samorządowi w formie dotacji celowej, procentowego odpisu od jakiegoś podatku lub jako źródło finansowania zadań zleconych danemu samorządowi przez państwo. Korzystanie z grosza publicznego jest tu instrumentem zabezpieczającym w jakiejś mierze

korporacje samorządu przed korupcją. W tym zakresie składki, opłaty oraz korzystanie w pewnej formie z pieniędzy podatnika wydają się optymalnym rozwiązaniem w warunkach takich jak na Ukrainie.

Jedna z istotnych relacji pomiędzy samorządem zawodowym i państwem wykląda się w instytucji nadzoru. W Polsce nadzór nad korporacją doradców podatkowych sprawuje minister właściwy do spraw finansów publicznych. Niewielki jest zakres tego nadzoru. Po 1989 roku w Polsce nie było głębszego zrozumienia dla roli i znaczenia instytucji nadzoru nad podmiotami obywatelskimi. W związku z tym rozwiązania w tym przedmiocie są mało wytrawne. W świadomości społecznej nadzór jest ujmowany przede wszystkim w kategoriach restrykcyjnych. Wnosić z tego można by więc, że w zakresie nadzoru państwowego nad samorządem doradców podatkowych polskie rozwiązania nie mogą być przydatne dla Ukrainy. Jednakże nawet takie doświadczenia, jak w III RP dają podstawę do konkluzji, że dla właściwego ukształtowania samorządu i należytego zabezpieczenia interesu publicznego nadzór nad samorządem zawodowym jest konieczny. Im większe kompetencje i zadania otrzyma samorząd, tym zakres nadzoru powinien być większy, szczególnie w początkowym okresie działania samorządu.

Instytucję nadzoru nad samorządami zawodowymi uważam za bardzo ważną i dotychczas w III RP niedocenianą, zarówno przez czynnik państwowy, jak i czynnik społeczny. Nadzór organu państwowego nad taką korporacją jak samorząd doradców podatkowych jest szczególnie ważny. Doradcy podatkowi, jako pełnomocnicy reprezentują interesy podatnika i tym samym są niejako w naturalny sposób nastawieni na interes podatnika, czyli interes indywidualny obywatela. Jeśli samorząd doradców podatkowych ma odegrać ważną rolę w kształtowaniu systemu podatkowego, doradcy podatkowi i tym samym ich organizacja zawodowa powinni przesunąć swoją uwagę w stronę interesu publicznego. Dla doradców podatkowych i ich samorządu to wielkie wyzwanie, jak równoważyć interes indywidualny podatnika i interes publiczny. W tym zakresie wielką rolę mogą odegrać właściwie ukształtowane stosunki pomiędzy samorządem doradców podatkowych i czynnikiem państwowym, czyli w zakresie danin takich jak podatki, cła to w naturalny sposób przede wszystkim będzie minister finansów. Byłoby dobrze gdyby stosunki pomiędzy ministrem finansów i samorządem doradców podatkowych

rozwijać w kilku płaszczyznach, tj. nie tylko nadzoru ministra finansów nad korporacją doradców podatkowych w takim tradycyjnym rozumieniu.

Gdy stawia się pytania badawcze o reformę państwa na Ukrainie, to jednym z zasadniczych problemów jest korupcja. W tym kontekście istotnym zagadnieniem jest naprawa systemu podatkowego na Ukrainie. Stąd pojawia się pytanie, czy ukraiński samorząd doradców podatkowych może odegrać znaczącą rolę w likwidacji korupcji? Przede wszystkim ten samorząd musi się przygotować do zadań na tym odcinku. W tych przygotowaniach pewną rolę może odegrać zarówno polski minister finansów, jak i KIDP. Polscy doradcy podatkowi mogliby podzielić się swoimi doświadczeniami z ukraińskimi kolegami po fachu w zakresie dobrych praktyk związanych z poborem danin publicznych, takich jak podatki czy cła. Istotne są tu szkolenia, promowanie standardów w zakresie praktyk antykorupcyjnych oraz doradztwo dotyczące rozwiązań prawnych i instytucjonalnych, mających na celu reformowanie systemu poboru podatków i poboru ceł oraz skuteczne zapobieganie nielegalnym przepływom finansowym. Jednym z takich instrumentów ma być – wspomniany już wcześniej – zintegrowany system informatyczny, pozwalający na to, aby odprawa celna była zarówno po stronie polskiej, jak i ukraińskiej jednolita, według tych samych standardów. Spowoduje to zmniejszenie nieprawidłowości. Przydatna jest też wiedza specjalistyczna dotycząca działania organów administracyjnych. W tym zakresie ważne mogą być kontakty polsko-ukraińskie nie tylko na szczeblu administracji rządowej, ale także niebagatelną rolę mogą tu odegrać ośrodki akademickie, szczególnie te w których prowadzone są badania dotyczące nowoczesnej administracji publicznej.

Dla popularyzacji dobrych praktyk dotyczących spraw podatkowych interesującą formą mogą być staże lub aplikacje ukraińskich doradców podatkowych w kancelariach doradztwa podatkowego prowadzonych w Polsce. Taki program mógłby być realizowany w aspekcie merytorycznym przez KIDP, zaś w zakresie organizacyjnym i finansowym przez Ministerstwo Finansów. Szczególnie, że jak podkreślał w jednym z wywiadów wiceminister finansów i pełnomocnik rządu ds. wsparcia reform na Ukrainie Artur Radziwiłł, strona polska ze «szczególną satysfakcją» przyjmuje sytuację «gdy uda się sfinansować polską pomoc dla Ukrainy ze środków unijnych» (*Polski doradca...*). Takie przedsięwzięcie, z jednej strony pozwoliłoby samorządowi

polskich doradców podatkowych realizować wspólne projekty z samorządami zawodowymi z innych krajów i wyjść ze swoją aktywnością na płaszczyznę międzynarodową. Zaś z drugiej, w kraju dałoby okazję do rozwijania kontaktów i budowania swojej pozycji z organami władzy państwowej. Na polu działalności związanej ze zwalczaniem korupcji u wschodniego sąsiada, polska administracja podejmuje różne działania. Na Ukrainie rozpoczęto starania w celu powołania specjalnego biura będącego odpowiednikiem naszego Centralnego Biura Antykorupcyjnego (CBA). W tym zakresie strona ukraińska prowadziła w Polsce konsultacje. Przebieg współpracy w tym przedmiocie referował w Senacie szef CBA Paweł Wojtunik (*Stenogram 55 posiedzenia...*). Istotne jest, żeby włączyć w tę działalność także czynnik społeczny, tj. nie tylko fundacje i stowarzyszenia, ale także np. samorzady zawodowe, i przenieść to na kontakty po stronie ukraińskiej. W ten sposób pozwoliłoby to nie tylko na przygotowanie określonych grup zawodowych do reform państwa, ale przede wszystkim stwarzałoby okazję do bezpośredniego włączenia tych ludzi do budowy i funkcjonowania nowych struktur na Ukrainie. Tacy ukraińscy stażyści lub aplikanci, którzy odbyliby praktyki w Polsce mogliby się stać filarami nowoczesnego systemu podatkowego na Ukrainie.

Bibliografia:

1. Glumińska-Pawlic J. (red.) (2009), Doradca podatkowy obrońcą praw podatnika, Katowice.
2. Informacje prasowe, https://krdp.pl/strona.php/1454_informacje_prasowe.html?opcja=drukuj (15.09.2015).
3. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997r., Dz.U. Nr 78, poz. 483.
4. Plan działania Komisji Współpracy Międzynarodowej KRDP na 2014 rok. Załącznik do uchwały nr 46/ 2014 Krajowej Rady Doradców Podatkowych z dnia 1 kwietnia 2014 r, https://krdp.pl/strona.php/1269_komisja_wspolpracy_miedzynarodowej_krdp.html (15.09.2015).
5. Polski doradca: walka z korupcją najważniejszym celem na Ukrainie. Rozmowa Piotra Śmiałowicza (PAP) z Arturem Radziwiłłem, Wiceministrem Finansów i pełnomocnikiem rządu d/s wsparcia reform na Ukrainie z dnia 2 czerwca 2015, <http://www.lex.pl/czytaj/-/polski-doradca-walka-z-korupcja-najwazniejszym-celem-na-ukrainie/print/> (15.09.2015).
6. 75 posiedzenie Senatu RP VIII kadencji. Opinie/Materiały/Ekspertyzy, <http://www.senat.gov.pl/prace/senat/posiedzenia/tematy,418,1.html> (15.09.2015).

7. Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 czerwca 2015 r. o zarządzeniu ogólnokrajowego referendum, Dz.U. 2015, poz. 853.
8. Sobieska I. (2012), Doradztwo podatkowe. Funkcjonowanie i kierunki rozwoju, Warszawa.
9. Statut Krajowej Izby Doradców Podatkowych (tekst ujednolicony), par. 35-41, https://krdp.pl/strona.php/1030_statut_krajowej_izny_doradcow_podatkowych_tekst_ujednolicony.html?opcja+drukuj (16.09.2015).
10. Stenogram 55 posiedzenia Senatu RP VIII Kadencji, 2 dzień.
11. Uchwała nr 177/2012 Krajowej Izby Doradców Podatkowych z dnia 12 maja 2012r. w sprawie delegowania przedstawiciela Krajowej Izby Doradców Podatkowych do udziału w spotkaniu z ukraińskimi doradcami podatkowymi poza granicami kraju w dniu 12 maja 2012r. zorganizowanym przez Zarząd Podkarpackiego Oddziału KIDP, <https://krdp.pl/posiedzenie.php/uchwala/1032?opcja=drukuj> (15.09.2015).
12. Ustawa z 5 lipca 1996r. o doradztwie podatkowym, Dz.U. nr 102, poz. 475.

Antonina Tokarska

ROLA MIĘDZYKULTUROWEJ KOMUNIKACJI PRAWNEJ UKRAINY W PRZESTRZENI EUROINTEGRACYJNEJ

Антоніна Токарська

ЗНАЧЕННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ПРАВОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ УКРАЇНИ У ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

System bezpieczeństwa informacyjnego Ukrainy wymaga realizacji niezbędnych przedsięwzięć w celu ochrony ukraińskiej przestrzeni informacyjnej. Przestrzeń informacyjna składa się z dwóch części – zewnętrznej (komunikacji międzykulturowej) oraz wewnętrznej (wewnątrz kraju). Ich rola jest niezwykle ważna ze względu na suwerenność informacyjną państwa oraz jego dalsze postępy w procesie eurointegracji. Jednakże rola komunikatywna jest znacznie utrudniona w związku z wykorzystywaniem środków medialnych przez różne grupy polityczne oraz biznesowe (komunikacja wewnętrzna) oraz z niedocenianiem idei narodowej na poziomie międzykulturowym (zewnętrzna komunikacja).

Zarówno pierwsza, jak i druga na razie nie realizują interesów państwowych, ponieważ nie jest wdrażana rola strategiczna komunikacji prawnej. A właśnie ona jest powołana do przeciwstawienia się wrogiej

interwencji informacyjnej, która podważa autorytet naszego państwa w świecie, niszczy świadomość społeczną, wolność słowa oraz prawo człowieka do otrzymywania sprawiedliwej oraz obiektywnej informacji. Jak przeciwdziałać tej interwencji?

Wojna informacyjna przeciwko Ukrainie, jako sposób na zniszczenie naszej komunikacji prawnej, jest stosunkowo nowym zjawiskiem, elementy której są znane z lat zimnej wojny. Jednak w całej historii становienia oraz rozwoju niepodległej Ukrainy nie odbywała się ona na taką skalę oraz nie miała tak negatywnych skutków w Europie jak dzisiaj. Współczesna rosyjska wojna informacyjna ma na celu:

- 1) pokonać przeciwnika środkami informacyjno-psychologicznymi,
- 2) rozpowszechnić panikę, strach i nienawiść,
- 3) zrujnować mentalne podstawy społeczeństwa, państwa oraz demokratyczne procesy w Ukrainie,
- 4) podważać autorytet Ukrainy w świecie.

Takie przestępcze działania posiadają dobrze opracowane neurolingwistyczne kanały wpływu na świadomość społeczną. Fakt agresji informacyjnej jest nadzwyczajnie trudno udowodnić.

Gerald Dworkin wprowadza pojęcie «przestępstw niewidzialnych», do których należą tak zwane przestępstwa bez ofiar oraz różne sytuacje, kiedy ofiara nie zdaje sobie sprawy z tego, że odbywa się przestępstwo (Feinberg i inni, 2013, s. 482). Jest to jeden z niebezpiecznych rodzajów zbrodni we współczesnej wojnie informacyjnej. Zaliczamy do nich przykładowo nawoływanie do sprzeciwu mobilizacji, nienawiści do władzy, protestu jako sposobu na destabilizację sytuacji.

Faktycznie, medialne prowokacje, jak działania przestępcze są odmianą wojny hybrydowej. Nowe doświadczenia potwierdza obecność takich działań, jak manipulowanie faktami, przekaz nieprawdziwych informacji, mitologizacja wojny, wykorzystywanie niezadowolonych nastrojów itd.

Bezprawna komunikacja, która zazwyczaj ma odbiór międzynarodowego, prowokuje do popełnienia przestępstwa. Ma ona miejsce wtedy, kiedy osoba, jak twierdzi Dworkin, jest nakłaniana do popełnienia przestępstwa, którego osoba nie dokonałaby, gdyby nie została do tego przekonana. Autor podkreśla, że warunki, przy których można wykryć działania prowokacyjne

oraz podstawy teoretyczne, które zwalniają od odpowiedzialności nadal są przedmiotem dyskusji (Feinberg i inni, 2013, s. 484).

Chafee, na którego powołuje się Dworkin, tego typu prowokacje nazywa «zwykłym prawem kryminalnym słów». Odpowiednikami takich przestępstw w prawie ogólnym są bunt, zakłócenie porządku publicznego, nakłanianie słowem do popełnienia przestępstwa. Sprawiedliwym jest to, że prawo kryminalne wykorzystuje kryteria niebezpieczeństwa jawnego i bezpośredniego w przypadku podburzeń do popełnienia przestępstwa. Nadal tak uważamy, bo «prawo na słowo z jego ścisłym kryterium niebezpieczeństwa bezpośredniego jest zbyt miękkie, aby zapobiec poważnym szkodom», i dlatego nieuniknionym staje się uzupełnienie ustawami o niebezpiecznej właściwości słów. W tym celu wystarczy aby pozwany opublikował lub miał zamiar opublikować swoje słowa, a nie miał na celu spowodować nimi jakiejś krzywdy.

Naruszenia prawa osoby na komunikację (ataki medialne, dezinformacja, zniesławienie, oszustwo, szantaż, zastraszanie ludności) potwierdzają, że działania przestępcze rywala skierowane do odbiorcy masowego, znacznie pogarszają stan moralno-psychologiczny społeczeństwa, zagrażają bezpieczeństwu narodowemu Ukrainy, które jest częścią bezpieczeństwa europejskiego.

Potrzebujemy nowego systemu zarządzania, działalności naukowej, administracyjno-publicznej i produkcyjnej, przygotowania kadry oraz innego rodzaju działalności, stworzywszy nową ustawę o «Bezpieczeństwie informacyjnym i ochronie obywateli przed agresją informacyjną». Podstawą takiej ustawy powinna być zasada komunikacji prawnej oraz współczesnego, odpowiednio do norm międzynarodowych, bezpiecznego przekazu informacji, jak i odpowiedzialność za jej przestępcze wykorzystanie na terenie innych państw. «Nastąpiła konieczność włączenia do zadań Kodeksu Kryminalnego Ukrainy zabezpieczenia kryminalno-prawnej ochrony przestrzeni informacyjnej, infrastruktury informacyjnej, świadomości społecznej i indywidualnej od niebezpiecznych ingerencji, a także konieczność zapobiegania takim działaniom» (Savinova, 2013, s. 29).

Wymaga to kardynalnego, ponownego przemyślenia zabezpieczenia ustawodawczego, w którym należy po nowemu postrzegać przestępstwa w wojnie informacyjnej. Wymaga to oceny motywów, ustalenia argumentów

ідентифікації небезпеченства соціального якo злестєпстл, устеленя кваліфікації і дйференціяції злестєпстл в праві народоуьм і єуропейскім.

Остра потрлбуа охронл перед skutkaml wojny інформациьней, котра jest посзержана przez Rosję w Europie, powstaje na podstawie wymogów konstytucyjnych w sprawie bezpieczeństwa osoby dla pokonania współczesnych zлестєпстл wojny інформациьней, котра w XXI wieku stała się prekurorem rozwiązania wojny przeciwko naszemu państwu. Praktyka światowych mediów, choć i posiada oceny prawne werbalnej agresji інформациьней, to jednak żadne z państw nie doznało jej na taką skalę. Udział w nich mediów rosyjskich jest traktowany jak współzłudział w zлестєпстwie. Wpływy mediów niszczą psychologiczne podstawy ludzkiego bycia oraz brutalnie naruszają prawne normy komunikacji, dokonują masowych ataków na świadomość społeczną oraz indywidualną. W związku z tym poszukiwanie sposobów przeciwdziałania lub neutralizacji spowodowanej wojną інформациьną szkodzi państwu ukraińskiemu.

Potrлbene są skuteczne mechanizmy охронл міжнародоуей комунікації правней Ukrainy dla pokonania zagrożeń na podstawie priorytetu umów міжнародоуых, poprzez pośrednictwo organizacji міжнародоуых. Należy przekazać rządowi ustawodawczą inicjatywę, żeby parlament był w stanie operatywnie реаговувати в справі охронл прав і swobód człowieka. Należy także rozszerzyć sieć комунікації міжкультуроуей Ukrainy poprzez utworzenie міжнародоуых przedstawiцelstw światowych agencji na Ukrainie і ukraińskich przedstawiцelstw за границą.

Bibliografia:

1. Feinberg J., Coleman J., Kutz Ch. (2013), *Philosophy of Law*, Boston.
2. Fromm E. (2011), *Бегство от свободы*, Moskwa.
3. Kis' R. (2005), *Глобальне-національне-локальне (соціальна антропология культурного простору)*, Lwow.
4. Loboda A., *Поняття та зміст правової безпеки особи, «Підприємництво, господарство і право»* 2010, nr 10.
5. Merezhko A.A. (2009), *Наука политики международного права: истоки и перспективы*, Kyiv.
6. Poletylo K.S. (2012), *Судовий захист інформаційних прав і swobod людини і громадянина*, Luck.
7. Savinova N.A. (2013), *Кримінально-правова політика забезпечення інформаційного суспільства в Україні*, Lwow.

8. Strohmeier G. (2004), Politik und Massenmedien: Eine Einführung, Baden-Baden.
9. Vasyliuk V.Y., Klymchuk S.O. (2008), Інформаційна безпека держави: курс лекцій, Kyiv.

Jurij Kariagin

**POLITYCZNE I KULTUROWE WARTOŚCI SPOŁECZEŃSTWA
UKRAIŃSKIEGO W SFERZE SPOŁECZNO-POLITYCZNEJ I
GOSPODARCZEJ TRANSFORMACJI**

Юрій Карягін

**ПОЛІТИЧНІ І КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ УКРАЇНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА В СФЕРІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ І
ЕКОНОМІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ**

Поняття «цінностей» посідає провідні місця в дослідженнях з психології, політології, культурології, соціології, антропології і інших суміжних дисциплінах. У філософії навіть існує окремий напрям – аксіологія як теорія цінностей. Проблематика цінностей і, зокрема, політичних цінностей, у суспільних науках завжди була і залишається ключовим фактором для розуміння, по-перше, мотивації поведінки індивіда, певної форми соціалізації, і по-друге, сутності більш глобальних питань, таких як формування свідомості мас у державі, реакції громадськості на певні дії влади, на становлення до тієї чи іншої політичної культури, визначення місця та функції громадянина-індивіда у політичній системі.

Сучасна наукова література надає безліч варіантів визначення поняття «цінність». Кожен з них виокремлює певний аспект або функцію даного феномена, але більшість дослідників сходяться на думці в одному – факті реального існування конструктів, які визначаються як «цінності» і їх значимості для становлення індивіда. Виявити сутність феномену «цінностей» дуже складно, перш за все, через те, що дослідники по-різному оцінюють його об'єктивні особливості. Хоча саме цінності є незамінною складовою таких політичних феноменів як ідеологія, політична культура, політична система. Такі дослідники як Д.О. Леонтьєв, Р.Х. Шакурова, Г.Л. Будинайте, Т.М. Буякас, Б.І. Додонов, М. Рокич, В.А. Ядов приділяли увагу розгляду сутності самого поняття «цінності», «система цінностей», І.В.

Дубровіна, І.С. Кон, Л.С. Виготський, О.М. Леонт'єв, Д.Б. Ельконін – ціннісній динаміці і трансформації системи цінностей в різному віці; принципами класифікації цінностей займалися В.П. Тугаринов, О.Г. Дрогобицький, Е.Фромм і П.Ф. Каптерев, специфікою морально-етичних цінностей – А.А. Хвостов, А.Фурман, З.С. Карпенко, Б.С. Братусь, Л. Кольберг, П. Юркевич, Г.Г. Шпет, Г.С. Сковорода, Г.М. Міненко, М.Й. Боришевський, О.Д. Піркова, М.О. Чаїнська та ін.⁷⁶

Поняття «цінності» вперше вжив в 30-х роках ХХ століття Гордон Олпорт, визначивши їх як «послідовні, особисті припущення, які роблять люди, що підкріплюють напрацьовані атитюди». Досліджуючи атитюди, що було ключовою сферою всіх емпіричних і теоретичних досліджень в експериментальній соціальній психології, він почав вивчати цінності, завдяки чому взагалі було визнано, що в атитюдів є свій фонд у цінностях, що цінності – «послідовні, особисті припущення, які ми робимо, що підкріплюють наші атитюди»⁷⁷.

Філософія називає цінністю те, що здатне задовольняти людські потреби. Отже, цінність речі визначається як її властивостями, так і її відношенням до потреб та інтересів людини. Речі, явища стають цінностями, скільки вони перебувають у взаємодії між людським існуванням та діяльністю. Цінності можуть також поділятися на матеріальні і духовні – так само, як і діяльність, культура. Сама культура ж є сукупністю цінностей, створених самою людиною⁷⁸.

З психологічної точки зору, цінність – це «будь-який об'єкт, що має життєво важливе значення для суб'єкта (індивіда, групи, етносу). У широкому розумінні як цінності можуть виступати не тільки абстрактні привабливі сенси або ситуативні цінності, але і стабільно вадливі для індивіда конкретні матеріальні блага. У вузькому значенні прийнято говорити про цінності як про духовні ідеї, виражені в поняттях, які мають високий ступінь узагальнення»⁷⁹.

⁷⁶ Парсонс Т. Система современных обществ/ Пер с вгл. – М.: Аспект Пресс, 1998. – с. 270

⁷⁷ Hayes N. Principles of Social Psychology. – Hove: Psychology Press. – 1993. – 21-22 р.

⁷⁸ Парсонс Т. Система современных обществ/ Пер с вгл. – М.: Аспект Пресс, 1998. – с. 344.

⁷⁹ Бодриар Ж. Симулякри і симуляція. – К.: Основи, 2004. – 97 с.

На думку дослідниці цінностей А. Лесик⁸⁰, можна виокремити дві основні парадигми у дефініції феномену «цінностей», які засновані на поглядах відомого соціального психолога-теоретика М. Рокича (*Rokeach*): термінальні і інструментальні цінності.

Термінальні цінності представлені в уяві людини абстрактно вираженими концепціями того, що є найбажанішим, емоційно привабливим, здатним описати ідеальний стан буття людей. Йдеться про такі широко поширені цінності як «свобода», «безпека», «достаток», «сєнс життя».

Інструментальні цінності характеризуються через модус певної поведінки або дій, котрому віддається перевага і ярликуються словами на кшталт «чесний», «логічний», «акуратний». В число інструментальних цінностей входять, наприклад, моральні цінності (коли людину називають відповідальною) і цінності компетенції («логічний», «розумний»). З погляду функціональності, інструментальні цінності активізуються як критерії (або стандарти) під час оцінки і вибору тільки модусу поведінки, а термінальні – при оцінці і виборі як цілей діяльності, так і допустимих способів їх досягнення⁸¹.

М. Рокіч розуміє *цінність* як стійку віру в те, що певний спосіб поведінки, або кінцеві цілі існування особистісно чи соціально важливіші за інші. Він визначає систему цінностей як «стійку організацію вірувань щодо кращих способів поведінки, або існування впродовж континууму відносної важливості»⁸². При цьому дослідник зауважує, що «стійкі» цінності є близькими й зрозумілими особистості, тому що, коли вони є абсолютно стійкими, то індивідуальні й соціальні зміни неможливі. Якщо ж цінності абсолютно нестійкі, то неперервність змін особистості людини й суспільства стає також неможливою⁸³. Таким чином, цінності – це не якась власність окремих людей. Вони спрацьовують на широкому соціальному й культурному рівні, виступаючи когнітивними репрезентаціями не тільки індивідуальних потреб, але й установлених соціальних вимог.

⁸⁰ Парсонс Т. Система современных обществ/ Пер с вгл. – М.: Аспект Пресс, 1998. – с. 53

⁸¹ Там же, с. 51

⁸² Rokeach M. The nature of human values and value systems, in E.P. Hollander and R.G. Hant (eds) *Current Perspectives in Social Psychology*, 4th edn. – New York: Oxford University Press, 1976. – с. 73

⁸³ Там же, с. 74

Вони також є об'єднаними наслідками як соціальних, так і психологічних сил, що діють на людину: соціальних, тому що суспільство і його інституції соціалізують людину для суспільної користі, для засвоєння прийнятих у суспільстві концепцій бажаного; психологічних, тому що індивідуальні спонуки вимагають пізнавального вираження, виправдання й втілення в соціально бажаних термінах⁸⁴.

М. Рокіч проводить певні паралелі між цінностями та атитюдами. Наприклад, він стверджує, що у цінностей, як і в атитюдів, є пізнавальні, емоційні й поведінкові компоненти, але це не тотожні поняття. Диференціювання між цінностями й атитюдами М. Рокічем обґрунтовано в праці про природу людських цінностей і ціннісні системи⁸⁵.

Порівнюючи різні особливості цінностей та атитюдів, М. Рокіч наголосив, що людина має тисячі атитюдів, але тільки декілька десятків цінностей, кожна з яких є єдиною, визначеною вірою. Атитюди являють собою організацію декількох вірувань щодо певного об'єкта, причому складаються з багатьох різних видів вірувань. На відміну від них, цінності визначають вірування та трансформують їх у дію (акт). Цінностям притаманна «трансцендентальна якість» – вони спрацьовують послідовно через об'єкти й ситуації. На відміну від цінностей, атитюди ефемерні – вони змінюються й ризняться відповідно до контексту, залежать від обставин. В силу цього атитюди можуть бути змінені відносно легко, і часто досить швидко – іноді за кілька секунд, або хвилин. В свою чергу, цінності зрідка зазнають змін, а коли вони змінюються, то зміна відбувається набагато довше – тижнями, або й місяцями. Цінності впливовіші за атитюди, вони є загальними стандартами і оцінюються атитюдами, які по суті своїй є специфічними і поверхневими. Крім того, цінності є фундаментальними в організації пізнання. Цінності є динамічним утворенням, яке відіграє центральну роль в спонуканні й, отже, в спрямуванні поведінки. В результаті, вони служать центральній і дуже впливовій функції щодо ідентичності й поваги.

Атитюди, навпроти, рефлексивні й реактивні, оскільки мають тенденцію реагувати на ситуації, вони тільки служать тангенціальним

⁸⁴ Neumann F.L. Behemoth. – N.Y.: Harper & Row, 1966. – p. 75

⁸⁵ Rokeach M. Beliefs, Attitudes and Values: A Theory of Organisation and Change. – San Francisco, CA: Josey-Bass, 1968. – p. 24

(дотичним) функціям щодо ідентичності й поваги⁸⁶. Таким чином, М. Рокіч розглядає цінності як різновид стійкого переконання в тому, що індивід схильний вибирати певну мету і спосіб існування і надає їм перевагу перед іншими. При цьому, людські цінності характеризуються наступними основними ознаками:

- загальне число цінностей – надбань людини – є порівняно невеликим;
- люди володіють одними і тими ж цінностями, хоча і в різному ступені;
- цінності організовані в системи;
- витоки людських цінностей простежуються в культурі, суспільстві і його інституціях та в особистості;
- цінності мають вплив на всі соціальні феномени, що заслуговують вивчення.

Визначаючи функції цінностей, М. Рокіч називає багато різних шляхів, якими цінності ведуть наші думки й поведінку:

1) цінності є підставою для соціального судження про особисту або групову поведінку (похвалити чи осудити за провину);

2) цінності є дієвими засобами щодо поваги, підтримки й захисту людини чи групи, частково дозволяючи людині виправдати її вірування й дії, навіть якщо вони є ненормативними чи непопулярними;

3) цінності є своєрідним довідковим матеріалом для людини чи групи, на основі якого приймаються рішення щодо моральних і соціальних проблем;

4) цінності виконують роль довідника з питань міжособистісних та міжгрупових відносин;

5) цінності є принципами поведінки – як діяти, і як представитися у групі іншим, тобто вони є джерелом спонукання, яке керує людиною в досягненні нею цілей відповідними засобами.

6) цінності вказують на те, хто розділяє і хто не розділяє вірування (переконання) людини чи її групи та на яку політичну чи релігійну ідеологію людина повинна рівнятися, якому соціальному впливу піддаватися чи не піддаватися, чому слід вірити, а чому ні, тобто як відноситися до

⁸⁶ Rokeach M. Beliefs, Attitudes and Values: A Theory of Organisation and Change. – San Francisco, CA: Josey-Bass, 1968. – P. 56-57

цінностей і поведінки інших, і чи варто кидати виклик оточенню, або обирати шлях переоцінки цінностей⁸⁷.

Класифікуючи цінності, М. Рокіч поділяє їх на два головні види: інструментальні (за способами поведінки) і термінальні (за кінцевими цілями). Інструментальні цінності далі діляться на дві групи (моральні цінності і цінності компетентності), а термінальні – на особистісні і соціальні⁸⁸. Ця класифікація подана в Таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Класифікація цінностей за М. Рокічем

Інструментальні цінності (цінності способів поведінки)	Моральні цінності Цінності компетентності	Цінності, які при трансгресії (порушенні), приводять до почуття провини: наприклад, чесність або любов. Цінності, які стосуються компетентності: наприклад, розум, логічність, образність.
Термінальні цінності (цінності кінцевих цілей, прагнень)	Цінності особистісних кінцевих цілей Цінності соціальних кінцевих цілей	Цінності, що стосуються власних цілей: наприклад, спасіння або душевний спокій. Цінності, що стосуються цілей співтовариства: наприклад, братерство або мир в усьому світі.

Джерело: Леонтьев Д.А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции / Вопросы философии – № 5. – 1996. – с. 15-26.

М. Рокіч припускав, що два види цінностей «являють собою дві окремі, але функціонально пов'язані системи, де всі цінності щодо способів поведінки сприяють досягненню всіх цінностей-цілей»⁸⁹. Однак, було б неправильно бачити їх в якості простого прямого впливу на поведінку. Специфічні цінності перебувають в протиріччі по-різному. Наприклад, людині, ймовірно, прийдеться вибрати між поведінкою моральною чи аморальною, між дотриманням логіки чи образним

⁸⁷ Rokeach M. Beliefs, Attitudes and Values: A Theory of Organisation and Change. – San Francisco, CA: Josey-Bass, 1968. – p. 61

⁸⁸ Леонтьев Д. А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции / Вопросы философии – № 5. – 1996. – с. 337

⁸⁹ Rokeach M. The nature of human values. – New York: Free Press, 1973. – p. 23

розв'язанням проблем, між толерантністю чи критикою. Більш того, у різних людей і різних суспільств є різні пріоритети в цінностях. Наприклад, деякі люди й групи вважають пріоритетним особисті цінності-цілі (спрямованість на спасіння у релігійному сенсі), тоді як інші можуть вважати пріоритетними соціальні цінності-цілі (спрямованість на «мир в усьому світі»).

З метою дослідити, як і чому цінності людей відрізняються, М. Рокіч і його колеги розробили список з термінальних і інструментальних цінностей, основні з яких подано в Таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Списки цінностей за М. Рокічем

Instrumental values	I-цінності	Terminal values	T-цінності
Ambitious (hard-working, spiring)	Амбітний (працьовитий, честолюбивий)	A comfortable life (a prosperous life)	Зручне життя (процвітаюче життя)
Broadmindedness	Широкі погляди, неупередженість	An exciting life (active life, a stimulating)	Захоплююче життя (активне життя)
Capable (competent, effective)	Здібний (компетентний, ефективний)	A sense of accomplishment (lasting contribution)	Зміст виконання (тривалий внесок)
Cheerful	Веселий (безтурботний, радісний)	A world at peace (free of war and conflict)	Мир у світі (вільний від війни і конфлікту)
Neat	Чистий (акуратний, охайний)	A world of beauty (beauty of nature and the arts)	Світ краси (краса природи й мистецтв)
Courageous (standing up for your beliefs)	Хоробрий (підтримка Ваших вірувань)	Equality (brotherhood, equal opportunity for all)	Рівність (братерство, рівні можливості при прийманні на роботу для всіх)
Forgiving (willing to pardon others)	Поступливий (згідний вибачити іншим)	Family security (taking care of loved ones)	Сімейна безпека (турбота про близьких)
Helpful (working for the welfare of others)	Корисний (працюючий для добробуту інших)	Freedom (free choice, independence)	Свобода (свобода вибору, незалежність)

Джерело: Rokeach M. The nature of human values. – New York: Free Press, 1973.

М.Рокіч з групою дослідників провели ґрунтовне дослідження, особливу увагу приділивши ієрархії цінностей людей стосовно політики. Зокрема, була виявлена чітка кореляція між цінностями та партійною приналежністю: однопартійці мали дуже схожі цінності, які суттєво відрізнялися від цінностей другої партії. Яскравий приклад тому є протистояння «консерваторів» і «лібералів» у США. Найпотужнішим маркером в боротьбі між консервативними й ліберальними поглядами виступає «рівність» як цінність.

Треба відзначити, що сам М. Рокіч не був прихильником ліберально-консервативної дихотомії в політичному житті суспільства. Він стверджував, що така модель не є продуктивною. Замість неї він пропонував модель із двома ціннісними ідеологіями, які визначали місцезнаходження політичних думок уздовж двох вимірів – висока-низька рівність і висока-низька свобода⁹⁰.

Одночасно з М. Рокічем зв'язки між цінностями й атитюдами, індивідуальністю й поведінкою вивчав Н.Т. Фезер (Австралія) (див., наприклад, Feather N.T., 1971)⁹¹. Н.Т. Фезер досліджує, як цінності співвідносяться з атитюдами та як вони впливають на поведінку людей. Він показав, наприклад, що самооцінка цінностей може передбачити відношення людей «тільки до світу»⁹².

Суттєвим внеском в дослідження проблеми є низка крос-культурних досліджень, наприклад, Хофстеда⁹³. Щоб дослідити культурні відмінності в системах цінностей, дослідник, крім своїх даних, використав опис цінностей, проведений однією багатонаціональною компанією. Анкетне опитування проводилося серед співробітників 40 країн. Цей дослідницький проект реалізовувався в 1967 р. та в 1973 р. Опитувані службовці відповідали на ряд питань: відмінності їхніх цінностей від цінностей їх

⁹⁰ Леонтьев Д. А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции / Вопросы философии – № 5. – 1996. – с. 339

⁹¹ Feather N.T. Value differences in relation to ethnocentrism, intolerance of ambiguity and dogmatism// Personality. – 1971. – Vol. 26 – P. 349-366

⁹² Feather N.T. Human values, global self-esteem and believe in a just world// Journal of Personality and Social Psychology. – 1991. –№ 68.- P. 83-106.

⁹³ Hofstede G. Culture's Consequence: International Differences in Work-related Values. – Beverly Hills, CA: Sage. – 1980. – p. 113

босів, їх оцінка високих доходів порівняно з визнанням, термін, який вони запланували працювати на дану компанію тощо.

Подібне дослідження було проведено у 1987 р. і отримало назву *Chinese Culture Connection*⁹⁴. З метою протистояння етноцентричному викривленню більшості інструментів, розроблених для вияву цінностей, міжнародна дослідницька група попросила китайців перелічити суттєво важливі для них цінності. Ці відповіді тоді використовувалися для побудови масштабу цінностей, які управляли студентами і викладачами університетів в 23-х різних національних культурах. В ході цього дослідження були застосовані ті ж самі статистичні методи обробки отриманих даних, які використовував Хофстед. У результаті дослідження було запропоновано чотири головні виміри, які вималювалися з порівняння підмножини даних китайської культури з даними Хофстеда. Виявилось, що три виміри мали досить близьку еквівалентність, але четвертий був новим і не схожим на визначений Хофстедом. Це – *інтеграція*, яка є еквівалентною індивідуалізму-колективізму Хофстеда. Цей вимір виявився найбільш культурно-універсальним щодо аналізу цінностей.

Феномен цінностей досліджував і Леонтьєв Д.О., який виділив три форми існування цінностей – суспільні ідеали, наочні цінності і особові цінності. Індивідуальна ієрархія цінностей, як правило, представляє собою послідовність досить добре розмежованих «блоків»⁹⁵. Розглядаючи індивідуальну ієрархію цінностей як послідовність досить добре розмежованих «блоків». Він навів можливі види групування цінностей, об'єднавши їх у блоки за різними критеріями. Ці блоки становлять свого роду полярні ціннісні системи. Зокрема, серед термінальних цінностей протиставляються:

1. Конкретні життєві цінності (здоров'я, робота, сімейне життя, родичі) vs абстрактні цінності (пізнання, розвиток, свобода, творчість).
2. Цінність самореалізації у професії (цікава робота, продуктивне життя, творчість, активне діяльне життя) vs цінність особистого життя (кохання, здоров'я, наявність друзів, розваги, сім'я).

⁹⁴ Chinese Culture Connection. Chinese values and the search for culture-free dimensions of culture// Journal of Cross-Cultural Psychology. – 1987. – № 18. – Р. 143-164

⁹⁵ Мартинюк І.О. Криза довіри в сучасному українському суспільстві// Українське суспільство: моніторинг – 2000 р. Інформаційно-аналітичні матеріали/ За ред.. В.М. Ворони, А.О. Ручки. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2000. – с. 5-8

3. Індивідуальні цінності (здоров'я, творчість, свобода, активне діяльне життя, розваги, впевненість в собі, матеріально забезпечене життя) – цінності міжособистісних відносин (наявність друзів, щасливе сімейне життя, щастя інших).

4. Активні цінності (свобода, активне діяльне життя, продуктивне життя, цікава робота) – пасивні цінності (краса природи і мистецтва, впевненість в собі, пізнання, життєва мудрість).

Серед інструментальних цінностей Леонтьєв Д.О. виділяє такі дихотомії:

1. Етичні цінності (чесність, непримиренність до недоліків) – цінності міжособистісного спілкування (вихованість, життєрадісність, чуйність) – цінності професійної самореалізації (відповідальність, ефективність у справах, тверда воля, старанність).

2. Індивідуалістичні цінності (високі запити, незалежність, тверда воля) – конформістські цінності (старанність, самоконтроль, відповідальність) – альтруїстичні цінності (толерантність, чуйність, широта поглядів).

3. Цінності самоствердження (високі запити, незалежність, непримиренність, сміливість, тверда воля) – цінності прийняття інших (терпимість, чуйність, широта поглядів).

4. Інтелектуальні цінності (освіченість, раціоналізм, самоконтроль) – цінності безпосередньо-емоційного світовідчуття (життєрадісність, чесність, чуйність)⁹⁶.

Варто згадати і видатного соціолога М. Вебера, з точки зору якого «цінність – це норма, що має певну значимість для соціального суб'єкта»⁹⁷. В цьому зв'язку Вебер особливо підкреслював роль етичних і релігійних цінностей у розвитку суспільства.

Отже, результатом дослідження проблеми цінностей стало:

⁹⁶ Мартинюк І.О. Криза довіри в сучасному українському суспільстві// Українське суспільство: моніторинг – 2000 р. Інформаційно-аналітичні матеріали/ За ред. В.М. Ворони, А.О. Ручки. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2000. – с. 16-17

⁹⁷ Філософія: учебник для вузов/ Под ред. В.Н. Лавриненко, В.П. Ратникова. – М.: Культура і спорт; ЮНІТИ, 1998. – с. 584. [Електронний ресурс]// Режим доступу: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/lavr/23.php

1) визначення і диференціація таких феноменів як атитюди й цінності, а також з'ясування їх зв'язків з політичними вподобаннями індивідів;

2) визначення двох видів цінностей – інструментальних і термінальних – та їх функцій;

3) розробка моделей цінностей;

4) виявлення ціннісних відмінностей у крос-культурному аналізі цінностей;

5) ідентифікація двох головних груп цінностей індивідуалізм з низьким рівнем поваги до начальників і колективізм з високим рівнем такої поваги.

6) визначення чотирьох головних вимірів, на основі яких цінності змінюються від однієї культури до іншої: у термінах інтеграції (індивідуалістичний або колективний), людяності (раціональна, або емоційна), моральної дисципліни (гедоністична, або старанна) і конфуціанського динамізму праці, який стосується продуктивного (або непродуктивного) використання часу.

Фундаментальне підґрунтя політичних цінностей полягає поза межами політики і тяжіє до основних сфер буття: моралі, релігії та економіки. Звідти ці ідеальні конструкти екстраполюються у політичну сферу, де набувають форми практичної реалізації:

- в політичній культурі – як моделі та стандарти поведінки, орієнтації в політиці, що містять знання, емоції, оцінки та слугують критерієм відбору політичної інформації;

- в політичній системі – як ціннісні принципи побудови і функціонування інститутів, що реалізують ресурси і механізми влади (демократії, політичного плюралізму, соціальної справедливості, верховенства права тощо);

- в самій політиці – як мірило відповідності політики до етичних, науково-методичних принципів чи досконалості й неперевершеності істинного мистецтва⁹⁸.

В сучасних соціально-економічних умовах трансформації українського суспільства, велику цінність набуває ефективна робота громадських організацій, таких як всеукраїнське товариство «Україна-Польща», яке в

⁹⁸ Політологія: підручник / Ю. М. Розенфельд та ін. – Харків: Право, 2001. – с. 22-23

2016 році буде святкувати своє 25- річчя. Це громадське об'єднання, яке приділяє велику увагу вихованню політичних та культурних цінностей українського суспільства серед свої індивідуальних та корпоративних членів, сприяє впровадженню в українське суспільство європейських цінностей, в тому числі польської культури, науки, мистецтв. Тому робота і активна співпраця товариств «Польща-Україна» та «Україна-Польща» є важливим фактором для впровадження в українське та польське суспільство цінностей багато вікової європейської цивілізації й залучення української держави до спільноти європейських країн.

Бібліографія

1. Chinese Culture Connection. Chinese values and the search for culture-free dimensions of culture// Journal of Cross-Cultural Psychology. – 1987. – № 18. – P.143-164.
2. Feather N.T. Human values, global self-esteem and believe in a just world// Journal of Personality and Social Psychology. – 1991. –№ 68.- P.83-106.
3. Feather N.T. Value differences in relation to ethnocentrism, intolerance of ambiguity and dogmatism// Personality. – 1971. – Vol. 2- P. 349-366.
4. Hayes N. Principles of Social Psychology. – Hove: Psychology Press. – 1993. – 93 p.
5. Hofstede G. Culture's Consequence: International Differences in Work-related Values. – Beverly Hills, CA: Sage. – 1980. – 214 p.
6. Neumann F.L. Behemoth. – N.Y.: Harper & Row, 1966. – 649 p.
7. Rokeach M. Beliefs, Attitudes and Values: A Theory of Organisation and Change. – San Francisco, CA: Josey-Bass, 1968. – 194 p.
8. Rokeach M. The nature of human values and value systems, in E.P. Hollander and R.G. Hant (eds) Current Perspectives in Social Psychology, 4th edn. – New York: Oxford University Press, 1976. – 220 p.
9. Rokeach M. The nature of human values. – New York: Free Press, 1973. – 63 p.
10. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція. – К.: Основи, 2004. – 230 с.
11. Леонтьев Д. А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции / Вопросы философии – № 5. – 1996. – с. 15-26.
12. Мартинюк І.О. Криза довіри в сучасному українському суспільстві// Українське суспільство: моніторинг – 2000 р. Інформаційно-аналітичні матеріали/ За ред. В.М. Ворони, А.О. Ручки. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2000. – с.191-195.
13. Парсонс Т. Система современных обществ/ Пер с англ. – М.: Аспект Пресс, 1998. – с. 270 .

14. Философский словарь / Под общ. ред. А.П. Ярещенко. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2004. – с. 555.
15. Философия: учебник для вузов/ Под ред. В.Н. Лавриненко, В.П. Ратникова.- М.: Культура и спорт; ЮНИТИ, 1998. – с. 584. [Электронный ресурс]// Режим доступа: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/lavr/23.php
16. Політологія: підручник / Ю. М. Розенфельд та ін. – Харків : Право, 2001. – с. 398.

O AUTORACH

Józef Tymanowski – dr hab. nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce, pracownik naukowo-dydaktyczny Instytutu Europeistyki Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, kierownik Zakładu Europejskich Studiów Subregionalnych w Instytucie Europeistyki. Badacz zagadnień bezpieczeństwa międzynarodowego i regionalnego, przemian systemowych w obszarze państw Europy Wschodniej oraz polityki bezpieczeństwa. Redaktor wielu prac zbiorowych i autor monografii i naukowych, m.in. *Sąsiedzkie państwa wschodnie w polskiej polityce bezpieczeństwa* (2009); *Federacja Rosyjska w procesie demokratyzacji* (2011), *Республика Беларусь между Востоком и Западом* (2011); *Polityka zagraniczna państw Europy Środkowej i Wschodniej na przełomie XX i XXI wieku* (2013); *Ukraina między Wschodem a Zachodem* (2014).

Józef Bryll – Prezes Zarządu Krajowego Stowarzyszenia Współpracy Polska-Wschód, Wiceprezes Stowarzyszenia Mój Kazachstan. Od wielu lat działa aktywnie na rzecz rozwoju dobrosąsiedzkich stosunków z krajami za wschodnią granicą. Jest organizatorem wielu imprez, konferencji i spotkań międzynarodowych, wyjazdów promocyjnych dla dziennikarzy polskich oraz «Dni Narodowych» w różnych regionach Polski, uczelniach i szkołach. Za swoją aktywność w umacnianiu dobrosąsiedzkich stosunków był wyróżniany przez Organizacje Społeczne i Turystyczne Rosji, Litwy i Ukrainy. Odznaczony m.in.: Krzyżem Kawalerskim Orderu Zasługi Rzeczypospolitej Polskiej, Złotym Krzyżem Zasługi, Medal Komisji Edukacji Narodowej.

Julita Karwacka – doktorantka na Wydziale Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego; absolwentka europeistyki UW; w 2013r. stażystka w Departamencie Prawa Unii Europejskiej Ministerstwa Spraw Zagranicznych; redaktor naukowy czasopisma «*Studia Wschodnioeuropejskie*»; członek Polskiego Towarzystwa Studiów Europejskich. Uczestniczka i organizatorka licznych konferencji naukowych na szczeblu ogólnopolskim i międzynarodowym. Specjalizuje się w problematyce dotyczącej polityki bezpieczeństwa na obszarze państw Europy Wschodniej ze szczególnym uwzględnieniem Ukrainy i Gruzji. Autorka monografii naukowej «*Gruzja w procesie integracji europejskiej*» (2015) oraz licznych artykułów naukowych,

np. Teoretyczne i metodologiczne aspekty kształtowania bezpieczeństwa euroatlantyckiego (2013), Polityka zagraniczna Gruzji w ujęciu paradygmatu geopolityki na przełomie XX i XXI w (2013).

Józef M. Fiszer – profesor zwyczajny, dr hab., historyk, politolog, europeista; jest kierownikiem Zakładu Europeistyki w Instytucie Studiów Politycznych PAN i kierownikiem Katedry Międzynarodowych Stosunków Politycznych Uczelni Łazarskiego w Warszawie; członek Komitetu Nauk Politycznych PAN; redaktor naczelny kwartalnika «Myśl Ekonomiczna i Polityczna»; członek wielu rad naukowych i redakcyjnych w kraju i zagranicą. Jest autorem ponad 300 prac naukowych z zakresu historii najnowszej Polski, Niemiec i Europy.

Jerzy Zalewski – profesor WAT, dr hab., zainteresowania badawcze: przemoc instytucjonalna w państwie, rola siły uzbrojonej w stosunkach międzynarodowych, zagrożenia bezpieczeństwa, istota ryzyka w ujęciu kindyki (nauka o zagrożeniach).

Antonina Tokarska – profesor Instytutu Prawa i Psychologii Uniwersytetu Politechnika Lwowska, dr hab.; autor ponad 300 publikacji naukowych w obszarze filozofii prawa.

Kazimierz Borkowski – doktor; adiunkt w Katedrze Bezpieczeństwa Narodowego w Uniwersytecie Jana Kochanowskiego w Kielcach; zajmuje się stosunkami polsko-ukraińskimi po odzyskaniu niepodległości. Napisał monografię pt. «Miejsce Polski w polityce zagranicznej Ukrainy».

Andrzej Paradowski – doktor; absolwent Akademii Humanistycznej w Pułtusku. Były zastępca Konsula Generalnego w Kaliningradzie. Wiceprezes Europejskiej Fundacji Nauki i Biznesu.

Paweł Podolski – doktorant na Wydziale Finansów na Uniwersytecie Ekonomicznym w Krakowie. Zainteresowania naukowo-badawcze: ekonomia behawioralna, międzynarodowe rynki finansowe, kryzysy finansowe, psychologia zachowań konsumenta, psychologia społeczna.

Michał Siewierka – absolwent Stosunków Międzynarodowych oraz Filozofii na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Wrocławskiego, doktorant Stacjonarnych Studiów Doktoranckich Nauki o Polityce, Filozofii i Socjologii Instytutu Stosunków Międzynarodowych – Zakład Badań Niemcoznawczych.

Marta Sydoruk – absolwentka Wołyńskiego Uniwersytetu Narodowego im. Łesi Ukrainki w Łucku (Ukraina). Ukończyła z wyróżnieniem studia wyższe na kierunku Stosunki Międzynarodowe i zdobyła tytuł magistra ze specjalizacją w Stosunkach Międzynarodowych Krajów i Regionów. W 2012/2013 roku akademickim odbyła studia na Uniwersytecie Marii Curie – Skłodowskiej w Lublinie w ramach Programu Stypendialnego imienia Lane’a Kirklanda administrowanego przez Komisję Fulbrighta. Obecnie jest doktorantką Wschodnioeuropejskiego Uniwersytetu w Łucku i Stypendystką Międzynarodowego Programu Funduszu Wyszehradzkiego na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II. Interesuje się wybranymi aspektami współpracy Unii Europejskiej i państw objętych Partnerstwem Wschodnim w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa. Stypendysta Gabinetu Ministrów Ukrainy. Autorka powyżej 30 opublikowanych prac naukowych.

Malgorzata Szustek-Janowska – doktor nauk prawnych; doradca podatkowy; WSPiA w Lublinie (wcześniej Wydział Prawa i Administracji UMCS w Lublinie – 1988-2013); Sędzia Sądu Dyscyplinarnego Krajowej Izby Doradców Podatkowych – (kolejna kadencja).

Karol Templin – absolwent etnologii i antropologii oraz polityki społecznej na Uniwersytecie Warszawskim. Pracował w organizacjach pozarządowych i administracji publicznej. Autor publikacji dotyczących problemów migracji i polityki społecznej. Realizował liczne projekty badawcze w Polsce i Gruzji. Jego praca magisterska dotyczyła polityki społecznej jako narzędzia wspierania jedności terytorialnej, bazującej między innymi na badaniach terenowych prowadzonych na Ukrainie.

Taras Tokarski – doktor nauk, Narodowy Instytut Badan Strategicznych, Ukraina; dyplomata, naukowiec, specjalizuje się w obszarach gospodarki społecznej, rynku pracy, procesów integracyjnych.

Oksana Horobets – doktor nauk ekonomicznych, adiunkt na Wydziale Zarządzania Wyższej Szkoły imienia Bogdana Jańskiego (m. Warszawa, Polska)

Inna Ivakina – Kierownik Wydziału naukowej pracy Narodowej Kijewo-Pecherskiej historyko-kulturowej Reservacji

Halyna Listopad – Kierownik Wydziału naukowej pracy Narodowej Kijewo-Pecherskiej historyko-kulturowej Reservacji

Irina Martyniuk – Główny naukowiec Wydziału naukowej pracy Narodowej Kijewo-Pecherskiej historyko-kulturowej Reservacji

Julia Zdanova – Główny naukowiec Wydziału naukowej pracy Narodowej Kijewo-Pecherskiej historyko-kulturowej Reservacji

Vsevolod Ivakin – doktor nauk historycznych, Starszy pracownik naukowy w Instytucie Archeologii Narodowej Akademii Nauk Ukrainy

Andrii Petrauskas – doktor nauk historycznych, pracownik naukowy w Instytucie Archeologii Narodowej Akademii Nauk Ukrainy

Anna Petrauskene – pracownik naukowy w Instytucie Archeologii Narodowej Akademii Nauk Ukrainy

Mychailo Sagajdak – doktor nauk historycznych, Dyrektor Centrum Archeologii NAN Ukrainy

Yurij Kariagin – doktor nauk ekonomicznych, profesor Kijowskiego Narodowego Uniwersytetu Kultury i Sztuki na Ukrainie. Prezes Towarzystwa Ukraina-Polska.

ПРО АВТОРІВ

Йозеф Тимановський – доктор політичних наук, професор, завідуючий відділом субрегіональних досліджень Інституту Європеїстики факультету Журналістики та політичних наук Варшавського університету. Дослідник питань регіональної та міжнародної безпеки, системних змін в країнах Східної Європи і політики безпеки. Головний редактор збірників наукових праць та автор монографій «Сусідні країни Східної Європи в польській політиці безпеки» (2009), «Російська Федерація в процесі демократії» (2011), «Республіка Беларусь между Востоком и Западом» (2011), «Закордонна політика країн Центральної і східної Європи на переломі ХХ і ХХІ століть» (2013), «Україна між Сходом і Заходом» (2014).

Йозеф Фішер – доктор історичних наук, професор, керівник відділу Європеїстики і Інституті Політичних досліджень Польської Академії наук, завідуючий кафедри міжнародних політичних відносин університету Лазарського у Варшаві. Політолог. Європеїст. Член Комітету Політичних наук Польської Академії наук. Головний редактор щокварталуника «Економічна і політична думка». Автор понад 300 наукових праць.

Анджей Парадовський – доктор наук. В минулому Заступник Генерального Консула Польщі у Калінінграді (Російська Федерація). Віце-Президент Європейської фундації науки і бізнесу.

Йозеф Бриль – Президент Управління Національного Товариства співпраці Польща-Схід, Віце-Президент співтовариства «Мій Казахстан»

Юліта Карвацька – аспірантка факультету Журналістики та політичних наук Варшавського університету. Науковий редактор журналу «Східно-європейські дослідження». Член Польського товариства європейських досліджень.

Єжи Залевскі – доктор наук, професор військової Технічної Академії (Польща).

Антоніна Токарська – доктор наук, професор інституту Права і психології Львівського політехнічного університету. Автор понад 300 наукових праць.

Казімеж Борковські – доктор наук, викладач кафедри національної безпеки університету ім. Яна Кохановського у Кельцях.

Павел Подольські – магістр, аспірант факультету фінансів Економічного університету у Кракові.

Міхал Сєкерка – аспірант Інституту міжнародних стосунків факультету соціології Вроцлавського університету

Марта Сидорик – аспірантка Східноєвропейського університету в Луцьку. Стипендіатка Міжнародної Програми фонду Вишеградського Католицького Любельського університету Яна-Павла II. Стипендіатка Кабінету Міністрів України.

Малгожата Шустек-Яновська – доктор юридичних наук Вищої школи Підприємництва та адміністрації в Любліні. Податковий консультант. Суддя дисциплінарного суду Національної Палати податкових консультантів.

Кароль Темплін – випускник відділів етнології і антропології, а також соціальної політики Варшавського університету. Автор наукових публікацій щодо проблем міграції і соціальної політики

Тарас Токарський – доктор наук, науковий співробітник Національного Інституту стратегічних досліджень; (Україна).

Оксана Горобець – доктор економічних наук, викладач Вищої Школи ім. Богдана Яньського (Польща)

Інна Івакіна – завідувач сектору відділу науково-фондової роботи Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника

Галина Листопад – завідувач сектору відділу науково-фондової роботи Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника

Ірина Мартинюк – провідний науковий співробітник відділу науково-фондової роботи Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника

Юлія Жданова – провідний науковий співробітник відділу науково-фондової роботи Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника

Всеволод Івакін – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту археології Національної Академії наук України

Андрій Петраускас – кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту археології Національної Академії наук України

Анна Петраускене – науковий співробітник Інституту археології Національної Академії наук України

Михайло Сагайдак – кандидат історичних наук, Директор Центру Археології НАН України, «Історія Київської Русі. Час змін».

Юрій Карягін – кандидат економічних наук, професор Київського Національного університету культури і мистецтва (Україна), Президент Товариства Україна-Польща.

ABSTRAKT

Europeizacja Ukrainy dokonuje się na wielu obszarach działalności państwa. Do najważniejszych z nich należy zaliczyć: płaszczyznę socjologiczną, w tym zwłaszcza problemy tworzenia się tożsamości europejskiej Ukraińców, przyjmowanie europejskich zwyczajów, wzorców zachowań i myślenia oraz stylu życia. Kolejna, również istotna z punktu widzenia Ukrainy, jak i Unii Europejskiej jest płaszczyzna prawno- polityczna, w tym zwłaszcza transformacja systemu politycznego w jego podsystemach: normatywnym, instytucjonalnym, relacyjnym i funkcjonalnym z perspektywy standardów i kryteriów członkostwa w Unii Europejskiej. Istotną płaszczyzną europeizacji jest sfera ekonomiczna, w tym zwłaszcza europeizacja działalności gospodarczej i możliwości gospodarki ukraińskiej pełnego zaistnienia na rynku europejskim, w kontekście europejskich swobód rynkowych. Kolejnym obszarem, to przemiany społeczne, w tym preferencja zachodniego kierunku rozwoju Ukrainy, kształtujących się w różnych grupach społecznych. Również ważna, ze względu na proces przemian świadomości Ukraińców, to płaszczyzna kulturowo – narodowościowa i próba odpowiedzi, czy istnieje narodowość ukraińska, czy też istnieją dwie narodowości, czy też raczej narodowość zachodnio-ukraińska i parnarodowość Rosjan, mieszkających na ziemi historycznie nazywanej Ukrainą i objętej przez państwo o tej samej nazwie? Niezwykle istotną, dla procesów europeizacji, jest płaszczyzna międzynarodowa, która stanowi ważny element warunkujący europejską politykę Ukrainy. Bardzo istotne są relacje Ukrainy z Unią Europejską, ale przede wszystkim z Federacją Rosyjską, która traktuje obszar poradziecki (w szczególności ze względów historycznych, etniczno-kulturowych i strategicznych Ukrainę) jako strefę swoich żywotnych interesów.

Jednym z podstawowych mechanizmów europeizacji jest proces dostosowywania prawa przez państwo kandydujące bądź członkowskie UE do prawa wspólnotowego. Płaszczyzny europeizacji to najogólniej ujmując sfera polityczna, prawna, ekonomiczna, kulturowo-społeczna i międzynarodowa. W sferze «systemu politycznego» posiłkując się klasycznymi definicjami tegoż, europeizacja to wpływ na płaszczyznę normatywną (w tym proceduralną),

aksjologiczną, relacyjną i funkcjonalną. Badanie europeizacji obejmować musi zarówno system rządów (badania poziomu rozwoju modelu parlamentarnego i przynależności do zachodnich organizacji międzynarodowych), jak i system partyjny (realizacja systemu wielopartyjnego).

W kontekście powyższych rozważań zasadne wydaje się więc pytanie o aktualny stan europeizacji Ukrainy i perspektywy jej rozwoju. Zagadnienie to zostało podjęte i rozwinięte w publikacji pt. *«Procesy europeizacja Ukrainy w wybranych obszarach»*. Polscy i ukraińscy badacze w pogłębionej analizie odnoszą się do trzech płaszczyzn, które określają wybrane obszary europeizacji Ukrainy. Poza tym książka ta może zainspirować inne środowiska naukowe do poszukiwania nowych metod badawczych w określaniu i analizie procesów europeizacji Ukrainy.

АНОТАЦІЯ

Європеїзація України здійснюється на багатьох з рівнях. Найбільш важливими з них є соціологічна площина, особливо, проблеми формування європейської ідентичності українців, переймання європейських звичаїв і стереотипів поведінки, мислення і способу життя. Іншою, що також має важливе значення для України і Європейського Союзу, є політико-правова площина, зокрема трансформація політичної системи в її підсистемах: нормативній, інституційній, комунікативній і функціональній до стандартів і критеріїв членства в Європейському Союзі. Важливим є також рівень європеїзації економічної сфери, особливо, європеїзація економічної діяльності і можливості української економіки в повній мірі вийти на європейський ринок, в контексті європейського вільного ринку. Наступний рівнем є соціальна сфера, а саме врахування того факту, що більшість населення різних соціальних груп надають перевагу розвитку України на захід. Також дуже важливою є, в зв'язку з процесом трансформації свідомості українців, культурно-етнічна площина і спроба відповісти, чи існує єдина українська нація, чи існують дві нації: національність західно-українська і «паранаціональність» росіян, що живуть на території історично званої Україна на території країни з тою самою назвою? Надзвичайно суттєвою є міжнародна площина, тобто міжнародні чиники є важливим елементом формування європейської політики України. Важливими є відносини України не лише з Європейським Союзом, але і з Російською Федерацією, яка розглядає пострадянський регіон (зокрема Україну, з історичних, етнокультурних і стратегічних міркувань) як сферу своїх життєвих інтересів.

Однією з найважливіших особливостей європеїзації є процес наближення права держави-кандидата чи асоційованого члена ЄС до права європейського співтовариства. Площина європеїзації охоплює політичну, правову, економічну, соціально-культурну і міжнародну сфери. У сфері «політичної системи», європеїзація впливає на нормативну площину (зокрема, процедурну), аксіологічну, реляційну і функціональну. Дослідження європеїзації повинен включати в себе як систему правління (дослідження рівня розвитку моделі парламентського та приладдя для

західних міжнародних організацій), так і партійну систему (реалізація системи багатопартійності).

У контексті цих міркувань, питання про сучасний стан європеїзації України та перспективи її розвитку є досить актуальним і саме ці питання розглядаються в книзі «Процеси європеїзації України в окремих галузях». Польські та українські науковці при поглибленому аналізі опираються на три площини, які визначають окремі галузі європеїзації України. Отже, це видання може надихнути інші наукові середовища до пошуку нових методів дослідження щодо визначення та аналізу процесів європеїзації України.

Наукове видання

Процеси європеїзації України в окремих галузях

Наукова редакція

Йозеф Тимановський, Юліта Карвацька, Йозеф Брилль

Редакція мовна:

Мажена Черніцка, Оксана Горобець

Відповідальний технічний редактор та комп'ютерна верстка:

Цаплук І.В.

Publikacje naukowe

Procesy europeizacji Ukrainy w wybranych obszarach

Naukowa redakcja

Józef Tymanowski, Julita Karwacka, Józef Bryll

Redakcja językowa:

Marzena Czernicka, Oksana Horobets

Odpowiedzialny redaktor techniczny i świeckich:

Irina Tsaplyuk

Підп.до друку 18.02.2016. Формат вид. 60x80^{1/16}
Папір офсет. № 1. Офс. друк. Гарн. "Times New Roman Сут"
Ум. друк. арк. 11,93. Обл.-вид. арк. 12,72.
Наклад 300 прим. Зам. 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 1824 від 02.06.2004.

Національна академія управління,
01011, м. Київ, вул. Вінницька, 10, км. 410.
тел. 246-24-45, 246-24-44, тел./факс. 280-80-56,
www.nam.kiev.ua, eco@nam.kiev.ua, NAU-kniga@ukr.net

Віддруковано в типографії
ТОВ «Наш формат», 02105,
м. Київ, пр-т Миру, 7